

IX JORNADES D'ESTUDIS LOCALS SA POBLA

Ajuntament de sa Pobla

IX
JORNADES D'ESTUDIS LOCALS
SA POBLA

Salutació

És per a mi un motiu d'orgull presentar aquest recull que aplega els estudis exposats en el marc de les IX Jornades d'Estudis Locals de sa Pobla, un espai que, edició rere edició, es consolida com un punt de trobada per al coneixement, la reflexió i la posada en valor de la nostra història.

Les Jornades d'Estudis Locals són una mostra del compromís de l'Ajuntament de sa Pobla, de la regidoria de Cultura i de l'Arxiu Municipal de sa Pobla amb la investigació local, amb la preservació de la memòria i amb la voluntat d'entendre el nostre passat per interpretar millor el present. Els treballs que recull aquesta publicació aborden aspectes diversos de la realitat poblera -des de la història social, educativa i associativa fins al patrimoni, les famílies, el territori o el paper de les dones- i contribueixen a enriquir el nostre patrimoni intel·lectual i cultural.

Aquest volum és, per tant, el fruit de la dedicació i el rigor de totes les persones investigadores que, amb la seva feina, ajuden a construir un relat històric, fonamentat en el coneixement i l'estudi. La seva aportació és essencial per preservar la memòria i per transmetre-la a les generacions presents i futures.

Des de l'Ajuntament de sa Pobla, volem expressar el nostre agraïment a totes les persones que fan possibles aquestes jornades. Confiam que aquest recull esdevingui una eina de consulta i, alhora, una invitació a continuar investigant, descobrint i estimant sa Pobla.

Biel Ferragut i Mir
batle de sa Pobla

Ajuntament de sa Pobla
Regidoria de Cultura

Govern de les
Illes Balears
Conselleria de Turisme,
Cultura i Esports

institut d'estudis
balearics

Edició: Ajuntament de sa Pobla

L'edició d'aquest llibre ha estat subvencionada per l'Institut d'Estudis Balearics

Maquetació: Joan Pascual

Dipòsit Legal: PM 0006-2025

L'Ajuntament de sa Pobla no es responsabilitza del contingut de les comunicacions, els quals corresponen als autors respectius.

Salutació

Benvolguts poblers i pobleres,

És un plaer poder adreçar-vos unes paraules en el marc de les Jornades d'Estudis Locals de sa Pobla, un espai que, any rere any, es consolida com a punt de trobada per al coneixement, la reflexió i la divulgació de la nostra història i patrimoni.

Aquestes jornades són molt més que un conjunt de ponències: són una eina col·lectiva per entendre qui som, d'on venim i cap a on volem anar com a poble. La recerca i l'estudi ens permeten preservar la memòria, posar en valor el llegat que hem heretat i, alhora, construir una mirada crítica i enriquidora sobre el present.

En aquest camí, vull tenir un record molt especial per a Francesc Cantallops, tècnic de cultura que durant anys ha coordinat aquest espai amb dedicació, rigor i estima pel nostre poble. Ara que s'ha jubilat, el trobam a faltar, i ho feim amb tot l'afecte i el reconeixement per la feina feta.

Vull agrair sincerament la tasca de tots els investigadors i investigadores que, amb rigor i passió, contribueixen a ampliar el coneixement sobre sa Pobla. També a totes les persones que fan possible l'organització d'aquestes jornades, així com al públic que hi participa i les fa vives.

Des de la Regidoria de Cultura, reafirmam el nostre compromís amb iniciatives com aquesta, que enforteixen la identitat col·lectiva i fomenten una cultura viva, oberta i compartida.

Amb el desig que aquestes jornades siguin profitoses i inspiradores per a tothom, rebeu una cordial salutació.

Biel Payeras Torrandell
regidoria de Cultura
Ajuntament de sa Pobla

Índex

Sa Pobra i l'Arxiu del Regne de Mallorca. Estudis històrics del pare Josep Obrador Socies	15
Pere Antoni Mateu Carlos del Olmo	
Estadística escolar curs 1924-25. El cas concret de les escoles públiques de sa Pobra	33
Antoni Aulí Ginard Joan Pons Julià	
Els vals comercials de la guerra civil i de la postguerra a sa Pobra	47
Bernat Aguiló Siquier Jaume Boada Salom	
Guillermo Font: un pobler al Sant Ofici de la Inquisició	99
Juan María González de la Rosa	
Educació a sa Pobra, segle XIX, (1857-1900). Escoles, mestres i mestresses	117
M. Antònia Roig Rodríguez	
Les rodes de confecció de pell a sa Pobra: El testimoni de les dones repuntadores pobleres	151
Toni Payeras Garcia	
50 anys de llengua, cultura i país. La delegació poblera de l'Obra Cultural Balear	175
Rafel Socias Tugores	
Anàlisi del comportament polític i electoral a sa Pobra	197
Biel Payeras Torrandell	
El moviment associatiu a sa Pobra (1873-1936)	211
Pere Antoni Mateu	
Sa Pobra i la nissaga Cabrinety	263
M. Antònia Roig Rodríguez	

Índex

La família Serra Rayó, àlies Corró Joan Campaner Thomàs	297
El bagatge i el seu aprofitament secular a s'Albufera Francesc Lillo i Colomar	311
Sa Pobla en la divisió comarcal de Mallorca Jaume Ribas Vilanova	331
Aproximació a la violència contra la dona a sa Pobla (segles XIV-XX) Eusèbia Rayó Ferrer	347
La decadència de Crestatx i el naixement de sa Pobla: els efectes de les Ordinacions de 1300. Report d'una recerca en curs Antoni Mas Forners	371

Comunicacions

Sa Pobla i l'Arxiu del Regne de Mallorca Estudis històrics del Pare Josep Obrador

Carles del Olmo Herrera
Pere-Antoni Mateu i Caldés

Josep Obrador Socias

Sa Pobla, 1914-1997

El Pare Obrador, fill de Josep Obrador Rayó i Jerónima Socias Socias, era el 5è de nous germans. Va tenir una vida dedicada a l'Església i també va desenvolupar una tasca notable en els estudis del Beat Ramon Llull. Escolanet de la parròquia de Sant Antoni Abat i blauet de l'Escolania de Lluc, ingressà com a missioner de la Congregació dels Sagrats Cors.

Bona part de la seva vida fou dedicada a la recerca, per tant, visitava amb normalitat alguns arxius com l'Arxiu del Regne de Mallorca i també cal destacar la seva responsabilitat a l'Arxiu de Lluc. Era una persona lligada a l'Associació Ses Jonqueres Veres, per la bona sintonia amb l'advocat Rafael Franch Serra, qui donà suport a la publicació dels seus treballs sobre "L'Alqueria de Talapi" (1985). També li donaren suport l'entitat Arca, que li patrocinà l'estudi monogràfic "Alqueria de Son Ferragut" (1992) i l'Ajuntament de sa Pobla amb "Pou de Subac", "Crestatx" (1999), entre d'altres.

L'historiador Bartomeu Font i Obrador escriu sobre la seva figura: "*Als 72 anys de vida, entregada al sacerdoci en la Congregació de Missioners dels Sagrats Cors – com els seus germans també recercadors P. Gaspar Munar, Gabriel Seguí, Rafel Juan i tants d'altres– la seva contribució historiogràfica és més bé la pròpia d'un investigador experimental en la tasca de la localització sempre constant de testimonis documentals existents a l'Arxiu del Regne de Mallorca. Com a pobler totalment identificat en la seva terra i els seus homes, mereix tot l'aplaudiment dels seus paisans i com a mallorquí, la reconeixença del qui ens ha fet la descoberta de tants de topònims, onomàstics i esdeveniments d'un dels municipis de l'illa més petits, totalment desconeguts i insospitats com si es tractàs de les contrades més extenses i importants*"¹

Bernat Cifre també fa referència a la seva persona: "*Assegut amb nosaltres a la taula "u" de Can Patena... amb les seves mesurades intervencions de lletrut, amb els seus mots vacil·lants d'ancià. Tolerant amb les idees, opcions i "tics", mai es mostrà remugós ni intransigent*"²

Contribuí amb la recerca de la història de sa Pobla i tenim notícies que ell diposità 50 pergamins al fons de l'Arxiu Municipal de Sa Pobla, avui classificats a la signatura núm. 2579 AJSP.

En memòria de la tasca investigadora del Pare Obrador, l'any 2014 l'Ajuntament de Sa Pobla crea el Premi Pare Obrador amb caràcter anual. Així, consta a les bases del citat premi: "*la finalitat de fomentar, ampliar i divulgar i enaltir el coneixement del municipi, concedeix aquests premis a la investigació als estudis sobre qualsevol disciplina relacionada amb el camp de les humanitats, de les ciències socials i naturals (història en qualsevol de les seves branques, economia, geografia, antropologia, turisme, sociologia...) que*

1 **Marginàlia**. Josep Obrador Socias (1982). Premi Cooperativa Agrícola Poblense.

2 **Bernat Cifre Forteza** (1935-2021) Poeta, estudiós de l'obra poètica de Miquel Costa i Llobera. Membre de l'Associació Poblera Ses Jonqueres Veres. Es reuneix a taula tots el dilluns a l'antiga Fonda de Can Patena.

tinguin per referent la divulgació de qualsevol d'aquests aspectes relacionats amb el municipi de sa Pobla".

El Premi Pare Obrador a la darrera convocatòria (2017) premia l'obra *Esclaus a l'illa de la calma. La repressió a sa Pobla durant la Guerra Civil i els primers anys del franquisme (1936-1941)*, de Miquel Josep Crespi Cifre.

Les fitxes històriques del Pare Obrador varen ser lliurades a l'Arxiu de Sa Pobla el març de 2021.

1. FITXES HISTORIOGRÀFIQUES PARE OBRADOR PUBLICACIONS I PATROCINADORS

JOSEP OBRADOR SOCIAS (1914-1997)
M. SS. CC.

- **Marginàlia** (CAP i Ses Jonqueres Veres)
- **Alqueria de Talapi** (Ses Jonqueres Veres)
- **Alqueria de Son Ferragut** (Arca)
- **Crestatx** (Ajuntament de sa Pobla)
- **El Pou de S'Ubac** (Ajuntament de sa Pobla)
- **Inventari Església Parroquial sa Pobla 1514.** (Butlletí S. Arqueològica Luliana)

2 Fitxes historiogràfiques Pare Obrador Mètode de treball

Entrada Arxiu	Data	Tema	Arxiu	Signatura	Breu descripció del contingut	Observacions
1	00/00/1540	Exposició	ARM	Sign./f-212/4879/foli 1	Joana Fiolá, d'Aliró, i Joan Cantallops, de la Pobla. March Company i Caterine venen a Bernat Caldes, provere, habitador de Binissalem, per 30 anys.	
2	00/00/1540	Venda	ARM	Sign./f-212/4879/foli 3v	Antoni Ferragut fa donació de tots sos béns, amb una sola condició dins de dos anys. D'altra manera requereix donació sia suá 4a...etc.	
3	07/04/1540	Donació	ARM	Sign./f-212/4879/foli 2v	Joana Cerdá, muller de Barthomeu Cerdá, fill de Pere Glibert de Març, confessa haver rebut de Gabriel Gosu, fuster de Març...	
4	00/00/1540	Afirmació	ARM	Sign./f-212/4879/foli 5	Pere Bonassar, "de Gabell", ven a Gabriel Serra, fill de Jaume Serra, "Govet", una peça de terra.	
5	24/02/1541	Venda	ARM	Sign./f-212/4879/foli 6v	Gabriel Serra, "Baketa", contracte matrimonial amb na Joana Ferraguda, filla de Bernat Ferragut, "Cabría", i de Barbara	
6	2M07/1541	Exposició	ARM	Sign./f-212/4879/foli 8		

Columna	Descripció
A	Nº ENTRADA /ORDRE DE LA FITXA
B	DATA DEL DOCUMENT
C	TEMA HISTÒRIC
D	ARXIU REGNE DE MALLORCA
E	SIGNATURA IDENTIFICATIVA ARM
F	BREU DESCRIPCIÓ DEL CONTINGUT
G	OBSERVACIONS

*3250 Fitxes

*Informació traspasada a b. dades creada amb 7 columnes

*Autors: Carlos del Olmo / Pere A. Mateu

3 Fitxes historiogràfiques Pare Obrador Temàtica

- Albufera
- Capbreuació
- Crestatx
- Delme
- Divisió cases bens
- Esponsacilç
- Establiments
- Huialfàs
- Jueu
- Possessions
- Vernissa

4 Fitxes historiogràfiques Pare Obrador Estadística

SEGLE	PERCENTATGE
SENSE DATA	29,91%
SEGLE XIII	5,00%
SEGLE XIV	18,32%
SEGLE XV	13,64%
SEGLE XVI	22,41%
SEGLE XVII	10,72%

6 Fitxes historiogràfiques Pare Obrador

LLINATGES- MALNOMS - LLINATGE SERRA 82 MALNOMS

FIXES PARE OBRADOR	TOPONIMIA	529 TOPONIMS	FONT ARXIU REGNE MALLORCA	
Ablar (Secorbs)	Canal de Búger	Comana de la Vila	El Trancadet	La font i la roca Rodona
Abraxyst (Campanet)	Canal de Campanet	Comana na Barberia	El Virayut	La Garriga (S'Inca)
Abrocia (Montuiri)	Canal de Cunit	Comana d'el Serquet	El virayut nou	La Geneta (S'Inca)
Abrocia (Sants Margalida)	Canal de Crosat	Cúcio (Manacor)	El Albero	La Llobrera
Abudrà o Amadrà (Aldà)	Canal de Fra Diego, canal Rotaí (Aldà)	En Cabell (Muro)	En Cabell (Muro)	La Marina (Petra)
Abuñaus (Escorca)	Canal de Gayeta	En Caldeiros (Sant Joan)	En Caldeiros (Sant Joan)	La Marina d'en Serra
Alqueria d'Avall	Canal de Godevat	De la Plaça	En Colombers	La Marina d'en Serra
Alqueria de Balanar	Canal de la bona Montanya	De l'Hostal	En Mariaveia	La Marina d'en Serra
Alqueria de Binicriant (Polpenca)	Canal de la carrera d'en Bayuda	Del Pou	En Orells (Aldúcia)	La Marina d'en Serra
Alqueria de Binicriant (Sant Joan)	Canal de la casa d'en Tarré	D'en Mayol d'en March	En Pages (Porreres)	La Marina d'en Serra
Alqueria de Binissaló (Polpenca)	Canal de l'Almamy	D'en Misy	En Rafals de Verania	La Marina d'en Serra
Alqueria de Binissaló	Canal de los Marjals	El bouc d'en Pascual	En Mallo	La Marina d'en Serra
Alqueria de Bayuda	Canal de los Quasierades	El cairó d'en Ferrer Guterri	En Pou Fangós	La Marina d'en Serra
Alqueria de Crestatx	Canal de los Vinyes	El camp Travesser	Fangar (Campanet)	La Marina d'en Serra
Alqueria de Gayeta	Canal de la Vall	El camp d'amunt del camp d'en Cros Fortarís	Gabellí (Campanet)	La Marina d'en Serra
Alqueria de l'Almalyria	Canal de Maro	El camp de Gabellí	Garriga (Campanet)	La Marina d'en Serra
Alqueria de Moss (Escorca)	Canal de na Fontosa	El Camp de n'Obardar	Garriga a les Planes	La Marina d'en Serra
Alqueria de Murro	Canal de Palouca	El camp del Molí	Gatambó (Aldúcia)	La Marina d'en Serra
Alqueria de Navarra (Polpenca)	Canal de Sant Antoni	El camp d'en Niell	Goyet	La Marina d'en Serra
Alqueria de Sant Martí	Canal de Sant Martí	El Camp d'en Ravell	La barreja de Sant Antoni	La Marina d'en Serra
Alqueria de Sa n'Almamy (Búger)	Canal de Son Barberà	El Canalí (S'Inca)	La bassa d'en B'Inch	La Marina d'en Serra
Alqueria de Sa Chedra	Canal de Son Ferraud	El Canalí (S'Inca)	La bassa Montaña	La Marina d'en Serra
Alqueria de Sa Carrià (Campanet)	Canal de Son March	El Cin	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Alqueria de Sa Ferrand	Canal de Son Mayol	El Forcater	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Alqueria de Sa Reig	Canal de Son Serrata	El molí d'en Cuyera	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Alqueria de Sa Verania (Aldúcia)	Canal de Sant Antoni	El molí d'en Cuyera (Polpenca)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Alqueria dels Abans (Verania?)	Canal del figueret d'en Beart	El molí nou	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Alqueria dels Marroells (Muro?)	Canal del Foraster	El Murtier	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Alqueria d'en Blau	Canal del Garroveret	El papal	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Alqueria d'en Blau	Canal del Mayol d'en Batle	El papal (Escorca)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Alqueria d'en Blau	Canal del Pou d'Avall	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Alqueria Lantanyer	Canal del Quiló	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Alqueria de Sa Banya	Canal del Rafal Baig	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Bonari	Canal dels Traginers	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Bonau (Muro)	Canal d'en Bayuda	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Boninar	Canal d'en Cuyera	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Boniató (Aldúcia)	Canal d'Ullaró	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Boniató (Campanet)	Canal Rotaí	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Boniató (Muro de la Vall)	Canal Travesser	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Boniató (Polpenca)	Canal de Sa Serrata	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Boniató (Escorca)	Canal de Sa Serrata	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Boniató (Canal de Llabí)	Canal de Sa Serrata	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Boniató (Secorbs)	Canal de Sa Serrata	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Boniató (Polpenca)	Canal de Sa Serrata	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Boniató (S'Inca)	Canal de Sa Serrata	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Boniató (Sant)	Canal de Sa Serrata	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Canal d'Aldúcia	Canal de Sa Serrata	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Canal d'Avall	Canal de Sa Serrata	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra
Canal de Binicriant (S'Inca)	Canal de Sa Serrata	El papal (Petra)	La bassa Rajja	La Marina d'en Serra

L'Amersala	Lo camp Gran	Na Vidalia	Son Fe (Aldúcia)	Son Santes
L'Arbassada	Lo Canyar	N'Arauvet (Campanet)	Son Ferragut	Son Serrana (Aldúcia)
L'Arbosar (Polpenca)	Lo Castell	Palombar	Son Ferragut amb Sema	Son Siquier (Llucmajor)
L'Argolegar	Lo celler de la casa nova d'en Serra de Mat Pas fangós	Poca Farina (Esperles)	Son Ferragut	Son Serrana
Iber	Lo clos de la terra Tinent	Portell	Son Fornari	Son Siquier
L'era d'en Ferro	Lo clos de les Figueres	Pou de les Genetes	Son Fornari	Son Siquier
L'era d'en Roca	Lo curral de pedra	Pou d'en Ganell (Campanet)	Son Fornari	Son Siquier
L'era Nova	Lo Cos	Pou la Plaça	Son Fornari	Son Siquier
Les Abades	Lo Figueret	Pou de Sa Vista	Son Fornari	Son Siquier
Les Barraguetes	Lo figueret d'en Bonet	Pou d'Oriol	Son Fornari	Son Siquier
Les Basses	Lo Murtier	Rafal font des Borrís (s'Obac)	Son Fornari	Son Siquier
Les Bialas de la Truafa	Lo fan de calç	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Les Campanes (Campanet)	Lo Foragús	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Les Figueres	Lo garrover d'en Palou	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Les figueretes del Molinàs	Lo Mastagar	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Les fonts del Molinàs	Lo mayol	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Les Garriguetes	Lo mayol d'en March	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Les Marjals	Lo Mestayer	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Les Planes	Lo Molí d'en Bergot	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Les roses	Lo Molinet (S'Inca)	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Les Rotes (Lloseta)	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Les rotes de l'Argolegar	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Les rotes noves	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Les Setzenes	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Les Tanquetes	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Les Viayes	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
L'estany del Bisbe	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
L'estany d'en Serra	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
L'honor de Cila	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
L'hort de Son Barriol	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
L'hort d'en Cabús	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Llacanari (Deià)	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Llacanari	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo Alziar	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo Amador (Búger)	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo Biala	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo cairó de la Creu del camí de Maro	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo canil Reial	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo canil Travesser	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo camp d'Avall	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo camp de Ca	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo camp de l'Alina del Torrat	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo camp de l'arena	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo camp de l'Era	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo camp de S'Inca	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo camp del mig	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo camp d'en Crespi	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo camp d'en Gall	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo camp d'en Nicti	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier
Lo camp d'en Sastre	Lo Murtier	Reberia	Son Fornari	Son Siquier

Bennassar: de Gabellí (Campanet), de Biniaco (Muro), Angí de (Campanet), de Santiani (Campanet), Torrents, de Biniatró (Campanet), de Marjal de Ca, de Monnàber (Campanet), Ferrer, de So n'Estrany (Campanet), Forner,

Cantallops: Marió, de Vernissa (Aldúcia), Moro, Frare, Groc moix, Frau, Soler, Orpi, Cupi, Sanat, Tireta, Frau, Major

Cladera: de l'Alqueria de Son Cladera, Sastre, Brassat, Vich?, Catoy, Tit, Cuc, Guixar

Crespi: Carles, Ros, Canyeta, Colombí, Gatzoll, Talapi, Bià, Vayo, Groguet, Poquet,

Ferragut: Cebrià, Barriol, Diego, Sastre, Ferriol, Valentí, de l'Alqueria de Son Ferragut, Ferrer, del Molinàs, Taxaquet, Onofre, Ferreret, Manegui, Garroví, Groc, Mathia, del Cantó, Tut,

Mir: de l'Alqueria de Crestatx, Barbeta, Tinent, Tintor, Profeta, Negret,

Palou: Barral, Atxet, de la Creu, de Comasema (Orient), de l'Alqueria de Bunyola,

Payeras: del Rafal d'en Siquier, Hortet o Fornet?,

Perelló: Capellà (Búger), Angelí,

Pons: Pagès, Estel (Ullaró), Blanc (Campanet), Tomàs (Búger), Ravell, Dimoni

Poquet: de l'Alqueria de Muro, Xequeret, Rebassa, Morey,

Seguí: Basque, Cabey, de Vernissa, Batle, Colombí, de l'Alqueria de Binimaimó, de Navarra, Cosso ? Foradí

Serra de Gayeta: Jurat, Bessó,

Serra: Goyet, Pau, de s'Obac, Caselemor (Aldúcia), Agaló, Quelotxo, de Gayeta, de la Marina, Beleta, del Pou, de l'Hostal, Capellana, de la Plaça, Tit, de Biniatría, Cordella, de Son Corró, Gran, Pellofa, Barberà, Calotxo, Carnisser, Baleta, Verdera, Pubil, Homar, Sastre, Traginer, Canonge, Senyora, Jurat, Quant, Pallofa, Gatzolla, Paubanc, Sis dits, Ventura, Berriol, Cupi, de la Tortuga (Felanix), de la Bisbal, Rafelet, Síndic, Llorensoi, Simó, Manyo, Papella, Xapeta, Margoy, Mateu, Ferrer?, Sard, Beu o Bou, Gatzoll, Vellut, Totxa, d'Huialfàs, Ros, Baleta Andreu, de Son Sastre, de la Casa Nova, Carreixet, de Son Ventura, Ravaxina, Canta, de Son Caldés, Bessó, Guít?, Pinya, Boira, Bonico, Espanya, Tanasso, Peublanc, Joc (Petra), de Sant Joan, Llarg, Frare, Marxando, Just, Llamp

Simó: paraire

Siquier: del Rafal d'en Siquier, de Binissatí (Inca), Mestrés

Siurana: Jacobeta, de Son Fornari, de Vernissa,

Socies: Porreres (Campanet), de Fangar (Campanet), Sastre, Guerxo, Calàpet, Jaumí, Hereus, Genoy, de la Cova (Campanet), Jaumina, Nenoll, Passí, Sot, Xomeu, Bieló, Collet, de Tagamanent (Montuiri), Falla, Jaumí, Garroví ? Blanquer,

7.-Fitxes historiogràfiques Pare Obrador

Definicions (1-8)

Administrador: oficial encarregat d'administrar els béns d'algú o les funcions d'algun negociat.
Agermanat: afiat a la Germania (associació dels que en el segle XVI s'alçaren a València i a Mallorca contra el govern de Carles V.
Agrícola: el qui es dedica al conreu del camp.
Aidar: ajudar.
Aixovar: el conjunt de roba d'ús personal i d'ús comú de la casa, que la dona aporta al matrimoni.
Alberg: casa o altra construcció coberta que serveix d'habitació i recés.
Aljama: la comunitat dels jueus, en les poblacions cristianes.
Alou: quantitat que paga al senyor el possessor de béns donats en emfiteusi, en cas de traspasar-los per venda o per altra manera distinta de l'herència.
Alqueria: casa de camp amb terra de conreu.
Aromatari: preparador de coses aromàtiques?
Avalots: crits o sorolls molt forts, com de gent irada o fortament excitada.
Avinença: acte de avenir-se o concordar-se.
Bandejat: home que està fora de la llei i vaga per llocs despoblats per fer-se escàpol de l'acció de la justícia o per cometre més delictes.
Barbaria: la part septentrional d'Àfrica, que abraçava els estats de Marroc, Alger, Trípol i Tunis.
Barcella: mesura de gra, equivalent aproximadament a la sisena part d'una quartera. Es divideix en sis almuds.
Batle reial: oficial encarregat de rebre totes les percepcions que tocaven al patrimoni reial dins una ciutat o vila.
Batle: oficial encarregat d'administrar justícia a una vila o ciutat en nom del rei o del senyor feudal.
Beguina: dona que vivia sota certa regla, dedicada a la devoció i a obres de pietat, sense pertànyer a cap orde religiosa.
Beneficiat: qui posseeix un benefici eclesiàstic.
Béns: riquesa, conjunt de coses que tenen valor capitalitzable.
Bóta congrenyada: bóta gran subjectada amb congrenys.
Cabrida: cabra jove, des que neix fins que compleix un any.
Cairó: tros de terra no gaire extens, situat prop d'un poble.
Cambra Apostòlica: tribunal de la Cúria romana, encarregat d'administrar els béns pontificis.

Canonge: membre del capítol d'una església catedral o col·legiata.
Cap de guaita: caporal dels homes encarregats del servei de vigilància, en les host (exèrcit en campanya) i ciutats antigues.
Capbreu: inventari o apuntament d'un reconeixement de drets, especialment emfiteútics, per evitar prescripcions.
Carrerany: caminó per dins el camp.
Carta de servei:
Catiu/va: caigut sota el poder d'un altre que el priva de la seva llibertat.
Cèdula personal: document oficial en què consten les circumstàncies individuals que acrediten l'identitat d'una persona.
Cèdula: paper escrit en què es notifica o anota alguna cosa.
Censal: pensió anual redimible que paguen una persona i els seus successors en virtut d'un capital rebut del qui cobra la dita pensió.
Cisa: impost que es cobrava damunt els comestibles i altres mercaderies, llevant-ne una part del pes o mesura.
Clavari: persona que té al seu càrrec les claus d'un lloc de confiança, especialment d'una corporació.
Clergue: el qui ha rebut les ordes sagrades.
Clos: tros de terra tancat de paret.
Coma: depressió més o menys pregona i planera en terreny de muntanya.
Comanador: el prelat d'algunes cases de religiosos especialment de la Mercè.
Comanda: custòdia d'una persona o cosa recomanades com a especialment dignes d'atenció.
Composició: conveni, pactes per resoldre un litigi o altre conflicte.
Comú: conjunt de persones que formen societat.
Comunes: terreny pertanyent a tots el veïns d'una població.
Concanviar: bescanviar, adquirir una cosa a canvi d'una altra.
Concedir: donar com a favor o gràcia.
Concòrdia: acord entre algunes persones per estipulació o convinença.
Condonar: cedir, perdonar (un deute, una pena).
Conductor: llogater.
Congrenys: cadascun dels cercols de fusta, composts de diverses corbers, els quals enrevolten estretament certes bótes (bótes congrenyades) i altres recipients de fusta, per evitar la disgregació de les dogues de què estan formats.
Conjugats: casats.

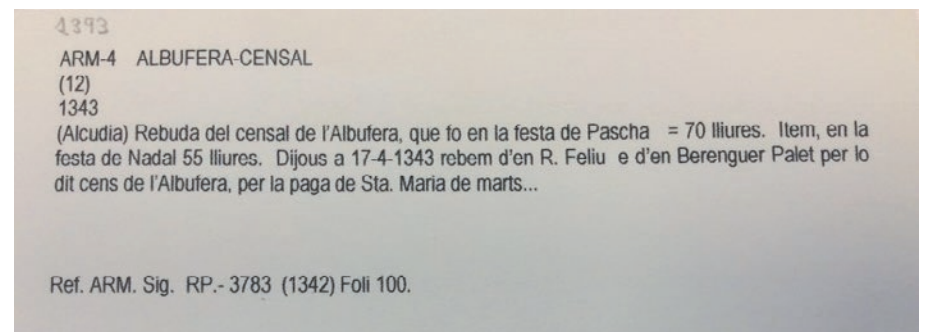
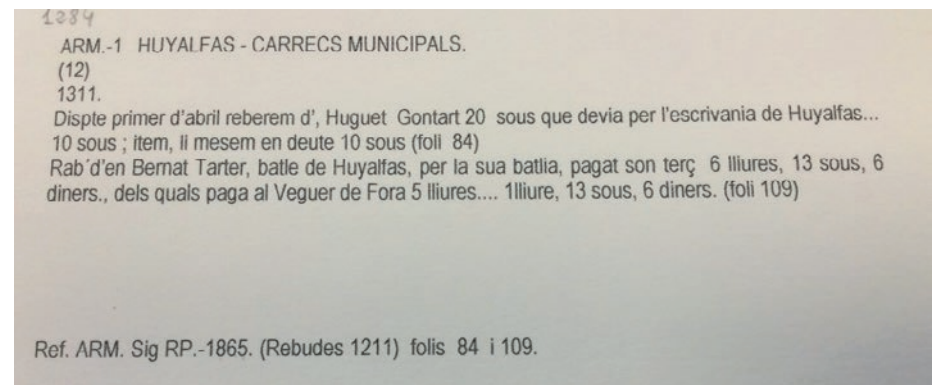
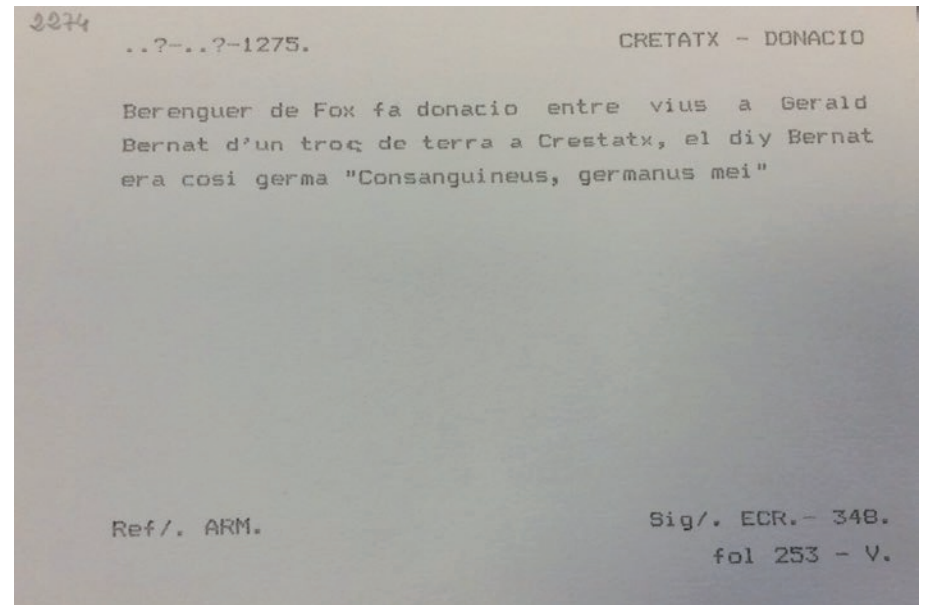
Consiliari: Conseller; especialment en certes corporacions. Persona elegida per assistir amb els seus consells el superior que les regeix.
Constituir: assignar, destinar legalment.
Contractar: parlar per posar-se d'acord sobre un assumpte; convenir, acordar, estipular. Prendre amb contracte els serveis d'una persona o cosa.
Conveni: allò que es decideix per acord de dues o més persones.
Corredor: persona encarregada d'anar per la ciutat o vila i fer els pregons, portar avisos a domicili.
Cuirassa: pell gruixada, cuiro.
Cultor: que cultiva.
Cup: recipient de dogues de fusta, destinat a pitjar-hi el raïm i fer-hi el vi.
Curador/a: persona que té al seu càrrec l'administració i defensa dels béns i drets d'un menor d'edat o d'un incapacitat.
Cúria: cort de justícia, tribunal. Principalment del tribunal eclesiàstic.
Dardell: dard, arma llançadissa.
Delat: acusat; persona a qui s'atribueix un crim o delictes.
Delme: la desena part de la collita o d'altres productes de la terra, que es pagava com a tribut a l'Església o al rei i altres senyors.
Desposori: casament.
Diaça: clergue que ha rebut la segona de les ordes majors.
Doga: cadascuna de les peces de fusta que juxtaposades formen el cos o ventre d'una bóta, barril, cubell o altres recipients semblants, i estan unides per cercols.
Domer: antigament clergue que exerceix un càrrec eclesiàstic per setmanes.
Donació: transmissió gratuïta d'allò que es posseeix a una altra persona que ho accepta.
Donat: persona que està al servei d'un convent, d'un santuari.
Donatari: persona a qui es fa una donació.
Donzella: dona verge.
Dot: cabal que la família d'una noia li dona quan es casa, i que ella aporta al matrimoni.
Emfiteusi: cessió perpètua o per llarg temps, d'un immoble, compensada pel pagament d'un cànon anual al qui fa la cessió, conservant-ne ell el domini directe.
Emprèstic: préstec.
Empriu: dret d'usar allò que és propietat d'altri.
Encant: venda en què es cedeix la mercaderia al més dient.

Enunciar: dir una cosa en termes precisos, fent-la conèixer netament.
Escrivà: el qui té per ofici fer escriptures, còpies, expedicions d'actes; més especialment, el qui per ofici públic està autoritzat a donar fe de les escriptures i tots altres actes per als quals és requerit.
Esponsalici: promesa de casament.
Esposalles: promesa de matrimoni, i cerimònia amb què se celebra el prometatge.
Estabrir: parcel·lar una terra i vendre'n les parcel·les, generalment a terminis, entre diferents compradors.
Estim: atribució de valor d'una cosa, especialment a allò que s'ha de vendre o traspasar.
Estipular: convenir una cosa i fer-la constar en un contracte.
Esponsalici: pertanyent o relatiu a les esposalles.
Fadiga: dilatació, tardança en el compliment d'un tracte o obligació. Dret de prelació, o d'apropiar-se el senyor del domini directe una finca quan l'emfiteuta vol cedir-la a un altre i pel mateix preu que aquest anava a adquirir-la.
Feu: domini de què un senyor era investit pel sobirà o per un altre senyor de domini mayor, amb obligacions i drets determinats.
Forment: blat de la millor casta.
Forn de puja (puga): forn públic.
Fundar: instituir, establir; fer que comenci a existir una cosa de caràcter social.
Grosses: conjunt de dotze dotzenes.
Honor: tractament respetuós que es dona als amos o arrendataris de possessió gran. Renda vitalícia que el senyor concedia al vasall damunt una possessió. Possessió, finca que es té en arrendament vitalici.
Hort: tros de terra no gaire extens. Mesura superficial equivalent a vint-i cinc destres quadrats, o sia, la setzava part d'una quarterada.
Indivís: no dividit.
Insaculació: procediment d'elecció pel qual el rei aprovava una llista de totes les persones idònies per als càrrecs el nom de les quals era col·locat, en redolins, en unes bosses corresponents als diversos càrrecs o oficis de la corporació.
Intestat: que ha mort sense haver fet testament.
Intimar: comunicar, fer saber, de manera autoritària i en to de manament.
Jurats: cadascun dels membres de les antigues universitats o concells municipals.
Lapicida: persona que grava les lletres d'una inscripció en pedra.
Litigi: disputa.
Llegat: allò que es llega, deixar, en testament o de generació en generació.

Llevador: encarregat de portar els comptes o anotacions d'entrades i sortides.
Lliura: moneda antiga que a Catalunya i Mallorca tenia vint sous.
Lloctinent: el segon en autoritat, que exerceix les funcions d'aquesta en absència del seu superior.
Lluïme: dret que cal pagar al senyor del domini directe quan s'alienen les terres o possessions que d'ell tenen a cens.
Loco: lloc.
Mallol: vinya jove, el primer any que és plantada. Funcionari d'una església encarregat de mantenir l'orde dins el temple, evitant les converses, despertant dormilegues.
Manescal: veterinari.
Manumissió: alliberament d'un esclau o servent.
Marmessor: persona encarregada de complir la voluntat d'un testador.
Mata: porció de terreny poblat d'arbres o arbusts d'una mateixa espècie.
Messió: despesa, alló que es gasta de diners.
Mestre: tractament que s'avantposa al nom dels menestrals.
Mestre racional: funcionari de la casa reial que portava els comptes de l'erari.
Molí de sang: el que es fa moure per tracció animal.
Molt Excel·lent: M. Exc.
Moltó: mascle de l'ovella.
Monsenyor: títol que antigament es donava als sants, prínceps i prelats i que avui es dona encara a certs prelats.
Morabati: impost sobre el monedatge que es va aplicar a la Corona d'Aragó durant l'edat mitjana i moderna.
Morbo: malaltia infecciosa i especialment la contagiosa o epidèmica.
Mossatge: qualitat de mosso; aprenentatge.
Mostassaf: funcionari municipal encarregat de contrastar els pesos i mesures, de comprovar la bona qualitat dels queviures i altres coses vendibles i de vetllar per l'observança dels preus assignats oficialment a aquelles.
Nuncupata: anomenada.
Oguer: guardià de les eugues.
Oïda: en oïda d'algú: en presència d'algú, oïnt-ho aquest.
Olim: en un altre temps.
Onerar: carregar.

Orb: mancat de la vista.
Ordi espriu: planta gramínia, pura, per a aliment del bestiar.
Paraire: menestral que antany tenia com a ofici preparar la llana per el seu teixit.
Passamaner: escriptur d'advocat, escriptur professional.
Porter: antigament missatger d'una autoritat; ministre inferior de justícia.
Possessió: porció gran de terreny de conreu, pertanyent a un propietari i dependent d'una casa situada dins la mateixa finca.
Pragmàtica sanció: és aquella norma o disposició legal promulgada per un rei i que afecta aspectes fonamentals de l'estat, regulant qüestions com la successió al tron o d'altres.
Prevere: clergue ordenat de missa.
Primícia: oferta de fruits primerencs o de bestiar, que es feia a l'Església o als temples.
Procurador: el qui, per ofici, en els tribunals, defensa una de les parts en virtut de poder legal rebut d'ella, fent les peticions i altres diligències necessàries per a la defensa.
Prohom: home respectable, digne d'especial consideració.
Pupil: persona menor d'edat i posada sota la cura d'un tutor.
Qo: mort
Quart: la quarta part d'una renda o producte. Antigament impost equivalent a la dita quarta part.
Quartera: mesura d'àrids de capacitat variable segons les comarques, però aproximada a 70 litres.
Quarterada: mesura agrària equivalent a 71,031 àrees; consta de 400 destres quadrats, es divideix en quatre quartons, i el quartó en quatre horts.
Qüestor: religiós o altre eclesiàstic encarregat de fer acaptes per obra pia o beneficiència.
Quintar: pes equivalent aproximadament a quaranta-un quilogram i mig, i a Mallorca a un poc més de quaranta-dos quilograms; es divideix en quatre arroves.
Quitació: acció de quitar, de pagar un deute.
Rafal: casa de camp amb un tros de terra no gaire gran.
Rector: sacerdot que regeix una església i sobretot el qui, nomenat per concurs d'oposició, regeix una parròquia.
Rota: tros de terra que un conrador cultiva dins un predi d'altri durant alguns anys, generalment pagant al propietari una porció convinguda del que hi cull.
Saig: antigament, funcionari de justícia civil encarregat de fer les citacions, executar els embargaments, agafar els delinqüents i executar les penes a què l'autoritat condemnava els reus.
Seny del lladre: toc de la queda.

Serveis: acció de servir o ésser útil algú o a algún ús.
Síndic: encarregat dels interessos i gestions administratives d'una corporació o comunitat.
Sindicat: junta de síndics o procuradors d'una corporació.
Somada: càrrega d'un animal de bast, la qual és equivalent a tres quintars.
Sort: peça de terra resultant d'una parcel·lació de propietat gran. Hort petit o tros de terra que no es rega sinó que únicament té aigua quan plou.
Sou: moneda antiga que valia dotze diners de billó i que era la vintena part de la lliura.
Tala: destrucció o dany causat dins un camp, sia per animals que hi han entrat, sia per persones.
Tall: repartiment d'un impost entre els qui l'han de pagar; el mateix impost repartit a pagar entre molts.
Talla: impost o tribut.
Tanca: terreny conradís voltat de paret.
Taxar: assenyalar a una cosa el preu, l'import o el límit que li pertoca.
Testes: testimoni.
Toís: cap de bestiar de llana que té un any d'edat fins a dos.
Trast: porció de terreny delimitada per a edificar-hi.
Tudriu: tutora.
Universitat, la: corporació rectora d'un conjunt de ciutadants i especialment Corporació municipal.
Usdefruit: dret d'aprofitar-se dels fruits o productes d'una cosa que és propietat d'altri.
Uxor: (Ilatí), esposa.
Vectigal: tribut imposat damunt el transport de mercaderies.
Veguer: magistrat la jurisdicció del qual derivava directament del rei i que administrava justícia civil i criminal en un districte o comarca.
Vela: gaia (porció irregular) o tros de terra llarguer i d'angles desiguals.
Venerable: títol que es donava a persones eclesiàstiques de notable dignitat.
Vernáculo: nacido en la casa de uno.
Vicari: sacerdot que exerceix el ministeri parroquial sense tenir el grau de rector o ecònom.
Xeixa: blat de bona qualitat, que fa la farina blanca i més saborosa que la del blat ordinari.

3869

4 - 7 - 1600.

ESPONSALICI

Llorenç Ferragut, matrimoni amb Catarina Fornari, filla de Bernat i de Drusiana. El pare Llorenç Ferragut li fa donació de Son Ferragut, després de son obit... amb els pactes que se expressen. El pare de la novia li constitueix dot de 1.200 lliures.

Ref/. ARM.

Sig/. F. 447/5115.

fol 80 - V .

3669

2/8/1401.1

HUYALFÀS-EL

MOLINÀS.

En Joan Montjuich posseeix un molí d'aigua a Crestatx, alou de Sr. Rei, que confronta amb l'alqueria d'en Guillem Tomàs. Com que el pati del molí es massa petit compra a dit Guillem una quarterada de terra contigua.

Ref. ARM.

Sig. AH- 80. (LC).

Fol 156.

Estadística escolar curs 1924-25.
El cas concret de les
escoles públiques de sa Pobla

Antoni Aulí Ginard
Joan Pons Fulià

1.- Introducció

Durant el curs 1924-25 l'Estat espanyol es trobava sota la dictadura del general Primo de Rivera, acceptada pel rei Alfons XIII amb el beneplàcit de la burgesia, dels terratinents, de l'exèrcit i de la església catòlica. Era aquesta darrera, la que intentava tenir el control de l'educació infantil per exercir una important influència social. Moltes foren les congregacions que es dedicaren a l'educació, algunes d'elles, vingudes de països on s'havia implantat el laïcisme. L'ensenyament s'enfocava des de la perspectiva espanyolista i uniformista, abundant les mesures de control sobre l'ensenyament primari a les escoles públiques. El general Primo de Rivera, no podia defraudar als grups que li havien donat recolzament per aconseguir el poder i transformà l'educació en un vehicle ideològic del nou règim, on el patriotisme i la religió fossin els valors essencials de l'Espanya sospirada pel seu govern.

L'ensenyament primari, que venia d'una important despreocupació per part d'anteriors governs, era aleshores oblidat per la dictadura, que brindava la seva atenció al secundari (molt més conservador), on si es feren millores significatives. A partir de la publicació de l'Estatut General del Magisteri de 1923, alguns mestres, a través de la Associació Nacional del Magisteri, varen dirigir els seus escrits al govern de Primo de Rivera, sol·licitant-li les reformes necessàries que pensaven eren imprescindibles per millorar la penosa situació de l'ensenyament primari al país.

Els principals problemes amb que es trobava l'educació de l'època, eren en grans trets:

- 1.- El baix nivell salarial, que obligava als mestres a viure en un ambient d'autèntica misèria, o com deia el periodista Enrique Diaz Retg:

“Y, en efecto, en España, el maestro de escuela, en vez de haber sido erigido primer magistrado de la nación, era el tipo representativo de los grandes ayunos, como si se quisiera apagar su inteligencia impidiéndole comer. ¡En cuantos pueblos el maestro de escuela tenía que vender su independencia al cacique político para llevar algo más a su estómago!”¹

- 2.- El baix nombre de mestres, que es va convertir en una de les principals preocupacions del govern; el qual, va dedicar un esforç important en millorar el sistema escolar en el seu aspecte quantitatiu, malgrat el qualitatiu fos encara

1 Diaz Retg E.(España bajo el nuevo régimen. Cinco años de Gobierno Primo de Rivera, Ediciones Mercurio. Madrid 1928 pg. 54-55).

ignorat, amb una formació molt deficient del professorat a les Escoles Normals de Magisteri, aconseguint en aquells anys un augment notable de mestres en actiu.

- 3.- La poca atenció a la formació dels mestres amb un pla d'estudis que necessitava d'una profunda reforma, que si bé es veia un augment del nombre d'aspirants a mestre, aquests es seguien conformant amb el mediocre nivell cultural que rebien. Luis de Zulueta, professor de l'Escola Superior de Magisteri, escrivia:

“...en cuanto a la cultura general, la formación del maestro debe ser esencialmente universitaria (...) es un error separar esa cultura general necesaria para el maestro de la Pedagogía, ello conduce a un error práctico de separar la vida de la escuela”²

- 4.- La manca de reconeixement de la importància de la seva tasca, a causa del desprestigi que tenien els estudis de magisteri de l'època i de la poca perspectiva de futur dels mestres i les mestres d'escola, com posava de manifest el pedagog Manuel Siurot en unes conferències organitzades pel govern, a les darreries del seu mandat:

“Señores: ¿Quién estudia la carrera de maestro en España? El pobre, esa es la cantera; los ricos no mandan a sus hijos a estudiar la carrera de maestro. (...) no sé qué haría yo, ni qué haríamos todos, para despertar en el alma un nervio que parece que está dormido: el nervio pedagógico”

- 5.- Una Escola pobra en el que respecta als materials, que feia que els mestres superessin amb bona voluntat i gran dificultat les carències amb les que havien de desenvolupar la seva feina. Una constant en les seves queixes, eren les males condicions dels edificis, dels mobiliaris i dels materials amb els quals havien de treballar. Sovint els alumnes havien de dur estris de ca seva, pissarretes, guixos... i es podien trobar sense cadira per seure ni taula per compartir.

- 6.- Les taxes d'escolarització solien ser inferiors al 50 % de la població infantil, amb un fort absentisme escolar que sofria alts i baixos segons la temporada i que estava relacionat amb les necessitats familiars de dur a terme les feines agrícoles que necessitaven de totes les mans possibles, sobretot els casos de la gent més pobre. Aquesta situació s'agreujava en el cas de les nines, ja que en famílies amb un

2 Zulueta, Luis de: El maestro (Conferència pronunciada a l'Ateneu de Madrid) Edicions “La lectura”, s.a. pp. 28-34

elevat nombre de fills eren elles les que havien de realitzar les feines domèstiques i tenir cura dels germans petits.

7.- Absència d'un programa pedagògic que servís als mestres per unificar els seus ensenyaments i fes que abandonassin els aprenentatges memorístics i rutinaris que en lloc de despertar interès per part dels alumnes, provocaven una fatiga mental estèril, sometent la memòria a una prova inútil i àrdua. En el cas dels coneixements científics, en lloc de fomentar l'observació directa i l'experimentació, com es feia a altres països, es convertia en un ensenyament massa elevat, ple de definicions i de classificacions, destinat més a especialistes del tema que a ments que requerien aprenentatges globals, com les infantils.

A les poblacions de mida mitjana com Sa Pobla (entorn els 7500 habitants), les escoles eren unitàries i, per tant, acollien un nombre important d'alumnes de diferents edats i nivells. No seria fins a l'any 1925 quan per part del consistori, començaria a tractar-se la necessitat d'instaurar una Escola Graduada a la localitat, al mateix temps que s'interessaven pel mateix projecte altres ajuntaments de Mallorca, aollint-se a la llei que regulava l'ensenyament graduat, que englobava en un cicle coherent els diferents graus d'un programa educacional, entès pels pedagogs de l'època com el més complet, racional i instructiu, segons explica Maria Antònia Roig al seu llibre "Sa Graduada".

Sembla ser, precisa Roig, que el tema neix del suggeriment de l'inspector d'Ensenyament Primari Fernando Leal sobre la conveniència de la seva construcció. L'inspector considerà, i així ho va exposar a la Junta local amb data de 28 de març de 1925, la urgent necessitat que tenia sa Pobla d'una escola graduada de sis graus.

Fins aleshores, la majoria dels mestres es dedicaven a ensenyar les quatre regles bàsiques i els hi mancava per complet el més bàsic material escolar. Aquest fet feia molt difícil el poder obtenir uns mínims resultats pedagògics. Els sectors més reivindicatius del magisteri la consideraven una educació totalment ineficaç. Tot això, sumat a l'elevat absentisme escolar, feia que les esperances de millorar la situació fossin minses. Com hem, dit l'índex d'analfabetisme era alarmant, superant en ocasions el 50 % de la població, però de totes formes, millorar el nivell cultural dels ciutadans no era una de les preocupacions prioritàries dels governants

Era una època de contrastos importants, en la que convivien les modernes institucions educatives europees de l'època i els moviments de renovació pedagògica (Escola

nova, escoles de treball, escoles Montessori, repúbliques infantils, jardins d'infància, escoles del mar, escoles bosc...) amb una realitat educativa sense programa, sectària i sense llibres de text. Els sectors més renovadors del magisteri volien un ensenyament científic, basat en l'observació i l'experimentació directa, com es feia en les múltiples alternatives innovadores que s'estaven desenvolupant als països dels voltants i que volien ser models de renovació pedagògica, enfront d'un ensenyament basat en la memòria i la repetició com s'havia fet fins aleshores a Espanya.

A principis de segle s'havia creat el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts, del que depenia l'educació pública del país, i per tant el manteniment de les escoles públiques així com la paga dels mestres i les mestres de l'ensenyament primari. A través del Reial Decret de 20 de gener i de la Reial Ordre de 2 de febrer de 1922 es va crear l'Oficina de Publicacions, estadístiques i informacions de l'ensenyament amb un servei d'Estadística que tenia com a funcions: la redacció i publicació dels models als que s'havien d'ajustar les dades de l'estadística oficial de tots els serveis; la recollida de dades dels centres docents i oficials i la publicació anual de l'estadística general de l'ensenyament.

L'any 1925 la Direcció General de l'Ensenyament Primari que pertanyia al Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts va publicar al Bolletí Oficial de l'Estat una real ordre sobre l'elaboració d'una estadística d'Edificis, mobiliari i material de les escoles nacionals de l'ensenyament Primari que comprenia la part econòmic-administrativa: Nombre d'escoles, matrícula i assistència escolar; amb el propòsit d'aconseguir un coneixement exacte de l'estat de l'ensenyament públic a Espanya. Aleshores, el subsecretari García de Leaniz era l'encarregat de la Direcció General de l'Ensenyament Primari. Durant aquell curs 1924-1925, varen remetre als mestres uns documents des de l'Administració, per tal de poder recollir dades estadístiques dels edificis escolars i del funcionament de les diverses escoles. La impremta de "El Magisterio Español" va elaborar unes fitxes on els mestres posaven els trets d'identitat de l'escola i després contestaven a unes preguntes referents a: edificació, dependències, sala de classe i mobiliari escolar. L'estadística es va fer a les escoles públiques nacionals "...que tienen sus haberes consignados todo o en parte en las nóminas del Estado..." i s'utilitzaren tots els medis legals per a advertir als mestres de la necessitat i obligació que en aquestes instruccions els hi foren imposades.

Els mestres havien d'omplir uns fulls estadístics oficials que s'havien de confeccionar o adquirir amb càrrec al material escolar. Les estadístiques eren diferents en les seves

qüestions si anaven dirigits a escolesunitàries o graduades. Era una estadística molt completa referent a: Nombre d'alumnes, edificació, dependències, mides i condicions de les aules, mobiliari i serveis. En el cas de les escoles graduades demanaven també sobre aparells tipus projector, cinematògraf, instruments i altres "menages".

Després d'emplenar, els fulls s'havien de remetre signats i tancats al Cap de la Secció Provincial de Primer Ensenyament amb un termini de 23 dies (va sortir l'ordre dia 23 de gener i s'havien de presentar emplenats abans del 15 de febrer). Tots els mestres, propietaris, interins o substituïts, eren responsables de la falta de compliment d'aquesta obligació. En el cas que les escoles estiguessin tancades, eren els inspectors d'ensenyament primari els que estaven obligats a recopilar i omplir les dades. Els caps de les seccions provincials d'Ensenyament Primari, a mesura que rebien els fulls complimentats ordenaven el seu examen i rectificació si era necessària. Un pic revisats es feia un buidatge de les estadístiques en el termini d'un mes (el 15 de març).

Els estats i resums de cada província es remetien directament a la Direcció General (Secció de Publicacions i Estadístiques) del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts. La secció de Publicacions i Estadístiques feia posteriorment el resum general de les dades recollides preparant-les per a la seva publicació oficial.

2.- Escola unitària de nines de sa Pobla

L'edifici on estava ubicada l'escola era de propietat particular i es pagaven 450 pessetes anuals de lloguer, encara que a l'informe no consta qui era el propietari o la propietària. L'edifici era una casa-escola situada al carrer Fred.³ Tot i que era una construcció relativament nova, de l'any 1914, segons la mestra no reunia les condicions necessàries per ser una escola. La sala de classe, situada a la planta baixa i amb orientació est, tenia una superfície de 72 metres quadrats. Pel que fa a la il·luminació natural, disposava de cinc espais (entre finestres i portes) amb una superfície total de 12,9 metres quadrats però no tenia cap tipus d'il·luminació artificial ni tampoc comptava amb cap sistema de calefacció. La sala tenia una capacitat de 24 alumnes ubicades en nou bancs bipersonals i un de sis places. Segons la mestra aquest mobiliari era escàs i la sala tenia el problema que si s'obrien les finestres hi havia molta corrent d'aire.

3 ROIG RODRÍGUEZ, Maria A. (2013). «Educació pública de les nines a Sa Pobla». II Jornades d'Estudis Locals de Sa Pobla. Ajuntament de Sa Pobla.

La matrícula del curs 1923-24 havia estat de 87 alumnes però l'assistència era inferior al 50% (45,5), per tant l'absentisme era molt gran.

L'escola disposava d'un pati de només 21,9 metres quadrats i un sol excusat. No hi havia aigua corrent però si un habitatge per a la mestra que era Amalia Iglesias Escofet, nascuda a l'Arboç del Penedès (Tarragona) dia 2 de març de 1876. Mestra elemental de primer ensenyament (1895) i superior des del 27 d'agost de 1917. Els seus primers destins com a mestra van ser a Catalunya, concretament a les escoles de Granollers, Llerona, Viver i Gaià a Barcelona i a les de Sant Aniol de Finestres i Juinyà a Girona. Estant en aquesta darrera escola va participar en unes oposicions i obtingué la plaça com a propietària. Dia 16 d'abril de 1916, gràcies a un trasllat voluntari, va arribar com a mestra a l'escola unitària de nines de Sa Pobla on va exercir fins dia 7 de gener de 1927 que, gràcies a una permuta amb la mestra Catalina Pastor Coll, va passar a l'escola unitària de nines de Valldemossa on va fer feina fins dia 31 de gener de 1931 que va tornar a Catalunya, concretament a l'escola de Berga (Barcelona).

3.- Escola unitària de nins núm. 1 de sa Pobla

Aquesta escola estava situada en un edifici antic propietat de l'Ajuntament de Sa Pobla. No consta la data de construcció. La sala de classe, situada a la planta baixa i orientada al nord, era de 98 metres quadrats. No disposava d'altres dependències annexes. L'habitatge destinat al mestre estava en bones condicions. La capacitat de la sala de classe era de 72 alumnes asseguts en 18 pupitres bipersonals i 6 d'antics. Disposava de sis espais (entre finestres i portals) per on entrava llum durant el dia i també d'il·luminació elèctrica per a les classes nocturnes d'adults. Segons paraules textuais del mestre: la sala es mala e incapaz y el moblaje en parte anticuado y deficiente.

La matrícula del curs 1923-24 havia estat de 100 alumnes dels quals n'assistien regularment 89. A més a més l'escola disposava d'un pati de 16,8 metres quadrats.

No hi havia aigua corrent i comptava únicament amb un excusat. El mestre que regentava aquesta escola era Joan Caldés Soler, nascut dia 10 de setembre de 1871 a Sa Pobla. Mestre de primer ensenyament elemental (1902) i superior des del 2 de juliol de 1928. El seu primer destí com a mestre interí va ser l'escola unitària de nins de Felanitx entre el primer de juny de 1903 i el 28 de febrer de 1906. Després d'aprovar

oposicions, dia 12 de març de 1906 prengué possessió com a mestre propietari de l'escola de nins de Fornalutx on va fer feina fins el 31 de juliol de 1907 que va passar a la unitària de nins de Sant Lluís (Menorca). Dia 9 de setembre de 1913 fou traslladat a l'escola unitària de nins de Sant Llorenç des Cardassar i posteriorment, el 12 de juny de 1915, passaria a la de Muro.

Dia 1 de setembre de 1922 arribava a l'escola unitària de nins de sa Pobla. L'any 1929, amb la creació de la Graduada de nins, va passar a ser mestre d'una de les seccions i hi va fer feina fins el 6 d'octubre de 1940 que fou substituït per malaltia. També va ser director de la Graduada. Pel febrer de 1941, quan estava a punt de complir els 70 anys, fou jubilat per impossibilitat física a causa d'una paràlisi a les cames.

4.- Escola unitària de nins núm. 2 de sa Pobla

L'edifici on estava ubicada l'escola era municipal, s'havia construït feia uns cinquanta anys i, segons el mestre, estava en bon estat. Era una unitària especial ja que disposava de dues sales de classe, una per al mestre que la regentava i l'altra per a l'auxiliar que li donava suport. Les sales de classe, orientades al nord-oest estaven ubicades al primer i al segon pis. Aquestes eren de 81 metres quadrats cada una i disposaven de sis espais (portes i finestres) per on entrava la claror durant el dia i també servien per orejar les dependència. No hi havia cap tipus de calefacció però sí enllumenat elèctric per a les classes nocturnes d'adults. Així mateix, l'edifici també tenia un vestíbul i dos quartets que feien servir el mestre i l'auxiliar. El mobiliari de les sales estava format per 4 taules, 6 pupitres bipersonals, 10 pupitres antics en mal estat de conservació i dos banquetes on hi cabien un total de 120 alumnes.

La matrícula del curs 1923-24 havia estat de 137 alumnes dels quals n'assistien regularment 105. L'escola no disposava ni de pati ni de jardí. No hi havia aigua corrent i tenia dos excusats. Tampoc hi havia habitatge per al mestre que la regentava que era Bartomeu Pastor Vidal, nascut el 26 d'octubre de 1869 a Sóller. Mestre elemental de primer ensenyament des de l'11 de febrer de 1888. El mateix any que obtingué el títol es va presentar a oposicions i les va aprovar. Dia 22 de febrer de 1889 obtingué plaça com a mestre propietari de l'escola unitària de nins de Santa Eugènia on va exercir vint anys, fins el 31 de gener de 1909 que va passar a la unitària de nins de Petra. Dia 1 d'abril de 1916, gràcies a un trasllat, va arribar a l'escola unitària de nins

de sa Pobla. L'any 1929, quan es va crear la Graduada de nins, va ocupar una secció i posteriorment fou nomenat director. El 3 de gener de 1938, el tribunal depurador va acordar per unanimitat no presentar cap càrrec contra ell. Dia 26 d'octubre de 1939 es va jubilar a l'edat de 70 anys, després de més de vint anys exercint a Sa Pobla i poc més de cinquanta com a mestre d'escola.

5.- Bibliografia i altres fonts consultades

AULÍ, A. I PONS, J. (2018). «La depuració del magisteri. Mestres de les escoles públiques de sa Pobla 1936-1943». V Jornades d'Estudis Locals de Sa Pobla. Ajuntament de Sa Pobla.

GINARD I FÉRON, David. (2024): «La dictadura de Primo de Rivera (1923-1930)». Palma, Documenta Balear, S.L.

LÓPEZ MARTÍN, Ramón. (1994) «Ideología y educación en la Dictadura de Primo de Rivera (I). Escuelas y Maestros». Valencia: Universidad de Valencia, Dpto. de Educación Comparada e Historia de la Educación.

ROIG RODRÍGUEZ, Maria A. (2013). «Educació pública de les nines a Sa Pobla». II Jornades d'Estudis Locals de Sa Pobla. Ajuntament de Sa Pobla.

Així mateix s'ha de destacar que la majoria de dades dels mestres i de les mestres que apareixen en aquesta comunicació es van consultar als expedients que es custodiaven a l'antic Arxiu i Museu de l'Educació de les Illes Balears (AMEIB) abans de que aquesta institució tanqués les portes com a tal.

ESTADÍSTICA ESCOLAR DE ESPAÑA

EDIFICIOS-ESCUELAS.— CURSO DE 1924-25

I.— Escuelas unitarias

Provincia de *Baleares*

1. Pueblo *La Puebla*
2. Escuela de *sanitarium de niñas*
3. Matrícula en el curso 1923-24 *87* alumnos.
4. Asistencia media en el curso 1923-24 *39'57* alumnos.

A.— Edificación

5. Propiedad de *una particular*
6. Si es alquilado, cantidad anual que se paga por él *150 pesetas* pesetas.
7. Fecha de construcción *1914*

B.— Dependencias

8. ¿Tiene patio o jardín? *Patio*
9. Superficie total de éste *21'90* metros cuadrados.
10. Idem por alumno de asistencia media *1'86* metros cuadrados.
11. ¿Tiene retretes? *Uno*
12. ¿Con agua corriente o sin ella? *sin ella*
13. ¿Tiene el edificio vivienda aneja para el Maestro? *Si*
14. Otras dependencias anejas *Ninguna*
15. Observaciones respecto al edificio *Loas de no reunir las condiciones necesarias para que está destinado*

C.— Sala de clases

1. Situación de la sala en el edificio (planta baja, pisos primero y segundo) *en la planta baja*
2. Superficie *8* metros $\times$ *9* metros = *72* metros cuadrados.
3. Volumen *8* metros $\times$ *8* metros $\times$ *3'5* metros = *252* metros cúbicos.
4. Superficie por alumnos de asistencia media *1'80* metros cuadrados.
5. Volumen por idem id. *6'37* metros cúbicos.
6. Iluminación: número de huecos *5*
7. Idem superficie total *12'90* metros cuadrados.
8. Orientación *este*
9. Medio o sistema de ventilación empleado *el natural, abriendo ventanas y puertas*
10. Idem id. de calefacción *de ninguna clase*
11. Idem id. de alumbrado *de ninguna clase*

D.— Moblaje escolar

12. Número y clase de mesas-bancos *9 bipersonales y 1 de seis asientos*
13. Cabida de alumnos en ellas *24*
14. Observaciones respecto a la sala de clase y al moblaje *el inconveniente de no poder existir la iluminación de aire corriente y el moblaje es sumamente escaso para la asistencia media diaria.*

Imprenta de El Magisterio Español.

La Puebla 15 febrero de 1925

La Maestra

Amalia Iglesias Escopeta

Informe de l'escola unitària de nines de Sa Pbla signat per la mestra

ESTADÍSTICA ESCOLAR DE ESPAÑA

EDIFICIOS-ESCUELAS.— CURSO DE 1924-25

I.— Escuelas unitarias

Provincia de *Baleares*

1. Pueblo *La Puebla*
2. Escuela de *niños n.º 1*
3. Matrícula en el curso 1923-24 *100* alumnos.
4. Asistencia media en el curso 1923-24 *39* alumnos.

A.— Edificación

5. Propiedad de *el Ayuntamiento*
6. Si es alquilado, cantidad anual que se paga por él _____ pesetas.
7. Fecha de construcción: *es antiguo y de fecha ignorada*

B.— Dependencias

8. ¿Tiene patio o jardín? *Uno*
9. Superficie total de éste *16'8* metros cuadrados.
10. Idem por alumno de asistencia media *1'95* metros cuadrados.
11. ¿Tiene retretes? *Uno*
12. ¿Con agua corriente o sin ella? *sin ella*
13. ¿Tiene el edificio vivienda aneja para el Maestro? *Si*
14. Otras dependencias anejas *no las hay*
15. Observaciones respecto al edificio: *la vivienda del Maestro no es mala*

C.— Sala de clases

1. Situación de la sala en el edificio (planta baja, pisos primero y segundo) *planta baja*
2. Superficie *14* metros $\times$ *7* metros = *98* metros cuadrados.
3. Volumen *14* metros $\times$ *7* metros $\times$ *3'65* metros = *357'40* metros cúbicos.
4. Superficie por alumnos de asistencia media *1'40* metros cuadrados.
5. Volumen por idem id. *6'019* metros cúbicos.
6. Iluminación: número de huecos *6*
7. Idem superficie total *9'50* metros cuadrados.
8. Orientación: *hacia el Norte.*
9. Medio o sistema de ventilación empleado: *abertura de ventanas.*
10. Idem id. de calefacción: *ninguna.*
11. Idem id. de alumbrado: *de día, luz solar y de noche, la eléctrica*

D.— Moblaje escolar

12. Número y clase de mesas-bancos: *6 antiguas y 48 bipersonales*
13. Cabida de alumnos en ellas: *42*
14. Observaciones respecto a la sala de clase y al moblaje: *la sala es mala e incómoda y el moblaje es poco adecuado y deficiente.*

Imprenta de El Magisterio Español.

La Puebla 15 febrero de 1925.

Joaquín Calderín Soler.

Informe de l'escola unitària de nins n.º 1 de Sa Pbla signat pel mestre

ESTADISTICA ESCOLAR DE ESPAÑA

EDIFICIOS-ESCUELAS. — CURSO DE 1924-25

I. — Escuelas unitarias

Provincia de Baleares

1. Pueblo La Puebla
2. Escuela de La Puebla, n.º 2.
3. Matricula en el curso 1923-24 cientos treinta y siete alumnos.
4. Asistencia media en el curso 1923-24 cientos cinco alumnos.

A. — Edificación

5. Propiedad de l. Municipio
6. Si es alquilado, cantidad anual que se paga por él _____ pesetas.
7. Fecha de construcción unos 50 años de existencia

B. — Dependencias

8. ¿Tiene patio o jardín? no.
9. Superficie total de éste cientos ocho metros cuadrados.
10. Idem por alumno de asistencia media 154 metros cuadrados.
11. ¿Tiene retretes? dos
12. ¿Con agua corriente o sin ella? sin ella
13. ¿Tiene el edificio vivienda aneja para el Maestro? no.
14. Otras dependencias anejas un vestibulo y dos cuartitos
15. Observaciones respecto al edificio. Está en buen estado

C. — Sala de clases

1. Situación de la sala en el edificio (planta baja, pisos primero y segundo) 1.º y 2.º pisos
2. Superficie 9 metros × 9 metros = 81 metros cuadrados cada sala
3. Volumen 9 metros × 9 metros × 4,35 metros = _____ metros cúbicos cada sala
4. Superficie por alumnos de asistencia media 154 metros cuadrados.
5. Volumen por idem id. 3'854 metros cúbicos.
6. Iluminación: número de huecos sis en cada sala de clases
7. Idem superficie total 32'40 metros cuadrados.
8. Orientación N. O.
9. Medio o sistema de ventilación empleado por las ventanas
10. Idem id. de calefacción no hay
11. Idem id. de alumbrado eléctrico.

D. — Moblaje escolar

12. Número y clase de mesas-bancos 4 mesas, 6 m.-b. lijuel, 10 m.-b. antiguas y 2 banquitos
13. Cabida de alumnos en ellas cientos veinte
14. Observaciones respecto a la sala de clase y al moblaje Habilitamos 2 salas por tener quipilias. — Son 10 m.-bancos son antiguos y deteriorados.

Imprenta de El Magisterio Español. La Puebla 15 febrero 1925

El Maestro
Bartholomé Pastor

Els vals comercials de la guerra civil i de la postguerra a sa Pobla

Bernat Aguiló Siquier
Jaume Boada Salom

Introducció

La Guerra Civil Espanyola (1936-1939) trasbalsà tots els àmbits de la vida quotidiana, tant en els territoris que quedaren sota la sobirania de la legalitat republicana, com els que passaren a estar sota l'autoritat de les tropes colpistes. Més enllà dels drames personals i materials del conflicte, ens volem centrar en un sector de l'afectació econòmica: la circulació monetària.

El sistema monetari espanyol anterior a la guerra havia quedat definit amb l'adopció de la pesseta a finals de 1868, amb una mètrica plenament adaptada al sistema decimal mitjançant l'adopció de l'estàndard de la Unió Monetària Llatina.¹ En el seu esdevenir, passaria per un parell de formes d'estat transitòries, dues repúbliques, dues dinasties i tres monarquies, tot amb prou estabilitat malgrat les convulsions del moment. Circulaven les monedes de coure d'1, 2, 5 i 10 cèntims, les de plata de 20 i 50 cèntims i 1, 2 i 5 pessetes, i les d'or de 10, 20 o 25 i 100 pessetes, tot i que aquestes darreres s'atresoraven més que circulaven. L'únic canvi rellevant, en el metall, seria l'adopció de la moneda de 25 cèntims de cuproníquel a partir de 1925, que tendria continuïtat. Pel que fa als bitllets, i als efectes que aquí interessin, els valors més baixos ordinaris foren les 25 pessetes, fins que l'any 1935 la 2a República també en va imprimir de 5 i 10 pessetes. En definitiva, un sistema homologable a escala internacional que, al final, també es veié afectat per l'incipient procés de fiduciarització de la moneda d'alt valor que havia començat després de la Primera Guerra Mundial i de la crisi de 1929 (i que culminaria amb la desaparició del patró or el 1971).

Poc després d'esclatar la guerra, la moneda metàl·lica va anar desapareixent de la circulació: la d'or i d'argent esdevingué la principal forma de pagament en el comerç exterior i s'usà per a finançar el conflicte; la de coure, molt abundant, resultà molt útil a ambdós bàndols per a la producció de material bèl·lic; tota fou atresorada pels particulars que en tenguessin, dins de les possibilitats de cada un. En el bàndol alçat, es comencen a adoptar mesures monetàries de gran importància a partir de 1937: a Burgos, s'hi imprimiren bitllets d'1, 2 i 5 pessetes, entre d'altres, i el 1938, malgrat que dugui data de 1937, es batien a la Viena nazi 60 milions d'unitats de 25 cèntims de cuproníquel amb simbologia bèl·lica i falangista. Sembla que, probablement per les mateixes raons que en la moneda de coure, aquesta moneda també va ser atresorada i no va poder alleugerir la necessitat de donar canvi en les petites transaccions.²

En aquest estat de coses, en què la moneda fraccionària no era operativa per ajustar els comptes de les compres, a partir de 1939, i fins a 1953, s'implantaria el sistema de cartilles de racionament que fixava els productes de primera necessitat regulats, les quantitats que es podien adquirir i a quin preu s'havien de vendre; així mateix,

1 Espanya no es va integrar plenament a la Unió Monetària Llatina, però es va adaptar a les seves disposicions.

2 El bàndol republicà també va haver d'adoptar mesures semblants en batre moneda de pesseta de llautó, bitllets a partir de 50 cèntims per amunt, o cartons amb forma circular amb un segell adherit que tenien el valor del seu facial.

s'assignava als compradors els negocis als quals obligatòriament havien de fer les adquisicions dels productes racionats.³ En definitiva, la manca de menuts es va associar a la restricció dels principals productes bàsics: pa (negre), carn, patates, llegums, arròs, oli, llet, hortalisses, sabó, tabac, combustible... però també afectava altres de necessaris i escassos, encara que sense racionar: espècies, lleixiu, tatxes, rodets de fil i botons, o anar al barber o al cafè, i qualsevol altre producte o servei de baix preu i de consum quotidià.

Sens dubte, els primers mecanismes adoptats per fer-hi front foren els tradicionals en períodes de manca de numerari: el recurs al troc, en virtut del qual individus que tenien productes d'interès mutu se'ls barataven, o l'anotació de deutes, que permetia realitzar els pagaments quan el deute arribava a la quantitat «rodona» de moneda disponible. Amb tot, amb una manca de moneda fraccionària crònica, les solucions de contingència temporal deixaven de ser operatives, inacceptables per al públic i, finalment, també il·legals als ulls de l'autoritat, sobretot si implicava el comerç de productes racionats amb preu taxat. Per això, una tercera estratègia, més sostenible per a una temporalitat incerta, fou la d'emetre alguna forma d'artefacte amb un valor convencional que permetés substituir la moneda oficial fraccionària desapareguda, *paramonedes* en terminologia numismàtica.⁴ El seu funcionament es basava en la confiança que el canvi en cèntims que es tornava amb aquests objectes després serviria per a fer noves adquisicions d'un valor equivalent, tot sabent que el seu ús només seria admès pels implicats en l'emissió.

L'estudi sòlid d'aquests objectes resulta francament difícil per als estudiosos de la numismàtica. D'una banda, perquè hi ha multitud d'usos distints amb objectes similars més o menys contemporanis i, de l'altra, perquè en aquell moment concret, si bé va permetre abordar un problema que les administracions eren incapaces de resoldre, s'acostava excessivament a l'autèntica moneda, la qual cosa devia resultar incòmoda a un Estat amb vocació centralista i autoritària, en la mesura que afectava un dels monopolis històrics de la sobirania, la *regalia monetària*, un motiu que potser explica que no s'hagi generat gaire documentació o que aquesta hagi desaparegut.⁵ Per tot això, bona part del coneixement que se'n té prové de testimonis més o menys directes que hem anat recollint al llarg d'anys.

La primera incertesa és el desconeixement del moment exacte en què començaren a sorgir. Sembla lògic pensar que la pràctica no s'inicià immediatament en començar la guerra, atès que la moneda menuda va anar desapareixent gradualment. Molt

3 No correspon aquí estudiar les formes d'incompliment d'aquestes normes, que tengueren les manifestacions més aconegudes en el mercat negre o estraperlo i el contrabateran de la postguerra.

4 El mot *paramoneda* i l'adjectiu derivat *paramonetari*, que s'usaran diverses vegades en aquest article, es refereixen a uns objectes que no són ben bé moneda perquè no foren emesos per l'autoritat facultada legalment per fer-ho, però que exercien un paper homologable.

5 Per contra, a la zona republicana, simplificant i generalitzant extremadament, era habitual que els municipis produïssin la seva pròpia moneda fraccionària després de depositar una reserva de valor equivalent a la quantitat emesa, cosa que va ser criticada pels colpistes com una prova més de la dissolució de l'«Espanya eterna».

probablement, les primeres dificultats serioses aparegueren més d'un any després de l'inici del conflicte, i els indicis donen a entendre que el procediment hauria començat en bars i cafeteries mitjançant els gitons metàl·lics,⁶ tal vegada a causa de l'antiga pràctica de fer servir fitxes de joc similars en els seus establiments per simular que no s'hi practicava el joc lucratiu.⁷

Aquests primers gitons metàl·lics eren molt senzills. Estaven fets de llautó, d'alumini o de llauna, i majoritàriament duïen encunyades únicament dues inicials (les del nom del negoci o les de la persona propietària), per bé que n'hi havia amb un disseny més explícit i elaborat, i un valor expressat en cèntims de pesseta. Atesa la parquedat de la informació que mostraven, aquestes peces eren reconegudes per una comunitat relativament reduïda de persones que consumia a l'establiment que les feia fabricar i la que residia o freqüentava les seves proximitats; alhora, resulten extremadament difícils d'assignar al negoci a què pertanyien si no és perquè un testimoni directe o indirecte les hagi pogut identificar. Però aquesta tipologia presentava un problema: podia passar que el llauner que les fabricava en fes per a si mateix i, d'aquesta manera, tenia paramoneda per a consumir en l'establiment de qui li havia fet l'encàrrec. Tot i que aquest frau ha estat recollit d'un testimoni del poble de Sant Joan (Boada, 2017), és molt probable que ocorregués més vegades en altres indrets i, en tot cas, posa de manifest la impossibilitat del qui l'havia encarregat d'intervenir en la legitimació de la seva «moneda».

La solució a aquest problema fou la de canviar el metall pel cartó i encarregar la impressió de vals a una impremta. D'aquesta manera, el propietari els podia validar amb la seva signatura o amb el segell del negoci en el revers, mentre que, a l'anvers, s'hi mostrava una informació molt més clara i completa de l'establiment, com ara el seu nom o el del propietari, el valor facial clarament expressat i, fins i tot, l'adreça. Es desconeix el moment en què aquest canvi tengué lloc, però per lògica també es degué donar de forma gradual i, molt probablement, cap al final de la guerra o ja dins de la postguerra; com es veurà, un dels vals que descriurem indica la data de 1940 en el revers, cosa que dona una referència temporal del seu ús.

Pel que fa a les tipologies dels emissors, en el cas de Mallorca, es poden classificar en tres agrupacions diferenciades: els gitons i vals d'establiments particulars (a diversos municipis), els de gremis específics (comerç de Lluçmajor, cafès de Lluçmajor i cafès de sa Pobla) i els de l'agrupació de gremis (*la Indústria i el Comerç* d'Inca, els gremis de Campanet i, potser, d'Artà). En definitiva, distints promotors però sempre lligats a l'activitat comercial.

Sobre la seva eliminació, poca cosa se'n sap. De moment, s'ha localitzat un ban

6 La paraula *gitó* és un neologisme numismàtic que Crusafont (2017, p. 306) ha definit com a «nom genèric de tota peça monetiforme, amb valor monetari o, més usualment, sense, que té un àmbit d'ús o de circulació limitat o privat...».

7 Una fitxa de joc rudimentària i un gitó per donar canvi poden ser perfectament indistingibles sense informació complementària.

municipal a Eivissa, datat el 25 de juny de 1940 (Boada, 2018, p. 216) en què s'ordenava la retirada d'aquests elements paramonetaris. Aquesta ordre, bastant taxativa en el seu redactat, no és casual: s'emeté poc després d'una llei franquista datada el 3 de maig del mateix any, en què s'aprojava l'emissió d'unes noves monedes de 5 i de 10 cèntims per a pal·liar «*el enrarecimiento de la moneda fraccionaria que tiene su origen inmediato en el (...) dominio marxista*» (Feria, 2008, p. 89-90); així mateix, malgrat aquestes declaracions prohibitives, i que les primeres encunyacions governamentals de moneda fraccionària mostren les dates de 1940 i 1941,⁸ en realitat aquestes noves monedes no entrarien en circulació, com a mínim, fins a l'abolició liberalitzadora de les anteriors de coure, determinada per una ordre ministerial, del 29 d'octubre de 1941 (Feria, 2008, p. 91).⁹ Tot just uns dies després de la seva publicació al BOE, aquest decret governamental degué empènyer el governador civil de les Balears a emetre una circular general, datada el 14 de novembre de 1941 i publicada al full parroquial de sa Pobla (Aguiló, 2010, p. 460) i, molt probablement, també en altres mitjans de comunicació més convencionals com els diaris, en què s'advertia de la il·legalitat de posar vals en circulació i de la competència exclusiva de l'Estat en matèria monetària, malgrat la referència gairebé despreocupada i contradictòria amb la retòrica optimista del BOE a «*la escasez de calderilla que se nota en la actualidad*»¹⁰ Per aquests motius, i malgrat les crides locals a deixar d'emprar vals, és molt probable que l'abandonament de llur ús no es fes universalment efectiu fins a la consolidació de la circulació de les noves monedes d'alumini, que convertirien en prescindibles els vals i els gitons particulars i gremials i, en conseqüència, passarien a ser bescanviats per moneda corrent pels mateixos propietaris dels negocis que els havien emès. Si, a més i com hem vist, les autoritats franquistes, reforçades per l'ambient repressiu de l'època, en forçaren la retirada tot d'una que varen poder, no resulta estrany que no només es deixassin d'emprar, sinó que els dipositaris finals els destruïssin o se'ls obligàs a fer-ho. Això explicaria per què aquests elements paramonetaris, els gitons, però sobretot els vals, siguin molt escassos actualment.

El cas particular de sa Pobla

En Jaume Boada (2014) va obrir la porta a la investigació dels gitons de la guerra i la postguerra a sa Pobla amb un article en què n'identificava quatre tipus corresponents

8 A partir d'aquestes «peces de dos i de quatre» es desenvoluparia el caòtic sistema de monedes inicial del franquisme, que no adquiriria un aspecte racional fins a 1957 i que, del sistema monetari anterior, només conservaria la denominació de la pesseta i del seu cèntim fraccionari.

9 Aquest autor afirma que la nova moneda d'alumini no circularia fins al març de 1943, i així ho recollírem a la ponència inicial. Revisat el tema en detall, s'observa que hi ha documentació prou sòlida per a afirmar que el gruix del canvi de moneda s'efectuaria entre novembre i desembre de 1941, un període pel qual el Banc d'Espanya va ser compensat per haver permutat moneda fraccionària vella per nova (BOE 316/1941, p. 11207; 98/1942, p. 2453, i 365/1943, p. 12391).

10 Agraïm a Maria Antònia Roig, també ponent a les mateixes jornades, la revelació d'aquesta referència, que hem conegut amb posterioritat a la celebració de les comunicacions i que no esperàvem trobar en un mitjà explícitament pastoral.

al cafè de Cas Cotxer, al de Can Reus, al Gremi de Cafès i a la Ferreteria Campins. A més, recollia els testimonis que va poder trobar: el de Joan Campins, no gaire concret, i el prodigiós testimoni d'en Martí Cotxer, qui conservava ben vius els seus records d'infància amb només 5 anys sobre els estris, la terminologia, els procediments, els fabricants, els cafès que en feien servir, el valor, la circulació, el control públic, la retirada i la destrucció... Ben interessant va ser l'afirmació que les fitxes que feien els cafès eren de 25 cèntims, perquè aquest era el preu d'un cafè. Per tant, si la moneda oficial circulant de menor valor eren els bitllets d'una pesseta, podríem fer una analogia amb una situació actual en què no hi hagués canvi d'un bitllet de 5 € per a pagar cafès a 1,25 € cada un.¹¹

Després d'aquest article, no s'havien produït grans novetats en aquest sector fins temps recents, en què va sortir a la venda un gran conjunt de vals mallorquins de paper i cartó. El desconegut que el va formar va aconseguir de reunir 147 vals de sa Pobla (cinc de repetits), més un altre que no es pot descartar que sigui pobler i que constitueixen l'objecte d'aquesta comunicació. La resta, 28, són d'altres pobles de Mallorca, a més d'un de Catalunya. En total, 177 vals o documents semblants.¹² Si tenim en compte que, fins ara, la literatura numismàtica havia descrit 18 vals mallorquins impresos en el bàndol franquista de la guerra i de la postguerra, resultà un gran esdeveniment que no té paral·lel a cap altre lloc de Mallorca i, per les primeres indagacions que s'han fet, a cap altre lloc de l'Estat pel que fa a aquesta tipologia concreta de facilitar el canvi en temps de guerra i racionament en el bàndol sublevat (1937-1942).¹³

Atesa la rellevància d'aquest conjunt i l'impacte que té en l'estudi de la paramonetària mallorquina, acordarem d'atorgar-li un nom: *Col·lecció Albopàs*, el topònim literari que creà el recordat escriptor pobler Alexandre Ballester.¹⁴ Un aspecte que aquest gran conjunt ve a confirmar és quelcom que, fins ara, només podíem intuir: que l'ús de vals particulars a Mallorca fou molt més estès i general del que indica l'evidència física actual (Boada, 2014, p. 16); és fins i tot probable que fos una pràctica general a la gran majoria de negocis minoristes. També és del tot segur que aquest conjunt no és complet atès que tot indica que hi manquen negocis, valors i variants que no s'han conservat, però el volum té prou consistència per a fer-ne una anàlisi numismàtica inèdita.

11 Es tracta d'una estimació grossera, que no s'hauria d'aplicar mecànicament en l'evolució dels preus d'altres productes que poden haver evolucionat autònomament, però que resulta útil als efectes que aquí es tracten.

12 Al conjunt, també hi ha dotze cupons de descompte i fidelització i un bitllet del tren de Sóller. També hi hagué molts altres tipus de vals i documents d'aspecte similar que no estarien en la mateixa categoria: vals d'assistència remunerada, d'almoïna, de cantina o economat per a treballadors, estudiants, militars, presos, hospitalitzats; cupons de salari, regards, entrades, publicitat i un llarg etcètera que no sempre és fàcil de discernir.

13 Així ens ho ha indicat Maria Teresa Sisó, directora de la casa de subhastes Àureo & Calicó, qui, a més de vendre dotzenes de milenars de bitllets i vals entorn de la Guerra Civil i la postguerra, ha realitzat almenys setze subhastes monogràfiques sobre la matèria.

14 *Albopàs* és sa Pobla si es llegeix invertint la lectura de dreta a esquerra.

Amb tot, ens convé començar pel final: qui va arreplegar tot aquest conjunt? Ho desconeixem, però tenim la sospita que procedia de l'entorn eclesiàstic, un àmbit en què la tradició historicista i numismàtica compta amb bons antecedents poblers, com el vicari Joan Parera (1865-1928) o mossèn Melcior Tugores, *Paraire* (1913-~2000), que reuniren col·leccions interessants; també el rector Antoni Palou (1888-1951) mostrà interès en l'esfera de la història. Ara bé, la numismàtica paramonetària no ha adquirit rellevància fins a temps molt recents; el primer treball conegut que investigà els vals mallorquins és un meritori article a *Acta Numismàtica* (Turró, 1996, 183-204)¹⁵ i, pel que fa a sa Pobla, l'article de Boada, ja esmentat. És ben curiós que, molt abans, algú es dedicàs a arreplegar aquests cartons petits, modestos i sovint deteriorats d'una manera que sembla molt sistemàtica, en la mesura que n'hi ha molt pocs de repetits, que hi ha una gran diversitat d'establiments, de valors i d'aspectes, i que alguns d'ells, en presentar algun tipus de fragilitat, varen ser reforçats aplicant-hi una cartolina aferrada al revers.¹⁶ Fos qui fos que ho va fer tenia criteri numismàtic o, si més no, col·leccionista.

Si no sabem qui va reunir el conjunt, tampoc no podem saber quan ho va fer, però és més que probable que la majoria fossin arreplegats quan ja no estaven en ús, entre altres motius, perquè la suma total del seu facial és de 50,75 pessetes (comptant la totalitat dels vals), una quantitat que, en plena postguerra, no era en absolut menyspreable –203 cafès, segons la comptabilitat d'en Martí *Cotxer*– com per ser retirada de la circulació. Si el seu recull principal es va produir quan ja estaven en desús, és creïble que fossin obsequiats al col·leccionista, i també que li fessin arribar vals d'altres municipis persones coneixedores de la seva afició. Però tampoc no hauríem d'anar molt enfora en els temps; l'exuberància de la Col·lecció Albopàs contrasta amb la raresa d'aquestes peces que, com ja s'ha dit, es degueren destruir de forma molt sistemàtica amb l'impuls i el control de les autoritats. Com a prova d'això, es pot al·legar que no hem trobat ningú de sa Pobla que en conegués l'existència o en recordàs l'ús, excepte el tantes vegades esmentat Martí *Cotxer*, que va veure el seu pare fer fitxes metàl·liques, però que no va parlar dels vals de paper que el mateix negoci també va usar.¹⁷ D'altra banda, a la col·lecció hi ha alguns cupons de fidelització i descompte que segurament són posteriors, cosa que ens indica que el col·leccionista va continuar atent a l'aparició de nous documents numismàtics locals.

Finalment, hi ha una dada sobre la qual trepitjam sobre segur: el col·leccionista era pobler o residia a sa Pobla. Dels 177 cartons que va arreplegar, el 83,6 % eren de comerços de sa Pobla, 151 exemplars; el següent municipi és Inca, amb 12 vals (el 6,8 %), i Campanet i Pollença amb quatre cada un (el 2,3 %, respectivament). Les xifres baixen al 71,9 % si ens referim a la proporció d'establiments distints radicats a

15 Antoni Turró va ser pioner en la publicació de catàlegs dels bitllets catalans de la guerra a partir de 1982.

16 Avui això resultaria inacceptable, però és congruent amb la manera de col·leccionar d'aleshores.

17 No hi ha dubte que, per a un al·lot pucer, veure el seu pare «fer monedes» havia de generar més curiositat i interès, i, per tant, retenció a la memòria, que uns senzills cartons que arribaven fets, com tants altres papers que devien entrar al negoci.

sa Poblà. En tot cas, són unes dades que no necessiten major argumentació, tot i que encara es pot afegir que el conjunt va aparèixer a sa Poblà. Únicament cal recordar que aquesta comunicació se centra en l'anàlisi dels vals i dels cupons poblers, els quals han estat exposats els dos dies que duraren aquestes IX Jornades d'Estudis Locals.

Els comerços que varen fer servir vals

Preliminarment, hem de separar, o almenys indicar, els documents que no són vals de canvi i que semblen posteriors: hi hauria dos cupons de descompte de la merceria La Imperial (que també té vals); 11 bons de la botiga de teixits San José, que, segons informacions facilitades per l'investigador pobler Bartomeu Alomar al llarg de la jornada de comunicacions, serien cupons de fidelització professional que la botiga facilitava a les modistes que hi adquirien les teles per a les seves confeccions i que, posteriorment, serien bescanviats per un descompte en futures compres, en una època propera a 1950, d'acord amb el seu record personal;¹⁸ finalment, un cartonet de la Cooperativa Agrícola Poblense que no indica valor i que, segurament, és un resguard; en total, 13, més un de repetit. Tot i que el conjunt restant ara té una congruència d'aspecte molt alta, no s'hauria de descartar definitivament que algun altre cartó no fos un val de canvi, sinó alguna altra casta de cupó.

Estrictament, el conjunt de vals de canvi estaria format per 131 documents, als quals s'han d'afegir quatre de repetits (135 en total), que es distribueixen entre 61 comerços distints. Aquests es poden classificar en diversos tipus d'activitats, que serviran per a tenir una idea dels sectors concernits, tot respectant la mateixa autodefinició que porta el mateix val (inclosos els tampions, si aporten informació), cosa que presenta algunes incerteses perquè hi havia empresaris que actuaven en més d'un sector. En alguns casos en què l'activitat no s'especifica (com ara, el droguer-ferreter Alfredo Rettich, el negoci Nuevo Mundo d'Antonio Gómez, o el bodeguer o taverner Gabriel Soler), ens hem servit d'uns directors de 1934 i de 1935 (vegeu bibliografia) per a definir-la. Així mateix, hem tengut accés a uns llistats gremials dels cafès de sa Poblà de 1937-1940¹⁹ que ens han permès aclarir alguns casos dubtosos. En algun altre cas poc clar, per exemple, la taverna Can Simó, també ens hem servit de testimonis orals dels seus descendents.

18 El testimoni i les informacions de Bartomeu Alomar durant les Jornades ha fet modificar alguns continguts de la comunicació inicial. Entre altres coses, ens va indicar que ell els havia vist usar a sa mare quan era un infant, i que la seva data de naixement (1945), no els faria compatibles amb l'ús com a vals de canvi, que hauria finalitzat entorn de 1942. Tot plegat és compatible amb el redactat inicial de la comunicació, en què s'indicava que aquests vals tenien característiques físiques singulars, cosa que ens feu especular sobre la possibilitat que haguessin estat facilitats per la central de San José a Palma. Naturalment, la versió de l'informant té tota la credibilitat i en descartam aquesta hipòtesi inicial. Més dubitatiu es va mostrar amb la possibilitat que les diferències d'aspecte dels cupons fossin degudes a l'assignació d'un tipus diferent a cada modista, de tal manera que, així, San José podia fer un seguiment del volum de compres de cada una d'elles, una possibilitat que és mereixedora de quedar consignada aquí.

19 Agraïm novament a l'investigador pobler Bartomeu Alomar que ens hagi facilitat aquesta documentació durant les Jornades, que pot fer contribucions a treballs posteriors.

Activitat ²⁰	Nombre d'establiments distints	%	Nombre de vals distints	%	Ràtio nre. de vals / nre. d'empreses
Tavernes i cafès	16	26,2	40	30,5	2,5
Comestibles	13	21,3	33	25,1	2,5
Cellers	4	6,6	6	4,6	1,5
Carnisseria	1	1,6	2	1,5	2
Forn	1	1,6	1	0,8	1
Lleteria	1	1,6	1	0,8	1
Fideueria	1	1,6	1	0,8	1
Roba i merceria	2	3,3	4	3,1	2
Esparteria	2	3,3	7	5,3	3,5
Barberia i perruqueria	6	9,8	9	6,9	1,5
Neteja de calçat	1	1,6	1	0,8	1
Esports i cinema	3	4,9	9	6,9	3
Drogueria i ferreteria	4	6,6	5	3,8	1,2
Llauner	1	1,6	2	1,5	2
Mecànic de bicicletes	1	1,6	1	0,8	1
Impremta i papereria	1	1,6	4	3,1	4
Telefònica	1	1,6	1	0,8	1
Incerta	2	3,3	4	3,1	2,5
Total	61	100,0 %	131	100,0 %	2,3

Les activitats predominants són les de restauració, amb 16 establiments, i les botigues d'alimentació, amb 13 portals, que s'incrementen fins als 21 si hi afegim els negocis d'alimentació especialitzats (carnisseria, forn, lleteria, fideuer i celler). Entre els dos sectors, suposen el 60,5 % dels establiments dels quals ha quedat constància que fessin vals, amb un volum que suma el 64,1 % del total de vals. Es podria constituir una altra categoria amb els establiments destinats a vestir i calçar, un 6,6 % dels establiments, que produïren el 8,4 % dels vals conservats. La higiene podria ser un altre apartat en què, a més de les barberies, s'hi podria incloure la neteja de calçat; en total, l'11,4 % dels negocis, però només el 7,7 % dels vals. L'apartat del lleure, representat pel cinema i el futbol, aporten el 4,9 % de les empreses o entitats i el 6,9 % dels vals, una diferència causada pels sis vals del cinema Principal (o *Can Pelut*, com es coneixia popularment). Un darrer grup el podríem definir per les empreses «tecnològiques» (drogueria, ferreteria, llauner, biciclista, impremta i locutori telefònic), que representa el 13,1 % de les empreses i el 9,9 % dels vals. Finalment, hi ha una empresa de sa Poblà amb tres vals de la qual desconexim el sector d'activitat, i una altra de la qual, a més

20 En negreta, les activitats conegudes d'altres localitats.

d'això, tampoc no podem assegurar que sigui de sa Pobra en constar-hi només el nom del propietari com a identificador (ref. 128-130 i X1).²¹

Analitzant altres vals de Mallorca, trobam a faltar, a sa Pobra, els estancs, alguna fàbrica de gasosa i algun establiment relacionat amb l'automòbil (potser mecànica menor, olis i combustible); a Eivissa, també hi trobam una apotecaria (Turró, 1996, p. 201 i 203). Hem descartat les fàbriques de calçat d'Inca d'aquest inventari comparatiu perquè semblen més aviat vals d'economat pels seus treballadors i no pel públic general, encara que no hi ha elements distintius que els permetin diferenciar. Cal reiterar que no es coneix un inventari tan extens de sectors, de comerços i de vals de cap altra localitat mallorquina.

El sistema de producció

Encara que no va ser l'única modalitat de producció, les impremtes que estamparen els vals aporten una informació significativa que cal destacar. Només la Impremta Vich s'identifica pel seu nom, potser també la Impremta Duran, ambdues d'Inca i que ja s'havien revelat actives en aquest tipus de productes (Turró, 1996, p. 192-195), però hi ha patrons estilístics que permeten suposar que vals de diferents establiments comercials sortiren dels mateixos tallers. En tot cas, hi ha un predomini absolut de l'anonimat de l'establiment impressor, un 88,5 %.

Com es veurà, alguns negocis varen preferir anar fora poble a comanar els seus vals, cosa que, d'entrada, sembla antieconòmic; en alguns casos, aquest fenomen podria tenir explicacions anecdòtiques, com ara l'afinitat, o no, del negoci amb una impremta determinada; el desplaçament regular dels comerciants cap al municipi on s'imprimiren, o també una millor qualitat del producte extern. Aquestes motivacions podrien explicar alguns casos, però esdevé mal d'èvitat no pensar també que contractar l'elaboració de vals en una quantitat alta o baixa suposava donar informació econòmica rellevant sobre la marxa de l'empresa en un entorn massa proper, i que anar fora poble devia ser percebut com una solució més discreta.

Pel que fa a la identificació de les impremtes, s'ordenaran d'acord amb el seu grau d'anonimat i, finalment, els vals produïts sense intervenció d'una impremta.

- **Impremta Vich.** Ubicada a Inca, és l'única que, amb certesa, signa els vals de sa Pobra. També en produïren per a establiments d'altres localitats, especialment a Inca. Va rebre encàrrecs de sis negocis poblers que han generat 12 varietats de vals; el seu treball és elegant però auster en les seves elaboracions més senzilles, i exuberant en algunes altres. Aporta una dada única entre tots els vals: un petit número de cinc xifres que podria ser el de l'encàrrec, imprès al peu del mateix val. En el nostre cas, els vals produïts per aquesta impremta abracen del núm. 23.740, el més baix, al 30.949, el més alt, els quals permeten besllumar l'existència de sèries cronològiques

per a un mateix establiment, com es veurà més endavant. L'estudi detallat d'altres productes impresos d'aquesta impremta en què figurin tant aquesta numeració com la data podria permetre d'ajustar la cronologia d'aquests vals amb prou exactitud i, per extensió, de tot el conjunt (ref. 1-3, 15-19, 77, 78 i 98-101).

- **Impremta Duran.** Important impremta ubicada a Inca, que també va fer els seus propis vals (Turró, 1996, p. 192-194), no és del tot segur que en fes per a negocis sa Pobra. L'únic val del conjunt que està signat per aquesta impremta pertany a l'empresari Josep Picó (amb la signatura *José Picó Valls* en el revers), i no en detalla ni l'activitat ni la localitat en una presentació poc habitual (ref. X1). La sospita que pugui ser de sa Pobra es basa en l'alta probabilitat estadística de ser-ho pel fet de formar part de la Col·lecció Albopàs, en la qual també hi ha alguns vals de la mateixa impremta (Llubí i Pollença), com també se n'hi coneix un de Costitx (Turró, 1996, p. 189, 191 i 192), cosa que prova que Duran va fer vals fora d'Inca i als contorns de sa Pobra.²² Més endavant, s'explicarà una tipologia sense signatura que resulta prou similar a altres que sí que van signats d'aquesta mateixa impremta.
- **Impremta La Comercial.** Com a impremta radicada a sa Pobra i regentada per Jaume Pinya, li atribuïm hipotèticament un important conjunt de vals, el més abundant del conjunt pobler, basant-nos en el fet que, essent una impremta, degué fabricar els seus propis vals, que devia usar en la venda de material d'escriptori i de papereria que dispensava, a més dels vals que li podem associar per la semblança d'estil, ben característic; tampoc no coneixem cap exemplar similar de fora de sa Pobra. Dit això, assignam a La Comercial un conjunt de 38 vals, corresponents a 22 empreses, en dos formats bàsics. El primer és realment senzill i majoritari, amb un tipus gairebé idèntic, fet sobretot de cartó marró, però també taronja i crema, en què es descriu l'activitat, el nom comercial, la població, un guió central de separació d'àrees i, a baix, la fórmula «*Vale* [xifra de valor]». En pocs casos, aquesta mateixa estructura s'enriqueix amb un requadre i l'abreviatura «cts.» (Can Perantoni, el taller de bicicletes de Vicenç Gomila i el llaurer J. Segura) o amb una figura geomètrica (U.D. Poblense). Una característica d'aquests vals és la introducció de diferències tipogràfiques per a un mateix establiment que segurament obeeix a la necessitat de distinció de les sèries cronològicament separades, de manera anàloga a com ja hem assenyalat per a la impremta Vich (ref. 11, 12, 20-22, 30, 31, 37, 38, 46, 58-66, 79-80, 82, 85, 86, 91, 93, 97, 106-110, 112, 113 i 126). Un segon tipus atribuïble a aquesta impremta està present en tres documents: l'expressió de valor en un val de la mateixa impremta, el nom del propietari de la drogueria d'Antoni Caimari

21 Els números de referència (ref.) remetent a la numeració del catàleg final.

22 La Impremta Duran era activa aleshores a sa Pobra, com ho exemplifica el fet que imprimís els goigs de Sant Antoni per a la parròquia poblera el 1943 (Lladó, 2012, p. 173 i 174). També va imprimir el programa de festes de Sant Jaume de 1944.

(*Can Felet*) i el nom comercial en un cupó de La Imperial (*Cas Cotxer*), amb el mateix tipus de lletra singular, fa pertinent atribuir-lo al mateix taller (ref. 94, 111 i Z12).

La resta d'impremtes, incertes, es distingiran per alguna característica comuna dels encàrrecs, que s'explicarà oportunament. No seria d'estranyar que una mateixa impremta tengués distints formats de val, com es veu que va passar amb la impremta Vich, però per ara no podem concretar més.

- **Impremta incerta de motius geomètrics.** Hi ha un gran conjunt de vals que tenen un format estètic molt similar. Es tracta de 26 vals, corresponents a deu comerços, tots amb una primera línia en què s'indica el tipus d'establiment, una segona amb el nom comercial o del propietari i, gairebé sempre, la població, la qual, ocasionalment, pot anar en una altra línia; també hi ha dos establiments que no l'esmenten. Finalment, una darrera línia amb el valor acantonat de dos motius geomètrics idèntics, però que poden canviar d'un val a un altre com a tret més característic. No s'especifica la unitat monetària a què es refereix el valor, donant per suposat que són cèntims de pesseta, ni tampoc se n'assenyala l'ús, és a dir, no es fa servir les expressions *vale* o *vale por*, majoritàriament habitual. Hi atribuïm també els vals d'impremta de Gaspar Aguiló, que coincideix en tot excepte que no porten motius acantonant el valor, però sí amb funció d'orla. Aquest disseny tampoc no es troba en els pocs vals d'altres poblacions que es coneixen i, per tant, podrien haver estat fets en una impremta de sa Pobla. Això no obstant, el programa de festes de Sant Jaume de 1944 a sa Pobla té alguns detalls de disseny que recorden el d'aquest vals, i la seva impressió va anar a càrrec de la Impremta Duran d'Inca, esmentada anteriorment. En tot cas, es tractaria d'una impremta que imposa el seu format o estàndard de val, el qual varia escassament d'un establiment a l'altre (ref. 4-8, 10, 13-14, 26-29, 39-43, 47-49, 69-70 i 102-105).
- **Impremta incerta de requadre.** Es coneixen 12 vals de cartó de quatre comerços de sa Pobla impresos en un format que incorpora un requadre fet d'una línia fina perimetral que pot dur, o no, un punt quadrat o rodó als cantons. També es caracteritza per ser l'única a posar l'adreça exacta en el text imprès, encara que no en tots els casos. A la col·lecció, hi trobam formats molt similars a vals d'altres poblacions: Port d'Alcúdia, Inca i Port de Pollença, dels quals quatre van signats per la Impremta Duran i dos no, cosa que la faria una bona candidata a ser-ne la productora (ref. 23-25, 75, 76, 88-90 i 114-117).
- **Impremta incerta dels vals rodons.** Es tracta d'una impremta de la qual es coneixen vuit exemplars de sis negocis de sa Pobla, a banda d'un exemplar de Muro que va formar part de la mateixa col·lecció. Es caracteritzen per estar impresos sobre un cartó gris, amb el nom del municipi a la part superior, el

nom del negoci i del propietari a la següent línia (o només un dels dos) entre dues línies de punts, i el valor a baix sense més indicació que un número, sense assenyalar la funció (*vale*) ni la unitat monetària. Cinc dels vals tenen forma circular, mentre que tres són rectangulars. Afortunadament, del mateix negoci, en tenim un de cada, cosa que podria indicar que les formes diferenciaven els valors (anàlogament a com es fa amb la mida en les monedes i els bitllets), o les sèries de moments diferents. És un disseny senzill, net i eficaç, i el record de la forma de les monedes devia resultar familiar tant per als comerciants com per als clients (ref. 32, 53-55, 81, 92, 118 i 119).

- **Impremta incerta de valor entre dues línies.** Hi ha 10 vals per a només dos negocis que tenen la característica de tenir dues línies a les vores del valor, amb una estructura de text regular, nom a la primera línia i un signe geomètric canviant per separar les dades empresarials del valor. En una de les empreses s'indica la paraula *vale*, però en cap de les dues se'n concreta la unitat monetària. En el cas del Teatre Principal, hi ha vals amb signes geomètrics distints pel mateix valor, un tret que indicaria l'existència de diverses sèries (ref. 71-74, 120-125).
- **Impremta incerta de vals grossos en paper.** Un petit nombre de quatre vals de paper que corresponen a tres negocis tenen un format molt similar en tipografia i mida, amb la particularitat d'haver estat fets en paper i més grans que la resta, tots de cartó. Es tracta d'un format únicament utilitzat en negocis d'alimentació: comestibles, carnisseria i celler. A la primera línia, hi ha l'activitat; a la segona, el nom del propietari; *sa Pobla* a la tercera i, finalment, el valor flanquejat per *Vale por* i *Cts*. L'única diferència remarcable és que, en alguns, la quantitat hi està impresa i, en altres, hi ha un espai per posar-hi a mà (ref. 50-52 i 87). Una dada podria fer pensar que es tracta dels més antics: un d'ells és del celler d'Antoni Ciutadà, mentre que en trobam uns altres de cartó de la botiga de comestibles de la viuda d'Antoni Ginard (*cas Ciutadà*), una informació que podria relacionar ambdós establiments amb els mateixos propietaris i que podria indicar que, en el temps que separa llur impressió, n'Antoni hagués mort.
- **La impremta incerta de San José.** Com ja s'ha explicat, els vals de San José serien cupons posteriors i no es poden relacionar amb els vals de canvi; tampoc les característiques de la seva impressió no permeten vincular-los a les característiques de cap de les impremtes detallades, tot i constatar que foren impresos en una de sola. En tot cas, resulta evident que hi ha un esforç per a diversificar moltes sèries fàcilment recognoscibles (ref. Z1-Z9).
- **Altres.** Hi ha sis vals de quatre comerços que, per la seva «singularitat empresarial», no s'han pogut associar amb altres impremtes o format d'impremta. És possible que la causa fos voluntat dels propietaris, que, per tal d'evitar confusions, no se sotmeteren altres dissenys generals (ref. 33-35 i 128-130).

- **Fabricar els propis vals.** Hi ha 14 vals corresponents a nou negocis que resolgueren les seves necessitats amb un tampó de tinta amb el qual segellaren un tros de paper o cartó, cosa que degué respondre a un intent d'evitar una despesa, o potser va ser una solució d'emergència inicial. No hi ha dubte que qui es fabricava els propis vals els devia reconèixer sense dificultat, en contrast amb els models estandarditzats de les impremtes, que corrien el risc de confondre un establiment amb un altre si no es llegien les llegendes impreses; per tant, també es tracta d'una mesura de seguretat (que es veuran més endavant). N'hi ha quatre tipologies bàsiques. Els més senzills s'elaboraren aplicant-hi el segell ordinari de l'empresa i afegint-hi l'expressió *Vale* i, a continuació, el valor. Quatre empreses adoptaren aquesta opció (amb tot, dins d'aquest grup, el de la Cooperativa Agrícola Poblense no sembla que sigui un val); un empresari va fer un tampó amb la seva signatura i escrivia el valor a mà en el paper (no hi consta la professió ni la població, tot i ser pobler); dos més optaren per posar el valor amb un altre tampó numerador autònom, i dues empreses fabricaren tampons integrals que, a més d'indicar l'empresa, també contenien el valor. A més, sis vals de tampó compten amb la signatura autògrafa del titular. Com a curiositat, hi ha un val del primer tipus que fou retallat amb la forma de bota que tenia el segell de la Taverna de Cas Bagot, potser només com a entreteniment. També hi ha el cas d'un únic comerç en què consta que va fer vals amb tampó i vals d'impremta (ref. 9, 36, 44, 45, 56, 57, 67, 68, 83, 84, 95, 96, 127 i Z10).

El valor facial dels vals

Tots els vals tenen un valor inferior a una pesseta, cosa que acredita la seva funció de substituir les monedes de cèntims.²³ El valor més baix és de 5 cèntims (0,05 ptes.) i, el més alt, de 65 cèntims (0,65 ptes.). Encara que cada negoci tengués el seu con monetari, en conjunt hi ha exemplars de 5 en 5 cèntims fins als 50 cèntims, excepte el valor de 35, cosa que no implica que no existís. Amb independència de si feien servir l'expressió *cèntims* o *pessetes*, els valors documentats es poden veure en la taula següent, amb els valors expressats únicament en cèntims.

Valor, en cèntims	Nombre de negocis	% dels 61 comerços	Nombre de vals	% dels vals
5	1	1,6	1	0,8
10	5	8,2	5	3,8
15	6	9,8	6	4,6
20	24	39,3	26	19,1
25	28	45,9	31	24,4
30	13	21,3	13	9,9
35	0	0	0	0,0
40	10	16,4	10	7,6
45	1	1,6	1	0,8
50	32	52,5	37	28,2
65	1	1,6	1	0,8
		Totals	131	100,0

Entre 1868 i la Guerra Civil, les monedes circulants en cèntims foren d'1, 2, 5, 10, 20, 25 i 50 cèntims. En el rang de valors que presenta la Col·lecció Albopàs, els d'1 i 2 cèntims ja han desaparegut, segurament per haver caigut en desús, mentre que els 5 i 10 cèntims apareixen de manera molt secundària, encara que, curiosament, l'Estat encara batria, a partir de 1940, monedes d'aquests valors. En tot cas, els valors que destaquen són els que tenen una major eficàcia sumatòria i s'aproximen a la moneda circulant fraccionària de major valor: 20, 25 i 50 cèntims, que, junts, suposen el 71,7 % dels vals en circulació a sa Pobla; en un segon terme, els 30 i 40 cèntims suposen el 17,5 %, i tota la resta només el 10,8 %. Tot plegat, mostra la flexibilitat del sistema per adaptar-se als valors que més convenguessin en cada cas.

La denominació del tipus de valor

Semblaria més correcte denominar els vals en cèntims, que era la denominació de les monedes que volien substituir, però aquest no va ser sempre el cas, i també se'ls denomina en pessetes. En realitat, és indiferent sempre que s'usi una sintaxi correcta, és a dir, que els cèntims s'expressin amb un número natural i les pessetes amb decimals. Així, 10 cèntims és igual que 0,10 pessetes; únicament s'ha identificat un error en el val de la Companyia Telefònica que indica 0,45 cèntims, quan aquesta manera demana la denominació en pessetes. En tot cas, es tracta d'un val escrit a mà sense major transcendència.²⁴ Però el que crida realment l'atenció és que la majoria de vals no indiquen la unitat monetària a què es refereix, donant aquest detall per sobreentès

²³ La presència de valors iguals o superiors a una pesseta, sembla ser un indicador d'exclusió d'aquesta tipologia de vals de la guerra i de la postguerra.

²⁴ En el cas d'Inca, hi hem trobat tres vals d'impremta de tres establiments distints que fan servir, incorrectament, el format decimal amb la denominació de cèntims i no de pessetes.

per la forma en què s'escriu el número. Així, hi ha 36 vals que s'expressen en decimals, dels quals 13 no fan indicació que es tracti de pessetes i 23 sí. La forma en què escriuen la unitat monetària sempre és abreujada: en sis, s'hi mostra la forma *pts.* i, en 16, *ptas.* Pel que fa als cèntims, el número natural s'usa en 107 ocasions; en 83, no s'hi indica la denominació, i només en 28 es denominen els cèntims, 16 dels quals en la forma completa, *céntimos*; 3 vegades com *centms.*; i en nou ocasions, *cts.*

La denominació del tipus de document

No hi ha un títol que indiqui el tipus de document dels vals, cosa habitual, per altra banda, però l'ús de la paraula *vale* o *vale por* abans de la quantitat indica la naturalesa d'aquests cartons. Però, novament, això té una presència minoritària: en 38 ocasions, hi apareix l'expressió *vale* i, en 14, *vale por*. En els 97 vals restants, no s'hi diu res.

La manca de detall en aquests dos epígrafs anteriors (l'absència de la unitat monetària i de la condició de val) només permet deduir l'existència d'una relació de confiança que no quedava compromesa per aquesta manca de concreció en aspectes tan fonamentals en un element que equivalia a doblers en efectiu. Per altra banda, aquestes indeterminacions devien fer més suportable el fenomen a unes autoritats que criticaven, escandalitzades, que els republicans haguessin permès als seus municipis d'emetre moneda, cosa que «demostrava» el desgavell republicà enfront de l'ordre feixista (*nacional* o *falangista*, deien ells),²⁵ farisaicament com acreditada la Col·lecció Albopàs.

L'idioma dels vals

No ens ha de sorprendre que, en el període de major repressió lingüística de la dictadura, la llengua dels vals fos el castellà. Tampoc no ens hauria de sorprendre si la seva data fos anterior perquè, a les Illes Balears, no s'havia superat la normativa prohibicionista en els àmbits formals anteriors a la 2a República, i les persones escolaritzades estaven alfabetitzades en castellà. Per tant, en el millor dels casos, a sa Pobla hi havia una societat disglòssica, matisada per la transcendència de la revista local *Sa Marjal* (1909-1927), lingüísticament seguidora de mossèn Alcover, editada majoritàriament en un català prenormatiu però bel·ligerantment unitària,²⁶ que va permetre l'accés a la llengua pròpia escrita de bona part dels poblers. Amb tot, val la pena observar com la llengua catalana, en la seva forma mallorquina i, a vegades, amb ortografia estafeta castellana, trespela la crosta de la imposició de la «*Jengua del imperio*».

- **El nom personal.** Hi ha un sol cas, imprès amb tampó pel mateix establiment

²⁵ Aquest debat encara es manifesta en ambients numismàtics i, generalment, és un bon indicador de la posició ideològica dels arguments respectius.

²⁶ La idea que l'ús de formes dialectals o ortogràficament discrepans tenguessin el propòsit de fragmentar l'idioma és difícil de rastrejar abans del franquisme, encara que després hagi alimentat abusivament l'argumentari d'aquells que ho postulaven.

i representat per dos exemplars, en què, malgrat que el val en el seu conjunt estigui en castellà, a la signatura s'hi pot llegir clarament el nom de *Miguel*, en comptes de *Miguel* (ref. 83 i 84).

- **Malnoms.** La principal manifestació de la presència del català en els vals és l'ús dels malnoms familiars dels propietaris de l'establiment, normalment identificables en l'ús de *can* o *cas*, amb les distintes formes d'apostrofar. Ho feren servir de manera exclusiva per indicar-hi el nom comercial de l'establiment 11 empreses, totes elles cafeteries i botigues de comestibles; en tres ocasions més, s'hi indica el nom personal, naturalment en castellà, junt amb el malnom mallorquí, en total 29 vals, el 22,9 % de les empreses i el 22,1 % del conjunt de vals (ref. 11-25, 37-45, 52 i 63-66).
- **El tipus d'establiment.** Hi ha un val en què l'establiment es denomina *celler* (ref. 52), que és un terme genuïnament mallorquí, en un moment en què eren establiments de dispensa de vi (i no els restaurants amb botes congrenyades en què es convertiren per l'esclat turístic), i que contrasta amb dos establiments denominats *bodega*.

Les mesures de seguretat

L'emissió de qualsevol element monetari o paramonetari precisa de l'adopció d'algunes mesures de seguretat per a garantir que no hi hagi abusos, estafes o reproduccions falses o il·legítimes. Ja hem vist al principi d'aquesta comunicació com un productor de fitxes de Sant Joan va ampliar la tirada que li havien comanat per obtenir un lucre il·lícit. Però els vals de cartó o de paper possibilitaven algunes mesures de protecció que el metall no permet:

- **Signar els vals.** Fou la mesura més habitual. 90 vals, el 62,1 %, porten una signatura autògrafa del propietari complementària a la impressió, normalment al revers, que no solia estar imprès. Molt sovint, es desenvolupa el nom expressat de forma més limitada en la part impresa, o es mostra el nom de l'empresari si el val porta un malnom o un nom comercial; en el cas més extrem, sabem per la signatura del revers que el val amb indicació únicament de *Lecheria* era regentat per un tal Pericàs, sense més detalls. En alguna ocasió, la signatura ens ha permès de relacionar dos vals distints, com ara els de la *Taberna Jaime Serra* i els de *Taberna J. Serra*; en el segon cas, la signatura precisa el nom complet del titular. Un altre cas singular és el de la barberia de Gabriel Reus Caimari, que està signada *P.O.* (per ordre) amb la signatura de M. Reus, potser un familiar més dextre escrivint.
- **Tamponar els vals.** Una alternativa consistia a tamponar el segell de l'empresa als vals, normalment també al revers, cosa que succeeix en 50 vals, el 34,5 %. En el segell d'alguns vals, es donen casos paradoxals perquè no

sempre corresponia al negoci el nom del qual venia imprès en l'anvers. Per exemple, el del *Café C'as Cotché* porta el segell de la *Cerrajería Mecánica Jaime Mestre* (ref. 20), que sabem que era l'altre negoci del propietari;²⁷ els del *Café L. Serra*, el segell del *Club Ciclista La Puebla* (ref. 30-32); el del *Café Rialto*, el segell del Club Rialto (ref. 36); en Gaspar Aguiló, de qui sabem que tenia una botiga de comestibles, segella com «A.S. particular 6906» (ref. 67-70), creim que corresponent a l'agència de transports *La Paz*, que també regentava; finalment, la drogueria Soberats segella com a «ferreteria José Soberats» (ref. 97). Resulta obvi per aquests casos que el segell era important per al comerciant i no per als clients, els quals no tenien altra necessitat que aconseguir l'acceptació del pagament amb vals al negoci que prèviament els havia facilitat. En la resta de casos, hi ha plena coincidència entre impremta i tampó, si bé sovint s'afegeix informació que no existeix a l'estampa, com l'adreça, que és el detall més comú, o precisions de l'activitat que no consten a la impressió (*teatro, géneros de punto, tienda de comestibles*, on només posava *tienda* a la part impresa). A l'efecte d'afinar l'estudi dels vals, els segells són molt útils si el val imprès ha canviat molt en una nova sèrie, i així els dos tipus de vals de «*José Forteza, tienda*» (ref. 75 i 76) i els de «*Tienda de comestibles de José Forteza Miró*» (ref. 77 i 78) serien dubtosos que pertanguessin al mateix negoci si no fos perquè fan servir el mateix segell,²⁸ igual que el *Café L. Serra* (ref. 30 i 31) i *Café Lorenzo Serra* (ref. 32), que mostren el segell del club ciclista, ja esmentat. No es pot deixar de fer referència als dos simpàtics segells de la carnisseria de Maria Rosselló, un amb un porc (ref. 50) i l'altre amb una vaca (ref. 51), que potser responen a emblemes parlants del producte adquirit.

- **Signar i segellar els vals.** La combinació de les dues mesures de protecció anteriors suposava una seguretat afegida, però que no es va aplicar gaire sovint, només en set casos (ja comptabilitzats en les dues mesures anteriors).
- **Numerar els vals.** Hi ha 28 vals que mostren una numeració que comptabilitza els vals en circulació de cada negoci, el 21,4 %. Feta gairebé sempre a mà, permetia individualitzar cada val i, alhora, dur-ne un control i tenir una estimació del volum que hi havia en circulació. Òbviament, cada comerç emetria la quantitat que considerés oportuna, que devia ser molt variable d'acord amb les seves dimensions comercials (ref. 1, 6, 7, 10, 15-17, 29-32, 35, 36, 42, 43, 45, 48, 49, 56, 57, 84, 87, 92, 94, 98, 111, 118 i 119). Crida l'atenció que es tracti d'una pràctica prou estesa als cafès i tavernes (nou empreses), per

27 És congruent amb la pràctica que va tenir quan va elaborar gitons metàl·lics, en què feu servir l'encuny de marcar les eines, amb la llegenda «Herrería J. Mestre», per usar-los únicament en el café, segons va explicar el seu fill, cosa que, a anys vista, fa una impressió desconcertant, però que, a l'època, no devia tenir major importància per la lògica de la informació informal que en tenien els poblers (Boada, 2014, p. 16-17).

28 També San José apareix únicament com a *tienda*, quan és ben conegut que era una sucursal de la cadena de botigues de roba San José, amb sucursals a diverses localitats de Mallorca.

només en dos negocis de comestibles. El número més alt que s'ha trobat en els vals que es conserven és el 976, en un val de 20 cèntims del café de Can Reus. Si multiplicam ambdues xifres, dona com a resultat 195,20 pessetes en circulació d'aquest valor, com a mínim. Si agafam el número 578, també present en un dels seus vals de 50 cèntims, resulten 289 pessetes. En total, són gairebé 500 pessetes en circulació, un càlcul molt conservador i, alhora, una quantitat que, a la postguerra, era una autèntica fortuna que, en donar-li curs, quedava fora del control immediat del comerciant.

Cal fer esment que hi ha tres vals que no estan ni signats, ni segellats, ni numerats. Tots tres pertanyen a empreses de les quals hi ha altres vals, sobre els quals s'adoptaren les solucions esmentades i, per tant, cal pensar o bé en un descuit, o bé que les mesures no s'aplicaven fins al moment de posar-los en circulació, cosa que encara no hauria succeït amb aquest trio (ref. 21, 79 i 85).

- **Datar els vals.** Des de la seva creació, els bitllets de moneda de curs legal sempre van datats. És una mesura de seguretat que remet a la seva antiguitat i, eventualment, sol usar-se com a criteri per decretar-ne la retirada. Aquesta pràctica, però, no s'aplica als vals particulars, on la data de posada en circulació és una dada molt secundària en comparació al nom de l'entitat emissora i el valor facial. En la Col·lecció Albopàs, només els vals de la barberia de Pau Mayol (ref. 6 i 7) indiquen a mà l'any 1940 vora la signatura; és un fet certament excepcional en aquest tipus de peces paramonetàries que, a més, acredita l'època en què es feren servir com ho poden fer pocs documents avui dia disponibles.
- **Desmonetitzar els vals.** Hi ha diverses maneres d'anul·lar un val. La més senzilla és la seva destrucció física o esquinçar-lo per algun punt, però hi ha un val de la col·lecció amb un forat que no tenen els seus germans de negoci i que fa pensar en procediments més subtils (ref. 24).

Fer les sèries distingibles

Un capítol a part, per la seva complexitat, i que també es pot considerar una mesura de seguretat, és l'elaboració de seqüències de sèries per a un mateix negoci. En essència, permet treure de la circulació els vals més antics i evitar perdre'n el control de la circulació. Atès que els vals només es podien fer servir en un negoci o, com a molt, en negocis molt vinculats o que haguessin establert acords mútuament,²⁹ el seu ús com a mètode de pagament estava limitat a la relació client-comerciant emissor. Així, tant es

29 En Martí *Cotxer* va explicar que els cafeters de la plaça es trobaven una vegada a la setmana per retornar-se recíprocament les fitxes corresponents a cada un dels establiments (Boada, 2014, p. 17). No hi ha constància que una cosa així també succeís amb el cartó. Més aviat, hi ha raons per pensar que, amb aquest material, això no va passar; la seva major feblesa i, precisament, que es fessin sèries que podien ser desconegudes per altres establiments no ho devia afavorir, però per ara no es pot ser taxatiu en aquesta qüestió.

podien anar eliminant els vals antics a mesura que retornaven al comerç, o estimular-ne la devolució informant que aviat quedarien fora d'ús. També s'ha de tenir present que, com en tota la moneda, un percentatge petit però significatiu dels vals deixaven d'estar disponibles, per destrucció o pèrdua. Per una banda, això afavoria el comerciant, que deixava d'estar obligat per un val desaparegut, però, per l'altra, l'obligava a actualitzar l'estoc. Això es podria fer de manera discreta, amb canvis subtils al val, o de manera ostentosa, amb canvis de format evidents. Novament, això només es pot resseguir per les dimensions d'aquest conjunt pobler que permet d'identificar una sistemàtica en les diferències, sovint insignificants.

És probable que les impremtes exhibissin als seus clients un mostrari de productes que duien incorporades les solucions a les dificultats d'emetre vals. En la seriació, algunes proposen, o semblen proposar, el canvi de numeració d'impremta, dels motius decoratius, de tipografia, de color, de format i fins i tot d'impremta. Tot això només es pot estudiar en aquells casos en què s'han conservat un nombre mínim de vals de cada establiment i sense descartar que hi hagués negocis que només fessin una sola sèrie.³⁰ En alguns casos, un mateix val o un mateix establiment pot presentar simultàniament diverses de les diferències que s'expliquen:

- **Numerar les sèries a la impremta.** Segurament, aquests dígitos, que només trobam a la Impremta Vich, tenien més interès per a la impremta que per a l'establiment que en faria ús, però aquesta dada ajuda a definir l'existència de sèries identificables per aquesta via i que resulten una prova irrefutable per argumentar la seva existència, almenys en un únic cas: en el *Cafè Can Reus*, hi ha cinc variants de número de sèrie; el número més baix, 23.740, un val de 50 cèntims de color rosa, és seguit pel 24.376, a dos vals, 20 cèntims de color butà i 50 cèntims de color rosa; el darrer, el 29.792, a dos vals, 25 cèntims de color rosa i 50 cèntims de color blau; això permet inferir que el número s'assigna a tot l'encàrrec, amb independència del valor i del color, i que Can Reus va encomanar, com a mínim, vals en tres moments distints (ref. 15-19). La resta de vals de la col·lecció fets a Can Vich compten amb un únic número de sèrie.
- **Vals de dues impremtes o de dos estils d'impressió.** El cafè de Can Nadal i la taverna de Jaume Serra tenen vals que responen als dissenys que hem atribuït a la impremta La Comercial i a la incerta de motius geomètrics (ref. 11-14, 46 i 47); els vals del cafè de Llorenç Serra i de Juanita Fuster alternen La Comercial amb la incerta de vals rodons (ref. 30-32 i 79-81); la botiga de comestibles de Josep Forteza té vals de la impremta incerta de requadre, petits, i de la impremta Vich, molt grans, la diferència més significativa entre vals d'un mateix establiment (ref. 75-78).
- **Canvis tipogràfics de la impremta La Comercial.** Els cafès de Can Nadal,

30 Aquest és un detall indemostrable sense suport documental o oral, però s'ha d'insistir que no es pot descartar en absolut.

de Cas Cotxer i de L. Serra; els comestibles d'A. Fuster, d'A. Soler (*Pera*), de Can Romano, de Pere J. Bonnín, el llauner J. Segura i la Impremta La Comercial presenten diferències en la família tipogràfica a la línia on s'expressa el valor. A més d'això, a Cas Cotxer es fan servir dos tipus de tipografia al nom comercial; al cafè Can Nadal, s'usen dos tipus de N al malnom, i als comestibles A. Fuster, dos tipus de V a *Vale*. És l'única impremta en què hem percebut aquest tipus de variació (ref. 11-12, 20-21, 30-31, 58-64, 79-80, 85-86, 106-110).

- **Canvis de format.** De la impremta La Comercial, hi ha tres vals del seu tipus més tosc i un altre d'un disseny molt distint. Comestibles J. Picó presenta dues tipologies molt similars, però, en un dels vals, la mida i la tipografia són clarament més grans que als altres (ref. 71-74 i 108-111).
- **Canvis de color significatius.** El cafè *Espicié* presenta dos vals de valors distints i del mateix color, i un tercer d'un altre color. Amb tota la prudència que suposa atribuir valor de seriació únicament al canvi de color (podria tractar-se simplement d'una contingència de la impremta). Aquest conjunt seria un bon candidat a aquesta explicació (ref. 23-25).
- **Canvis de motius decoratius.** Dos dels vals del cafè Can Nadal presenten dos motius distints a cada un; l'esparteria de Josep Mariano té dos vals de 50 cèntims i dos de 25 cèntims que alternen la decoració amb tasses i rodes per als mateixos valors. El teatre Principal té vals del mateix valor amb dos punts i d'altres amb un triangle invertit; d'aquests, n'hi ha de dos colors. El teatre Coliseum compta amb vals sense decoració i altres amb un ocell vora el valor (ref. 13-14, 102-105, 118-119 i 120-125).
- **Els canvis de Can Simó.** Es tracta d'un cas que mereix una atenció específica perquè presenta una major complexitat en la seriació, amb detalls ja esmentats en les agrupacions anteriors. Se'n conserven cinc tipologies de vals, tots de valors i de colors diferents. D'aquestes, tres mostren els valors expressats en decimals i dos ornaments triangulars flanquejant el valor (ref. 39-41). Els altres dos coincideixen a imprimir el valor en nombres enters (ref. 42 i 43), cosa que impedeix de conjuntar-los amb la sèrie de nombres decimals. Això no obstant, seguint el mateix patró que les tipologies anteriors, pertanyerien a dues sèries diferents atès que els ornaments que flanquegen el valor són distints en ambdós casos. Tot plegat, sembla constituir un grup en què el color està relacionat amb el valor i no amb la sèrie, com podria ser el cas del cafè *Espicié*.³¹ Per cert, els vals d'aquest establiment no indiquen la població, però podem situar-lo a sa Pobra per tenir-ho confirmat tant per fonts orals familiars com pel directori de 1935.

31 Ho esmentam per fer notar que un mateix detall podria tenir explicacions distintes, segons el negoci o la impremta.

Conclusions

Una guerra desbarata tots els àmbits de la vida social, inclosa l'econòmica. La Guerra Civil (1936-1939) va provocar una mancança crònica de moneda fraccionària; cada bàndol hi va fer front de distintes maneres. Curiosament, es coneix prou bé com ho va afrontar i resoldre el bàndol republicà,³² al final derrotat; en canvi, les solucions del bàndol rebel, finalment vencedor, ens són més desconegudes i se'n conserven pocs registres. El conjunt de vals que conformen la Col·lecció Albopàs i, singularment, l'enorme bloc que correspon a sa Pobla permeten entreveure, de manera quasi lluminosa, com es va donar resposta al problema en aquest poble de la Mallorca rural i, per extensió, com es degué afrontar a altres pobles i territoris que patien el mateix problema. Menys documentada està la forma en què l'Administració franquista va supervisar aquesta pràctica: sota una aparença de no-intervenció i mera tolerància, molt probablement hi devia haver algun tipus de control que, per ara, no ha estat estudiat.

Probablement, els vals varen ser l'oli que va permetre mantenir engreixada l'economia local i, d'alguna manera, el funcionament de les cartilles de racionament en relació amb els productes bàsics de subsistència. La seva abundància en el moment en què s'usaren, que ara la Col·lecció Albopàs acredita sobradament, contrasta amb la seva raresa actual, un fet que només es pot explicar per la implicació governativa de procurar-ne la retirada i destrucció quan varen deixar de ser útils, i que desmenteix la fal·làcia que es tractava d'un instrument de pagament aliè a l'acció administrativa de l'Estat franquista. Les mesures que emprengueren aquelles mateixes autoritats per a retirar aquests vals de la circulació han estat molt poc estudiades. Alguns indicis i testimonis apunten que l'ús dels vals de paper i cartó s'inicià cap a la part final de la guerra o començaments dels anys 40, i s'allargà uns anys fins que s'introduïren els nous tipus monetaris divisionaris d'alumini, probablement el 1942.

El val esdevingué un producte més de les impremtes concernides, que devien disposar d'alguna cosa semblant a un mostrari on els comerciants podien elegir entre una gamma de dissenys. Alguns botiguers feren diverses emissions de vals, que solien distingir-se per distints elements gràfics i que estaven separats per una distància cronològica entre si, cosa que permetia un cert control de la massa monetària a què equivalien. També adoptaren algunes mesures de seguretat per evitar frau i falsificacions, principalment signatures, segells i, en grau més baix, numeracions, tot en el revers, que solia deixar-se sense cap impressió. D'aquesta manera, a més, atorgaven legitimitat a cada peça.

En definitiva, podem concloure que la Col·lecció Albopàs no és més que la punta de l'iceberg d'un sistema paramonetari que s'establí arreu de Balears (tenim constància d'usos similars a la resta d'illes) durant un termini de temps relativament curt a l'entorn de la Guerra Civil i la immediata postguerra, per a fer front a unes greus mancances econòmiques i socials. Un conjunt com aquest no fa més que estimular

32 Simplificant extremadament i generalitzant, el bàndol republicà va permetre que els municipis produïssin la seva pròpia moneda fraccionària, depositant una reserva de valor equivalent a la quantitat emesa.

futures investigacions sobre un aspecte de la numismàtica que, tot i ser molt modern, presenta encara nombrosos clarobscur.

Per acabar, cal reiterar el valor del diàleg entre investigadors que possibiliten les jornades d'estudis locals. Per aquest treball en particular, les aportacions de Bartomeu Alomar i de Maria Antònia Roig han enriquit notablement la comunicació inicial i els ho volem reconèixer amb caràcter general, encara que ja s'hagi assenyalat en cada apartat concret.

Bibliografia

AGUILÓ VALLS, Antoni (2010). *Crònica parroquial (II). Sa Pobla 1935-1942*. Sa Pobla: Associació Amics de D. Toni Toniet.

BOADA SALOM, Jaume (2003). «Els cupons de 'La Nueva Vida'». *Col·lecciomania* 8 (2a època; març). Palma: Grup Filatèlic i del Col·leccionisme de Palma.

BOADA SALOM, Jaume (2014). «Cas Cotxer, ferreteria Campins i altres gitons de sa Pobla». *Mallorca Col·lecció* 13 (desembre), p. 16-19. Palma: Club de Col·leccionisme de Mallorca.

BOADA SALOM, Jaume (2017). «Gitons de Sant Joan». *Mallorca Col·lecció* 18 (juny), p. 20-21. Palma: Club de Col·leccionisme de Mallorca.

BOADA SALOM, Jaume (2018). «Els vals de la Comissió d'Abastiments d'Eivissa emesos el 1936 durant la Guerra contra el Feixisme». *Acta Numismàtica* 48, p. 207-225. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans).

BOADA SALOM, Jaume (2024). *Ploms i vals eclesiàstics de Mallorca. El rerefons històric, econòmic i social dels beneficis eclesiàstics (1522-s. XX)*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans).

BUREAU INTERNACIONAL DE EXPANSIÓN DEL COMERCIO Y DE LA INDUSTRIA (BIECI) (1935). *Información estadística ilustrada de Baleares*. Barcelona: BIECI.

CRUSAFONT I SABATER, Miquel de (2017). *Glossari català de numismàtica amb totes les poblacions emissores (Països Catalans i Corona Catalano-Aragonesa)*. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans).

EDITORIAL RIVADENEYRA (1934). *Guía industrial y artística de Cataluña. Barcelona, Gerona, Lérida, Tarragona. Baleares*. Madrid: Editorial Rivadeneyra.

FERIA, Rafael (2008). «1937-2002: principio y final de la peseta fiduciaria». *VII Jornadas Científicas sobre Documentación Contemporánea: (1868-2008)*, p. 73-120. Coord.: Juan Carlos Galende Díaz, Javier de Santiago Fernández, María del Mar Royo Martínez, Susana Cabezas Fontanilla, Manuel Joaquín Salamanca López.

Madrid: Fundación Real Casa de Moneda.

LLADÓ I ROTGER, Francesc (2012). «Cartes de Miquel Duran a Maria Antònia Salvà (1942-1946)», p. 165-180. *XII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*. Inca: Ajuntament d'Inca.

TURRÓ I MARTÍNEZ, Antoni (1996). «Els signes monetaris fraccionaris de les Illes Balears durant la guerra 1936-1939». *Acta Numismàtica* 26, p. 183-204. Barcelona: Societat Catalana d'Estudis Numismàtics (Institut d'Estudis Catalans).

Catalogació

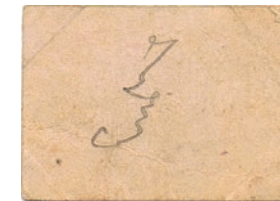
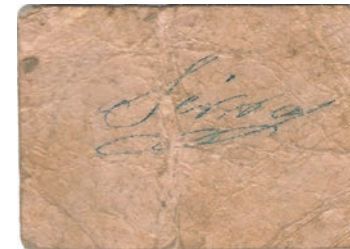
Atès el gran nombre d'exemplars que es relacionen i l'espai limitat de què disposam, els reproduïm els vals objecte d'aquest estudi a una proporció del 75% i s'omet la descripció dels anversos i dels reversos. En els casos en què el revers s'ha tapat amb un paper de reforç, se n'omet la imatge. Han estat classificats per tipologia i, dins de cada una d'elles, per valor facial en ordre descendent. Sobretot en els exemplars que presenten més desgast, el color que s'hi indica per a cada exemplar pot diferir considerablement del que tenia just després de ser fabricat atès, precisament, l'ús intensiu que se'n feu. Tots els exemplars són inèdits.

3. Barberia Gabriel Serra. 20 cèntims.
Cartó vermell. Mides: 62x44 mm.

4. Barberia Jaime Mestre. 40 cèntims.
Cartó rosa. Mides: 48x35 mm.

1. Barberia Gabriel Reus Caimari. 20 cèntims.
Cartó taronja. Mides: 51x37 mm.

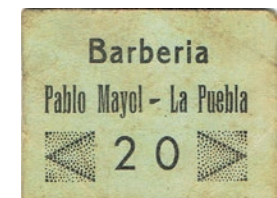
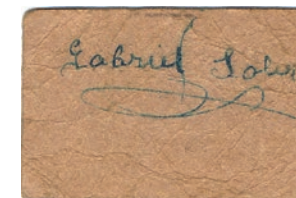
2. Barberia Gabriel Serra. 40 cèntims.
Cartó vermell. Mides: 62x44 mm.

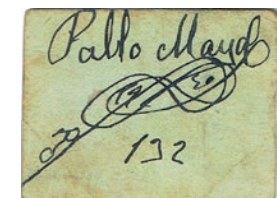
10. Café Antonio Crespi. 20 cèntims.
Cartó blanquinós. Mides: 48x36 mm.

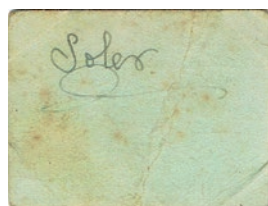

11. Café Can Nadal. 25 cèntims.
Cartó cru. Mides: 52x34 mm.

7. Barberia Pablo Mayol. 20 cèntims.
Cartó groguenc. Mides: 46x35 mm.

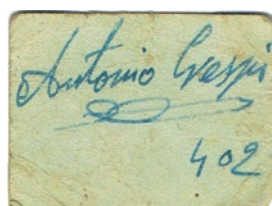

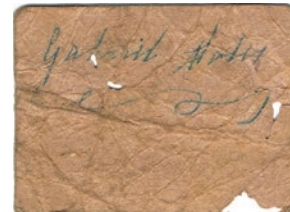
8. Barberia Soler. 20 cèntims.
Cartó groguenc. Mides: 47x36 mm.

9. (Barberia) Peluquería Juan Serra Amer. 50 cèntims.
Cartó grisenc. Mides: 46x37 mm.

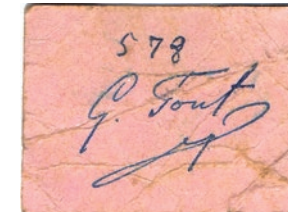
10. Caf  Antonio Crespi. 20 cèntims.
Cart  blanquinós. Mides: 48x36 mm.

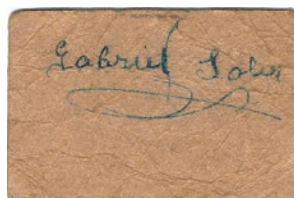
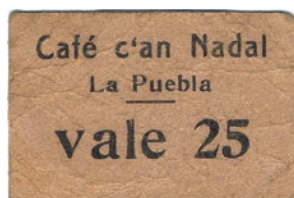
14. Caf  Can Nadal. 20 cèntims.
Cart  cru. Mides: 51x38 mm.

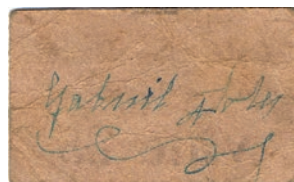
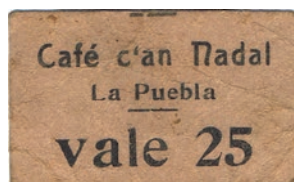
15. Caf  Can Reus. 50 cèntims.
Cart  rosenc. Mides: 50x38 mm.
Numeraci : 23740.

16. Caf  Can Reus. 50 cèntims.
Cart  rosa. Mides: 50x38 mm.
Numeraci : 24376.

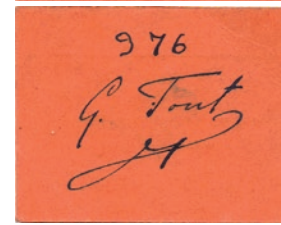
11. Caf  Can Nadal. 25 cèntims.
Cart  cru. Mides: 52x34 mm.

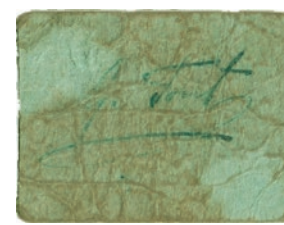
12. Caf  Can Nadal. 25 cèntims.
Igual que l'anterior, però amb N de Nadal diferent.
Mides: 52x34 mm.

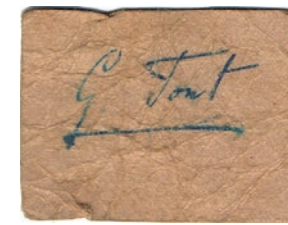
13. Caf  Can Nadal. 40 cèntims.
Cartó cru. Mides: 50x39 mm.

17. Caf  Can Reus. 20 cèntims.
Cartó rosa. Mides: 49x38 mm.
Numeració: 24376.

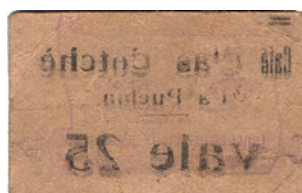
18. Caf  Can Reus. 50 cèntims.
Cartó blavós. Mides: 48x37 mm.
Numeració: 29792.

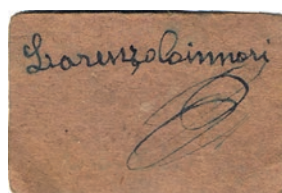
19. Caf  Can Reus. 25 cèntims.
Cartó cru. Mides: 50x38 mm.
Numeració: 29792.

20. Café Cas Cotché. 50 cèntims.
Cartó cru. Mides: 58x34 mm.

21. Café Cas Cotché. 25 cèntims.
Cartó cru. Mides: 53x34 mm.

22. Café Cas Marret. 50 cèntims.
Cartó cru. Mides: 49x32 mm.

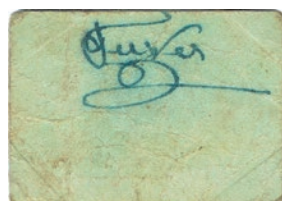
26. Café Francisco Mir. 30 cèntims.
Cartó groguenc. Mides: 49x35 mm.

27. Café Francisco Mir. 15 cèntims.
Cartó gris clar. Mides: 50x36 mm.

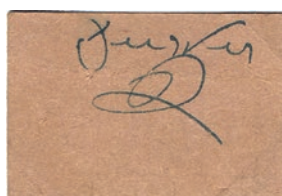
28. Café Juan Pizá. 50 cèntims.
Cartó grisenc. Mides: 48x35 mm.

23. Café Espicié. 50 cèntims.
Cartó rorenc. Mides: 49x34 mm.

24. Café Espicié. 30 cèntims.
Cartó rorenc. Mides: 49x35 mm.

25. Café Espicié. 15 cèntims.
Cartó rorenc. Mides: 50x34 mm.

29. Café Juan Pizá. 20 cèntims.
Cartó grisenc. Mides: 48x35 mm.

30. Café Lorenzo Serra. 50 cèntims.
Cartó cru. Mides: 52x33 mm.

31. Café Lorenzo Serra. 25 cèntims.
Cartó cru. Mides: 53x31 mm.

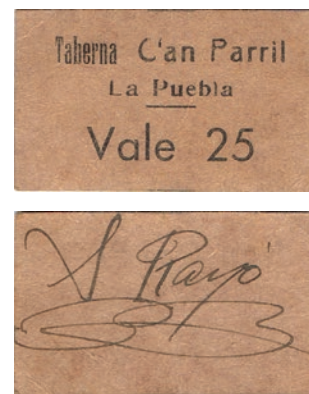
32. Café Lorenzo Serra. 30 cèntims.
Cartó grisenc. Ø: 34 mm.

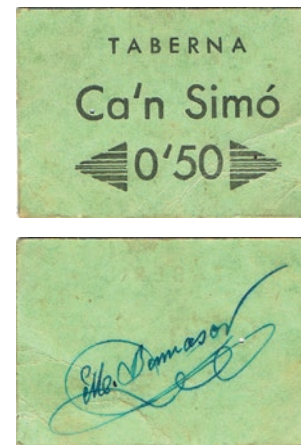
33. Café Moderno-Merié. 40 cèntims.
Cartó groguenc. Mides: 41x31 mm.

34. Café Moderno-Merié. 20 cèntims.
Cartó groguenc. Mides: 41x38 mm.

38. Taberna Can Parril. 25 cèntims.
Cartó marró. Mides: 54x32 mm.

39. Taberna Can Simó. 50 cèntims.
Cartó verd. Mides: 53x36 mm.

40. Taberna Can Simó. 25 cèntims.
Cartó beix. Mides: 52x36 mm.

35. Café Nuevo - Juan Seguí. 20 cèntims.
Cartó Blanc. Mides: 47x33 mm.

36. Café Rialto. 20 cèntims.
Cartó gris clar. Mides: 55x37 mm.

37. Taberna Can Parril. 50 cèntims.
Cartó marró. Mides: 54x32 mm.

41. Taberna Can Simó. 20 cèntims.
Cartó marró. Mides: 51x36 mm.

42. Taberna Can Simó. 30 cèntims.
Cartó grog clar. Mides: 50x36 mm.

43. Taberna Can Simó. 15 cèntims.
Cartó rosa. Mides: 50x37 mm.

44. Taberna Cas Bagot. 20 cèntims.
Cartó marró. Mides: 50x30 mm.

45. Taberna Cas Bagot. 15 cèntims.
Cartó vermell reutilitzat. Mides: 56x33 mm.

46. Taberna Jaime Serra. 50 cèntims.
Cartó marró. Mides: 50x34 mm.

50. Carnicería María Rosselló. 65 cèntims.
Paper blanc. Mides: 79x55 mm.

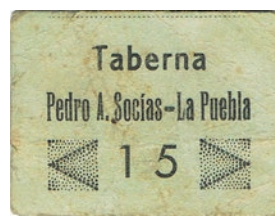
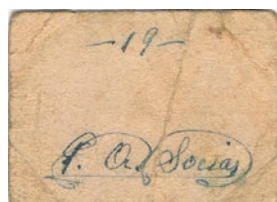
51. Carnicería María Rosselló. 20 cèntims.
Paper blanc. Mides: 78x54 mm.

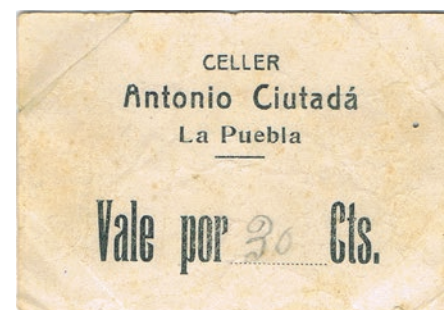
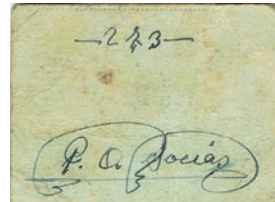
47. Taberna Jaime Serra. 30 cèntims.
Cartó beix. Mides: 48x35 mm.

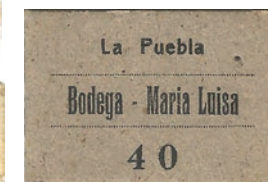
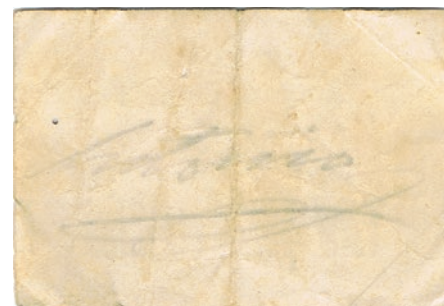
48. Taberna Pedro A. Socías. 30 cèntims.
Cartó beix. Mides: 48x35 mm.

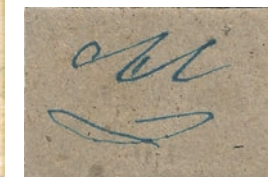
49. Taberna Pedro A. Socías. 15 cèntims.
Cartó beix. Mides: 48x36 mm.

52. Celler Antonio Ciudadá. 30 cèntims.
Paper blanquinós. Mides: 78x54 mm.

53. (Celler) Bodega María Luisa. 40 cèntims.
Cartó gris. Mides: 46x31 mm.

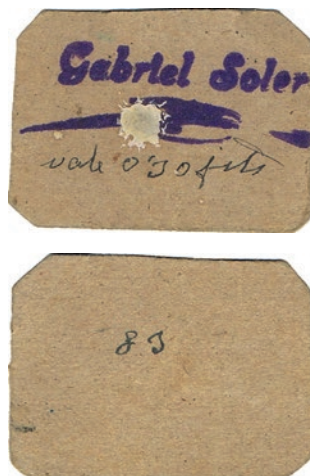

54. (Celler) Bodega María Luisa. 20 cèntims.
Cartó beix. Ø: 35 mm.

55. (Celler) Bodega L. Torrens. 30 cèntims.
Cartó beix. Ø: 35 mm.

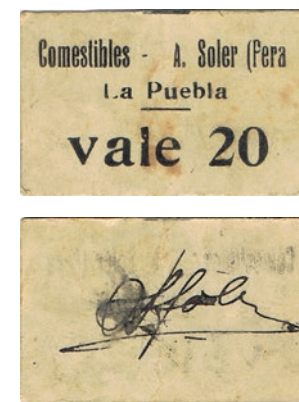
56. (Celler) Gabriel Soler. 30 cèntims.
Cartó blanc. Mides: 55x39 mm.

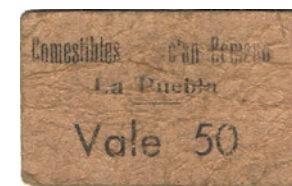
57. (Celler) Gabriel Soler. 15 cèntims.
Cartó blanc. Mides: 59x35 mm.

61. Comestibles A. Soler (Pera). 25 cèntims.
Cartó blanc. Mides: 53x32 mm

62. Comestibles A. Soler (Pera). 20 cèntims.
Cartó blanc. Mides: 52x33 mm.

63. Comestibles Can Romano. 50 cèntims.
Cartó cru. Mides: 51x32 mm.

58. Comestibles Antonio Fuster. 50 cèntims.
Cartó vermell. Mides: 51x33 mm.

59. Comestibles Antonio Fuster. 25 cèntims.
Cartó vermell. Mides: 52x32 mm.

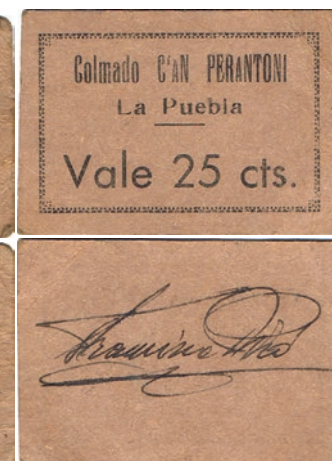
60. Comestibles A. Soler (Pera). 50 cèntims.
Cartó blanc. Mides: 52x32 mm.

64. Comestibles Can Romano. 25 cèntims.
Cartó cru. Mides: 56x33 mm.

65. (Comestibles) Colmado Can Perantoni. 50 cèntims.
Cartó cru. Mides: 58x39 mm.

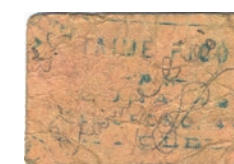

66. (Comestibles) Colmado Can Perantoni. 25 cèntims.
Cartó cru. Mides: 58x40 mm.

67. (Comestibles) Gaspar Aguiló. 40 cèntims.
Paper blanc reutilitzat. Mides: 75x51 mm.

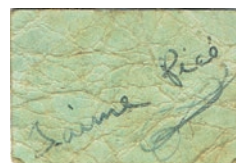
68. (Comestibles) Gaspar Aguiló. 20 cèntims.
Paper blanc reutilitzat. Mides: 78x48 mm.

72. Comestibles Jaime Picó. 40 cèntims.
Cartó rosa. Mides: 41x28 mm.

73. Comestibles Jaime Picó. 30 cèntims.
Cartó groguenc. Mides: 41x28 mm.

74. Comestibles Jaime Picó. 25 cèntims.
Cartó vermellós. Mides: 42x32 mm.

69. (Comestibles) Gaspar Aguiló. 50 cèntims.
Cartó verd. Mides: 61x39 mm.

70. (Comestibles) Gaspar Aguiló. 25 cèntims.
Cartó verd. Mides: 61x40 mm.

71. Comestibles Jaime Picó. 50 cèntims.
Cartó verd. Mides: 41x28 mm.

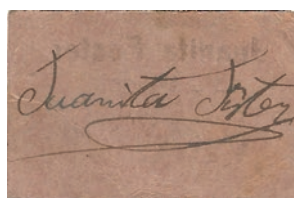
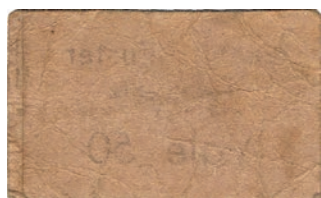
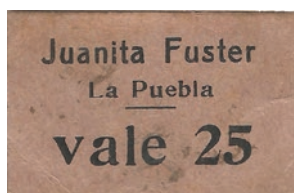
75. (Comestibles) José Forteza. 30 cèntims.
Cartó blanc enfosquit. Mides: 48x37 mm.

76. (Comestibles) José Forteza. 20 cèntims.
Cartó verdós. Mides: 48x38 mm.

77. (Comestibles) José Forteza. 50 cèntims. Cartó blavós. Mides: 82x61 mm.

78. (Comestibles) José Forteza. 20 cèntims. Cartó blavós. Mides: 82x61 mm.

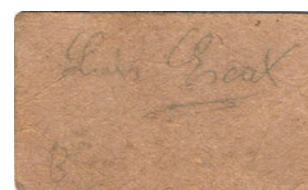
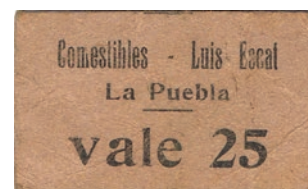

79. (Comestibles) Juanita Fuster. 50 cèntims. Cartó cru. Mides: 56x34 mm.

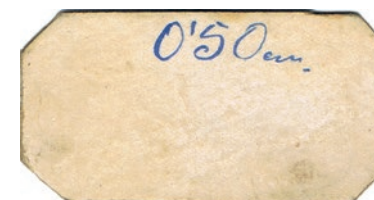
80. (Comestibles) Juanita Fuster. 25 cèntims. Cartó rosenc. Mides: 51x34 mm.

81. (Comestibles) Juanita Fuster. 25 cèntims. Cartó cru. Ø: 35 mm.

82. Comestibles Luis Escat. 25 cèntims. Cartó cru. Mides: 54x32 mm.

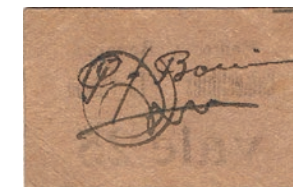
83. Comestibles Miquel Alomar. 50 cèntims. Cartó groguenc. Mides: 65x33 mm.

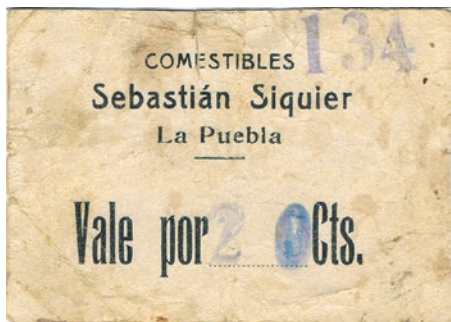
84. Comestibles Miquel Alomar. 25 cèntims. Cartó cru. Mides: 62x45 mm.

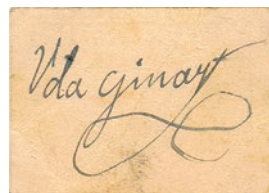
85. Comestibles J. Bonnin. 50 cèntims. Cartó groguenc. Mides: 52x32 mm.

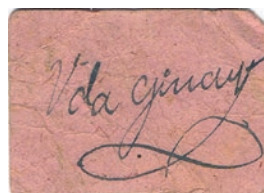
86. Comestibles J. Bonnin. 25 cèntims. Cartó cru. Mides: 51x33 mm.

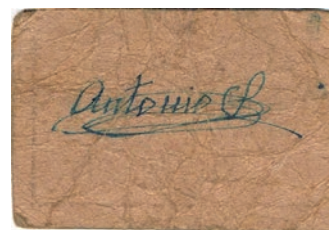
87. Comestibles Sebastián Siquier. 20 cèntims.
Paper blanc. Mides: 77x55 mm.

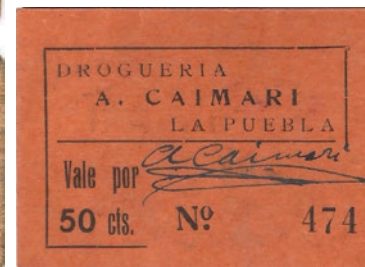
88. Comestibles Viuda de Antonio Ginart. 50 cèntims.
Cartó groguenc. Mides: 46x33 mm.

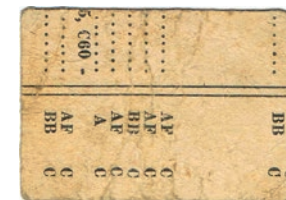
89. Comestibles Viuda de Antonio Ginart. 25 cèntims.
Cartó rosenc. Mides: 46x33 mm.

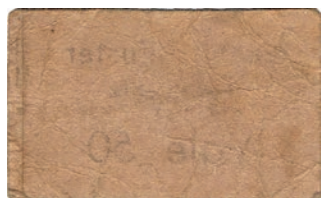
93. Panadería Mallorca Antonio Serra. 20 cèntims.
Cartó marró. Mides: 58x39 mm.

94. Drogueria Antonio Caimari. 50 cèntims.
Cartó vermell. Mides: 65x47 mm.

95. Alfredo Rettich. 50 cèntims.
Paper groguenc reutilitzat. Mides: 49x35 mm.

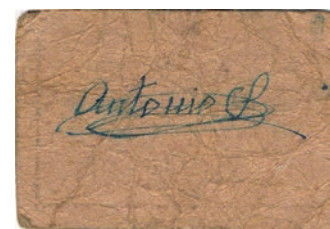
90. Comestibles Viuda de Antonio Ginart. 10 cèntims.
Cartó verd. Mides: 46x33 mm.

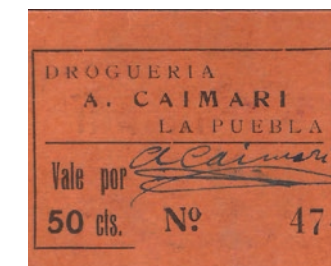
91. Fábrica de Sopa Gaspar Picó. 50 cèntims.
Cartó cru. Mides: 51x32 mm.

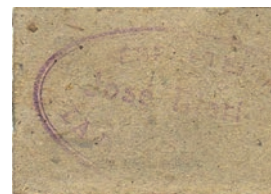
92. Lechería. 25 cèntims.
Cartó gris. Ø: 35 mm.

96. Alfredo Rettich. 50 cèntims.
Paper groguenc reutilitzat. Mides: 50x36 mm.

97. Drogueria Soberats. 25 cèntims.
Cartó cru. Mides: 52x31 mm.

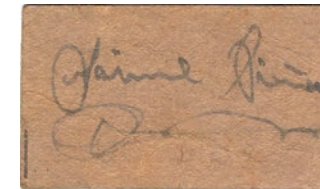
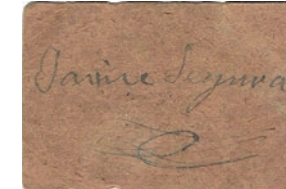
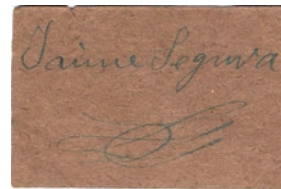
98. Ferreteria Campins. 25 cèntims.
Cartó beix. Mides: 81x43 mm.

99. Esparteria Bartolomé Ferrer. 50 cèntims.
Cartó verd. Mides: 51x37 mm.

103. Esparteria José Mariano. 25 cèntims.
Cartó cru. Mides: 48x33 mm.

104. Esparteria José Mariano. 50 cèntims.
Cartó taronja. Mides: 50x36 mm.

105. Esparteria José Mariano. 25 cèntims.
Cartó taronja. Mides: 48x34 mm.

100. Esparteria Bartolomé Ferrer. 25 cèntims.
Cartó grog. Mides: 50x36 mm.

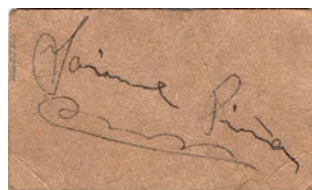
101. Esparteria Bartolomé Ferrer. 10 cèntims.
Cartó beix. Mides: 51x37 mm.

102. Esparteria José Mariano. 50 cèntims.
Cartó cru. Mides: 48x32 mm.

106. Hojalateria Jaime Segura. 50 cèntims.
Cartó marró. Mides: 51x32 mm.

107. Hojalateria Jaime Segura. 25 cèntims.
Cartó marró. Mides: 49x32 mm.

108. Imprenta (-papereria) La Comercial. 50 cèntims.
Cartó marró. Mides: 55x33 mm.

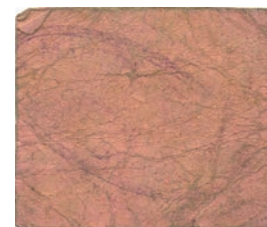
109. Imprenta (-papereria) La Comercial. 25 cèntims.
Cartó marró. Mides: 55x33 mm.

110. Imprenta (-papereria) La Comercial. 20 cèntims.
Cartó marró. Mides: 53x32 mm.

111. Imprenta-papeleria La Comercial. 30 cèntims.
Cartó taronja. Mides: 50x36 mm.

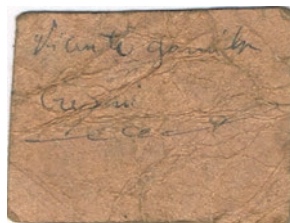
115. Merceria y perfumeria La Imperial. 5 cèntims.
Cartó marró. Mides: 46x39 mm.

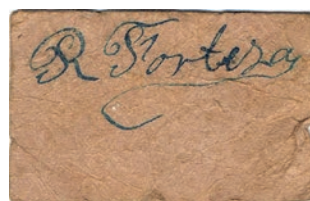
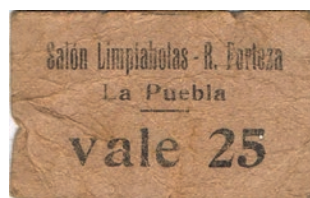
116. Tejidos Barceló. 25 cèntims.
Cartó marró. Mides: 54x41 mm.

117. Tejidos Barceló. 10 cèntims.
Cartó beix. Mides: 54x41 mm.

112. Taller de Bicicletas Vicente Gomila. 25 cèntims.
Cartó marró. Mides: 50x37 mm.

113. Salón Limpiabotas R. Forteza. 25 cèntims.
Cartó marró. Mides: 54x34 mm.

114. Merceria y perfumeria La Imperial. 20 cèntims.
Cartó marró. Mides: 45x39 mm.

118. (Cine / teatre) Coliseum. 40 cèntims.
Cartó cru. Mides: 50x32 mm.

119. (Cine / teatre) Coliseum. 10 cèntims.
Cartó cru. Mides: 50x34 mm.

120. (Cine / teatre) Principal Socias. 50 cèntims.
Cartó cru. Mides: 41x32 mm.

121. (Cine / teatre) Principal Socias. 20 cèntims.
Cartó cru. Mides: 42x32 mm.

122. (Cine / teatre) Principal Socias. 50 cèntims.
Cartó groguenc. Mides: 47x34.

123. (Cine / teatre) Principal Socias. 40 cèntims.
Cartó groguenc. Mides: 47x31.

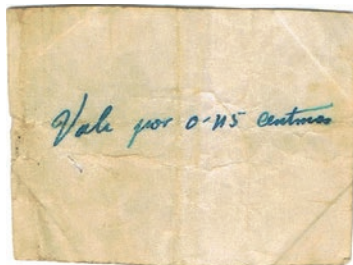
124. (Cine / teatre) Principal Socias. 30 cèntims.
Cartó groguenc. Mides: 50x33.

125. (Cine / teatre) Principal Socias. 20 cèntims.
Cartó groguenc. Mides: 48x32.

126. Unión Deportiva Poblense. 50 cèntims.
Cartó marró. Mides: 48x32 mm.

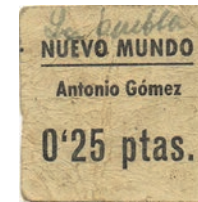
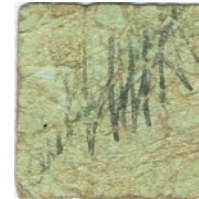
127. Centro de la Puebla (CTNE). 45 cèntims.
Paper blanc reutilitzat. Mides: 62x46 mm.

D'activitat incerta:

128. Nuevo Mundo. Antonio Gómez. 50 cèntims.
Cartó verd. Mides: 34x34 mm.

129. Nuevo Mundo. Antonio Gómez. 25 cèntims.
Cartó blanc. Mides: 34x34 mm.

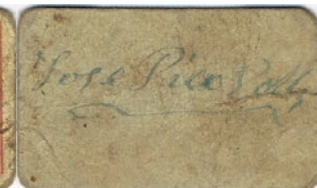
130. Nuevo Mundo. Antonio Gómez. 10 cèntims.
Cartó blanc. Mides: 35x34 mm.

De població incerta:

X-1. José Picó. 50 cèntims.
Cartó groguenc. Mides: 61x38 mm.

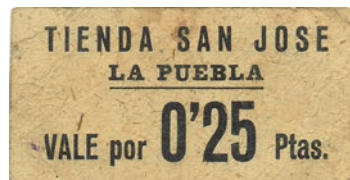
Altres cartons de sa Pobra posteriors:

Z-1. Tienda San José. 25 cèntims.
Cartó beix. Mides: 54x43 mm.

Z-2. Tienda San José. 5 cèntims.
Cartó blanc. Mides: 54x43 mm.

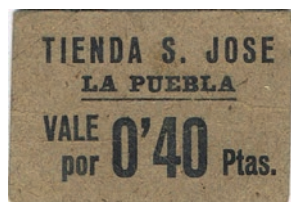
Z-3. Tienda San José. 25 cèntims.
Cartó beix. Mides: 61x31 mm.

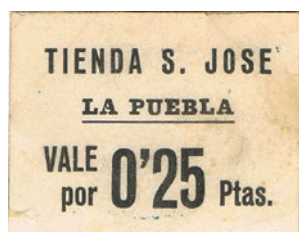
Z-7. Tienda San José. 25 cèntims.
Cartó marró. Mides: 53x41 mm.

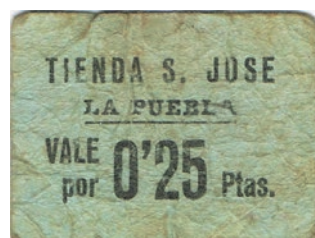
Z-8. Tienda San José. 5 cèntims.
Cartó beix. Mides: 56x41 mm.

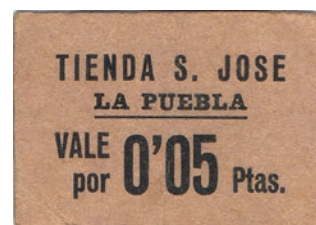
Z-4. Tienda San José. 40 cèntims.
Cartó marró. Mides: 49x35 mm.

Z-5. Tienda San José. 25 cèntims.
Cartó blanc. Mides: 51x40 mm.

Z-6. Tienda San José. 25 cèntims.
Cartó verd. Mides: 54x40 mm.

Z-9. Tienda San José. 5 cèntims.
Cartó marró clar. Mides: 56x39 mm.

Z-10. Cooperativa Agrícola Poblense. Sense valor.
Cartó verdós. Mides: 53x41 mm.

Z-11. Mercería y perfumería La Imperial. 25 cèntims (cupons).
Cartó rosa. Mides: 98x64 mm.

Z-12. Mercería y perfumería La Imperial. 5 cèntims (cupons).
Cartó groc. Mides: 70x47 mm.

**Guillermo Font:
Un pobler al Sant Ofici
de la Inquisició**

Juan María González de la Rosa¹

1 Universitat Nacional d'Educació a Distància UNED / Universidad de Zaragoza
ORCID: 0009-0005-4618-441X
Adreça electrònica: jm.gonzalez@palma.uned.es

Resum: Aquest treball analitza les circumstàncies que van envoltar al pobler Guillermo Font, familiar de la Inquisició, protagonista d'un plet de competències entre el Tribunal de la Inquisició i la Real Audiència, sobre el seu enviament a presó l'any 1689 que han fet els ministres reals, per haver-li trobat a la seva casa amb pistola estant discutint amb la seva dona. A través del seu cas, s'analitzarà també la funció del càrrec de familiar dins la jerarquia i l'estructura del Sant Ofici, així com les constants disputes jurisdiccionals entre el Tribunal de la Inquisició de Mallorca i la Reial Audiència.

Paraules clau: Inquisició, Guillermo Font, Sa Pobra, familiar, plet de competències

1. Introducció

La hipòtesi d'aquest treball fou la curiositat per esbrinar si existia algun cas d'algun pobler o poblera processat pel tribunal de la Inquisició de Mallorca durant l'Edat Moderna.

La necessitat d'obrir aquesta investigació és l'estudi de la figura de Guillermo Font a través de tota la informació recaptada fins aleshores, a la vegada que intentem donar una resposta el més completa possible que ens ajudi a entendre més la seva figura analitzant les seves causes i el difícil arbitratge entre el poder religiós i civil a l'any 1689 al municipi de sa Pobra, Mallorca. La figura del pobler Guillermo Font (que probablement nomia Guillem Font) constitueix un important exemple per entendre la persecució i el procés judicial contra la possessió d'armes per part del tribunal de la Inquisició a Mallorca durant el segle XVII. A més, a través de la seva figura, s'evidencia les diferències entre el tribunal de la Inquisició i la Real Audiència evidenciant les constants disputes entre el poder religiós i civil.

Mitjançant aquesta investigació, es pretén perseguir uns objectius ben clars i diferenciats. Els objectius de la present comunicació són, primerament, analitzar la figura de Guillem Font, Un home processat per la Reial Audiència de Mallorca i posteriorment pel Tribunal de la Inquisició de Mallorca per possessió d'armes, provocant un conflicte entre ambdues jurisdiccions. Un altre important objectiu, és utilitzar la seva figura per analitzar el delictes de la possessió d'armes en el context general de l'època. Finalment, un tercer objectiu és establir les diferències entre el tribunal de la Inquisició i la Real Audiència evidenciant les constants disputes entre el poder religiós i civil a l'illa.

El document està estructurat de la manera següent: primerament, es realitza una introducció on es plantegen la hipòtesi, els objectius del treball, així com la necessitat i els motius de la investigació dins el seu context històric. Seguidament, s'explica de manera resumida el funcionament de la Inquisició a Mallorca. A continuació, es parla dels principals delictes perseguits pel tribunal de l'illa, analitzant principalment el delictes per possessió d'armes. Posteriorment, es farà un breu anàlisi de les disputes i rivalitats existents entre les dues autoritats, religioses i civils, per finalment explicar

el que s'ha trobat fins a dia d'avui de la figura del pobler Guillem Font. Finalment un apartat de conclusions i les referències emprades tancarà el present document.

2. La Inquisició a Mallorca

La Inquisició es va establir a Mallorca l'any 1488, en el context de la implantació del Tribunal del Sant Ofici en els territoris dels Reis Catòlics. Va ser una institució creada amb l'objectiu de perseguir l'heretgia i garantir l'ortodòxia catòlica, un tribunal que va estar actiu fins a principis del segle XIX. La seva presència a l'illa es va caracteritzar per una intensa persecució religiosa i social, causant un fort impacte en la societat mallorquina. Per això mateix, podríem diferenciar quatre grans etapes pel que fa a la dinàmica i evolució de la Inquisició a les illes (Picazo, 2022). Cal dir, però, que el tribunal insular, malgrat les seves diferències i peculiaritats regionals, va seguir l'evolució processal ordinària del Sant Ofici en l'estructura general de tota la Monarquia als territoris nacionals i europeus

La primera etapa, que va des de el seu origen l'any 1488 fins al 1550, són els començaments i implantació de la institució. La repressió contra els judaïtzants protagonitzarà el principal objectiu d'aquesta primera etapa. A més, es publicaran edictes de gràcia amb un doble objectiu: l'eliminació violenta de tots aquells que anaven en contra de les normes religioses i socials imperants i l'obtenció de beneficis econòmics mitjançant les multes. Entre 1550 i 1670 tenim la segona etapa, amb importants canvis amb la manera de perseguir i reprimir i, sobretot, el grup objecte d'aquesta repressió. Els judaïtzants varen deixar lloc a la persecució dels renegats musulmans. Aquesta repressió fou condicionada per la defensa de la religió i pel context del permanent perill barbaresc i turc a les costes de les illes, amb les tasques de fortificació i defensa de les illes per importants atacs corsaris. Foren perseguits els captius del Nord d'Àfrica que retornaren després d'un temps allà i altres que havien adoptat la religió musulmana. La tercera etapa s'inicia a partir de 1677 fins a 1700, una època que torna a ser clau per la repressió i persecució contra els judaïtzants. Aquest canvi es produí per diferents causes, entre les quals destaquen els nous càrrecs en l'estructura del tribunal, el fi d'una certa política de permissivitat religiós, i la greu crisi econòmica existent al tribunal, circumstància que facilità moltes penes de confiscacions de béns caps als jueus i el seus descendents xuetes. El segle XVIII protagonitza la darrera etapa del tribunal a les Illes, amb una doble repressió: política i religiosa. En referència a la religiosa, trobem la persecució contra els calvinistes i luterans que procedien d'altres indrets de fora de l'illa. Pel que fa a la persecució política, trobem els que anaven contra les idees imperants del moment, defensors de les noves idees que venien de la Il·lustració francesa amb la tinença d'obres considerades prohibides d'alguns autors francesos como Montesquiu, Voltaire, Diderot o Rousseau.

A finals del segle XVII, marc cronològic de la nostra investigació, el Tribunal de la Inquisició a Mallorca va viure un dels seus períodes més actius i significatius,

especialment pel que fa a la persecució dels xuetes, un grup format pels descendents de jueus conversos. Aquest segle va estar marcat per la consolidació del poder inquisitorial i per una onada de processos religiosos que van tenir un impacte profund i durador en la societat mallorquina. La Inquisició mallorquina es va centrar principalment a perseguir aquells conversos sospitosos de mantenir pràctiques judaïtzants en secret. Aquesta preocupació es basava en la desconfiança persistent cap als conversos, que no desapareixia malgrat la seva integració formal a la comunitat catòlica. En un context de reforçament de l'ortodòxia religiosa, el Tribunal va intensificar la vigilància i la repressió, organitzant nombrosos judicis i autos de fe per castigar i escarmentar qualsevol desviació de la fe oficial. Els xuetes van ser objecte de denúncies freqüents, moltes d'elles basades en proves febles o en acusacions motivades per disputes personals o interessos econòmics.

Un dels moments més emblemàtics del segle XVII va ser l'auto de fe de 1691, un esdeveniment de gran magnitud que va tenir lloc en un context de tensió social i religiosa creixent. En aquest auto de fe, 37 persones van ser condemnades per judaïtzar, de les quals 3 van ser cremades vives i 34 cremades en efígie (en absència, ja que havien mort o fugit). Aquestes execucions públiques no només buscaven castigar els acusats, sinó també enviar un missatge de control i terror a tota la població. L'impacte d'aquest esdeveniment va ser immens, ja que va reforçar l'estigmatització dels xuetes, que van ser identificats de manera persistent amb les acusacions de judaïtzar, fins i tot en generacions posteriors.

A nivell de funcionament intern, el Tribunal de la Inquisició a Mallorca durant aquest segle va utilitzar mètodes rigorosos per investigar i processar els sospitosos. Les denúncies sovint provenien de veïns o coneguts, i els acusats eren sotmesos a llargues detencions i interrogatoris, que podien incloure tortures per extreure confessions. Els processos eren extensos i formalitzats, amb la participació d'inquisidors, notaris i altres agents del tribunal. Les penes variaven des de la confiscació de béns i les penes públiques de vergonya fins a la mort a la foguera en els casos considerats més greus.

A més de les implicacions religioses, el Tribunal de la Inquisició va tenir un paper econòmic i social important. La confiscació de béns dels acusats proporcionava recursos al tribunal i, sovint, suposava un incentiu per a les denúncies. Alhora, la persecució dels xuetes va consolidar un sistema de segregació social a Mallorca, on aquest grup es va veure marginat no només per motius religiosos, sinó també per qüestions econòmiques i polítiques.

Amb el temps, la influència de la Inquisició va començar a declinar, especialment durant el segle XVIII. En aquesta època, les idees de la Il·lustració van guanyar força i van posar en qüestió la legitimitat d'institucions com el Tribunal del Sant Ofici. Això es va fer especialment evident durant el regnat de Carles III, que va promoure reformes que van limitar el poder de la Inquisició. Finalment, aquesta va ser abolida l'any 1820,

durant el Trienni Liberal, marcant la fi d'una època marcada per la intolerància i la repressió religiosa. El llegat de la Inquisició a Mallorca és avui dia recordat com un dels episodis més foscos de la història de l'illa. La por, la intolerància i la segregació social que va generar van deixar una empremta difícil d'esborrar. Alhora, el record d'aquest període també posa en relleu la capacitat de resistència i la importància de la diversitat en la construcció de la identitat cultural mallorquina. Pel que fa als delictes i a la dinàmica del procés, segons Picazo (2022) i Colom (2023), els principals delictes perseguits i jutjats per part del tribunal de les illes corresponen als següents: judaïtzants, conversos musulmans, fetilleria, proposicions errònies, protestants (luterans i calvinistes), sol·licitants, renegats, posseïdors de llibres considerats prohibits i casos contra la moral i els bons costums.

Pel que fa a la dinàmica del procés inquisitorial, cal diferenciar dues parts: els judicis i els posteriors actes de fe. Els judicis sempre estaven regulats per unes regles fixes, tant pel que fa a l'estructura de la investigació i les declaracions, com per les funcions del personal inquisitorial responsable. Resumidament, els passos que sempre es repetien, eren els següents: en primer lloc, s'identificava a l'acusat amb les seves dades personals; en segon lloc, es feia la relació de testimonis que declaraven; seguidament, s'exposaven de manera breu els motius de l'acusació; a continuació, es feia la deposició dels testimonis i es passava al procés de redacció dels càrrecs elaborats per la fiscalia; posteriorment, s'iniciava les audiències de l'acusat. Després de les audiències, amb tota la informació obtinguda es presentava l'escrit final de la fiscalia i les peticions de pena. Després s'iniciava la publicació dels testimonis amb les corresponents respostes de l'acusat. Un cop tot això recollit, es presentaven els escrits i les proves finals de la defensa, s'elaborava la petició de la pena a càrrec de la fiscalia i la corresponent sentència inquisitorial. Per últim, s'enviava a la Suprema de Madrid on es confirmava, modificava o negava.

Els actes de fe, per la seva banda, eren actes de grans solemnitat i caràcter festiu on s'executaven públicament les penes a les quals havia estat condemnat l'acusat. No hem d'oblidar, però, que la fi darrera del tribunal era la conversió i la reconciliació de la persona jutjada de nou amb l'església. Era una cerimònia molt important i a la vegada temuda pels reus per la seva pèrdua d'honor davant la societat on la pedagogia de la por protagonitzava l'acte. Els actes, com la majoria dels aspectes del tribunal, eren sempre molt fixes i reglamentats. Resumidament, el tribunal informava a les autoritats civils i religioses sobre el dia i el lloc de l'acte. Posteriorment, es feia la propaganda oficial. Seguidament, es preparava completament l'espai amb tot el necessari per a dur a terme l'acte: un cadafal, bancs, tribuna i tots els elements pels rituals dels actes. Després de l'anunci oficial el dia de l'acte, una comitiva començava la processó amb aquest ordre: personal inquisitorial, condemnats i estament religiós. Quan arribaven al lloc de l'acte, es llegia el sermó, les sentències i en moltes ocasions es celebrava una missa per l'ocasió. Picazo (2023), apunta tres interessants observacions sobre aquests esdeveniments: la obligatòria participació dels membres inquisitorials i les autoritats,

la diferent procedència del públic assistent i les poquíssimes execucions a mort que es duïen a terme, sent funció de les autoritats civils i no inquisitorials els encarregats de l'execució.

3. El càrrec de guillem font, un familiar al sant ofici

Els familiars formaven part del grup de col·laboradors del tribunal de la Inquisició. La seva missió principal era la de provocar les denúncies dels delictes comesos i delatar aquells que arribessin a les seves oïdes, aconseguint un alt grau d'eficàcia. A més, a vegades, acompanyaven al comissari i al notari per ordre del tribunal a detenir a algun sospitós. El càrrec no era secret; tot el poble coneixia al familiar o familiars de la Inquisició del seu lloc. S'encarregaven amb la seva sola presència de fer visible el control social que exercia el tribunal sobre la població. Se sap que al llarg del segle XVIII va haver-hi un descens en el nombre de familiars, però això no va devaluar les seves funcions i la importància i influència social de la persona que ostentava el títol. Els familiars eren nomenats pels inquisidors.

Era normal triar a persones de la seva confiança i, en aquest cas, possiblement pesava la seva condició social. Aquest nomenament donava prestigi a la Inquisició, però també al seu titular. Podem dir que existia un mutu interès per les parts. Per a ser familiar era necessari ser cristià vell, major de 25 anys, casat, fill legítim, no exercir oficis vils i tenir solvència econòmica. No rebien cap sou però els privilegis que obtenien feien que es convertís en un càrrec molt anhelat. No obstant això, no sembla que un sol familiar pogués exercir el càrrec al municipi amb l'eficàcia desitjada, tret que al seu torn s'envoltés de col·laboradors, cosa que ignorem perquè res es diu en el document.

La figura del "familiar" ja existia en la Inquisició medieval i va perdurar durant la Inquisició moderna. Es tractava d'una persona laica, no pertanyent a l'Església, que tenia la tasca de recollir informació sobre els acusats i transmetre-la al tribunal. Hi havia dos tipus de secretaris: el secretari de les actes i el secretari del secret, encarregat de documentar les sessions i mantenir els arxius secrets. Els familiars eren temuts i sovint considerats espies o delators. Les denúncies contra els acusats sovint venien dels mateixos veïns o familiars. A Mallorca, el càrrec de familiar no era tan prestigiós com a Castella, on es considerava un honor. Fins a la Concòrdia de 1585, la situació era similar a Castella, però aquesta va prohibir que les persones amb càrrecs civils formessin part de la Inquisició. Això va provocar que molts membres de l'alta societat abandonessin aquest càrrec, i va resultar en la incorporació de persones de classes baixes amb un nivell cultural més baix i, en molts casos, una moral discutible.

Després de 1585, els familiars eren en la seva majoria individus de classe baixa, com jornalers, menestrals, pescadors i llauradors, molts dels quals eren analfabets. A mesura que la Inquisició va trobar dificultats per reclutar persones qualificades, va començar a acceptar individus de fora d'Espanya, fins i tot de Gènova o França.

Tot i les dificultats, hi havia qui es mostrava interessat en el càrrec, ja que els familiars tenien certs privilegis. Aquests incloïen l'exempció d'impostos fins al 1805, el dret a ser jutjats per la Inquisició i la protecció contra la jurisdicció civil, així com el dret a portar armes, un privilegi que va generar conflictes fins a la promulgació d'edictes el 1763. Les pressions dels familiars van aconseguir que se'ls permetés posseir armes com pistoles i escopetes, tot i les restriccions. També tenien l'exempció de prestar guàrdies o allotjar tropes. Tot això els atorgava prestigi, tot i que el poble sovint els temia per l'abús dels seus privilegis. Des de la creació dels tribunals inquisitorials, va sorgir la necessitat de comptar amb informants i agents laics per a tasques importants, ja que el personal era limitat. Així es va establir la figura dels familiars i oficials. Malgrat que la seva funció no era espionar, alguns familiars sí que van promoure denúncies, generalment impulsades pel poble o conflictes personals. A Catalunya i Mallorca, van sorgir conflictes entre laics i autoritats civils i eclesiàstiques per l'abús de privilegis dels familiars. La Inquisició intentava limitar aquests abusos, però els conflictes persistien.

Malgrat que els familiars no accedien als càrrecs municipals fins al segle XVII, controlaven aspectes importants del poder local, com la recaptació de tributs i l'arrendament de càrrecs públics. Els familiars mercaders, per exemple, exportaven productes sense pagar els deures corresponents, cosa que causava malestar entre els altres ciutadans. A més, van aconseguir dominar el deute públic. Els privilegis i l'abús de poder dels familiars, juntament amb la seva prepotència, van generar una gran animadversió entre la població, que veïen com els membres de la Inquisició gaudien de privilegis a costa de la resta de la població, amb l'emparedament de la seva jurisdicció especial.

4. El rol dels familiars dins l'àmbit municipal

Però, com era exercir el càrrec de familiar dins un context municipal o local com el de Sa Pobla? L'anàlisi del text en el context d'un àmbit rural o de poble pot proporcionar una visió més profunda sobre com els rols dins del sistema de la Inquisició no només eren importants a nivell de les grans ciutats o dels nuclis de poder, sinó també en les àrees més petites i tancades com els municipis o pobles rurals com Sa Pobla. La presència de figures com els familiars del Sant Ofici tenia un impacte directe sobre les estructures socials i el poder a nivell local, incloent-hi les dinàmiques de control social i les pràctiques de mediació judicial.

Aquests càrrecs, comportava tenir una gran formació i amb una responsabilitat de prendre decisions crucials. A més, representaven una forma de poder distant però present en el control de les vides dels individus a nivell rural. En un poble petit, on les xarxes socials i les relacions interpersonals eren d'una gran proximitat, les decisions preses per aquests familiars sovint designats per un tribunal centralitzat, eren vistes com una autoritat distant però necessària. En un context de poble, aquestes figures podien actuar com un mediador distant entre les lleis imposades i les pràctiques tradicionals o costums del lloc, on les decisions dictades des de l'exterior eren vistes amb una barreja de respecte i desconfiança. Això també era indicatiu de com el sistema

de la Inquisició podia operar a través d'un mecanisme de "distant autoritat", fent-se càrrec de qüestions complexes des de fora, sense necessàriament estar físicament implicat en el dia a dia del poble.

L'anàlisi del text en el context d'un àmbit rural o de poble pot proporcionar una visió més profunda sobre com els rols dins del sistema de la Inquisició no només eren importants a nivell de les grans ciutats o dels nuclis de poder, sinó també en les àrees més petites i tancades com els pobles rurals. La presència de figures com els consultors i familiars del Sant Ofici tenia un impacte directe sobre les estructures socials i el poder a nivell local, incloent-hi les dinàmiques de control social i les pràctiques de mediació judicial.

Els familiars, com a col·laboradors directes del tribunal de la Inquisició, jugaven un paper important en l'aplicació del control social a nivell rural. La seva tasca principal era provocar les denúncies dels delictes comesos i delatar aquells que arribaven a les seves oïdes. A més, a vegades acompanyaven al comissari i al notari per ordre del tribunal a detenir a algun sospitós. En el context d'un poble, el càrrec de familiar no passava desapercebut; tota la comunitat coneixia qui eren els familiars de la Inquisició, i la seva simple presència creava una atmosfera de vigilància i por. Aquest control social visible era una manera efectiva de mantenir l'ordre i evitar l'aparició de pràctiques herètiques o desviades dins de la comunitat. Els familiars, tot i no tenir un sou assignat, obtenien prestigi i certs privilegis, com l'exempció d'impostos i la protecció davant la jurisdicció civil. Això els permetia no només mantenir el control sobre els comportaments socials, sinó també gaudir de beneficis econòmics que feien que el càrrec fos molt desitjat dins de la comunitat. El fet que els familiars fossin seleccionats entre les persones de confiança dels inquisidors reflectia com la Inquisició mantenia el poder i influència local, atorgant a aquestes figures un paper de seguretat i de control, especialment en zones rurals on la cohesió social podia ser més fràgil.

Els consultors del Sant Ofici, com a membres de gran formació i amb una responsabilitat de prendre decisions crucials, representaven una forma de poder distant però present en el control de les vides dels individus a nivell rural. En un poble petit, on les xarxes socials i les relacions interpersonals eren d'una gran proximitat, les decisions preses per aquests consultors, sovint designats per un tribunal centralitzat, eren vistes com una autoritat distant però necessària. En un context de poble, la figura d'un consultor podia actuar com un mediador distant entre les lleis imposades i les pràctiques tradicionals o costums del lloc, on les decisions dictades des de l'exterior eren vistes amb una barreja de respecte i desconfiança. Això també era indicatiu de com el sistema de la Inquisició podia operar a través d'un mecanisme de "distant autoritat", fent-se càrrec de qüestions complexes des de fora, sense necessàriament estar físicament implicat en el dia a dia del poble.

5. La possessió d'armes i la justícia al segle XVII

La nit es tanca sobre els carrers empedrats. I amb ella, el pes de la por. Portar armes no era únicament un privilegi, que sí tenien els familiars, sino també era un risc. I en el segle XVII, aquest risc es va traduir en delictes, en una amenaça. A la Castella de llavors, trobam prohibicions explícites: des de finals del segle XVI s'insistia a controlar el port d'espases, punyals o mosquets, considerades potencials amenaces de disturbis i dols (Societat catalana, 1501-1652, p. nota 69). L'infractor s'arriscava, no sols a perdre la seva arma, sinó a ser castigat amb presó, multes o el servei forçat en presidi (Societat catalana... p. nota 69).

Però no sols el poder civil es posicionava, la Inquisició també intervenia. No per curiositat, ni per por de que l'arma fos heretada. Intervenien quan el port d'aquests objectes es vinculava a conspiracions o violacions greus de la moral cristiana. Per al Sant Ofici, qualsevol violació a l'ordre públic podia revestir rivets herètics (García Marín en Escudero, 1989, p. 214).

El fascinant és com funcionava aquest engranatge jurisdiccional. La denúncia podia ser anònima, un murmur inesperat. S'iniciava una recerca sumària, on la presumpció d'innocència brillava per la seva absència. Tant els tribunals civils com els eclesiàstics operaven en silenci, sense testimonis visibles. A l'investigat se li mantenia tancat en secret, incomunicat. Sense saber qui ho acusava ni per què. I en aquest silenci, la pressió era gairebé total. L'ús ocasional de tortura –poltre, aigua, altres mètodes– era una realitat incòmoda però recurrent.

Si la denúncia assenyalava que l'acusat planejava desestabilitzar, o usar l'arma en una revolta, la Inquisició entrava llavors en escena amb tota la seva força. No com un mer testimoni, sinó com a jutge sever. Podia confiscar béns, imposar penitències dures, fins i tot desterrament. En els casos més greus, lliurava al reu al braç secular per a la seva execució. També trobem casos menys comuns, però reveladors: ciutadans acusats d'heretgia per portar armes vinculades a ideologies contràries a la corona espanyola o a la fe catòlica. No era convencional, però sí real. A la frontera entre sedició, heretgia i dissidència, els murs es tornaven permeables.

Al segle XVII, l'arma era símbol d'autoritat o de subversió. Un mosquet no era només una eina: era un desafiament a l'ordre establert. A la Corona, a l'Església, a la comunitat. El control de l'arma no era només un decret, sinó a més era una manera de mantenir l'hegemonia. Des del poder civil, i també des de l'eclesiàstic: una doble pena. Per tant, convertir el dret a portar una cosa tan humana com una espasa, en una càrrega moral i política.

6. Les disputes entre el tribunal de la inquisició i la real audiència al segle XVII

Una arma no era només un objecte. Era un símbol, de llibertat, però també de por. I davant aquesta por, van sorgir dos poders: el civil i l'eclesiàstic. Des dels corregidors fins als virreis, la justícia civil va intentar mantenir l'ordre. Les lleis prohibien portar tot tipus d'armes: espases, dagues o mosquets sense llicència. Qualsevol podia veure la seva vida trastocada: sancions, confiscació, presó, etc. Tot per a frenar els esclats violents que amenaçaven la pau local.

Però un altre poder es va alçar: la Inquisició. No sols perseguia l'heretgia, sino també veia en l'arma un perill per a la moral col·lectiva. Per als inquisidors, la violència deslligada podia ranejar en l'herètic. L'arma podia ser un instrument de sedició... o d'heretgia social (García Marín, 1989, p. 214).

La rivalitat entre aquests poders no es plasmava només en instruccions escrites, sino que es vivia sovint als tribunals. La Inquisició, amb el seu aparell de denúncies secretes, iniciava processos mitjançant delació o per ofici, saltant-se la presumpció d'innocència abans d'iniciar el procés inquisitorial. Mentrestant, la jurisdicció civil buscava proves, a vegades sense el rigor del procediment inquisitorial, però amb un objectiu comú: mantenir el control.

En un mateix poble, una arma podia causar intervenció doble, com va passar al cas del nostre protagonista pobler. Primer, la justícia civil confiscava, imposava multes i empresonava. Després, la Inquisició obria un procés paral·lel. S'interrogava en secret. Es pressionava i es torturava si era necessari. Finalment, podia dictar-se condemna canònica: penitència, desterrament, confiscacions, o fins i tot condemna al braç secular per a executar la pena capital.

Aquesta doble jurisdicció no era només teòrica, sino concreta. Inquisidors generals com Espinosa o Valdés van reforçar el control inquisitorial, reformant tribunals, imposant penes, interferint en assumptes civils quan l'arma era considerada amenaça moral.

La rivalitat s'examina també en la configuració d'aquest poder eclesiàstic. La creació de tribunals en territoris ultramarins, amb comissaris inquisitorials locals, va consolidar una estructura paral·lela al sistema civil, amb xarxes de poder pròpies, independents però en tensió amb les estructures seculares (Castro Flores, 2020). El resultat: una persecució ordenada. Primer, el civil arrestava, després, l'Inquisidor investigava. Hi havia intenció sediciosa? Instrumentalització herètica de l'arma? Dos passos, dos judicis, dues sentències. Tot mentre l'acusat romania confinat i sense garanties.

Aquesta tensió planteja preguntes que avui ens travessen: qui té dret a portar armes? L'Estat sol? La justícia civil, l'eclesiàstica, o la societat? En el XVII, aquesta línia era difusa i perillosa, i més quan el que portava una arma era un membre de la Inquisició.

Perquè l'arma, al final, representava una mica més. Representava la llibertat que el poder no concedia, però també l'amenaça que justificava la repressió. Va ser una pugna

per controlar el cos humà i la seva capacitat per a exercir violència. Tots dos poders: el civil i l'eclesiàstic, es van aliar quan convenia, es van enfrontar quan competien, però sempre van confluïr a mantenir el control social.

7. Privilegis i protecció: el fur inquisitorial i l'ús d'armes

A l'Espanya dels segles XVI al XVIII, pertànyer a la família del Sant Ofici oferia no sols un cert prestigi social, sino també una forma concreta de protecció jurídica. Aquesta protecció es manifestava especialment en situacions on els familiars de la Inquisició es veien implicats en delictes violents, especialment aquells relacionats amb l'ús d'armes, com a renyines, amenaces, ferides o fins i tot homicidis. Davant aquestes circumstàncies, l'opció de ser jutjats per la justícia inquisitorial, en lloc de la justícia civil, no era només una preferència, sino una autèntica estratègia de supervivència jurídica.

El nucli d'aquesta protecció residia en l'anomenat "fur inquisitorial", que atorgava als familiars del Sant Ofici el dret a ser jutjats per la pròpia Inquisició, incloïa no sols l'exempció d'impostos i l'accés a uns certs càrrecs, sino també l'exempció de la jurisdicció ordinària en nombrosos casos penals.

Aquest fur no era un simple formalisme. En la pràctica, significava que si un familiar es veia involucrat en una baralla, si feria a algú amb una arma blanca, o fins i tot si donava mort en el transcurs d'una disputa, podia acollir-se al fur inquisitorial i ser jutjat pel tribunal del Sant Ofici. La diferència era substancial. Mentre que la justícia civil podia castigar aquests delictes amb penes severes —incloses la presó, les galeres o la forca—, el tribunal inquisitorial tendia a aplicar penes més lleus, sobretot quan s'interpretava que l'acció de l'acusat s'havia produït en defensa de l'honor del Sant Ofici o de la seva pròpia autoritat com a membre d'aquest.

A més, molts d'aquests familiars eren conscients dels avantatges que oferia el sistema inquisitorial i l'utilitzaven estratègicament per a eludir la justícia civil. Els familiars solien actuar com a veritables figures de poder local, involucrant-se en conflictes i plets amb la seguretat que la seva pertinença al Sant Ofici els oferia cobertura i, en moltes ocasions, impunitat.

Aquest ús estratègic del fur inquisitorial va generar freqüents tensions entre les diferents jurisdiccions. Al llarg dels segles XVI i XVII, es van succeir conflictes entre els tribunals regis i el Sant Ofici, especialment en els anomenats "plets de competències", on es discutia a quina jurisdicció corresponia jutjar a un determinat acusat. Les actes de les Juntes de Competència, com les de 1580, 1597 i 1606, mostren un constant pols per delimitar el poder del tribunal inquisitorial, que moltes vegades interferia en assumptes civils i criminals més enllà de la seva suposada competència original.

L'ús del fur inquisitorial en delictes amb armes també es relacionava amb la dimensió simbòlica de portar armes en la societat de l'Antic Règim. L'arma no sols era un ins-

trument d'agressió, sinó també un símbol d'estatus, especialment entre els qui pretenien mostrar autoritat, homenia o superioritat social. Per als familiars de la Inquisició, aquest simbolisme es reforçava amb el suport institucional del Sant Ofici, la qual cosa els permetia portar armes fins i tot en situacions on no estava legalment permès per a altres ciutadans.

Fins i tot quan el delictes era greu, com en els casos d'homicidi, els familiars podien recórrer a l'argument que actuaven en defensa pròpia o en defensa del Sant Ofici. En molts casos, els tribunals acceptaven aquesta justificació o la utilitzaven per a atenuar la responsabilitat. Com a resultat, es generava una sensació d'impunitat que alimentava una cultura de violència permesa per als qui estaven dins del sistema.

Malgrat els intents dels monarques il·lustrats per limitar aquests privilegis —especialment a partir del regnat de Carles III—, la força del corporativisme inquisitorial va mantenir aquest sistema fins a ben entrat el segle XIX. No va ser fins a l'abolició definitiva de la Inquisició en 1834 que van desaparèixer aquests furs, que durant segles havien permès a desenes de milers de persones eludir els càstigs de la justícia civil gràcies a la seva afiliació al Sant Ofici.

En resum, el fur inquisitorial era molt més que una clàusula legal. Per als familiars del Sant Ofici, era una garantia de protecció, una eina de poder social i, en no pocs casos, un escut enfront de la justícia ordinària. En els casos relacionats amb armes, aquest fur ofería una via clara per a eludir penes severes i reafirmar el seu estatus. En una societat on l'honor, el llinatge i la reputació ho eren tot, pertànyer a la família inquisitorial significava, literalment, tenir una espasa a la mà... i una altra que et defensava des del tribunal.

8. Conclusions

El cas de Guillermo Font no és només una anècdota més entre els arxius polsosos del passat, sinó una finestra directa a les tensions, privilegis i contradiccions que travessaven la societat mallorquina del segle XVII. Des de la seva posició com a familiar del Sant Ofici fins a la seva detenció per possessió d'armes, la seva trajectòria ens revela la complexitat d'un món on la frontera entre allò religiós i allò civil no estava mai del tot clara.

Font, pobler i familiar, representa l'exemple viu d'un temps en què portar una pistola podia convertir-se en una qüestió de jurisdicció, d'honor o de supervivència. La seva implicació en un conflicte domèstic que derivà en un plet de competències entre la Reial Audiència i la Inquisició ens demostra que els privilegis del fur inquisitorial podien ser utilitzats com una estratègia legal per esquivar una justícia més severa. En aquest sentit, el seu cas no fou una excepció, sinó un més entre molts altres familiars que, armats de pistola i de protecció institucional, navegaven entre dues justícies, sovint contradictòries.

A més, aquest estudi ens permet entendre millor la importància del paper dels familiars dins l'àmbit local, especialment en entorns rurals com Sa Pobla. L'autoritat que tenien, els privilegis que exercien i el temor que despertaven ajudaven a sostenir un model de control social molt potent i, alhora, força qüestionable. El que en teoria havia de ser una funció de vigilància i assistència al tribunal, sovint es convertia en una eina per protegir interessos personals, marcar distàncies socials o fins i tot exercir violència amb certa impunitat.

Finalment, les constants friccions entre la Reial Audiència i el Tribunal de la Inquisició mostren com el poder, lluny de ser monolític, era un espai de tensió constant. El cas de Font exemplifica aquest ball de jurisdiccions on, rere cada disputa legal, s'amagava una batalla més gran: la del control de la violència, del discurs moral i de la legitimitat sobre els cossos i les conductes de les persones.

En definitiva, el cas de Guillermo Font ens recorda que la història de la Inquisició no pot explicar-se només a través dels grans processos ni dels noms més coneguts, sinó també a partir dels conflictes petits, quotidians, en què les estructures de poder deixaven la seva empremta sobre la vida de la gent comuna.

Bibliografia

- AMENGUAL BATLE, J.: *Història de l'Església a Mallorca. Del Barroc a la Il·lustració* (1563-1800). Palma, 2002.
- AMEZAGA, E.: *Guía del perfecto Inquisidor*. Bilbao, 1968.
- BENNASSAR, B.: *Inquisición española, poder político y control social*. Barcelona. Crítica, 1981
- BETHENCOURT, F.: *La inquisición en la época moderna, España, Portugal, Italia, siglos XV- XIX*. Madrid. Akal, 1997.
- CAMPAGNE, F.A.: "El sanador, el párroco y el inquisidor: los saludadores y las fronteras de lo sobrenatural en la España del barroco", *Studia Histórica: Historia Moderna*, vol. 29, (2007), pp. 306-341.
- CARO BAROJA, J.: *El señor inquisidor y otras vidas por oficio*. Madrid. Editorial Alianza, 2006.
- CAVALLERO, R.J.: *Justicia Inquisitorial. El sistema de justicia criminal de la Inquisición Española*. Buenos Aires, 2003.
- CENTRO DE ESTUDIOS INQUISITORIALES: *Inquisición española. Nuevas aproximaciones*. Madrid, 1987.

- CH LEA, H.: *Historia de la Inquisición Española*. Madrid, 1983.
- COLOM PALMER, M.: *La inquisició a Mallorca (1488-1578)*. Barcelona. Curial, 1992.
- COLOM PALMER, M.: “Relació dels inquisidors responsables del tribunal del Sant Ofici a Mallorca i les seves dates d’actuació” en MUNTANER, L., y COLOM, M. (Coord.): *La Inquisició a les Illes Balears. Segles XV al XIX*. Palma, 1986, pp. 33-37.
- CONTRERAS CONTRERAS, J.: “Razón, Fe y Tolerancia (consideraciones sobre la Inquisición del siglo XVIII)”, *Anales Seguntinos*, núm. 2-5, (1988), pp. 11-28.
- CONTRERAS, J. y DEDIEU, P.: “Geografía de la Inquisición Española: la formación de los distritos (1478-1820)”. *Hispania*, 144, 1980, pp. 37-57.
- DE MONTANER, P. y MASSOT, M. J.: *Historia de las Islas Baleares*. Vol. 11. Palma, 2006.
- ESCANDELL, B.: “El control social”, en PEREZ VILLANUEVA, J., y ESCANDELL BONET, B. (Coord.): *Historia de la Inquisición en España y América*. Madrid. C.E.I., 1984, pp. 220-249.
- EYMERICH, N.: *Manual de Inquisidores*. Valladolid. Ed. Maxtor, 2010.
- EYMERICH, N. y PEÑA, F.: *El manual de los Inquisidores*. Introducción y notas de Luis Sala-Molins. Barcelona, 1983.
- FORTEZA, M. y CORTÉS, G.: *Inquisición de Mallorca. Reconciliados y relajados: 1488-1691*. Barcelona, 1946.
- GARAU, F.: *La fe triunfante. Versió i estudi preliminar*. Palma. Lleonard Muntaner, 1984.
- GARCÍA CÁRCCEL, R. y MORENO MARTÍNEZ, D.: *Inquisición. Historia crítica*. Madrid, 2000.
- GARCÍA FUERTES, J.M.: “Inquisición y sexualidad en el reino de Granada en el siglo XVI”, *Chronica nova: Revista de historia de Moderna de la Universidad de Granada*, núm. 13, (1982), pp. 207-229.
- GÓMEZ-RIVERO, R.: “Consejeros de la Suprema de Felipe V”, *Revista de la Inquisición (intolerancia y derechos humanos)*, 4, 1995, pp. 133-176.
- GONZÁLEZ, A.: “La Inquisición en las fronteras del Mediterráneo. Historia de los renegados (1540-1694)”, *Revista Internacional de Ciencias Sociales*, (1988), pp. 53-74.
- HROCH, M.: “La construcción de la identidad nacional: del grupo étnico a la nación moderna”, *Revista de Occidente*, núm. 161, (1999), pp. 1-9.
- JIMÉNEZ MONTESERÍN, M.: *Introducción a la Inquisición Española*. Madrid, 1980.
- KAMEN, H y ZAYAS, G.: *La inquisición española*. Vol. 147. Barcelona. Crítica, 1985.
- MARTÍN HERNÁNDEZ, F.: “La Inquisición en España antes de los Reyes Católicos”, en PÉREZ VILLANUEVA, J. (Dir): *La Inquisición española. Nueva visión, nuevos horizontes*. Madrid. Siglo XXI, 1980.
- MARTÍNEZ MILLÁN, J.: *La Hacienda de la Inquisición (1478-1700)*. Madrid, Instituto Enrique Flórez, 1984.
- MARTÍNEZ MILLÁN, J.: *La Inquisición española*. Madrid, 2007.
- MASCARÓ PASARIUS, J.: *Historia de Mallorca*. Palma, 1974.
- MENÉNDEZ PELAYO, M.: *Historia de los heterodoxos españoles*. Madrid. BAC, 1986.
- MONTER, W.: *La otra Inquisición. La Inquisición española en la Corona de Aragón, Navarra, el País Vasco y Sicilia*. Barcelona. Crítica, 1992.
- MUNDINA GARCÍA, M.: “El Boticario del siglo XVIII ante la Inquisición”, *Revista Eviterna*, núm. 4, (2018), pp. 49-63.
- MUNTANER, LL.: “Los grandes ciclos de actividad de la Inquisición española en Mallorca (1488-1691)” en ESCUDERO, A. (ed.): *Perfiles jurídicos de la Inquisición Española*. Madrid, 1989, pp. 753-772.
- NETANYAHU, B.: *Los orígenes de la Inquisición en la España del siglo XV*. Barcelona. Crítica, 1999.
- ORTEGO GIL, P.: “Algunas consideraciones sobre la pena de azotes durante los siglos XVI-XVIII”, *Hispania*, 212, 2002, pp. 849-906.
- PEÑAFIEL RAMÓN, A.: “Inquisición y moralidad pública en la España del siglo XVIII”, *Revista de la Inquisición: intolerancia y derechos humanos*, núm. 5, (1996), pp. 293-302.
- PÉREZ, J. y ESCANDELL, B.: *Historia de la Inquisición en España y América*. Madrid, 1984.
- PÉREZ, L. et alii.: *El tribunal de la Inquisición en Mallorca: relación de causas de fe, 1578-1806*. Palma. Font, 1986.
- PICAZO MUNTANER, A.: “Conflicto de redes, instituciones e intereses en una Monarquía compuesta: el caso del Reino de Mallorca”. *Revista Diálogos Mediterráneos*, 6, 2014, pp. 178-191.
- PICAZO MUNTANER, A.: *Inquisició i corrupció*. Palma, 2020.
- PICAZO MUNTANER, A.: *Heretges i pecadors. Història de la Inquisició a Mallorca*. Palma, 2022.

-PINTO CRESPO, V.: *Inquisición y control ideológico en la España del siglo XVI*. Madrid. Taurus, 1983.

-ROSSELLÓ VAQUER, R.: “Notas para la Historia de la Inquisición de Mallorca (primeras actuaciones del Santo Oficio)”, *Estudis Balearics*, núm. 15, (1984), pp. 69-85.

-SPINOSO, R.M.: “Pensamiento religioso y poder”, *Niteroi*, núm. 9, (2009), p. 153-170.

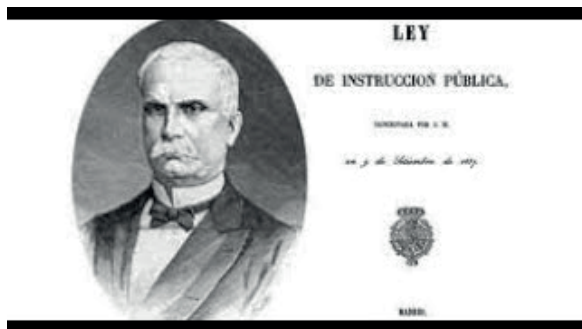
**Educació a sa Pobla,
segle XIX, (1857-1900)**

**I Escoles.
Mestres i mestresses**

Mª Antònia Roig Rodríguez

1.- Introducció. Legislació educativa en el període de 1857-1900.

És la Llei de bases de 1857 que, sota el regnat d'Isabel II, autoritza al Govern a redactar i promulgar una llei d'instrucció pública.

La primera llei d'instrucció pública s'aprova el 9 de setembre de 1857, fruit del consens entre progressistes i moderats.

Coneguda com a **Llei Moyano**, per Claudio Moyano Samaniego que aleshores ocupa el càrrec de Ministre de Foment, és una llei destinada a organitzar tots els àmbits

que incideixen en el funcionament de les institucions educatives del país.

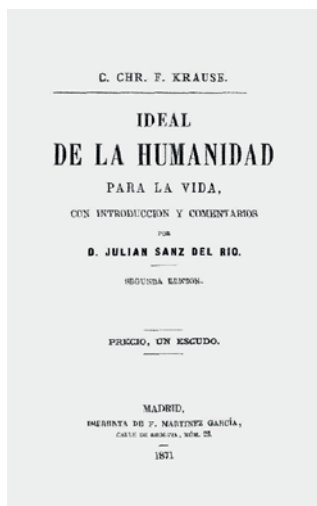
La seva implantació representa la consolidació del sistema educatiu liberal i el principi de l'estabilitat del desenvolupament de la instrucció pública sobretot a nivell legislatiu i d'administració durant més d'un segle.

Regula els nivells educatius. Contempla la unitat en els llibres de text. També estableix com cobrir les despeses dels establiments públics i sobre qui recau aquesta responsabilitat. Parla de la gratuïtat i obligatorietat de l'ensenyament primari, dels sous dels docents, així com també dels requisits per exercir la docència.

Trets fonamentals d'aquesta llei serien: el seu centralisme en la instrucció, la seva ambigüitat pel que fa a la intervenció de l'Església en l'ensenyament i la promoció legal i consolidació de l'ensenyament privat, per citar-ne alguns.

Els fins educatius que s'entenen en aquesta època reflecteixen un estil classicista. Tenint en compte que el nivell d'analfabetisme era preocupant, com també ho era el nivell de pobresa de la població i amb un mínim índex d'industrialització, l'objectiu prioritari és **l'alfabetització**.

La incursió del pensament krausista que s'inicia a Espanya l'any 1860 amb la publicació per Sanz del Río de *El ideal de la Humanidad para la vida*, despertà els temors dins l'àmbit de l'Església.

Pío IX, en 1864, publica la encíclica *Quanta cura* i el *Syllabus*, documents que mostren la ferma oposició pontificia als ideals de la revolució francesa i sobretot al liberalisme polític.

Els sectors més tradicionalistes de l'església espanyola exigeixen més quotes de poder de decisió en temes d'educació i les seves pressions causen enfrontaments al si del govern polític i de les institucions educatives superiors ("qüestió universitària") que es manifesta amb la publicació de la llei d'instrucció primària de 2 de juny de 1868. La **Llei d'Orovio** suposava la màxima intervenció eclesialística en la instrucció primària.

Poc temps va durar ja que el decret de 21 d'octubre de 1868 estableix la llibertat d'ensenyança. Alguns dels aspectes del liberalisme de 1868 foren rectificats

durant la Restauració, però en quedaren llavors.

L'any 1872 es troba entre dos esdeveniments significatius políticament parlant: en 1868 s'inicia el sexenni revolucionari (setembre de 1868 revolució "la Gloriosa") i en 1873 se proclama la Primera República. Característiques, d'aquest període, referides a l'educació i contemplades en els decrets que promulguen són: l'impuls a la llibertat d'ensenyança, la defensa de l'equilibri entre ensenyaments públic i privat i el plantejament de la necessitat d'uns estudis de diferent durada per persones de **desiguals capacitats**. Algunes de les reformes suggerides s'incorporen al sistema educatiu espanyol definitivament.

En 1876 se restaura la monarquia constitucional. El sistema d'alternança de partits fa que l'educació sigui un espai de lluita política per la llibertat d'ensenyança, descrivint la legislació educativa un moviment de pèndol en funció de qui ocupes la cartera d'Educació.

L'educació va tornar a tenir un gran protagonisme a finals del segle XIX. La desfeta del 98 amb la pèrdua de les colònies provoca un sentiment de regeneració a través de l'educació "*salvar a Espanya per la escuela*". Però no serà fins a principis del segle XX que es produeixen múltiples actuacions en benefici de l'educació, encara que la temporalitat dels governs no permeten cap nova implantació. Les polítiques en general i les educatives particularment són vacil·lants i inestables.

2.- Primera ensenyança.

La llei de 1857, en el títol primer que fa referència als estudis de la primera ensenyança estableix la divisió d'aquesta en dos nivells, elemental i superior. Determina els continguts que s'han d'impartir en el nivell elemental: Doctrina cristiana i nocions d'Història sagrada; Lectura, Escriptura, Gramàtica castellana i Ortografia; Aritmètica i sistema de peses i mesures de curs legal; nocions d'Agricultura, Indústria i Comerç (aquests últims coneixement s'acomoden a les diferents localitats). La primera ensenyança superior comprendia una adequada ampliació dels continguts anteriors i s'hi afegeixen: Geometria, Dibuix lineal i Agrimensura; Història i Geografia, (sobretot d'Espanya); Física i d'Història natural.

A les escoles de nines se substitueixen alguns dels continguts assenyalats per: labors pròpies dels seu sexe; elements de dibuix aplicat a les labors i lleugeres nocions d'higiene domèstica. Un currículum que repon al rol que la societat del moment té adjudicat a la dona.

S'estableix l'obligatorietat de la primera ensenyança elemental dels sis als nou anys. La responsabilitat recau en els pares o tutors, que tenen llibertat per complir la legislació en escoles públiques, a la llar o a establiments particulars.

A les escoles públiques l'ensenyament elemental serà gratuït pels infants que els seus pares no ho puguin pagar. Sempre amb la justificació de pobresa signada pel capellà del poble i autoritzada pel batlle.

Les escoles estan obertes tot l'any i disminueixen les hores de classe durant els mesos estiuencs.

Quan parla dels establiments públics de primera ensenyança, els defineix com aquells sostinguts amb fons públics (totalment o en part) que estan a càrrec de la localitat respectiva i que els ajuntaments ho han de tenir present a l'hora de confeccionar els pressupostos de cada any. Tot i això, atenent a les dificultats econòmiques que suporten molts d'ajuntament, la llei contempla en els pressupostos generals de l'Estat una important quantitat de diners per auxiliar als pobles que ho necessitin per mantenir obertes les seves escoles.

Cal tenir en compte que a tota població de 500 veïns és obligatòria l'existència d'una escola pública elemental de nins i una altra, encara que sigui incompleta¹, de nines. Les incompletes de nins només es permeten en localitats de manco població. A les poblacions que abasten els 2.000 habitants els corresponen dues escoles completes de nins i dues de nines. El nombre d'escoles augmenta progressivament amb l'augment de població. La llei contempla que dins el còmput total d'escoles hi entren les escoles privades, puntualitzant que al manco una tercera part han de ser públiques.

1 La Llei Moyano determina que l'ensenyament que no imparteix totes les matèries establertes serà definida com a incompleta. Article 3r, del títol primer: De la primera ensenyança.

La coeducació de sexes es permet sempre i quan fossin escoles incompletes, però encara així "con la separación debida".²

També contempla la legislació l'establiment d'escoles de pàrvuls i d'adults, no amb caràcter obligatori, sinó com a projecte que el Govern mostra intenció d'estimular en poblacions de més de 10.000 habitants.

Altres trets legislatius interessants per desenvolupar el nostre estudi els tractarem amb posterioritat. Però aquest primer esbós ens obri la porta a analitzar la situació a la nostra contrada.

2.1.- Primera ensenyança a Sa Pobla a partir de la llei de 1857

El recorregut sobre l'ensenyament primari a sa Pobla a la primera meitat del segle XIX (comunicació presentada a les Jornades d'Estudis locals de 2023) es tanca comentant l'escrit de la Comissió local d'Instrucció primària de 6 de juliol de 1857³. Constatem, amb aquest document, que a sa Pobla existeixen dues escoles la de nins, regida pel mestre Isidre Arabí i Andrade i la de nines regentada per la mestra Esperança Isern i Crespí.

Al llarg dels, més o manco, cinquanta anys del període que estudiem, per aquesta comunicació, trobem els professionals citats anteriorment i d'altres que exerceixen a sa Pobla i dels quals en farem una petita ressenya biogràfica.

2.1.1.- Els mestres

Isidre Arabí Andrade

Neix a Múrcia l'any 1829⁴. Realitza estudis de segona ensenyança a l'Institut Balear durant els anys 1846-1850⁵. Considera, el jove de 21 anys, que els estudis de batxiller (quatre cursos de Filosofia elemental) li han de poder obrir les portes a l'Escola Normal només per assistir a les classes de l'assignatura de sistemes i mètodes d'ensenyança, ja que les altres matèries de la carrera de magisteri coincideixen amb les realitzades a l'Institut Balear, i així tenir la possibilitat de presentar-se a examen per adquirir el títol de mestre elemental. Petició que s'atreveix a dirigir a les més altes institucions de l'Estat, recolzada pel director de l'Institut Balear, "en consideración al buen comportamiento y aplicación del exponente". Se li atorga la demanda com una gràcia

2 Article 103, del títol que desenvolupa la normativa sobre establiments públics.

3 Correspondència Entrades 1854-1860. AMSP (97)

4 El seu certificat de baptisme signat a Múrcia a 15 i 17 de setembre de 1846 ens informa de l'any del seu naixement, però no de la data concreta de dia i mes. *Expedients personals*, capsa 17166, secció E.C., Arxiu General de l'Administració (AGA); i a *Centres escolars (1851-1913)*, AMSP (950).

5 Certificat d'estudis de segona ensenyança a l'Institut Balear, signat pel director Francisco Manuel de los Herreros a 27 de juliol de 1850. *Idem*

especial ⁶, encara que haurà de fer un examen previ per cursar estudis a la Normal, segons recollim al següent document:

*“En consideración á las circunstancias expuestas por D. Isidro Arabí y Andrade, y al favorable informe del Director del Instituto de segunda enseñanza de esa ciudad, la Reyna (q.D.g.) se ha servido disponer que previo examen de las asignaturas que tiene estudiadas, se le permita cursar en la Escuela normal y presentarse á examen de Maestro de instrucción primaria elemental, con solo acreditar un año de asistencia a la misma. De Real orden lo digo a V.S. para su inteligencia y efectos correspondientes”*⁷

En 1850 inicia els estudis a la Normal i el mes de juliol de 1851 aprova l'examen que li concedeix el títol de mestre que li fou expedit, oficialment, el 27 febrer de 1852. Al full de serveis del mestre consta que el desembre de 1851 aprova les oposicions que el qualifiquen per exercir a escoles elementals de 4.000 reals⁸.

Tot just obtingut el títol, s'estrena en la professió a una escola elemental de nins privada, a principis de 1852 fins a mitjans de 1854. Així ho fa constar al seu full de serveis: *“Desde principios del año 1852 hasta el 21 de abril de 1854 regentó escuela privada á su cargo en la ciudad de Palma, habiendo observado siempre buena conducta moral, civil y religiosa, según certificado del Sr. Alcalde de dicha ciudad”*⁹.

Isidre Arabí fou nomenat el 12 de març de 1854 per l'Ajuntament de sa Pobla com a mestre interí de l'escola de nins. El juliol del mateix any prendrà possessió del càrrec ja com a mestre en propietat en virtut d'oposicions¹⁰.

Des de l'any 1856 el localitzem, amb la seva família, domiciliat a sa Pobla al carrer de “sa Notaria”, núm. 16. Anys posteriors passa a viure al carrer de l'Escola, núm. 8, domicili on estava, així mateix, ubicada l'escola¹¹.

6 La sol·licitud fou aprovada per la Reina en data 22 d'agost de 1850. *Ídem*
7 Còpia del comunicat que el Ministre de Comerç, Instrucció i Obres públiques dirigeix al Govern de les Balears i aquest a la Comissió provincial d'Instrucció pública de Balears. Còpia signada per Antoni Canals, a 1 de setembre de 1850. *Ídem*
8 Full de serveis d'Isidre Arabí, signat a sa Pobla a 1 de febrer de 1904. *Ídem*
9 Full de serveis signat per Isidre Arabí a 18 d'octubre de 1887. *Expedients personals, op. cit.* (AGA)
10 Isidre Arabí consta al padró d'habitants de 1856, domiciliat a la illeta “de la Notaria”, casa número 16. Vivenda que comparteix amb la seva esposa Francisca Pons i tres filles: Josefa, Maria i Francisca (de 3, 2 i any, respectivament). AMSP (418)
11 *Padró d'habitants de sa Pobla de 1862*. En aquesta data ja consta el seu quart fill Joan. AMSP (421).

Isidre Arabí ocupa el càrrec de mestre de la primera escola de nins fins a la seva jubilació en 1904, tot i que la seva escola fou regentada per substituït de forma intermitent, des de l'any 1871 i de manera continuada en el llarg període de 1874 a 1889, al·legant motius de salut de la seva esposa¹² o de la pròpia¹³; de fet les mateixes raons el porten a sol·licitar l'inici d'expedient per la seva substitució definitiva el novembre de 1872¹⁴. Únicament fou autoritzat per la direcció general d'instrucció pública per un període de cinc mesos¹⁵, encara que constatem que l'expedient de substitució es continua tramitant a finals de 1874. Curiosament, en qualche període que es mantén fora de l'escola realitzà altres funcions, com la de recaptador veïnal¹⁶; cal tenir en compte que com a mestre substituït només li correspon percebre la quarta part del sou anual, per tant necessita incrementar el sou amb altres dedicacions. També utilitza aquest període de no docència per viatjar, fins i tot arriben rumors de la seva mort a Puerto Rico¹⁷. Notícia falsa. Torna a sa Pobla en 1879 i demana poder ocupar la casa de mestre que ocupava abans¹⁸. L'ocupació de l'esmentada casa és motiu de discòrdia i d'enfrontament amb el mestre substituït, Jose Pastor i Trias, que l'habitava, i amb les autoritats polítiques i educatives. Amb el seu retorn inicia els tràmits per reincorporarse a l'activitat docent i recuperar la seva plaça en propietat a la localitat. Després de set anys d'absència al·lega haver superat els entrebancs de salut, aportant certificats mèdics que ho justifiquen i argumentant també la necessitat econòmica,

*“Además, como el que expone no tiene más recursos con que atender á las necesidades de su numerosa familia y á las obligaciones en su enfermedad contraídas, se halla también en el deber de encargarse nuevamente del trabajo de la enseñanza en la escuela de su propiedad para disfrutar de su sueldo íntegro”*¹⁹.

El Consistori no considera adient la seva reincorporació al·legant manca de professionalitat del mestre en el seu exercici anterior i valorant positivament la tasca que desenvolupa el mestre Pastor. Sens dubte l'enfrontament dels dos mestres per la qüestió del dret a la casa -habitació genera manifestacions d'alguns pares i d'alguns

12 Ofici signat per Isidre Arabí dirigit al batlle de sa Pobla, de 20-7-1897. *Correspondencia-entrades (1871-1875)*. AMSP (100)
13 Ofici de la junta provincial de primera ensenyança signada pel prevere José Muntaner i dirigida al batlle de sa Pobla, de 18-9-1872. Document que autoritza al mestre Arabí a absentar-se de l'escola, durant trenta dies, per anar als Banys de Caldes. *Ídem*
14 Ofici signat per Isidre Arabí dirigit al batlle de sa Pobla, de 17-11-1872. AMSP (100)
15 Ofici de la junta provincial de primera ensenyança signat pel president Geroni Bibiloni, comunicant a l'Ajuntament la decisió de la direcció general d'instrucció pública en relació a la sol·licitud del mestre Arabí. Data 7-4-1873. *Ídem*
16 *Llibre d'actes de sessions l'Ajuntament de sa Pobla (1872-1877)*, 7 de novembre de 1874. AMSP (58)
17 Rumor que vol confirmar la junta provincial d'instrucció pública a través de la secretaria de l'Ajuntament. Ofici de 13-2-1878. *Correspondencia-entrades (1876-1879)*. AMSP (101)
18 Ofici de la Junta provincial d'I.P. accedint a la demanda del mestre Arabí, de 24-3-1879. *Ídem*
19 Instància dirigida al Director general d'Instrucció Pública, signada per Isidre Arabí a 10-6-1879. *Expedients personals, op. cit.* (AGA)

representants de les institucions polítiques i educatives en favor d'un o altre mestre²⁰.

El mestre Arabí defensa la seva correcta activitat professional, responsabilitzant al batlle i a l'ecònom de la parròquia, amics dels Sr. Pastor, de les difamacions que s'han vessat sobre la seva persona i sol·licita a la institució educativa superior li sigui retornada la seva dignitat²¹.

Cinquanta-sis caps de família de la localitat signen també un escrit de lloança al mestre Arabí i a la seva feina de docent²².

La polèmica situació s'allarga en el temps. Isidre Arabí retoma l'expedient de rehabilitació a finals de 1887²³, amb els corresponents certificats metges i, aquesta vegada, amb l'informe favorable de la junta local d'ensenyança, que posa de manifest:

“... esta Junta considera al mencionado Sr. Arabí merecedor de la gracia solicitada, toda vez que en concepto de la misma reúne las circunstancias de aptitud, tanto moral como intelectual, sin que le conste nada en su contra; pudiendo hacer constar como méritos adquiridos desde la sustitución del Sr. Arabí, que tiene abierta una escuela particular en la que asisten bastantes niños satisfaciendo la mensualidad de 2,50 pts á 5, no obstante tener esta localidad escuelas públicas de niños; prueba la más elocuente de los buenos servicios que dicho Sr. Arabí puede prestar á la enseñanza pública.”²⁴

En la mateixa línia es manifesta la Inspecció educativa mostrant-se favorable a la reincorporació del mestre a l'escola de la seva propietat. L'Ajuntament, les Juntes local i provincial d'instrucció pública, la Inspecció educativa i el Rectorat recolzen la demanda del Sr. Arabí i eleven el seu expedient a la Direcció general d'Instrucció pública²⁵.

El negociat de primera ensenyança del Ministeri de Foment concedeix el vist i plau i accedeix a la sol·licitud de mestre Arabí. La rehabilitació li arriba per Reial decret en data 12 de novembre de 1888²⁶.

20 Acta de sessió del Consistori pobler de 29 de juny de 1879, signada pel secretari Agustín Fornari. Acta que reproduceix actes de la Junta local i de la provincial i també de del Consistori de 14 de juny que no considera convenient la rehabilitació del mestre Arabí. *Expedients personals, op. cit.*

21 Instància signada per Isidre Arabí, de 19 de juliol de 1879 dirigida al president de la Junta provincial d'instrucció pública. *Expedients personals, op. cit.*

22 Escrit signat per 56 caps de família de sa Pobla, de 7-7-1879, dirigit a la Junta provincial d'I.P. El secretari de l'Ajuntament certifica que tots els signants estan censats a sa Pobla. Curiosament a la llista hi ha tres preveres. *Expedients personals, op. cit.*

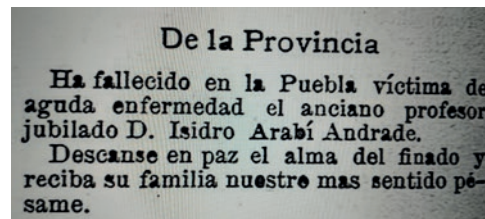
23 Instància dirigida al Director general d'Instrucció pública, signada pel mestre Arabí, de 18 d'octubre de 1887. *Expedients personals, op. cit.*

24 Ofici de la batllia de sa Pobla dirigida al President de la Junta provincial d'I.P., d'1-5-1888. *Expedients personals, op. cit.*

25 Ofici que el Rector de la Universitat de Barcelona dirigeix al Director general d'Instrucció pública (Ministeri de Foment), de 3 d'octubre de 1888. *Expedients personals, op. cit.*

26 Ofici del ministeri de Foment dirigit al Director general d'Instrucció pública, signat a Madrid a 12 de novembre de 1888, per José Canalejas, aleshores Ministre de Foment. *Expedients personals, op. cit.*

Dins el Magisteri i dins sa Pobla exerceix una intensa activitat²⁷. Isidre Arabí i Andrade, imparteix docència a la nostra localitat fins l'any 1904 que inicia la tramitació per obtenir la jubilació. Compta amb setanta-cinc anys quan se li concedeix²⁸.

Quasi bé cinquanta anys exerceix a l'escola de nins de sa Pobla. Mor el 28 de març de 1905²⁹.

Han de passar molts d'anys perquè li sigui reconeguda la seva tasca humana i pedagògica duta a terme a la localitat.

Un homenatge i reconeixement se li dedica a les pàgines del *Full parroquial* que publica el prevere Antoni Aguiló³⁰. Avui sa Pobla té un carrer amb el seu nom i l'Ajuntament convoca cada any, des de 2011, el Premi Mestre Arabí de narrativa escolar.

Cristóbal Cladera i Crespi.

No gaudim de massa informació en relació al present personatge. Segons consta al padró d'habitants de sa Pobla, de 1863, trobem una persona que possiblement sigui el mestre, domiciliada al carrer d'en Pancuit, de quaranta anys, d'estat civil casat i amb un fill de nou anys; la cap familiar és la seva mare, viuda de setanta anys i propietària. En Cristobal també consta com a propietari i no consta que tenguí l'ocupació de mestre³¹.

Sabem que en 1864 en sessió del Consistori pobler, se'l proposa com ajudant auxiliar de l'escola de pàrvuls (nins) i d'adults amb la dotació de 2.000 reals, en resposta al suggeriment fet per l'Inspector d'escoles de la província a la seva darrera visita a la localitat i que consta en sessió de la Junta local d'instrucció primària. Proposta que s'ha

27 Interessant és l'aportació a la biografia del mestre Arabí realitzada per Josep Llinares Martorell: "Entorn a l'obra pedagògica d'Isidro Arabí Andrade (1854-1905): 50 anys de magisteri a sa Pobla", a I Jornades d'Estudis locals de sa Pobla. Ajuntament sa Pobla i Obra Cultural Balear, delegació sa Pobla, 2008, (153-165).

28 Escrit del Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts concedint la jubilació per edat al mestre Arabí. Data de 20 de juliol de 1904. *Expedients personals, op. cit.*

29 Data que recollim del full parroquial citat anteriorment. La notícia de la seva mort també apareix a *El Magisterio Balear*, de 25 de març de 1905; per tant no podem donar per bona la data de la seva mort, tres dies més tard, que apareix al certificat de defunció de la parròquia.

30 Full parroquial de la Parròquia de Sant Antoni de sa Pobla de 18 de febrer de 1945 a: Antoni Aguiló Valls, pvre.: Crònica Parroquial (III). Sa Pobla 1943-1950. Edició i patrocini: Associació amics de D. Toni Toniet, sa Pobla, 2011. La fotografia del mestre pertany al full parroquial citat.

31 *Padró d'habitants de sa Pobla, 1863*. AMSP (421). Així mateix pensem que Cristóbal Cladera ja havia desenvolupat tasca docent a l'escola de nins de sa Pobla, abans de l'arribada d'Isidre Arabí, segons consta a l'Ofici de la Comissió provincial d'instrucció primària de 28 d'octubre de 1853. AMSP: 96. El nomenament de Cristóbal Cladera per l'Ajuntament fou en data 11 de setembre de l'any 1853, a *Centres escolars (1851-1913)*. AMSP: 950.

de presentar al Governador i en la que s'argumenta la sol·licitud de la següent forma:

“...sujeto inteligente en la materia por haber estudiado este ramo en la Escuela Normal de esta provincia, a fin de que se sirva nombrarle ayudante auxiliar de la escuela de párvulos y adultos de esta villa”³²

Suposadament va realitzar aquesta funció d'auxiliar a l'escola del mestre Arabí, ja que era la única oberta. Encara que mestre Arabí no considera legal la tasca d'aquest mestre i així ho reflectia en un escrit dirigit a la junta local d'instrucció pública,

“Terminantemente por medio de Reales órdenes y circulares el Gob^o de S.M. previene á las Juntas locales de Instrucción primaria no toleren de modo alguno que se ocupen de la enseñanza personas que no están legalmente autorizadas; pues los intrusos son por lo general personas ineptas y sin educación, que cuando menos los niños en la fase de su enseñanza queda por ello viciada”

i reclama la prohibició d'exercir l'ensenyança a tres persones que així ho feien, i entre ells cita a Cristobal Cladera:

*En su consecuencia, y cumplimentando por mi parte lo que en dichas disposiciones se me previene, me dirijo á V. á fin de que á tenor de lo prevenido por la Ley, prive de dar lecciones á D. Cristóbal Cladera. José Isern (a) Nourrovas y Juan Serra (a) Borne, que pública y notoriamente se ocupan en ello con escándalo de las leyes*³³.

L'any 1868, l'ajuntament considerarà la supressió d'aquesta auxiliaria i la destitució del mestre Cladera. Fet que causa les protestes de l'interessat que reben el recolzament de les juntes d'instrucció local i provincial que finalment foren resoltes pel Governador Civil al seu favor,

“Visto el expediente instruido á consecuencia del acuerdo tomado por este Ayuntamiento, con fecha 3 de Mayo último para que se suprimiera el Ayudante de esa escuela pública de niños. Resultando que tanto la Junta local de este pueblo como la provincial de instrucción primaria á quienes se pidió informe han manifestado lo improcedente de la demanda por los perjuicios que ocasionaria a la multitud de párvulos que asisten á dicha escuela bajo el cuidado del referido Ayudante atendida las insignificantes economías que con esto puede obtenerse”³⁴

Al mateix escrit, les autoritats provincials fan unes advertències a les locals:

“Al propio tiempo he creído por este motivo conveniente indicar a su Ayuntamiento que, en beneficio del pueblo y en armonía con la nueva situación dentro de la cual todo debe ser orden y buena inteligencia á fin de arraigar los principios liberales, procuren en lo sucesivo no promover escisiones.....”

32 Acta de sessió de l'Ajuntament de sa Pobra, de 4-9-1864. AMSP (56)

33 Carta d'Isidre Arabí dirigida a la Junta local d'Instrucció pública de sa Pobra, de 17 d'agost de 1867. *Correspondència entrades (1867-1870)*:AMSP (99)

34 Ofici de la secció d'Instrucció pública del Govern a la batllia de sa Pobra, d'1-12- 1868. AMSP (99)

Possiblement, motivacions polítiques produeixen aquesta situació. El mes de setembre es produeix la revolució que implica el destronament de la reina Isabel II. La revolució de 1868.

Finalment el procés acaba amb la destitució del mestre Cladera en 1869. Destitució aprovada per unanimitat, al·legant pèrdua de confiança en les seves aptituds educatives i per la manca del títol de mestre³⁵.

Simó Bennasar i Caimari

Nascut a sa Pobra, devers l'any 1848.

Creiem que Simó Bennasar va començar a cobrir les absències, per malaltia, del mestre Arabí ja en 1871 i en 1872³⁶. De fet es presenta, com encarregat de l'escola de nins, a l'Ajuntament sol·licitant la cessió del local de la mateixa escola per obrir pel seu compte una escola nocturna, demanda que li fou concedida³⁷. Serà en aquesta mateixa data quan el mestre Isidre Arabí demana l'autorització del Consistori per deixar com a substitut a Simó Bennasar, mentre es resol l'expedient de substitució que ha incoat.

Quan inicia, en 1873, de forma intermitent la substitució de l'escola de mestre Arabí, al·lega comptar amb el títol de batxiller en Arts i estar validat en estudis de notariat³⁸; preparació que fou considerada apta pel desenvolupament de la tasca docent per la Junta local i pel Consistori pobler que mostren la seva conformitat, per entendre que, “D. Simón Bennasar y Caimari, por reunir, á juicio de esta Junta circunstancias de aptitud y conductas recomendables”³⁹

El mes de desembre de 1873 Simó es presenta a exàmen per aconseguir el títol de mestre, però no va ser fins el 6 de març de 1874 que aconsegueix superar les proves escrites de: “Alfabeto (mayúsculas y minúsculas), Escrito al dictado (letra, ortografía), Problemas (instrucción, resultado) y Disertación (instrucción, letra, ortografía y redacción)”. Totes amb la qualificació de “Bueno”. Superant també l'examen oral⁴⁰.

Per tant el 10 de març de 1874 ja pot acreditar estar en possessió del títol de mestre

35 A diverses actes de sessions del Llibre d'actes l'Ajuntament compres entre les dates de 3-5-1868 a 23-3-1869, es tracta el tema. AMSP (57)

36 Isidre Arabí fou autoritzat, per motius de salut, a absentar-se de l'escola durant trenta dies per anar als banys termals de Caldes de Mombuy. Per cobrir la vacant es admès Simó Bennasar. Certificat signat pel secretari de l'Ajuntament de sa Pobra de 14 de desembre de 1872. *Expedient personal d'Isidre Arabí...*

37 *Llibre d'actes de sessions de l'Ajuntament de sa Pobra (1872-1877)*, actes de 22 de setembre i de 29 de novembre de 1872. AMSP (57)

38 Així consta a la instància que Isidre Arabí presenta, el 27 de gener de 1873, a la Direcció General d'Instrucció pública, sol·licitant llicència d'un mes per malaltia, proposant a Simó Bennasar com a substitut; substitució que s'allarga durant quatre o cinc mesos més a *Expedients personals* d'Isidre Arabí

39 Còpia de l'ofici de la Junta provincial de primera ensenyança dirigida al batle de sa Pobra.

40 *Llibre d'actes d'exàmens de revalida (des del curs 1864 al de 1876-77)*. Fons Escoles Normals de Magisteri de les Illes Balears. AHUIB

elemental concedit, d'acord amb les lleis del moment, per l'Escola Normal de Balears⁴¹. Comptava amb vint-i-set anys.

De poc temps gaudirà, aquest mestre, per deixar la seva petjada educativa als infants de l'escola. Aviat es qüestiona el seu quefer; absències a l'escola, no se li permet posar substituït, dubtes sobre la seva honorabilitat que provoquen que el mestre la defensi... En definitiva, el mestre Bennasar té problemes greus de salut i mor el 14 de maig de 1875⁴². A l'acta de sessió del Consistori pobler de 23 de maig de 1875, s'informa de la seva mort⁴³.

Isidre Arabí és requerit perquè presenti un nou substituït⁴⁴.

Josep Pastor i Trias

Nascut a Sóller el 31 de juliol de 1837. Es matricula a l'Escola Normal de Palma durant dos cursos de 1859 a 1861, aprovant totes les assignatures que li permeten obtenir el títol de mestre d'instrucció primària elemental⁴⁵. L'any 1864, a l'edat de 27 anys obté el títol de mestre d'instrucció primària elemental a l'Escola Normal de Balears. Tot i estar en possessió de títol no hem trobat referències de què exerceixi de forma immediata. Sembla, segons el seu full de serveis, que el primer destí per posar en pràctica els coneixements adquirits, fou sa Pobla. L'any 1874 el localitzam domiciliat a la localitat amb la seva família⁴⁶.

El 14 de desembre de 1875 va ser nomenat pel Rector de Barcelona, en virtut de concurs, mestre substituït de l'escola de nins de la nostra localitat. Pren possessió l'1 de gener de 1876 i regenta l'escola durant tretze anys, substituïnt al mestre Isidre Arabí fins que, aquest, en 1888 fou rehabilitat i es va reincorporar a l'escola. El cessament del mestre Pastor de l'escola de sa Pobla es produirà en 1888⁴⁷.

Posteriorment exercirà a Cas Concos (Felanitx) i finalment, en virtut de permuta, ocuparà la vacant d'Ariany (Petra) com a mestre propietari fins a la seva sol·licitud de jubilació en 1902, al·legant motius de salut. Jubilació que li serà concedida en 1907⁴⁸.

41 Certificat signat, en data 20 de març de 1874, pel secretari de l'Ajuntament de sa Pobla d'haver rebut el títol de Simó Ballester. *Expedients personals* d'Isidre Arabí, *op.cit.*

42 Registre de defuncions de la parròquia de sa Pobla. ADM.

43 *Llibre d'actes de l'Ajuntament de sa Pobla (1872-1877)*. AMSP (58)

44 Acta de 23 de maig de 1875. *Ídem*.

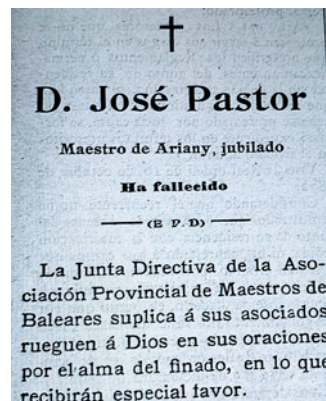
45 Certificat d'estudis signat pel director de l'Escola Normal, Francesc Riotord i Feliu, en data 30 de juny de 1862, a: *Expedients personals*, capsa 19644. A.G.A.

46 José Pastor i Trias, apareix al padró d'habitants de sa Pobla de 1874 domiciliat al carrer Major, n. 47, amb la seva esposa Catalina Vidal i Morey i tres fills, Bartomeu, Antoni i Andreu (de 6, 4 i 2, anys respectivament). AMSP (418)

47 Ofici de la Junta Provincial d'Instrucció Pública dirigit al Batle de sa Pobla, a *Correspondència - entrades (1821-1888)*. AMSP (955).

48 Full de serveis signat per José Pastor Trias, a Ariany el 2 d'agost de 1902. a: *Expedients personals*, capsa 19644. A.G.A.

Fou el primer de la nissaga de mestres de llinatge Pastor que exerciren el magisteri a la nostra localitat.

A les pàgines de la revista *Sa Marjal*, apareix la crònica de la seva mort ocorreguda el primer de maig de 1910⁴⁹.

L'esquela comunicant la seva mort es publica en primera pàgina de la revista de l'associació de mestres de les Balears. Així mateix, el diari li dedica unes paraules de lloança per la seva tasca i transmet el condol a la família, fent menció especial al seu fill Bartomeu Pastor, aleshores mestre de Petra⁵⁰

Miquel Mas i Sabater

Quan mor Simó Bennassar, substituït del mestre Arabí, la primavera de 1875, apareix a l'escena educativa de sa Pobla Miquel Mas i Sabater⁵¹. Nascut a sa Pobla, el 5 de juliol de 1855⁵², és fill de l'organista Guillem Mas i Rigo, de Campos, i d'Esperança Sabater Carbonell, poblera. L'any 1856, la família vivia a sa Pobla⁵³. En Miquel tingué una única germana, Isabel, religiosa franciscana fundadora del convent de Campos⁵⁴.

Per la seva cèdula personal sabem que l'any 1875, té vint-i-dos anys, que és estudiant i que viu a sa Pobla, al carrer Major, núm. 33.⁵⁵

49 *Sa Marjal* (1909-1928), núm. 18, 1-6-1910. Vol. I, tom II, p 91. Edició facsimil, sa Pobla 1990.

50 *El Magisterio Balear*, de 7 de maig de 1910.

51 Simó Bennasar mor el maig de 1875 i ja trobem a Miquel Mas Sabater, el juliol del mateix any, presentant el pressupost de despeses de material escolar.

52 Joan Llabrés Vanrell: "Organistes de la parròquia de sa Pobla", p. 71-106, a *V Jornades d'Estudis locals, sa Pobla*, 2017. La fotografia pertany a la publicació citada.

53 Al padró de 1856 en Miquel només té 1 any i viu amb els pares a la illeta de "can Verdall", núm. 7. Al padró de 1874 indiquen que té 22 anys. Evidentment totes les dates són dubtoses. En aquest darrer padró comparteix vivenda només amb el seu pare, al carrer Major núm. 32. AMSP (418)

54 Revista *Sa Marjal*, (1-5-1921). Crònica de 14 d'abril 1921, p. 78. Vol. VII. Toms XIII - XIV. Edició facsimil, Sa Pobla, 1990

55 Cèdula personal de Miguel Mas i Sabater, signada per ell i pel batlle Sebastià Serra a 7 setembre de 1875, a *Expedients personals*, secció E.C., capsa 19168. A.G.A.

Segueix durant dos cursos, estudis de segon ensenyament a l'Institut Balear i, considerant que aquesta preparació és suficient i vàlida per poder cursar les assignatures que li manquen per l'obtenció del títol de mestre elemental a l'Escola Normal, dirigeix una instància al Ministre de Foment⁵⁶ i una altra, posteriorment, al Director General d'Instrucció Pública sol·licitant autorització per participar als exàmens que li manquen per tal d'obtenir el títol que desitja⁵⁷. Les assignatures que necessitava cursar per tenir opció al que demanava eren: segon curs de Moral, Lectura i Escriptura. De fet, ell sol·licita ser matriculat i examinat d'elles el setembre de 1876, ja que no ha pogut durant el curs entrar a estudiarles a l'Escola Normal.

Aquest procediment per accedir al títol de mestre és, salvant la distància temporal, el que va seguir el mestre Arabí. No gens estrany seria pensar que, aquest, necessitant amb urgència un mestre substituït, animés a Miquel Mas a fer el mateix camí que va fer ell, per accedir ràpidament a l'obtenció del títol. I així va succeir: el 31 de desembre de 1876 li va ser expedit⁵⁸.

Consultant els pressupostos de despeses de material de les escoles que trobem a l'arxiu municipal constatem que Miquel Mas, encara estudiant, signa com a regent de la primera escola de nins de la localitat el curs 1875-76⁵⁹. Suposem cobria les absències per malaltia d'Isidre Arabí.

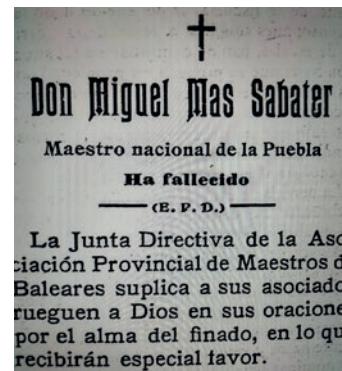
Analitzant el seu expedient, entenem que el mes de novembre de 1882 participa a les oposicions i aconsegueix, el mes de maig de 1883 la vacant en propietat de l'escola pública elemental completa de sa Pobra que havia sol·licitat en primer lloc⁶⁰.

Podem considerar que a partir d'aquesta data, sa Pobra, compta amb dues escoles elementals públiques de nins i una de nines.

Miquel Mas ocupa aquesta plaça fins l'any 1910, i continua en situació de substituït per motius de salut

durant dos anys, fins que el juliol de 1912 inicia l'expedient per reingressar a l'activitat docent.

56 Instància signada per Miquel Mas i Sabater en data 11 de setembre de 1875, dirigida al Ministeri de Foment, a *Expedients personals*. Ídem
 57 Instància signada per Miquel Mas i Sabater en data 27 de juny de 1876, dirigida al Director General d'Instrucció Pública, a *Expedients personals*. Ídem
 58 Full de serveis signat per Miquel Mas i Sabater a sa Pobra el 28 de juliol de 1912, a *Expedients personals*. Ídem
 59 *Centres escolars*. Document signat per Miquel Mas, a 3 de juliol de 1875. AMSP (950)
 60 Títol de mestre propietari de l'escola de sa Pobra, en virtut d'oposició, de Miquel Mas i Sabater, a 17 de maig de 1883, a *Expedients personals*... Ídem

Casat amb primeres núpcies amb Catalina Simó Torrens⁶¹ i en segones, amb Antònia Capó Capó, de Búger. A més de mestre fou organista de la parròquia de sa Pobra, "un dels bons de Mallorca", diu el vicari Parera a les pàgines de *Sa Marjal*. Mor el 25 de novembre de 1913, als 59 anys⁶².

La notícia de la seva defunció apareix a les pàgines de *El Magisterio Balear*, publicació de l'Associació provincial de Mestres, de la qual Miquel Mas n'era soci.

Una sencilla necrologia recorda que va regentar l'escola de sa Pobra durant molts d'anys, amb alguns intervals de temps que cesa per la seva manca de salut. Finalment la seva malaltia el porta a la mort a temprana edat⁶³.

2.1.2.- Les mestres

Esperanza Isern Crespi

Recordem que Esperança Isern, poblera de naixement però resident a Ciutat accepta, l'any 1846, la proposta de l'Ajuntament de sa Pobra de regentar l'escola pública de nines de la localitat, encara que no gaudia de títol. Durant deu anys ocuparia la plaça de forma interina, passant a regentar-la com a propietària en virtut d'oposició i després d'haver superat l'examen per obtenir el títol de mestra d'instrucció primària elemental⁶⁴.

Foren anys difícils per Esperança Isern. L'Ajuntament lamenta la manca d'avenços en la instrucció de les alumnes que assisteixen a la seva escola i consideren la dificultat que comporta combinar la funció de docència amb l'atenció a la taverna que té oberta i a la cura de les seves filles. Comunicada la problemàtica a la comissió local d'instrucció primària, aquesta considera oportú que el Consistori aprovi la substitució de la mestra i al mateix temps proposa que es nomeni una o dues monges de la caritat per ocupar la plaça⁶⁵. Finalment, el mes de novembre de 1851 es designa com a mestra costurera substituïda a Francisca Mas Rigo, germana de l'organista de la parròquia i tia del mestre

61 En Josep Mas Simó, fill del matrimoni, mor el 1918, de grip
 62 Revista *Sa Marjal*, (1 -1-1914), Necrologia de novembre de 1913, p. 16. Vol. III. Toms V - VI. ...
 63 *El Magisterio Balear*, núm. 47, de 29 de novembre de 1913
 64 Esperança Isern el 23 d'agost de 1846, obté l'escola de nines de sa Pobra per nomenament de l'Ajuntament i per aprovació de Joaquim Maximilià Gibert, Cap polític de la província. El 23 de setembre de 1856 obté la mateixa en virtut d'oposició i amb l'acord de l'Ajuntament. Full de mèrits i serveis de la mestra, signat per ella a sa Pobra a 30 de març de 1873, a *Expedients personals*, secció E.C., caps 18.694. A.G.A.
 65 Acta de la Comissió local d'instrucció primària de sa Pobra, de 16 de setembre de 1850. AMSP (950/3).

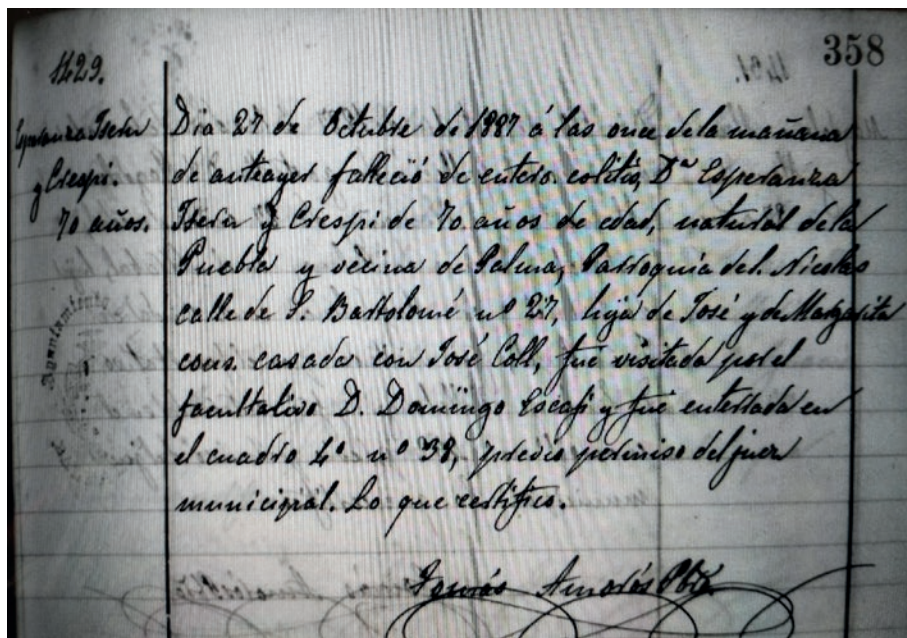
Miquel Mas Sabater⁶⁶, funció que desenvolupa fins a la seva destitució el juny de 1855⁶⁷.

De bell nou entra en el panorama educatiu de les nines la mestra Isern. Per evitar que l'escola quedi desatesa, el juliol és nomenada mestra substituïda de l'escola a proposta de l'Ajuntament⁶⁸. A partir de setembre de 1856 regenta l'escola com a mestra propietària.

Les dificultats personals de la mestra per atendre l'escola provoquen la manca d'assistència de les alumnes i fins i tot que augmenti la matrícula d'una mestra privada, segons es posa de relleu a les reunions de la Comissió local d'instrucció primària⁶⁹.

Desconeixem el nom de la persona que impartia instrucció privada a les nines (pensem que podria ser Francisca Mas i Rigo que estava domiciliada a sa Pobla), però Esperança Isern continua exercint a l'escola pública fins 1873, any que inicia els tràmits per la seva jubilació.

El Consistori pobler recull la sol·licitud de la sra. Isern d'incoar expedient per poder deixar l'escola en règim de substitució al·legant motius de salut i proposant a Francisca

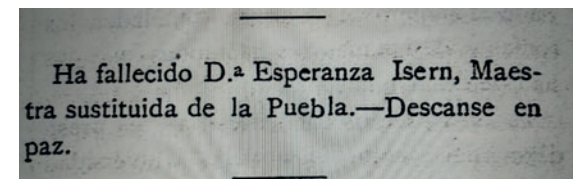

66 Acta de la Comissió local d'instrucció primària de sa Pobla, de 19 de novembre de 1851. Ídem
67 Comunicat de la Comissió provincial d'Instrucció primària, signat pel president José Miguel Trias el 19 de juny de 1855 i dirigida al Batlle i Ajuntament de sa Pobla, a *Correspondència (1854-1860)*. AMSP (97)
68 Títol de mestra substituïda de l'escola de nines de sa Pobla a favor d'Esperança Isern, signada per Miquel Trias, governador de la província de Balears, a 18 de juliol de 1855. AMSP (950)
69 Actes de la Comissió local d'instrucció primària de sa Pobla, de 19-12-1859, 31-1-1860 i 26-5-1860. AMSP (953/3)

Mas i Coll, mestra amb títol, per ocupar la seva plaça⁷⁰. El Ministeri de Foment aprova l'expedient de substitució en 1873⁷¹.

Esperança Isern i Crespí mor a Palma el 24 d'octubre de 1887⁷².

La ressenya de la defunció de la mestra Isern es publica a les pàgines de *El Magisterio Balear* de 29 d'octubre de 1887.

Francisca Mas i Coll

Neix a Campos el 25 de febrer de 1848. El 15 de juliol de 1868, amb 20 anys, aprova els exàmens de revàlida com a aspirant al títol de mestra de primera ensenyança elemental a l'Escola Normal de les Balears. Exàmens que supera amb la qualificació de "Bueno" en totes les matèries, excepte en la lletra de la presentació de la prova de problemes que és avaluada com a "Mala"⁷³.

El 31 de març de 1873 ambdues mestres, Francisca Mas i Esperança Isern, signen el pacte de substitució⁷⁴. Per la documentació revisada podem confirmar que va exercir a sa Pobla⁷⁵, al manco durant els cursos: 1874-75, 1875-76, 1876-77, 1877-78 i 1878-79.

Aquest últim curs per motiu de malaltia fou substituïda per Catalina Abrines i Coll.

Catalina Abrines Coll

Nascuda a Lloseta. Pertany a la primera promoció de mestres que s'examinaren per adquirir el títol de mestra elemental a l'Escola Normal femenina, creada aquell mateix any, depenent de la Congregació religiosa de la Puresa.

Abans les dones s'examinaven per obtenir el títol a l'Escola Normal masculina, però a partir de la creació de la femenina deixen de fer-ho i s'ocasiona un increment en la llista per accedir als exàmens. Foren necessàries dues convocatòries a la nova escola

70 Acta de sessió de 6 d'abril de 1873. *Llibre d'actes de sessions de l'Ajuntament de sa Pobla (1872-1877)*. AMSP (58)
71 *El Magisterio Balear*, núm. 29, p. 3 de 1873 publica la resolució.
72 Ofici de la batllia de sa Pobla dirigit al Governador civil de la província d'11 de desembre de 1887, a *Correspondència sortides*. AMSP (200). Al *Registre d'enterraments (1887)* de l'Arxiu municipal de Palma consta que tenia 70 anys i que estava domiciliada al barri de Sant Nicolau de Ciutat, al carrer S. Bartolomé, núm. 27
73 *Llibre d'actes d'exàmens de revàlida (des del curs 1864 al de 1876-77)*. Fons Escoles Normals de Magisteri de les Illes Balears. AHUIB
74 Acta inclosa a l'expedient d'Esperança Isern.
75 Els fulls de pressupost de material de l'escola que signa Francisca Mas i Coll durant aquests cursos ho confirmen. AMSP (950)

femenina, la primera en el mes de juny i la segona el primer d'octubre. A l'última data es va presentar na Catalina amb set companyes més. Entre les dues convocatòries sumen vint-i-dues mestres aprovades aquell any 1872⁷⁶.

Catalina Abrines i Coll ("Sor Pascualina" en la religió que professa) el mes d'agost de 1878 pren possessió com a mestra substituïda interina d'Esperança Isern. De fet ja havia substituït amb anterioritat a Francisca Mas, durant un any i mig⁷⁷.

Pensem que per la seva condició religiosa es va instal·lar a la casa convent de la Congregació de les Germanes de la Caritat que hi havia al poble i a les seves instal·lacions va impartir l'ensenyança. És a dir, la mestra d'escola pública exercia en un local d'ensenyament privat. En 1885, l'Ajuntament acorda la creació d'una segona escola de nines, decisió que no va aprovar la Junta local d'instrucció que alega els motius següents:

"Esta Junta local no está conforme con el acuerdo de este Ayuntamiento respecto á la creación de una nueva escuela de niñas, por creer que no obedece a las verdaderas necesidades de este vecindario. La actual escuela de niñas está instalada en una espaciosísima casa con las necesarias salas para la enseñanza á cargo de una Maestra, monja de la caridad, á quien ayudan en el desempeño de su cargo las restantes monjas sus hermanas, atendiendo á la enseñanza de las niñas de todas las edades, que no llenan ni con mucho dichas salas que facilita gratis á perpetuidad para la enseñanza y para convento de monjas de caridad, la caritativa señora Dª Francisca Serra de Gayeta.

La instalación de otra nueva escuela de niñas al propio tiempo que aumentaría innecesariamente las cargas de este Ayuntamiento, no daría en sentir de esta Junta local resultado práctico alguno, por cuanto aunque se creara dicha escuela, las niñas ni las jóvenes no querrián abandonar la actual escuela al cuidado de las monjas, cuya enseñanza merece la completa aprobación de esta Junta."⁷⁸

Com a conseqüència del nomenament d'Isabel Torres, per concurs de trasllat en 1888, mestra titular de l'escola de nines, es produeix el cessament de Catalina Abrines⁷⁹, que posteriorment passaria a exercir a Llubí en 1889 i, a sa Cabaneta (Marratxi), la localitzem l'any 1892.

Isabel Torres Ferrer

Neix a Eivissa el 21 de juliol de 1843⁸⁰. Obté el títol de primera ensenyança elemental l'any 1868. Aquest any es produeix un notable augment de les participants als exàmens per l'obtenció de títol de mestra elemental a l'Escola Normal (masculina) de les Balears. Foren quatre les convocatòries (gener, febrer, maig i juliol), n'Isabel es presenta a la convocatòria de 23 de gener i és una de les trenta-dues aprovades en aquell any.

He recibido del Sr. Director de la Escuela Normal de Maestros de esta provincia el título de Maestra de primera enseñanza elemental expedido á mi favor por el Sr. Ministro de Fomento en 20 de Mayo proximo pasado, registrado al folio 183 número 151, y en el libro correspondiente de esta Escuela Normal al folio 11 número 50.

Palma 2 de Julio de 1868

Isabel Torres y Ferrer

Li fou expedit el títol pel Ministeri de Foment en data 20 de maig de 1868⁸¹.

És considerada una dels professionals de l'ensenyament pioners a l'illa de Formentera. Es pot dir que fou allà, el curs 1869-70, on va estrenar la seva recent titulació. L'article signat per Fany Tur al *Diario de Ibiza*, diu: "Part del material que va demanar per exercir varen ser agulles per fer calça, cotó,

didals, agulles per cosir, draps i premis. Alguns dels llibres de text que va fer servir eren els habituals aleshores: catecismes, llibres d'història sagrada i manuals d'urbanitat i bons costums"⁸².

Al seu expedient personal consta que ocupa en propietat l'escola pública de nines de Formentera, nomenada l'11 de juliol de 1870 per l'Ajuntament d'Eivissa en virtut d'oposició aprovada el juny del mateix any. Plaça que regenta més o manco deu anys.

Es trasllada a Mallorca modificant el seu destí en virtut de concurs de trasllat, d'ascens o per permuta. Exercirà a Santa Eugènia, a Alcúdia, a Andratx i, finalment, per concurs de trasllat pren possessió com a mestra de sa Pobla, l'1 de gener de 1889⁸³.

Encara que, l'any 1897, participa a concurs d'ascens sol·licitant pobles de Barcelona, no ho degué aconseguir ja que continuarà impartint instrucció a l'escola de nines de

76 CANUT, M.L. i AMORÓS, J.L. (2000): *Maestras y Libros (1850-1912). La primera Normal femenina de Baleares*. Universitat de les Illes Balears. Institut Menorquí d'Estudis, p. 59

77 Certificat signat pel batlle de sa Pobla, Gabriel Comas i Llabrés, de 4 d'octubre de 1878, a *Expedient Catalina Abrines Coll (1882-1889)*, sa Pobla, a Arxiu Museu d'Educació (AMEIB), (55E4-2).

78 Esborrany de l'escrit que la Junta local d'instrucció pública dirigeix a la Junta provincial, a *Correspondència sortides (1881-1891)*. AMSP (200)

79 Escrit de la Junta provincial d'Instrucció pública dirigit al batlle de sa Pobla signat a 29 novembre de 1888, a *Correspondència*. AMSP (950)

80 Certificat de baptisme signat el 30 de setembre de 1864, a *Expedient personal d'Isabel Torres Ferrer*, secció E.C., capsa 6420, A.G.A.

81 Full de serveis d'Isabel Torres, signat a sa Pobla el 20 d'abril de 1897. *Ídem*

82 Tur Riera, Fany: Joies de l'Arxiu històric d'Eivissa i Formentera."Els primers mestres, les primeres escoles, els primers alumnes", a *Diario de Ibiza*, secció Cultura, (9-10-2016).

83 Full de serveis d'Isabel Torres, 1897, a *Expedient personal* .... op.cit.

sa Pobra fins a la seva jubilació l'any 1906⁸⁴.

Trobem n'Isabel amb la seva família domiciliada al carrer Major, s/n⁸⁵. La seva família civissenca s'instal·la a sa Pobra i comparteixen domicili, al manco algun període. Així al padró de 1898 trobem a la seva mare, una germana, una filla i un nebot.

Isabel Torres estava casada des de l'any 1886 amb el mestre esporlari Guillem Coll Ribas⁸⁶. Ambdós mestres coincidiren exercint el magisteri a les escoles de Formentera durant, mes o manco, set cursos escolars⁸⁷, però no fou fins l'any 1905 que a ell li concedeixen per concurs de trasllat l'escola pública elemental de nins de sa Pobra, que torna a succeir. No resulta estrany que la mestra s'acompanyas de part de la seva família. Exercint a sa Pobra, ambdós mestres, sol·liciten la jubilació en 1906.

3.- Escola privada.

La llei Moyano contempla els requisits que ha de complir l'ensenyament primari en relació als establiments educatius de caire privat. Pel que fa al professorat d'aquest nivell educatiu havia de tenir complerts els vint anys i estar en possessió del títol de mestre. Però és evident que l'acord que signen l'Església i l'Estat en 1851⁸⁸ permetrà algunes excepcions. Així al seu article 150 estableix la dispensa de titulació a aquells centres religiosos d'ambdós sexes establerts a Espanya i que es dediquin a l'ensenyament públic. També s'obre la porta a que l'Església, a través dels seus membres, pugui controlar i vigilar que, tant als centres públics com als privats imparteixin una educació d'acord a la doctrina a la moral i els costums.

A Mallorca, a partir del Concordat de 1851 i de la Llei Moyano s'incrementen les fundacions religioses d'origen mallorquí que entre les seves funcions destaquem la dedicació als àmbits sanitari i educatiu. Significatiu és també que la majoria d'aquestes

84 Ídem, 1906. La imatge correspon a "Ca sa mestra". Isabel Torres i les seves alumnes (aproximadament, 1905). Fotografia cedida per la família Aguiló Serra

85 Padró d'habitants de sa Pobra, 1898.AMSP (444)

86 Isabel Torres i Guillem Coll es casaren a Eivissa el 31 de gener de 1886. Certificat de matrimoni, signat a Eivissa el 3 de novembre de 1904, a *Expedient personal de Guillermo Coll i Ribas*, secció E.C., capsa 17740, A.G.A.

87 Ídem

88 Fem referència al *Concordato celebrado entre su Santidad y su Majestad Católica firmado en Madrid el 16 de marzo de 1851*, que conté alguns articles que estableixen les relacions entre Església i Estat en matèria cultural i educativa.

noves institucions neixen a la part forana, a les zones rurals. Es reconegut l'èxit que obtenen i que pràcticament posen en evidència les mancances que pateixen les escoles públiques dependents d'uns Ajuntaments que no gaudeixen d'una economia boiant.

3.1.- De nines

Si tenim en compte el pensament conservador i moralment dirigit per l'Església, de la majoria de les poblacions rurals, no ens sorprèn la gran acceptació que aquestes congregacions tenen en els pobles on s'instal·len.

Recordem que, en 1851, es produeix l'intent de la Comissió local d'instrucció pública, recolzada per l'Ajuntament, d'aconseguir que religioses d'una institució fundada a Felanitx vinguessin a sa Pobra a enlairar l'educació de les nines⁸⁹. No va poder ser.

Resultava difícil la tasca d'instal·lar-se al poble sense comptar amb casa pròpia⁹⁰.

Vint anys després distinta congregació religiosa femenina s'instal·la a sa Pobra. Es tracta de les Germanes de la Caritat de sant Francesc⁹¹ que arriben a sa Pobra l'any 1872. Així, el vicari Parera recull aquesta efemèride a les pàgines de sa Marjal: " *Dia 15 de maig de l'any 1872 venen a sa Pobra cinc religioses i funden sa comunitat o convent de Terciàries de sant Francesc*"⁹².

La Congregació arriba a sa Pobra en resposta a la sol·licitud que Francisca Serra de Gayeta i Serra de Marina dirigeix al pares fundadors⁹³.

En 1883 ja trobem referències a la seva activitat educativa, regentant una escola de pàrvuls, de

89 Les Filles de la Caritat de Felanitx pertany a la primera tongada de fundacions religioses. Fou fundada el 1798 per, en aquells moments, rector de Felanitx mossèn Antoni Roig, amb l'objectiu de dedicar-se a l'educació de les nines i a l'assistència sanitària dels pobres.

90 Escrit signat per Sebastià Serra, rector de Felanitx, dirigit al batlle i al econom de sa Pobra, de 8-2-1851, a *Correspondència- Entrades (1846-1853)*. MSP (96)

91 També per servir a l'educació de nins i de les nines i a l'atenció als malalts, neix el 1856 la Congregació de Filles de la Misericòrdia, terciàries de sant Francesc. Fundada a Pina per mossèn Gabriel Marià de Pina i Gallard amb la col·laboració d'una germana seva. Congregació que es va estendre amb celeritat per molts pobles de Mallorca i a Ciutat. De fet, abans de fundar a sa Pobra ja estan instal·lades a desset pobles. Xamena, Pere i Riera, Francesc: *Història de l'Església a Mallorca*, Col·lecció Els treballs i els dies (29). Ed. Moll (1986)

92 Revista *Sa Marjal*, II, núm 16, d'1 d'abril de 1910, p. 62

93 Fotografia de la façana del convent de les franciscanes situat al carrer Lluç. Reproduïda de l'àlbum publicat per la Congregació amb motiu del 150è aniversari de la seva arribada a sa Pobra: *Estimant, servint i educant amb tendresa* (2023)

nins i nines, amb nombrosa assistència. Al document parlen d'una concurrència de cent-cinquanta infants a un magnífic local edificat recentment a càrrec de la senyora citada abans. Han passat deu anys des de l'arribada de les religioses a sa Pobra, i dins aquest espai temporal fou construït l'edifici que allotja el Convent i l'escola pública de nines (entenem que es tracta de l'escola de nines dirigida per una mestra pública, tot i que la mestra era membre d'una congregació religiosa, Catalina Abrines)⁹⁴.

3.2.- De nins

A les darreries de segle apareix en l'oferta educativa privada, l'escola del prevere Joan Parera⁹⁵, al sí de la Congregació Mariana⁹⁶: l'Escola de Sant Lluís. Aquesta inicia la seva activitat a principi del curs 1897-98, segons es reflecteix al llibre de sessions de la Congregació Mariana de sa Pobra:

“Dia primer de setembre de mil vuitcents noranta set, despues d’haverhi pensat molt de temps antes, y haver arreglat un poquet la casa de sant Lluís (Acta 46), donarem principi o inaugurarem l’Escola de Sant Lluís”, diurna y nocturna. Els primers dies, entre tots, no mes erem nou ó deu, avuy gracias à Deu y à nel nostre Angelich Protector ja passam els cincuenta”⁹⁷.

La satisfacció del vicari Parera ve donada per l'increment d'alumnat produït en el curt espai temporal de dos mesos. El curs 1897-98 tenia una matrícula de trenta-set alumnes d'edats compreses entre els cinc i els setze anys⁹⁸. L'escola ocupà un nivell important de demanda dins la localitat, fet que anima als promotors a iniciar millores en el local, tal com es posa de manifest al text següent:

“Y el dia 10 del corrent el Boletín Oficial Eclesiástico d’aquesta Diocesi publicà lo següent: “Dia 20 Noviembre (1898).- El M.Y. Sr. Vicario General bendijo en La Puebla un extenso

94 Certificat de l'acta de sessió de la Junta local d'instrucció pública de sa Pobra, signat pel secretari de l'Ajuntament i de la junta citada, de 2 de maig de 1883. AMSP (953/3)

95 El prevere Joan Parera Sansó (Manacor, 1865- Sa Pobra, 1928) fou vicari de sa Pobra des de 1890 fins a la seva mort. Director de la Congregació Mariana durant vint anys i fundador dins la mateixa d'una escola elemental i una d'adults. Acta núm. 48 de 15/11/1897 a, *Llibre d'actes de la Congregació de S. Lluís* (Tom I), APsP. Sembla que l'escola nocturna ja funciona des de 1893. “Escuelas de San Luis Gonzaga. Parròquia de sa Pobra”, ADM.

96 Les Congregacions Marianes s'introdiren a Mallorca pels jesuïtes a les darreries del segle XVI quan fundaren el Col·legi de Montision. Després de l'expulsió dels jesuïtes, els preveres regulars dirigien aquestes associacions que s'extingueren arreu de l'illa. El 1879 l'associació prengué el nom de Congregació de la Immaculada i sant Lluís Gonzaga i per això als seus congregants se'ls coneix com a lluisos. Els seu objectiu primordial era promoure la fe cristiana i es dedicaven a fomentar les activitats religioses i a realitzar una tasca moralitzadora de la societat. Les Congregacions Marianes a Mallorca rebran un gran impuls gràcies a la tasca del bisbe J. M. Cervera. La Congregació Mariana de Joves inicià la seva singladura a sa Pobra el dia 29 d'abril de 1889. “Efemèrides” a *Sa Marjal*, tom III, 1911, pàg. 37.

97 Acta núm. 48 de 15 de novembre de 1897, a *Llibre d'actes de la Congregació de Sant Lluís*, establerta en la vila de sa Pobra”, Tom I, obert pel vicari i director de la Congregació mariana, Juan Parera, el 26 de febrer de 1890. El Bisbe Cervera va signar la conformitat de la fundació de la Congregació de Sant Lluís Gonzaga i de la Immaculada Concepció a l'església de sa Pobra el 31 de març de 1897, segons ofici dirigit al prevere Gabriel Palou, a *Correspondència*, caps CMSP. APsP

98 Llibre de les *Escuelas de San Luis Gonzaga, 1897-1923*, ADM, Parroquia de sa Pobra, Escoles, sig 319

salón –escuela que la Congregación de San Luis de dicho pueblo acaba de edificar sobre un solar de su propiedad. El Director de la Congregación (Juan Parera) con otros sacerdotes (Juan Aguiló) sostienen allí una escuela para niños que está dando los más felices y halagüeños resultados”⁹⁹.

Des de l'any 1895 fins al 1909 trobem diverses partides econòmiques destinades a la millora del local i al seu funcionament¹⁰⁰. Amb la documentació consultada podem concloure que els cinc primers anys de funcionament concentren el major nombre de despeses i les més elevades.

L'edifici estava ubicat a la cantonada dels carrers Rosari amb Lluç i tenia l'entrada pel carrer del Rosari. En aquest edifici hi conviurà l'escola amb una casa d'exercicis espirituals, a partir de 1922¹⁰¹.

4.- Ensenyança d'adults

Al llarg del segle XIX es produeix un augment progressiu dels projectes dedicats a la formació permanent. Diferents lleis, decrets o reglament introdueixen aspectes relatius a l'educació de persones adultes, però eren més suggeriments que no d'obligat compliment. Citem algunes d'aquestes referències.

El reglament d'instrucció pública de 1821, al títol desè relatiu a l'ensenyament de les dones, diu: *“Se establecerán escuelas públicas, en que enseñe a las niñas a leer, escribir y contar, y a las adultas, las labores y habilidades propias de su sexo”¹⁰².*

Anys després, el títol novè de la llei de 1838, dedicat a les escoles de pàrvuls i a les d'adults, al seu article 37 insta al Govern a tenir cura i fomentar les escoles d'adults¹⁰³.

99 Acta núm. 53 de 13 -12-1898, a *Llibre d'actes de la Congregació de Sant Lluís*, Tom I, p. 92.

100 El moviment econòmic de la Congregació Mariana es troba reflectit al Tom I del llibre *Congregació de Sant Lluís* que s'ubica a l'APsP i al Tom II del mateix títol registrat a l'ADM, ambdós oberts pel vicari Parera en data 26-2-1890 i en 1-1-1900, respectivament.

101 La Casa d'Exercicis fou beneïda pel Bisbe el 23 d'abril de 1922. *Sa Marjal*, 1-6-1922, p. 93. Les fotografies, aproximadament de 1924, pertanyen al fons documental d'Antoni Palou, dipositat a l'Arxiu històric de la UIB.

102 “Reglamento general Instrucción Pública, aprobado por Decreto de las Cortes el 29 de junio 1821”, a *Historia y Educación en España (II). De las Cortes de Cádiz a la revolución de 1868*. Ministerio de Educación y Ciencia. Madrid, 1985 (2ª edició), p. 65

103 “Ley autorizando al Gobierno para plantear provisionalmente el plan de Instrucción Primaria de 21 de Julio de 1838”. *Ídem*, p. 158

Entenem que ja n'hi havia en funcionament. De fet a Palma són significatives les creades el 1839¹⁰⁴ per Francesc Riutort i Nicolau Pons després de la seva experiència visitant escoles d'aquesta categoria a París¹⁰⁵. Aquell mateix any, la Comissió Provincial d'Instrucció Primària argumenta la necessitat de les escoles d'adults i considera necessari posar-la a l'abast de la població:

“ *Proporcionarla gratuitamente á la clase de artesanos, que por su edad no pueden ya ser recibidos en las escuelas primarias, ni pudieran frecuentarlas sin abandono de sus tareas que les proporcionan el pan diario: tal es el objeto que de acuerdo con el M.I. Ayuntamiento se ha propuesto la junta, estableciendo la escuela de adultos que sirva al mismo tiempo de modelo á las demás, que así en esta capital como en los pueblos forenses quieran establecerse*”¹⁰⁶.

Lectura, escriptura, aritmètica, nocions de geometria, dibuix lineal i principis de moral religiosa, són els ensenyaments que s'han d'impartir als alumnes majors de tretze anys i sempre en horari nocturn.

S'estava produint una demanda d'escoles dedicades a la instrucció dels adults i un augment en la seva creació i, conseqüentment, fou necessari organitzar el seu funcionament amb la publicació d'un model de reglament per les escoles d'adults que es publicaria al butlletí oficial de la província¹⁰⁷. No és difícil entendre que per progressar econòmicament cal intensificar l'educació de la societat, tal com proposaven les teories il·lustrades. Foren moltes les intervencions d'algunes institucions, acadèmies, ateneus, liceus..... que fomenten i posen a l'abast de la població adulta nous coneixements, nous avenços tècnics... que incideixen positivament en la millora de la seva professió i en els resultats econòmics¹⁰⁸. Tot i que l'enfocament d'aquestes institucions es la millora de la formació professional, alguns intents es destinaran a incrementar la instrucció elemental, com es el cas de les escoles d'adults creades per les Societats Econòmiques d'Amics del País. Aquestes tracten de solventar les deficiències d'una ensenyança primària establint classes nocturnes o dominicals. L'objectiu compensatori de l'ensenyança d'adults el trobem referenciat en múltiples escrits:

104 El 9 de desembre de 1839, comencen les classes a l'escola d'adults a l'edifici Sant Francesc sota la direcció de Francesc Riutort. Dies més tard se sol·licita una segona creació que dirigirà Nicolau Pons.

105 Viatge que trobem referenciat a: Comas i Rubí, Francesca : *La consolidació del sistema educatiu liberal a Mallorca. L'aportació de Francesc Jaume Riutort i Feliu (1812-1885)*. UIB. Institut de Ciències de l'Educació. Consell de Mallorca. Departament de Cultura. Palma (2001), p. 40

106 *Boletín Oficial Balear*, núm. 1054, de 26 de novembre de 1839, p. 213-214.

107 *Boletín Oficial Balear*, núm 1061, 14 de desembre 1839, p. 268-278. Es tracta d'una circular del Ministeri de Governació de la Península comunicant una R.O. de 1836 que contenia el citat reglament per orientar a la fundació d'aquests tipus d'escoles. Projecte plantejat per la societat econòmica matritense i que s'intentava impulsar a la resta de províncies imitant el seu exemple.

108 L'arxiduc Lluís Salvador al *Die Balearen* cita set institucions que funcionaven a Mallorca dedicades al “*fomento de las ciencias, las artes y el bien público*”. Tres Acadèmies oficials, de Ciències i Lletres (1848), de Medicina i Cirurgia (1831) i de Belles Arts (1849). Dues que sense ser oficials, reben el vist i plau de l'oficialitat, són la Reial Societat Econòmica d'Amics del País (1778) i l'Institut agrícola. Dues de caire independent i a vegades en discrepància amb les autoritats oficials, que són l'Acadèmia de Cirurgia i l'Ateneu Balear.

“ *... destinadas a suplir la falta de instrucción de las personas de ambos sexos, que en su infancia no recibieron la instrucción primaria o que necesitan perfeccionar la que recibieron y adquirir los conocimientos propios para ejercer su profesión*”¹⁰⁹

	TOTAL %	HOMBRES %	MUJERES %
1860	75,52	64,9	85,9
1877	72,01	62,6	80,9
1887	68,01	58,8	76,8
1900	63,78	55,7	71,4

Fuente: Luzuriaga (1920)

Aquesta doble funcionalitat li atorgava també Marià Carderera, escriptor i pedagog de l'època¹¹⁰.

L'alt índex d'analfabetisme que afecta al país a meitat del segle XIX obliga a

emprendre una batalla per resoldre tan nefasta situació¹¹¹.

Per tant, aquesta mateixa intenció equilibradora de l'ensenyança d'adults es contempla en la Llei de 1857. Dins el capítol dedicat a les escoles de primera ensenyança, al seu article 106 estableix que el Govern “*fomentará el establecimiento de lecciones de noche ó de domingo para los adultos cuya instrucción haya sido descuidada, ó que quieran adelantar en conocimientos*”; i afegeix a l'article 107, “*En los pueblos que lleguen á 10.000 almas habrá precisamente una de estas enseñanzas y además de una clase de Dibujo lineal y de adorno, con aplicación á las Artes mecánicas*”

Alguns intents es produeixen a partir d'aquesta llei, insuficients sens dubte, ja que quasi bé, cinquanta anys més tard, finalitzant el segle, Manuel B. Cossio posa de manifest al seu escrit sobre reforma escolar, una proposta de millora en relació al tema que tractem:

“*Desarrollo de las escuelas de adultos (que ahora son casi inútiles) para acabar rápidamente al menos con los analfabetos. Según el censo oficial de 1887, hay 11.945.871 analfabetos, ó sea el 68'01 por 100 de población, aunque en esta cifra están incluidos los niños menores de seis años*”¹¹².

Tot i que la legislació sobre escoles d'adults no fou suficient per assolir l'extensió que el país necessitava, es produeixen múltiples aportacions que incitaven a la meditació i deliberació sobre la seva importància. Cal citar la importància que assolí en 1865 la

109 Laureano Figuerola: *Guía legislativa e inspectiva de instrucción pública*, Madrid, Librería Europea de Hidalgo (1844). Citat a: P. L. Moreno Martínez i A. Viñao Frago: “La educación de adultos en España (siglos XIX-XX): Historia de una realidad cambiante y multiforme”, capítol II de *Educación de adultos* (1997), Joaquín García Carrasco (coord.), Ariel (Espanya), p. 24-47.

110 Mariano Carderera i Potó: *Diccionario de educación y métodos de enseñanza*. Madrid, Imprenta de A. Vicente (1855) Obra en quatre toms que foren reeditats progressivament els anys 1883-1884. Escriptor i pedagog d'amplia formació, ocupà diferents càrrecs en l'administració educativa de l'època.

111 Citat a : Ramón Flecha, Fernando López i Raquel Saco(1988). *Dos siglos de educación de adultos. De las Sociedades de Amigos del País a los modelos actuales*. Ed. El Roure. Col. Apertura (Barcelona), p. 22

112 *Revista Nacional*, 31 de octubre de 1899, págs. 321-323. Madrid (reproduït a *Historia de la Educación en España. De la Restauración a la II República* (tom III), Ministerio de Educación y Ciencia, 1982, p. 338-350

publicació sobre gestió de les escoles d'adults del mestre català Lluís Puig i Sevall¹¹³. Publicació que neix a l'emparedat de l'Ateneu Balear, com a resposta a la convocatòria que la institució realitza sobre: "*Método de organizar en esta capital escuelas gratuitas para adultos, extensión que en ellas haya de darse á la enseñanza y medios para atraer concurrencia á las mismas y cubrir los gastos con poco ó ningún gravámen de las rentas públicas*", dotant al guanyador d'un premi de medalla d'or i títol de soci de mèrit¹¹⁴. Efectivament, Puig i Sevall fou premiat i la memòria es va publicar a Barcelona sota el títol, *Organización de las escuelas de adultos*, l'any 1865. Obra considerada per alguns estudiosos del tema, com el primer tractat pedagògic sobre aquestes escoles¹¹⁵. Tot i els plantejaments avançats a l'època, a Mallorca no es va detectar la millora que desitgen els promotors del certamen i el propi autor de la memòria. De fet, l'augment en la creació d'escoles d'adults fou lent: les dades sobre la seva evolució a Ciutat ens ho demostra: en 1840 n'hi havia dues; en 1869, se'n coneixen vuit; i en 1875 són catorze¹¹⁶.

Un altre personatge que deixa la seva petjada, amb el seu quefer professional i amb les seves incursions als diaris, en els plantejaments sobre l'educació d'adults, és el mestre ciutadellenc, Joan Benejam i Vives. Preocupat per l'educació dels joves treballadors, que no tenen opcions per elevar el nivell cultural assolit en l'escola elemental, publica l'any 1879, a Maó, el llibre, *Cuestiones transcendentales sobre la educación de adultos*¹¹⁷, fruit de la memòria que va obtenir el premi al Certamen Pedagògic convocat per la publicació *El Profesorado* de Granada¹¹⁸.

Dos exemples significatius que es donen a les nostres illes i que visibilitzen la preocupació per fer extensiva la creació d'escoles d'adults. Escoles que han de complir uns determinats requisits i objectius. Ambdós autors pretenen orientar als mestres i a les institucions públiques sobre la seva organització, funcionament i metodologia perquè es pugui aconseguir el que planteja Puig i Sevall a l'inici de la seva memòria: "*El mayor bien que puede hacerse á la clase obrera, es emanciparla de su ignorancia*".

A partir de 1860 els investigadors detecten un augment progressiu en el nombre

113 Lluís Puig i Sevall era, aleshores, director d'una escola pública de Barcelona, mestre normal, llicenciat en dret i membre de diverses societats científiques i literàries. Després de la publicació de la memòria va escriure diferents manuals d'educació d'adults.

114 Acta de sessió de la secció primera, de Ciències morals i polítiques, de l'Ateneu Balear. (15-2-1864).

115 P. L. Moreno Martínez i A. Viñao Frago, *op. cit.*, p. 26

116 Colom Cañellas, A. J.: "La decepció de l'Estat liberal en vers l'educació: Mallorca i l'ensenyament primari després de "La Gloriosa"". Comunicació a les sisenes jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans, (1984), p. 174-183

117 Vilafranca Manguán, Isabel: "L'educació d'adults per Joan Benejam, un exemple de formació professional, al segle XIX", a *La Formació professional i les transformacions socials i econòmiques*. Actes de les XIV Jornades d'Història de l'Educació als Països Catalans. Mataró (1999), p. 371-377. De la mateixa autora: *Mestre Joan Benejam i Vives. Antologia d'un compromís pedagògic*. Institut Menorquí d'Estudis, Maó (2002). En aquesta obra es reproduïx el text de la memòria citada, pàgs. 74-85. A la revista professional *El Magisterio Balear* dels anys 1878 i 1879, Benejam publicarà diversos articles amb el mateix títol de la memòria premiada i, posteriorment, publicada: *Cuestiones transcendentales sobre la enseñanza de adultos*.

118 La redacció de *El Profesorado*, revista pedagògica d'instrucció pública i agricultura del districte universitari de Granada, va convocar el segon certamen en 18 de juny de 1878. Imprenta Paulino Sabatel, 1879. Granada

d'escoles al país, incrementat durant el període del sexenni revolucionari, encara que amb un menor índex de creixement en referència a les escoles d'adultes. Aquest augment quantitatiu no va anar acompanyat d'una millora qualitativa: els alumnes d'aquestes escoles, adolescents majoritàriament, rebien uns coneixements idèntics als que s'imparteixen a les escoles elementals, amb els mateixos mètodes i en locals inapropiats. Sense obviar algunes iniciatives encomiables per canviar el model de les escoles d'adults, aquest canvi no es produirà fins ben entrat el segle XX.

La revista *El Magisterio Balear* se'n fa ressò, el que ve a demostrar que era un fet destacable ja que encara no a totes les localitats hi havia escoles d'adults i la notícia fa referència a la seva creació i a que ja estaven en funcionament.¹¹⁹ Hi ha, a les darreries de segle XIX, una presa de consciència sobre la necessària generalització d'aquests establiments educatius. El pedagog V.F. Ascarza¹²⁰ entenia que la premsa era cabdal com a transmissora de noves visions, sobretot, perquè els municipis donessin la importància que pertoca a l'ensenyament. En 1889 es comptabilitzaven a Espanya només 838 escoles d'adults, tot i que la Llei de 1857 reconeix la seva importància i es planteja l'objectiu del seu foment¹²¹.

Hem detectat amb la nostra recerca que dins l'últim tram del segle XIX hi ha una significativa empenta quant a la creació d'aquest tipus d'escoles nocturnes a Mallorca. La Junta provincial no cessa en l'objectiu d'aconseguir que no en manqui a cap població.¹²² Malgrat la tasca duta a terme per la Inspecció d'escoles amb les iniciatives dirigides pels diferents inspectors d'ensenyança, Bartomeu Álvarez, Francesc Riotord i Josep Maria Barcia, en pro d'aquest objectiu, a les darreries del segle XIX era considerada insuficient per alguns professionals de l'ensenyament. Significativa és l'opinió del mestre de Fornalutx, Amador Torrens que planteja presentar una exposició a les Corts sol·licitant l'establiment obligatori de les escoles d'adults que siguin necessàries a cada localitat i amb la correspondent partida econòmica per al seu sosteniments i el del mestre que la regenta¹²³.

En aquest últim període de segle, de mica en mica es produeixen noves creacions d'escoles d'adults a distintes localitats mallorquines i la premsa professional recull amb satisfacció les notícies, així trobem diferents ressenyes de les creades a: Fornalutx, Sant Llorenç, Búger, Muro.... La creació d'escoles d'adults pren força a les acaballes del segle dinovè, però a més a més d'incrementar el seu nombre calia un canvi en el seus plantejaments i objectius. Canvis que reclamaven alguns professionals de l'ensenyament. Joan Benejam, mestre menorquí del que hem parlat anteriorment, fa

119 *El Magisterio Balear*, núm. 12, de 19 de març de 1887, p. 7

120 V. F. Ascarza (1870-1934). Fou un astrònom i pedagog navarrès que ocupa càrrecs importants relacionats amb l'educació com a membre de la Junta d'Ampliació d'Estudis. També a l'àmbit de la comunicació com a membre de l'Associació de la premsa de Madrid i essent Director de la revista professional *El Magisterio Español*

121 V.F. Ascarza, "Escuelas de adultos". *El Magisterio Balear*, núm. 51, 26 de desembre de 1891, p. 3-4..

122 *El Magisterio Balear*, núm. 42, de 20 d'octubre de 1888, p. 8.

123 *El Magisterio Balear*, núm. 38, de 17 de setembre de 1892, p. 1-2. Secció doctrinal. "Escuelas de adultos" signat per Anador Torrens.

una exhortació per millorar aquestes escoles i que resultin més atractives a les persones a les quals estan destinades. Els decrets ordenen la seva creació, però i què més?. El mestre Benejam reflexiona: “Sin organización estas escuelas, sin límites, sin programas, sin nota característica de ninguna clase, arrojada la orden a los Ayuntamientos, como quien arroja margaritas á los cerdos, salvo contadas excepciones, ceñidos los maestros á la irrisoria cuarta parte de sus tristísimos sueldos...”

Benejam lamenta que les escoles d'adults que té en ment no les troba en lloc. Ell cerca una escola que enamori, que entusiasmi, que agradi, que atregui...: “.. la escuela educativa; la escuela que funcione en un centro amplio donde se acumulen todas las fuerzas vivas de la población y todos los honestos atractivos de la juventud.....; una escuela que facilite á los desheredados riquezas de conocimientos y virtudes, apartándoles de los focos de perdurable contagio que son los que perturban la familia y la sociedad”¹²⁴.

Tasca de difícil consecució si considerem la manca d'economia que patien els Ajuntaments i també, cal dir-ho, la manca d'interès del possible alumnat per una escola que no li planteja objectius engrescadors. Corroborant les idees del professor Benejam, es manifesta el mestre de Santa Eugènia, Bartomeu Pastor¹²⁵, exposant alguns dels canvis que s'haurien d'implantar per aconseguir una assistència interessada i profitosa a les escoles d'adults¹²⁶. Primer fou contemplada la urgència de crear-les, després l'objectiu serà millorar-ne la qualitat.

4.1.- Les escoles d'adults a sa Pobra

A sa Pobra, es produeixen diverses temptatives de creació d'escoles d'adults, normalment incentivades pel representant de la Inspecció educativa durant les seves visites a les escoles de la localitat, sobretot a partir de 1860.

En 1861, l'inspector del moment, Bartomeu Álvarez, en fa un primer plantejament¹²⁷. Recomanacions, consells, intents..... però quins moviments produeixen a sa Pobra?

La proposta de l'inspector Bartomeu Álvarez, fou ràpidament acceptada pel Consistori i pel mestre Arabí, que en seria el responsable, tal com recollim l'acta:

“Mas se tuvo presente el oficio que la Junta de I.P. de esta villa le ha dirigido con fecha de ayer en virtud del cual se manifiesta que en la sesión celebrada el mismo día a la cual asistió el mencionado Sr Inspector, quien propuso a dicha Junta local, que en su concepto sería muy conveniente el que se estableciera una Escuela de adultos para mayor fomento de la enseñanza pública de esta villa, la que podría tener efecto todas las noches costeando este municipio la

124 Joan Benejam: “Las escuelas de adultos”, Conferència donada a l'Escola Normal de Mestres de Balears el 23 de juliol de 1901. Reproduïda a *El Magisterio Balear*, núm. 10 i núm. 13, de 8 i 29 de març ide 1902, p. 100-101, i 124-126, respectivament.

125 Mestre que, posteriorment, exerciria l'ensenyança a l'escola pública de nins de sa Pobra.

126 Bartomeu Pastor, “Algo sobre la enseñanza en las escuelas de adultos”. Secció doctrinal. *Magisterio Balear*, núm. 37, de 13 de setembre de 1902

127 Acta de sessió de la Junta local d'instrucció pública, de 27 d'abril de 1861. AMSP (953/3)

*cantidad que para ella acordase con el profesor de la misma: cuya propuesta fue aceptada por dicha Junta. Enterada esta municipalidad de la resolución de la Junta local y en vista de la gran utilidad que este pueblo obtendría en la creación de la citada escuela de adultos fue acogida dicha propuesta por este Ayuntamiento y después de un breve acto de discusión acordó el municipio crear la referida escuela bajo la dirección del profesor de la escuela pública Isidro Arabí con la gratificación de 1.000 reales y 500 reales para el alumbrado...”*¹²⁸

Passat el primer any de funcionament, a l'Ajuntament es plantegen dubtes quant a la necessitat de l'escola al·legant la manca d'alumnes que hi acudeixen. Dubtes que determinen la seva supressió¹²⁹. Isidre Arabí, rebut el comunicat de supressió¹³⁰, mostra el seu desacord i es nega a tancar l'escola, entenent que l'ordre depèn de la Junta provincial d'instrucció pública i no és atribució de la institució municipal¹³¹. La polèmica està servida.

La resposta del Consistori no es fa esperar i justifica la seva decisió al Governador,

*“Este Ayuntamiento en sesión de 28 de abril del año último tuvo a bien crear en este pueblo una escuela de adultos para que la clase proletaria jornalera pudiese recibir una instrucción elemental en las horas que no fuesen de trabajo y al efecto dispuso que las horas de clase fuesen de noche lo que se verificó previa la aprobación de V. Excma. Confiado esperaba es Ayto que los buenos resultados de tal medida corresponderían a su idea; pero no ha sido así la clase jornalera y proletaria que al principio se afanó a asistir a la clase, pues pronto se ha cansado y se ha dejado de asistir a ella hasta el extremo de no poder contar un solo individuo que asista a dicha Escuela. Viendo este Municipio que la creación de tal escuela no daba resultado alguno y a fin de no hacer un gasto superfluo e inútil, ha resuelto elevar a la Autoridad de V.S. el presente oficio para que se sirva aprobar la supresión de dicha Escuela que tiene acordada esta Corporación en sesión del día 10 de corriente mes”*¹³².

La Junta provincial d'instrucció pública demora la seva resposta fins al gener de 1863, però finalment considera que l'existència de l'escola reporta beneficis a la població i determina la seva continuïtat, requerint a l'Ajuntament l'abonament al mestre de tot el que ha invertit, personal i material¹³³.

Poc temps després, l'abril de 1864, possiblement per un increment de matrícula l'Ajuntament considera adient, a proposta de l'inspector, la creació d'una auxiliària a l'escola d'adults i de pàrvuls (les escoles regentades aleshores per mestre Arabí). Ajudantia que se li concedeix a Cristòbal Cladera¹³⁴, que ocuparà el càrrec fins l'any

128 *Llibre d'actes de l'Ajuntament de sa Pobra (1861-1866)*, acta de 28 d'abril de 1861. AMSP (56)

129 Ídem, acta de 10 d'agost de 1862.

130 Escrit de l'Ajuntament dirigit al mestre Arabí, de 12 d'agost de 1862, a *Correspondència entrades-sorrides (1728-1866)*. AMSP (199)

131 Ofici signat pel mestre Arabí, dirigit a l'Ajuntament de 12 d'agost de 1862, a *Correspondència - entrades (1861-1866)*, AMSP (98).

132 Ofici que l'Ajuntament dirigeix al Governador, de 13 d'agost de 1862 a, *Correspondència-entrades (1861-1866)*. AMSP (98)

133 Ofici de la Junta provincial d'Instrucció primària dirigit al batlle de sa Pobra, de 19 -1-1863. AMSP (98)

134 *Llibre d'actes de l'Ajuntament de sa Pobra (1861-1866)*, acta de 4 de setembre de 1864 (AMSP (56)

Es una llei que es manté vigent fins a 1970 que la Llei General d'Educació de Villar Palasí, determina la seva derogació. Un llarg període en el que la llei es mantindrà intacta, encara que es publiquen quantitats ingents de reglaments, que alguns estudiosos consideren que creen una situació en certa manera caòtica. Tot i això, té el mèrit d'haver-se mantingut al llarg de cent tretze anys, superant qualsevol canvi polític: monarquies, republicues, revolucions, dictadures....

Centrant-nos en el espai temporal que finalitza el 1900 i que hem recorregut amb aquest estudi, podem analitzar quins efectes positius o negatius va tenir la seva aplicació. La necessitat de consensuar implica fer concessions i retallar les expectatives.

La Llei deixa de banda la gratuïtat universal. Únicament l'ensenyança primària elemental i obligatòria de 6 a 9 anys gaudeix d'una relativa gratuïtat. Relativa perquè sols les famílies declarades pobres de solemnitat poden enviar els seus fills a l'escola sense haver de pagar. La gratuïtat no s'aplica tampoc a l'ensenyança primària superior ni a l'ensenyament mitjà. Per tant l'educació continua sent minoritària i classista. Es manté, a la pràctica, el plantejament de l'antic règim: a l'estament social més baix li era suficient la instrucció que rebia a les escoles elementals ja que la seva funció laboral s'aprèn per imitació al costat dels pares o als tallers. Només les classes més acomodades poden invertir en educació dels seus fills destinats a ser la classe privilegiada i dirigent del país.

L'obligació de crear escoles també té els seus límits marcats pel nombre d'habitants de la localitat. Així sa Pobla no pot gaudir d'ensenyança primària superior, tot i que superar aquesta etapa obria les portes a l'ensenyament mitjà. La creació d'escoles té així mateix la necessitat de superar un altre entrebanc, la manca d'economia dels municipis sobretot després de la desamortització de Madoz (1854-56). A sa Pobla trobem alguns moments en que l'escas poder econòmic de l'Ajuntament afecta a algunes de les decisions de creació d'escoles, d'arranjament dels locals destinats a escoles....

De fet només arribant al final del període hi haurà les dues escoles de nins que li corresponen per població. Una única escola pública de nines es mantén durant tot el període. Hem de recordar que la llei al seu article 101, estableix la creació de dues escoles completes de nins i dues, també completes, de nines a les poblacions que superen els dos mil habitants,

“En los pueblos que lleguen á 2.000 almas habrá dos Escuelas completas de niños y otra dos de niñas. En los que tengan 4.000 almas habrá tres; y así sucesivamente, aumentándose una Escuela de cada sexo por cada 2.000 habitantes, y contándose en este número las Escuelas privadas...”

Sa Pobla en 1867 ja ho supera, en té 2.452 i en 1878 compta amb 4.861 habitants, però no va obrir una segona escola de nins fins l'any 1883. Una segona escola pública de nines haurà d'esperar al segle XX, encara que la localitat a finals del segle XIX gaudeix també d'una escola privada femenina.

La creació de juntes locals i provincials que contempla la llei, no desbanca el centralisme, sembla que al contrari el que fa és ralentitzar la presa de decisions: tots els fils es movien des de Madrid: creació d'escoles, nomenaments dels mestres, sous dels mateixos, materials didàctics, llibres de text.... Tot havia de ser corroborat pel Govern central.

La formació dels mestres és una exigència important que recull la llei obligant a la creació d'Escoles Normals a totes les capitals de província. A Balears ja comptàvem amb una Escola Normal masculina a càrrec de la Diputació des de 1842. No és el cas de la femenina, que es crea en 1872, però sota direcció de la Congregació religiosa de la Puresa. En referència a la formació de les mestres l'article 114 de la llei només fa recomanacions, així

*“El Gobierno **procurará** que se establezcan Escuelas normales de Maestras para mejorar la instrucción de las niñas y declarará Escuelas - modelos...”*

L'educació de la dona no es considera necessària al mateix nivell que la masculina. En certa manera la llei reflecteix la mentalitat de l'educació de l'Antic règim en relació al rol que la dona havia d'ocupar dins la societat. Dos exemples són: el diferent curriculum que la llei Moyano estableix per impartir a les escoles de nins o de nines i per altre banda, la voluntarietat de les províncies en la creació d'escoles normals femenines.

L'objectiu principal de la llei, l'alfabetització del país, avança molt lentament dins el període analitzat (1857-1900). Alguns autors assenyalen un descens de l'analfabetisme en un 15 %. El foment de les escoles nocturnes o de diumenge que recull l'article 106 destinades a complimentar una descuidada ensenyança primària, també tindrà els seus inicis dins aquest període, sense massa èxit. Encara que hem pogut comprovar que a sa Pobla, en alguns moments n'hi havia dues destinades als homes.

L'aplicació de la llei mostra serioses dificultats per motius socials, econòmics i polítics, que afecten a la creació d'escoles, a la formació dels mestres, als edificis escolars, als sous dels docents, etc... Tot i això podem concloure que va obrir les portes a debatre sobre les necessitats perentories de l'educació i tot allò que en fa referència.

**Les rodes de confecció de pell a sa Pobla:
El testimoni de les dones repuntadores
pobleres**

Toni Payeras García
Historiador de l'art
Tècnic del Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca

Paraules clau: rodes de confecció, pell, sa Pobra, repuntadores, treball femení.

Resum:

Aquesta petita comunicació recull i analitza el testimoni oral de sis dones pobleres que van participar d'una trobada que es va dur a terme dia 28 de juny de 2024 al Centre de cultura *Es Rafal*, a sa Pobra, on van ser les protagonistes d'una conversa, oberta al públic, sobre la confecció d'articles de pell en aquest municipi.

Gràcies al testimoni d'aquestes dones podrem descobrir algunes dades d'interès vinculades amb una de les indústries més importants de les passades dècades a Mallorca: la indústria de la confecció en pell i la marroquineria. Així, les seves vivències seran la clau que ens permetrà conèixer quines eren les condicions reals de treball que tenien com a repuntadores, quin tipus d'articles van produir, quin era el seu salari o com funcionaven les conegudes com a 'rodes' de confecció de pell en aquest poble, entre altres curiositats.

1. Introducció i contextualització

La indústria de la pell va ser una de les indústries més importants a Mallorca durant el segle XX. La gran majoria del pes d'aquesta recau en la importància històrica que va tenir la producció de calçat fet d'aquest material a Mallorca, no només durant l'època industrial, sinó amb molta més anterioritat, quan el calçat es produïa íntegrament de manera manual i artesanal. Tot i que gran part de la manufactura en pell es decantava cap al món de la sabata, en aquest treball ens centrarem en la confecció d'articles de moda fets d'aquest material, que té un auge de producció i exportació més tardà que el del calçat, però que també va tenir una gran importància, com veurem al llarg d'aquesta comunicació.

Com és ben sabut, Inca va ser en el passat el gran centre de producció, manufactura i distribució de tota casta d'articles relacionats amb el cuir a la comarca del Raiguer i a Mallorca. És a partir de l'any 1939 quan Antoni Ramis Tortella, que treballava com a sabater, va decidir donar-li un ús als retalls de pell que sobraven de la producció del calçat. Així, d'aquests sobrants, va començar a realitzar corretges de rellotge, carteres i bosses. D'un petit taller, a poc a poc, va passar a formar una gran fàbrica: *Manufacturas Ramis*. Ja a inicis de la dècada de 1950, fou quan va arribar el primer autobús de turistes estrangers interessats en la compra d'aquests productes, fet que va marcar l'inici d'un model de fàbriques-tendes de producció i venda d'articles de pell, que es van anomenar *leather factory shop*¹. Així, Antoni Ramis es convertiria en un dels grans pioners de la indústria de la marroquineria i la confecció en pell, que

1 Les primeres fàbriques van començar fent petits articles de pell com: corretges de rellotge, cinturons, carteres o bosses i, amb els anys, van anar evolucionant fins a productes d'alta pelleteria. Així mateix, algunes fàbriques també combinaven la confecció de penyores de moda i marroquineria amb la producció i venda de calçat (Museu del Calçat i de la Indústria, 2024).

tan important seria, especialment, durant el darrer terç del segle XX a l'illa².

L'elecció d'aquest tema i aquesta petita comunicació, per tant, tenen un sentit. Des del Museu del Calçat i de la Indústria, tot i que principalment ens centrem en l'estudi i la investigació sobre la història del calçat a Mallorca, estem estudiant també altres indústries auxiliars a la del calçat, com és la que ara analitzem. Aquesta necessitat d'investigar i conèixer la nostra història fou la que va donar naixement a una exposició temporal, que va estar present al museu entre els mesos de maig i novembre de 2024, i que es va anomenar precisament *Leather Factory Shop*.

Aquesta exposició neix d'una primera recerca encapçalada per dos dels tècnics que treballen al museu: la historiadora de l'art Yadira Fernández, comissària de l'exposició, i l'historiador Biel Company. Aquesta recerca va consistir, en gran part, en un recull de múltiples testimonis orals a través d'entrevistes personals i converses amb empresaris, dissenyadors, patronistes, repuntadores, talladors, i en definitiva, treballadors de la indústria de la marroquineria i la confecció de penyores de pell a Mallorca. El testimoni d'aquestes persones va donar a llum el que seria el corpus teòric de l'exposició³. Així mateix, les donacions materials que van fer molts d'ells (maquinària, dissenys, fotografies, patrons, pells, abrics, bosses, carteres, cinturons, etc.), són les que constituïren el gruix dels béns exposats. Aquest treball d'investigació, que va donar lloc a l'exposició, es va materialitzar a través d'una comunicació, recentment publicada a les XXV Jornades d'Estudis Locals d'Inca⁴.

Figura 1: Inauguració de l'exposició temporal *Leather Factory Shop* al Museu del Calçat i de la Indústria.

Font: Museu del Calçat i de la Indústria.

- 2 Es diu que en aquells anys, els turistes, que tenien un alt poder adquisitiu, eren capaços de buidar la tenda sencera d'estoc en un sol dia (Museu del Calçat i de la Indústria, 2024).
- 3 El testimoni oral d'aquests treballadors està recollit a: Museu del Calçat i de la Indústria (2024).
- 4 Per a aprofundir més sobre la confecció en pell i la marroquineria a Mallorca, vegi's: Fernández, Y., i Company, B. (2025). «Leather Factory Shop»: més que una exposició. *XXV Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 79-89.

Una vegada sabut això, és essencial destacar, doncs, que la conversa que es va fer dia 28 de juny de 2024 al Centre de cultura *es Rafal*, va ser una activitat d'investigació paral·lela, però vinculada amb l'exposició *Leather Factory Shop*, a través de la qual pretenem estudiar, conèixer i demostrar com, la producció i la manufactura de penyores de pell, tot i que depenia majoritàriament d'Inca com a gran centre productor, s'estenia també per altres comarques i pobles del Raiguer, entre ells sa Pobla, i que es materialitzava a través d'un important gruix de treball femení domiciliari, el qual va ser cabdal per al bon desenvolupament d'aquesta indústria.

Tot i que aquesta comunicació es centra en testimonis de repuntadores pobleres, és important mencionar que, com a part d'aquestes activitats d'investigació paral·leles a l'exposició, també es van dur a terme entrevistes i converses, amb posterioritat a la inauguració de l'exposició, amb repuntadores de Lloseta, Binissalem, Selva i Llubi.

Creiem que és important mencionar també que, tant la comunicació que es va fer a Inca sobre les fàbriques-tendes de pell com aquesta mateixa, que se centra específicament en la manufactura d'articles de pell en l'àmbit domiciliari a sa Pobla, són treballs inèdits, ja que no hi ha estudis ni investigacions específiques publicades sobre la indústria de la marroquineria i la confecció de pell a Mallorca ni a sa Pobla, a diferència de la indústria del calçat, que sí que té un gruix considerable de publicacions. És per això que hem considerat essencial el fet de preservar el testimoni oral d'aquestes dones, que són la memòria viva d'aquest sector, a través d'aquesta comunicació.

2. Metodologia

Pel que fa a la metodologia emprada per a la recopilació d'aquests testimonis, una vegada inaugurada l'exposició temporal al museu i tenint present la voluntat d'investigar als pobles dels voltants d'Inca, ens vàrem posar en contacte amb l'àrea de cultura de l'Ajuntament de sa Pobla, a través de la seva regidora, la senyora Catalina Maria Serra, qui molt amablement va acceptar cooperar amb nosaltres i ens va habilitar un espai per poder dur a terme la trobada. A través d'ella i d'altres persones del poble, es va fer una recerca de dones pobleres que haguessin treballat com a repuntadores d'articles de pell. Se'ns va facilitar un llistat amb el contacte telefònic d'elles i des del museu les vàrem telefonar per explicar-los quina era la nostra intenció.

Des de l'equip tècnic del museu es va debatre quina podia ser la millor manera de recollir aquest patrimoni oral, si a través d'entrevistes individualitzades o en grup, i es va discernir que la manera més adient seria reunir a un petit grup de dones, nascudes o residents al municipi, i que no fos una entrevista pròpiament dita, sinó que fos, més bé, una conversa informal i oberta, a la qual podria assistir qualsevol mena de públic. A més, es va pensar que la conversa tindria un millor desenvolupament gràcies a un guió de preguntes prèviament establert.

Crec que és necessari i important mencionar que aquest guió de preguntes es va gestar gràcies a la feina i la implicació dels usuaris d'Esment Guies, que són col·laboradors del museu, on fan visites guiades i tallers destinats a tota mena de grups i perfils. Ells van ser, amb l'ajuda de n'Antònia Bennassar - integradora social que gestiona aquest grup i, precisament, poblera de naixement - els que van decidir quines podrien ser unes bones preguntes per fer a aquestes dones. D'aquesta manera, després d'algunes sessions, supervisades per n'Antònia i per mi mateix, van confeccionar un llistat d'unes quinze preguntes que servirien per facilitar a aquestes dones el desenvolupament del relat sobre la seva experiència laboral i personal en aquest camp.

Una de les primeres dificultats que vam tenir fou la manca de recursos i temps per poder trobar aquest perfil que cercàvem. És obvi que el fet de no ser pobler i no conèixer molta gent d'aquí també fou una raó de pes. Quan ens passaven el contacte d'una d'elles, ens vàrem veure forçats a demanar-los a elles mateixes si tenien alguna amiga, coneguda o familiar que hagués treballat amb elles, per poder estendre una mica la xarxa de contactes i augmentar el nombre de dones possible. A més, vàrem percebre que, quan parlàrem amb elles per telèfon, algunes no varen voler participar en la conversa per vergonya, falta de confiança o per por.

Tot i això, fins uns dies abans de la reunió manjàvem al voltant d'unes set o vuit repuntadores, nombre de participants que vàrem considerar prou per poder dur a terme l'activitat. Sí que és veritat, però, que seria un nombre escàs si es volgués fer un estudi o una investigació més acurada, ja que a nosaltres ens ha servit per poder manejar xifres i dades bastant generalitzades. Per tant, podria plantejar-se aquesta comunicació com a possible punt de partida per a futurs investigadors que disposin de més recursos i més temps per treballar aquest tema.

Una altra llosa amb la qual vam haver de lluitar va ser el fet que alguna d'aquestes dones era ja de bastant avançada edat, així com alguna d'elles que patia de problemes de salut, mobilitat o de minusvalideses físiques. Per aquesta raó, al final es presentaren a la convocatòria oficial només quatre dones. Així i tot, vaig tenir l'oportunitat i la sort de poder reunir-me de manera extraordinària, en una data alternativa, amb dues dones més. Una d'elles no va poder desplaçar-se a la biblioteca el dia de la conversa per problemes de mobilitat, però molt amablement em va obrir les portes de casa seva per poder parlar amb ella i, fins i tot, em va ensenyar la màquina de repuntar amb la que treballava fa ja cinquanta anys.

La conversa a *es Rafal* es va iniciar amb unes paraules de la regidora de cultura de l'Ajuntament de sa Pobla i del director del museu, Sebastià Mascaró. Seguidament, es va projectar un petit vídeo documental de l'exposició *Leather Factory Shop*, amb testimonis de treballadors del món de la confecció en pell. Els usuaris d'Esment, que van ser els qui van confeccionar les preguntes, foren també qui les plantejaren a les dones presents, seguint un ordre d'intervencions prèviament establert. Jo mateix em vaig encarregar d'enregistrar el testimoni oral de les dones a través d'una gravació d'àudio i també agafant notes a mà.

La durada de l'esdeveniment va ser d'aproximadament una hora i mitja, hi van participar activament les quatre dones presents i també gran part del públic assistent, de manera que va ser una conversa entranyable i molt enriquidora, on elles van sentir-se protagonistes i van tenir l'oportunitat de donar a conèixer les seves vivències i algunes coses que molts no coneixíem sobre aquest ofici.

Pel que fa a les altres dues entrevistes particulars, em vaig encarregar de reunir a les dues dones restants alhora, en una reunió informal de poc més d'una hora a la qual vaig executar el mateix procediment que a la conversa a *es Rafal*. Gràcies a l'enregistrament en àudio i a les notes agafades manualment a les dues sessions s'ha pogut recollir i plasmar el testimoni oral d'aquestes dones a la present comunicació.

Figura 2: Fotografia de la conversa amb les dones repuntadores pobleres. Font: pròpia.

Figura 3: Fotografia de les repuntadores que van participar de la conversa a *es Rafal*. Font: pròpia.

3. La dona treballadora i la indústria

Abans d'entrar en l'anàlisi del testimoni oral de les nostres protagonistes m'agradaria, a tall d'introducció, afegir molt breument dues notes sobre la dona i el treball femení. Històricament, s'ha estès la premissa de què una bona dona havia de ser mare, esposa i mestressa i, en part, és veritat, perquè només una dona pot ser mare, però no podem caure en l'error de generalitzar i pensar que la dona es dedicava només a cuidar la casa i els infants. La dona sempre ha treballat, ha realitzat tota mena d'activitats: s'ha dedicat a les tasques del camp, combinant amb les feines domèstiques, les feines manuals i la cura de la família. Per tant, la seva pluriactivitat ha estat una peça clau dins l'estructura social i econòmica (Rebassa Gelabert, Rosselló Hernández i Ginard Esteva, 2018, p. 145).

La incorporació de les dones al món fabril mallorquí està documentada ja des del moment de la creació de les fàbriques, des de la segona meitat del segle XIX, tot i que l'activitat manufacturera sense una regulació horària és present amb molta més anterioritat⁵ (Escartín Bisbal, 2000, p. 114).

Dins el procés industrial mallorquí fou important la funció de les dones a la producció, les quals fan una irrupció en el món fabril i de la manufactura com a complement del salari del cap de família. Entorn dels dotze anys, les dones eren col·locades pels seus

⁵ El treball domèstic femení, ja documentat des del segle XVIII, serà una peça clau de la manufactura mallorquina com una manera de proporcionar uns ingressos complementaris al nucli familiar. (Escartín Bisbal, 2000, pp. 114-115)

pares com a aprenents a casa d'alguna modista, sastre, sabater o altra indústria, com la de la pell. En molts casos, aquest sou era necessari per a la subsistència de la família o per augmentar l'economia. Les dones treballaven tant a casa com a les fàbriques, i era més normal que ho fessin al domicili familiar quan estaven casades i tenien fills⁶ (Manera, 2018, pp. 13-14).

Pel que fa als sectors industrials a Mallorca, un dels quals va ser el del cuir i la pell, es repetien una sèrie de patrons: eren sectors intensius en el treball, on hi havia una inversió tecnològica limitada (al principi), eren indústries orientades cap a l'exportació que s'adaptaven als mercats, van generar noves classes socials com la burgesia industrial (empresaris) i la classe obrera, utilitzaven la força laboral femenina i infantil, que participava d'una economia submergida i on generalment hi havia baixos salaris⁷ (Manera, 2018, p. 14).

Dins el procés de treball, són les dones les que s'encarreguen de les parts que requereixen més cura i minuciositat. Una d'aquestes tasques minucioses dins el sector de la confecció de penyores de pell, era el repuntat. Aquesta minuciositat del treball femení era la que permetia que es pogués obtenir un producte final d'alta qualitat (Rebassa Gelabert, Rosselló Hernández i Ginard Esteve, 2018, p. 150).

És per això que un dels objectius principals d'aquesta comunicació és rompre amb aquella concepció errònia de la dona de l'època franquista, sempre ancorada a la cura de la llar, la maternitat i la vida conjugal. Amb aquest treball es pretén demostrar que la dona, encara que en molts casos relegada laboralment a àmbit domèstic, ha estat sempre treballadora i, especialment, durant el període que analitzem, com ara veurem.

4. El testimoni de les repuntadores pobleres

- *Per què varen decidir fer feina dins el sector de la pell?*

Sa Pobla és un poble agrícola i en aquell temps la majoria de la gent treballava al camp amb els seus pares. Molta gent no es podia permetre tenir estudis superiors, ja que en el passat era molt difícil accedir a aquests estudis si no es procedia d'una família amb recursos econòmics.

Treballar al camp era una feina cansada, les jornades de treball eren llargues i dures, fent feina sota el sol i suportant temperatures extremes. Moltes d'elles no ho volien fer, però en la majoria dels casos, no hi havia alternativa.

6 Aquest treball domiciliari consistia en una externalització d'una bona part de la producció per tal d'abaratir els costos de l'empresa (Rebassa Gelabert, Rosselló Hernández i Ginard Esteve, 2018, p. 150).

7 En la majoria d'ocasions, els baixos salaris que rebien les dones les condemnaven a la precarietat si aquestes no formaven una unitat familiar. Aquest fet les obligava a realitzar una doble activitat, per poder assumir majors guanys i ingressos per a la llar (Rebassa Gelabert, Rosselló Hernández i Ginard Esteve, 2018, p. 158).

L'entrada d'aquestes dones en el sector de la confecció en pell coincideix amb el moment de més auge d'aquesta indústria, un moment d'expansió i exportació del producte en què es necessitava molta mà d'obra⁸. A causa de la gran demanda de confeccionistes, moltes dones van accedir a aprendre'n. Algunes d'elles van ser les primeres dones de sa Pobla que s'hi apuntaren. A més, generalment, van tenir la sort de tenir alguna familiar, amiga, veïna o coneguda que treballava com a modista o que sabia cosir, per això, fou més fàcil per a elles poder entrar dins aquest sector i aprendre'n més ràpidament⁹.

L'auge d'aquest sector de la pell va coincidir amb el creixement del turisme a les Illes Balears, per això, una altra gran oferta laboral per a la gent de la part forana era anar a treballar als hotels. Moltes dones dels pobles al voltant de les zones més turístiques treballaven com a cambres de pisos, com a netejadores o com a repuntadores per als hotels. Tot i això, les protagonistes d'aquesta conversa ens contaven que anar a treballar als hotels estava mal vist per les famílies i habitants locals, ja que era una feina que majoritàriament feien les dones fadrines que emigraven a Mallorca des d'altres regions de la península¹⁰ i tenia atribuïdes unes connotacions bastant negatives. Per tant, aquestes dones emigrants tenien una mala fama que els parents de les nostres protagonistes no estaven disposats a tolerar.

Per això, tot i que, com hem vist, el treball com a repuntadora en la manufactura del cuir va ser una oportunitat laboral innovadora i atractiva, hem d'entendre que pràcticament la totalitat d'elles van començar a treballar per necessitat econòmica.

- *Amb quina edat varen començar a treballar?*

La gran majoria de les dones presents ens conten que van començar a treballar a una edat prematura, concebuda des dels estàndards actuals, cosa que era habitual en aquells anys. Des de ben joves, quasi en edat escolar, ja començaven a tenir els seus primers contactes amb el món laboral. A més, com que moltes famílies no tenien recursos econòmics suficients, no podien permetre's pagar als seus fills uns estudis superiors i, per això, aquests necessitaven començar a treballar des de ben joves per poder ajudar econòmicament a casa seva i començar a pensar en el seu propi futur.

8 En un principi, eren petits tallers que van començar fent productes que es venien a nivell local però, poc a poc, es van anar submergint en l'exportació d'aquests productes. Marques com Munper van ser número 1 en exportació i venien productes per tota Europa, Àsia i Amèrica. Això es deu a una iniciativa del Govern Balear, que va donar suport a les firmes mallorquines i les va donar una empena per que poguessin participar d'esdeveniments internacionals, cosa que va obrir les portes del mercat internacional a moltes marques locals (Museu del Calçat i de la Indústria, 2024).

9 Pel que fa al repuntat, era una feina que exclusivament realitzaven les dones. Una vegada que els talladors de pell ja tenien preparats els patrons, s'enviaven a les repuntadores, que s'encarregaven d'encolar, martellejar i repuntar-los (Museu del Calçat i de la Indústria, 2019).

10 A principis dels anys 1960, va ser un dels moments de més demanda i treball en el sector de la pell, cosa que va propiciar que emigrés cap a Mallorca una gran quantitat de ciutadans que provenien d'altres regions de la península, que venien cercant una oportunitat laboral (Socialistes Independents de Lloseta, 2019).

De les dones que han parlat amb nosaltres, la majoria van començar a treballar com a repuntadores de pell entre els 14 i els 20 anys, amb un únic cas en què una d'elles va començar en aquest sector ja als 30 anys. Per tant, si tenim en compte els casos que hem recollit a sa Pobla i també als altres pobles que hem analitzat, i n'extraïem una mitjana, podem deduir que, generalment, les dones van començar a treballar com a confeccionistes de pell entorn dels 16 o 17 anys, essent conscients que en molts casos ja hi feien feina amb només 14 anys.

- *Quan ho varen deixar i per què?*

Després d'analitzar el cas de sa Pobla, podem treure en conclusió que la majoria de les dones pobleres van començar a repuntar pell bastant joves, però també van deixar de fer-ho professionalment a no molt avançada edat. Tenim un cas en què una de les repuntadores va treballar en aquest sector només durant quatre anys. La resta, oscil·len entre els 12 i els 20 anys fent feina de repuntadores. El que sí que podem treure en conclusió és que, la majoria van començar a repuntar essent fadrines o recentment casades, perquè podien treballar a casa estant embarassades o tenint els nens petits, però, quan aquests eren ja una mica més grans i independents, generalment, varen deixar aquesta feina per canviar de professió. Alguna de les dones presents assegura portar pràcticament 30 anys sense treballar de repuntadora.

- *Com en varen aprendre?*

Totes elles en van aprendre a través d'alguna familiar, amiga o coneguda que sabia repuntar a màquina. Entre elles s'ajudaven i se n'ensenyaven. La majoria, durant la seva infantesa, van tenir el model de les seves mares, que generalment sabien cosir i brodar. Una d'elles ens conta, molt emocionada, que ja des de ben petita, amb només vuit anys, es va interessar per la confecció. Tenia una amiga més gran que ella, de setze anys, i la veia tots els dies com engomava i repuntava, i va quedar encantada d'aquesta feina.

El procediment per aprendre'n era el següent: les dones interessades a aprendre'n anaven als domicilis de les que en sabien. Hi anaven cada dia o els dies que podien¹¹. Una vegada que ja en sabien, elles podien també ensenyar-ne a altres dones més inexpertes. Una dada interessant a tenir en compte és que, si volies fer feina de repuntadora, t'havies d'interessar tu i moure't per aprendre'n. No te n'ensenyava ningú que treballés a fàbrica, sinó que eren una mena de tallers domèstics.

Una de les dones entrevistades contava que algunes fàbriques-tendes de pell van intentar establir un taller de confecció a sa Pobla, però que no va funcionar. Afirmava que, fins i tot, van intentar posar-lo a casa seva, però que ella mateixa s'havia d'encarregar de tota la gestió i de posar també el material, i no va voler pel gruix de feina i diners que implicava.

11 Algunes d'elles ens contava com, en tan sols un mes, ja n'havia après i podia treballar ella de manera autònoma.

Una de les nostres protagonistes assegura que fou una de les repuntadores més experimentades a sa Pobla i, per aquesta raó, una gran quantitat de dones del poble i dels voltants van passar per casa seva per aprendre l'ofici. Quelcom que recalca és que no totes les dones que sabien repuntar valien per ensenyar-ne. Per això, ensenyar-ne a altres dones era, no només un prestigi i un privilegi per algunes, sinó també una manera d'ajudar altres veïnes del poble a aprendre un ofici i poder guanyar-se alguns diners per compte propi.

- *Quin tipus de penyores de vestir van confeccionar?*

La gran majoria d'elles van ser confeccionistes de jaquetes de pell, que era una de les penyores que més es produïa i venia a la zona del Raiguer. Una d'elles assegura que no va començar fent jaquetes, sinó que feia unes faldes que en aquell moment estaven molt de moda, que es deien faldes de serrat. També les van oferir fer guants, però segons contem no va ser una producció especialment prolífica a sa Pobla, sinó que era més habitual a altres pobles més propers a Inca, com Selva o Campanet. Una cosa que sí que es va estendre clarament a sa Pobla va ser la producció de babutxes de pell. La majoria coincidien en el fet que en van fer, però que no era la seva activitat preferida perquè se n'havien de produir molts de parells i estaven molt mal pagades.

Una d'elles va fer també penyores de pell de conill a un petit taller domèstic d'una dona que nomia Margalida Vicens, nascuda a Santa Margalida, però que vivia a sa Pobla.

També va ser habitual la manufactura de pantalons i bosses de pell, tot i que en menor escala en comparació amb les jaquetes.

Figura 4: Disseny, patrons i jaqueta de pell (Piris). Exposat a *Leather Factory Shop*. Font: pròpia.

Figura 5: Bossa (Candior) i jaquetes (Benet Melsion i Munper). Exposat a *Leather Factory Shop*. Font: pròpia.

- *Què eren les “rodes” i com era el procediment?*

A sa Pobla no hi havia fàbriques-tendes de pell, per tant, i en tots els casos, les dones que hem entrevistat van treballar per marques d’Inca, lloc on sí que predominaven les empreses i fàbriques de manufactures en pell. El procediment de les rodes era el següent. Un treballador representant de la fàbrica-tenda, portava les pells ja tallades de fàbrica i s’encarregava de repartir-les a totes les cases de les repuntadores associades a la seva fàbrica. El transport dels “cortes”, que era com anomenaven els retalls de pell que havien de repuntar-se, es feia amb un o diversos vehicles associats a l’empresa.

Segons afirmen les protagonistes, aquests representants solien presentar-se als domicilis de les repuntadores diàriament i repartien feina per a tota la setmana. A més, si tenien encàrrecs urgents, podien comparèixer a qualsevol hora del dia. Mai es presentaven a la mateixa hora. Tot depenia de la urgència dels encàrrecs que hi hagués. Hi havia algunes dones que s’encarregaven de fer les urgències. Aquestes comandes urgents es solien entregar a primera hora del matí, per tenir més temps per fer la feina i, una vegada acabades, els repartidors passaven a cercar-les als domicilis de les repuntadores.

Una cosa interessant a saber d’aquest procés de confecció és que les repuntadores rebien els patrons de pell ja tallats, per això, elles només s’havien d’encarregar d’encolar les peces i repuntar-les. Era com fer un trencaclosques, ordenar els patrons i ajuntar-los. A més, les jaquetes venien amb unes mostres de com havien d’anar situats els patrons. Per tant, venien ja marcades i, segons elles, solia ser senzill compondre-les. Una vegada n’havien fetes unes quantes, el procés era molt més àgil i ràpid.

Tot i això, a la conversa les dones explicaven que hi havia vegades que si un client volia comprar una jaqueta, però li agradava amb les butxaques d’un altre model, els repartidors es presentaven amb aquests encàrrecs i elles havien de canviar les butxaques d’un model a l’altre. Així, el client podia comprar la roba a tenda, encomanar aquest encàrrec a les repuntadores i tenir la peça al seu gust l’endemà.

Com s’ha mencionat amb anterioritat, totes les dones presents havien treballat per a empreses d’Inca. Algunes de les més reconegudes podien ser: Modas Ota, Tuent, Modak, Antony’s, Munper, Amge, Unic, Reylan, Moda Pell, Fàbrica Ramis, Asinca o Ramcoll, entre moltes d’altres (Museu del Calçat i de la Indústria, 2024). Una de les dones entrevistades, que era de les millors treballadores de l’empresa, es va encarregar de fer tot el mostrari per a la fàbrica Munper, una de les més prestigioses de Mallorca.

- *Com era treballar de manera domiciliària?*

Una dada important a tenir en compte és que pràcticament cap de les dones mai va

treballar a fàbrica. Gran part del treball de confecció de les empreses quedava relegat a àmbit domèstic¹².

Només una de les dones reconeix que, temporalment, va fer feina de repuntadora estant assegurada. Així mateix, quan no era temporada de confeccionar jaquetes, la van portar a treballar a fàbrica, sense assegurar, i li ensenyaren a fer bosses. S’hi va estar dos o tres mesos i llavors va tornar a casa seva a seguir amb les jaquetes. Això només ho feien amb les tres o quatre dones que millor repuntaven a l’empresa, segons ens conta.

Totes coincideixen a afirmar que haguessin preferit, per tema d’horaris, treballar a fàbrica. A la fàbrica tens un horari fix i estable, en canvi, treballant des de casa no hi havia un horari¹³. Elles podien organitzar-se i fer feina les hores que volien. Tenien més llibertat, però això implicava que s’havien de posar a treballar a qualsevol hora del dia.

Una anècdota interessant que il·lustra el que acabem de mencionar és la d’una de les dones, que ens contava que quan era jove i treballava de repuntadora, per poder anar a les festes de Sant Joan de Ciutadella, un any es va organitzar de tal manera que es va quedar repuntant fins a les 4 de la matinada. El seu pare quan la va veure li va dir que anés a dormir, però ella va acabar la seva feina i se’n va poder anar a Menorca, tot i que se n’hi va anar fora haver dormit res.

Una altra de les dones ens contava que el seu pare va habilitar una habitació a la part posterior de la casa pensada especialment perquè ella pogués treballar. Aquest habitatge era antigament usat com a galliner i llenyer. Van pensar a habilitar l’espai, en el que hi van caber quatre màquines industrials. Així, ella mateixa va poder ensenyar a repuntar pell a la seva tia, a la seva mare i a una altra veïna del poble. D’aquesta manera, van establir un petit taller on podien fer feina sense molestar ni fer renou dins la mateixa casa.

En definitiva, tot té els seus pros i contres, però totes coincidien a dir que poder fer feina a casa era més còmode perquè es podien organitzar com volien i se sentien una mica més lliures. De fet, una d’elles recordava com, mentre repuntava i encolava patrons, podia mirar les novel·les que posaven a la televisió o escoltar la ràdio. El més estressant era quan tenien encàrrecs urgents, que sí que havien de fer feina amb més pressió.

12 Les dones que treballaven a fàbrica solien estar assegurades i eren poques comparat amb les que no estaven assegurades treballant des de casa.

13 Per il·lustrar una mica la realitat durant la primera dècada del segle XX pel que fa al treball domiciliari d’homes i dones, es percep clarament la superioritat del treball domiciliari femení. De 11.300 homes que treballaven per a fàbriques, només 1.800 ho feien a domicili; mentre que del costat femení, de 14.100 treballadores, 6.500 ho feien a domicili. Per tant, només un 15% dels homes vinculats a la indústria treballaven a casa, mentre que en el sector femení s’incrementava el nombre fins un 46%. Així i tot, les dades no són plenament acurades perquè moltes dones que treballaven a domicili apareixien als censos sense cap ocupació específica (Escartín Bisbal, 2000, p. 120-121). Aquesta situació seguiria a l’alça durant les següents dècades.

- *Quines màquines i materials usaven?*

Les màquines que usaven per repuntar eren màquines industrials o semiindustrials de pell. Elles concretament les que van usar més van ser les màquines de la marca ALFA. També van usar les màquines específiques per repuntar guants, que eren diferents.

És interessant valorar que l'empresa els subministrava el material complementari a les pells, com el fil o la cola, però que les màquines les havien de pagar i comprar elles mateixes. És important saber que aquestes màquines eren bastant cares en aquell moment i que, a més, hi havia peces com la llançadora o les agulles, que moltes vegades es trencaven durant el repuntat, i que també les havien de comprar elles i reposar tantes vegades com fes falta (Socialistes Independents de Lloseta, 2019).

Totes elles coincideixen en que les màquines de cosir d'aquell temps eren molt millors que les actuals, perquè amb elles podies fer coses que no es poden fer amb les noves.

Una de les protagonistes encara té en possessió la màquina que usava per repuntar en aquells anys. La va adquirir l'any 1973, i el més impressionant de tot és que, després de 52 anys, encara la segueix usant avui en dia i confirma que segueix funcionant molt bé.

Figura 6: Màquina de cosir jaquetes (ALFA). Exposada a *Leather Factory Shop*. Font: pròpia.

- *Quin era l'horari laboral? Quantes hores podien treballar al dia?*

No hi havia un horari laboral establert ni fix. Moltes vegades havien de treballar durant la nit. Una d'elles conta que esporàdicament es presentaven a casa seva a les nou o deu de la nit i li duïen una jaqueta que necessitaven l'endemà al matí. Això vol dir que a vegades s'havien de passar tota la nit repuntant, i a les sis o les set del matí els representants de la tenda tornaven a casa seva a cercar l'encàrrec. També era habitual, especialment a les dones que millor repuntaven, que li portessin jaquetes que

havien estat mal confeccionades per altres dones, perquè les arreglessin. Una d'elles conta que n'hi van portar una i els dos caps de l'empresa, que havien d'emportar-se aquella jaqueta el matí següent, es van presentar a casa seva i van esperar que l'acabés. L'endemà al matí, van partir a l'aeroport amb la jaqueta ja arreglada, i la van poder exhibir a la fira a què es dirigien.

Per desgràcia no hi havia un control exhaustiu de les hores de treball, ja que no hi havia un contracte que fixés les hores de feina obligatòries. El que sí que afirmen totes elles és que feien moltes hores de feina al dia. Si volien aspirar a tenir un sou mitjanament digne havien de dedicar moltes hores a repuntar. I moltes hores són entre 12 i 14 hores al dia. S'aixecaven al matí prest i se n'anaven a dormir el vespre tard.

Com que el seu sou no el cobraven per hores sinó per article fabricat, elles calculaven el temps que havien d'invertir a confeccionar tantes penyores, i així sabien quina quantitat de diners guanyarien. Tot i això, sabien que necessitaven dedicar moltes hores al dia per cobrar una quantitat considerable. Una d'elles conta que, habitualment, podia passar-se repuntant des de les nou del matí fins a les deu o onze de la nit i, així i tot, avançava feines per a l'endemà.

Pel que fa a l'explotació que suposava fer feina a escarada i a les llargues jornades laborals, ja tenim alguns testimonis dels primers anys del segle XX, que testimonien què poc va canviar la situació en una cinquantena o seixantena d'anys:

Los muy ladinos fabricantes aprovechándose de la candidez de las obreras y de la miseria que sufren, las han hecho creer de que cuanto más producen más ganan. Y al efecto han implantado el trabajo a destajo. Que es el sistema más inocuo de explotación. Como que tiene por objeto (sin que el patrono tenga que vigilarle) alcanzar del obrero el máximo de producción. Para calcularle el mínimo que le puede exigir. Y rebajarle de paso el salario. No llenado aun con lo anterior el saco de su avaricia, hacen trabajar a sus operarias doce y catorce horas por jornada.¹⁴

Una curiositat sobre aquest tema és que algunes d'elles ens contaven que, quan començaren a festejar amb els seus futurs marits, festejaven en moltes ocasions davant la màquina, mentre treballaven. La majoria deien que haguessin preferit fer menys hores de feina per haver pogut gaudir més del temps lliure i d'oci amb els seus marits i fills, però varen elegir lliurement treballar més per poder guanyar més diners.

Mencionen fins i tot que per guanyar temps, feien torns amb les veïnes per portar o recollir els nins de l'escola. Fins i tot, el diumenge, que era el dia lliure, l'havien de reservar per fer la roba neta o planxar. Així doncs, no tenien temps per jugar amb els seus fills i moltes vegades pagaven el cansament i l'estrès amb ells¹⁵.

14 *El Obrero Balear*, nº 94, 20 de setembre de 1902, p. 2. Citat a Escartín Bisbal (2000, p. 123).

15 Així mateix es manifesta als testimonis de les repuntadores a Socialistes Independents de Lloseta, (2019).

- *Com era el tracte amb els empresaris?*

En línies generals, totes elles estan d'acord que el tracte dels empresaris cap a elles era bo. Generalment, no tenien contacte directe amb ells, perquè com que treballaven de manera domiciliària amb qui més es relacionaven era amb el representant, que era qui entregava les comandes i pagava, però sí que hi ha alguns casos particulars en què alguna d'elles parlava directament amb els caps de l'empresa perquè no li agradava com tallaven les pells, per exemple. D'aquesta manera, va tenir la potestat de què es treballés com a ella li anava millor, perquè el producte final tingués millors acabats i menys defectes.

Una de les protagonistes ens contava com, en una ocasió en què laboralment un company de feina havia estat molt dur i injust amb ella, l'empresari va sortir en defensa seva. És un gest que ella recorda amb molta tendresa i que denota que, tot i que moltes vegades no tinguessin una relació d'amistat, es podien sentir respaldades pels seus caps a través d'aquests gestos.

- *Com era compaginar la vida laboral domèstica amb les obligacions familiars?*

Totes estan d'acord que no va ser feina fàcil haver de compaginar el treball domiciliari amb les obligacions familiars com a esposes i com a mares. A tot això es suma que, en aquells anys, la contribució domèstica masculina es reduïa a poc més que l'aportació econòmica per al manteniment de la casa i la família, i que la dona era qui s'encarregava de les labors domèstiques com a mestressa de la casa. Per tant, a més d'haver de treballar durant moltes hores com a confeccionistes de pell, aquestes dones havien d'encarregar-se també de la neteja de la casa, de cuinar, d'anar a comprar i de cuidar els infants, entre altres tasques¹⁶.

Alguna d'elles contava que, quan era fadrina, s'encarregava de guardar els fills de la seva germana, anar-los a cercar a la guarderia o a l'escola i, alhora, haver de treballar repuntant jaquetes. L'estrès formava part del dia a dia i tenien la sensació que s'acumulaven les tasques. Si no eren les labors de la casa, eren les comandes de la pell. Per això, moltes vegades, els encàrrecs els feien durant la nit, que era el moment que podien estar més tranquil·les i concentrades en el repuntat.

- *Com es pagava i quina era la remuneració?*

Cobraven setmanalment o mensualment i rebien els diners en efectiu dins un sobre. El mateix repartidor que portava i recollia les comandes a cada domicili era el que aprofitava per pagar-los quan havien acabat de confeccionar les penyores.

No es duia un compte de les hores que havien treballat, com es fa actualment, sinó que elles cobraven per article fabricat. Cada tipus de jaqueta tenia un preu depenent de la feina que portés, i elles podien saber el que cobrarien depenent del nombre de

16 Totes les repuntadores que han estat mares afirmen haver treballat "amb un peu a l'amaqueta (de l'infant) i l'altre al pedal (de la màquina de repuntar)", tal i com es referencia a: Socialistes Independents de Lloseta (2019).

jaquetes que confeccionessin. Segons ens conten, mai varen tenir problemes a l'hora de cobrar.

Una curiositat sobre aquest tema és que hi va haver un moment concret, entorn de mitjans de la dècada de 1990, en què les empreses van deixar de pagar a les treballadores domiciliàries en metàl·lic, i van començar a pagar a través del banc, perquè els empresaris es van veure obligats a tenir els seus treballadors assegurats. Arribat aquest punt, molta gent se'n va anar de les empreses perquè amb aquest sistema, quedava tot enregistrat, d'on i quants de diners cobraves, i això no li va interessar a molta gent. A partir d'aquest moment, t'havies de presentar al banc a cobrar el salari.

Pel que fa a la remuneració, es dona una certa dicotomia entre les respostes de les protagonistes. Per una banda, afirmen que no es cobrava prou. Si ho comparem amb el sou dels homes, era inferior¹⁷ i, a més, ells solien estar assegurats i elles, com a repuntadores, no, a més que en la majoria dels casos ells tenien un horari establert i elles no¹⁸.

Al principi, una repuntadora de pell cobrava unes 125 pessetes per penyora produïda, el que equivaldria a menys d'un euro actual per jaqueta. Llavors varen pujar a unes 200 pessetes per jaqueta. Pel que fa a les babutxes, que va ser una producció molt habitual a sa Pobla, totes afirmen que estaven molt mal pagades. Un sac de 50 parells de babutxes no es pagava a més de 10 euros. Per tant, no es podia guanyar massa més que 30 o 40 euros setmanals amb les babutxes.

Per il·lustrar una mica aquesta precarietat, una d'elles confirma que el seu primer sou, treballant tota la setmana, va ser de 1500 pessetes, el que equivaldria a uns 10 euros actuals. A poc a poc es donarien lleugeres millores salarials, però no extraordinàries.

Tot i això, entre tots els aspectes negatius exposats, treien un punt en positiu, que era el fet que tot el sou que cobraven era net, ja que no havien de declarar res ni pagar a la Seguretat Social.

- *A més de repuntadores, varen treballar d'alguna altra cosa?*

Algunes d'elles van treballar també als hotels, però ja una vegada casades i amb fills. Era una feina molt sol·licitada en aquell moment que, a diferència de la feina de repuntadores de pell, sí que els assegurava a la Seguretat Social i podien oficialment cotitzar per, al final de la seva trajectòria laboral, poder cobrar una paga de jubilació que no tindrien en el sector de la pell.

Algunes d'elles afirmen també haver fet feina al camp. Fins i tot, diuen haver fet les dues feines alhora. Segons ens informen, algunes setmanes deixaven la feina de

17 Aquesta desigualtat salarial per sexes queda patent en els testimonis enregistrats a: Museu del Calçat i de la Indústria (2021).

18 Per il·lustrar aquesta desigualtat salarial a través de nombres, durant les primeres dècades del segle XX, mentre que un home podia cobrar un màxim de 4'50 i un mínim de 1'50 pessetes, les dones només apercebiem un màxim de 1'25 i un mínim de 0'50 pessetes, és a dir, pràcticament una tercera part que els seus companys (Escartín Bisbal, 2000, p. 126).

la confecció i es dedicaven només al camp, o al contrari. Com que no hi havia una regularitat en el treball ni un contracte a complir, podien decidir no fer feina durant algunes setmanes per després reprendre-la quan volien.

Una altra d'elles va treballar a la fàbrica de Can Garcia fent caps de sabates abans de dedicar-se a confeccionar jaquetes.

Finalment, dues de les repuntadores afirmen haver obert un negoci després d'haver treballat en la pell. Una d'elles va obrir una pizzeria i l'altra, un bar, ambdues junt amb l'ajuda dels seus marits. Per tant, van canviar completament de professió.

- *Alguna va tenir la possibilitat d'estudiar?*

Cap d'elles va tenir la possibilitat d'adquirir estudis superiors durant la seva adolescència o joventut. Això no significa que no volguessin, al contrari. La majoria d'elles afirmen que, si els hagués estat possible, haurien seguit estudiant. Algunes d'elles diuen amb un clar convenciment que eren molt bones estudiants i que servien. Pràcticament, la totalitat d'elles no ho van fer perquè la situació econòmica familiar no ho permetia, a més que socialment no estava gaire ben acceptat que les dones estudiessin en etapes en què s'havien de casar o tenir fills. Per això, moltes no ho van fer per les pressions socials a què estaven sotmeses des de ben joves a casar-se i tenir fills.

Només una d'elles va poder accedir a estudis superiors. Ens conta que des de ben jove tenia clar que ella volia seguir estudiant, però en el moment no va poder fer-ho. Ara bé, després d'uns anys treballant com a repuntadora, amb 40 anys i amb les seves filles ja adolescents, quan es va trobar sense assegurar i sabent que no podria cobrar una jubilació, va decidir estudiar el mòdul d'auxiliar d'infermeria i ha tingut la sort de treballar en el sector sanitari fins a l'actualitat.

- *Algun record o anècdota sobre la feina?*

Un signe de la importància i la qualitat d'aquesta indústria és que els productes que aquestes dones confeccionaven eren consumits, no només per persones anònimes, sinó també per personatges famosos¹⁹. Una d'elles va rebre un encàrrec molt especial. Fernando Romay, un dels jugadors més reconeguts de la història del bàsquet espanyol, pivot del Real Madrid i de la selecció espanyola, va voler comprar-se una jaqueta de pell de la fàbrica per la qual treballava aquesta dona, però a causa de la seva estatura (2,13 m) no n'hi havia cap que li anés bé. Els encarregats van pensar que ella podria fer-ne una a mida per ell i li van dur en un encàrrec nocturn perquè la fes.

Una anècdota que es repetia en gairebé tots els casos és que, a l'hora de fer les jaquetes, s'havien d'usar unes coles per aferrar els patrons de pell. Ens contaven com, d'olorar aquestes coles durant tantes hores seguides, anaven com a "col·locades". Com que els infants coexistien en el mateix habitatge que les seves mares, també respiraven del

19 Entre els personatges que consumien aquestes penyores de vestir regularment s'hi trobava també la famosa presentadora de televisió Maria Teresa Campos, qui any rere any comprava aquests productes de pell fets a Mallorca (Museu del Calçat i de la Indústria, 2024).

mateix aire que elles, cosa que denota que no hi havia un control sanitari en aquest sentit. Així i tot, guarden un bon record d'aquestes olors a cola i pell, que els remetien la nostàlgia d'aquells anys (Museu del Calçat i de la Indústria, 2021).

Una d'elles conta com, en alguns casos, hi havia un tipus de jaquetes que portaven unes muscleres molt grosses a les espatlles, i que a vegades els repartidors no pensaven a dur-les junt amb la comanda. Com que l'encàrrec s'havia de fer i acabar, en moltes ocasions havien d'improvisar, i feien aquestes muscleres de qualsevol pedaça. En una ocasió, li van dir a una de les repuntadores que usés algun material fort i resistent i, per sortir del pas, va fer les muscleres d'un retall de tela de sac de patates que tenia a mà.

Quelcom que per desgràcia sí que ha estat comú en gran part dels casos han estat les seqüeles físiques que han sofert aquestes dones a causa de les postures adoptades durant anys i anys de repuntar. Moltes afirmaven tenir dolor intens a les espatlles, lumbars, cervicals, problemes de túnel carpià i rampes als dits. Com a mesura ràpida per alleugerir la càrrega, prenien una aspirina, es posaven dretes, feien una volta per descarregar l'esquena i es tornaven a posar a treballar. Moltes vegades, també, es clavaven les agulles de la màquina durant el repuntat. Se la treien, es posaven esperit o aigua oxigenada i seguien fent feina (Socialistes Independents de Lloseta, 2019).

5. Conclusions

Una vegada recollit i analitzat el testimoni vital de les repuntadores pobleres es poden extreure les següents conclusions:

- La indústria de la confecció d'articles de pell es fa present a sa Pobra i molts altres pobles de Mallorca gràcies a una externalització i expansió dels centres de producció, que surt de l'exclusivitat de la fàbrica i es fonamenta en l'ús del treball femení a domicili, especialment a partir dels anys 60. Aquesta indústria viu un auge de producció i exportació que clarament es fa patent durant els anys 80 i 90; i una decadència que es deu al canvi socioeconòmic que es produeix a les Illes Balears, d'un model industrial a un clarament dependent del turisme. La gran crisi d'aquest sector es comença a fer visible a mitjans de la dècada dels 90, i suposa la desaparició de quasi la totalitat de fàbriques de pell mallorquines i dels llocs de feina que depenien d'aquesta indústria.
- Les dones pobleres, com a la resta de pobles, van tenir una entrada prematura al món laboral. Algunes van fer treballs agraris des de nines i s'endinsaren dins el món de la confecció de pell amb no gaire més de 14 anys. Aquesta entrada prematura al món laboral prové generalment d'una falta de recursos econòmics i s'executa pensant en una millora de l'economia familiar. La majoria no poden seguir estudiant i s'han de dedicar a treballar des de ben joves per assegurar-se un futur.

- Acceptar treballar en aquest sector suposava per a elles: quedar relegades a l'àmbit domèstic i, per tant, invisibilitzades; no estar assegurades ni cotitzar a la Seguretat Social, per tant, no poder optar a una paga de jubilació ni a una assegurança que cobrís possibles accidents laborals; treballar a escarada, és a dir, cobrar en metàl·lic, per article fabricat i no per hores treballades, cosa que les portava a estar sotmeses a llargues i estressants jornades laborals per poder tenir un sou digne; salaris precaris i inferiors als dels homes; falta de temps d'oci i gaudi amb els seus marits i fills; inestabilitat laboral, ja que produïen segons la temporada i depenien de les vendes de l'empresa; absència d'una correcta aplicació de mesures sanitàries: contaminació acústica (renou constant de la màquina de repuntar i del martelleig), constant contacte amb les fortes olors de les coles, exposició a accidents laborals (es clavaven les agulles mentre repuntaven) i seqüeles físiques a causa de les postures adoptades durant les llargues jornades (dolors cervicals, lumbar, d'espatlles, túnel carpià i rampes als dits).

Tot i les problemàtiques anteriorment mencionades, és essencial entendre que, per a elles, haver treballat com a repuntadores va ser la seva primera experiència laboral, una oportunitat d'emponderar-se, de treballar i de guanyar els seus propis diners. Durant la conversa, la totalitat de les dones van manifestar l'alegria, l'emoció i l'orgull d'haver treballat com a repuntadores de pell, d'haver pogut contribuir d'una manera tan important en el gruix del treball d'una indústria que va ser reconeguda internacionalment i, fins i tot, ens contaven que, si poguessin, hi tornarien a fer feina, sempre que es donessin unes millors condicions laborals.

Figura 7: Fotografia de les repuntadores pobleres, junt amb l'equip del Museu del Calçat, l'equip d'Esment Guies i la regidora de cultura de l'Ajuntament de sa Pobla. Font: Museu del Calçat i de la Indústria.

6. Agraïments

A Margalida Comas, Margalida Mascaró, Marga Siquier, Apol·lònia Gost, Apol·lònia Mestre i Margalida Comas. Moltíssimes gràcies per la vostra amabilitat, sinceritat i valentia. Vosaltres sou part de la història viva de la confecció en pell a sa Pobla. El vostre testimoni és valuósíssim!

A tots i cadascun dels treballadors del Museu del Calçat i de la Indústria d'Inca, i especialment a en Sebastià Mascaró, gràcies per haver-me acollit amb tanta tendresa i per haver-me cedit la responsabilitat, com a tècnic del museu, de documentar el testimoni oral d'aquestes dones.

Al col·lectiu d'Esment Guies, a tots els guies del museu i especialment a n'Antònia Bennàssar, gràcies pel vostre esforç i la vostra feina. Ha estat un plaer poder treballar junt amb vosaltres i veure els fruits d'una molt bona preparació. Sou un exemple a seguir!

A la meua família, gràcies per tots els esforços que feis diàriament, per donar-me una educació, transmetre'm valors i per l'estima que feis patent en el dia a dia.

Finalment, a l'Ajuntament de sa Pobla, i en concret a na Catalina Maria Serra, gràcies per accedir a cooperar amb el museu i per facilitar-nos un espai confortable on poder reunir-nos i parlar amb les protagonistes d'aquesta petita comunicació.

7. Bibliografia i altres recursos

- Escartín Bisbal, J. M. (2000). El treball industrial de les dones a la Mallorca contemporània. *Una ciència no androcèntrica. Reflexions multidisciplinars*, 113-132.
- Fernández, Y., i Company, B. (2025). «Leather Factory Shop»: més que una exposició. *XXV Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 79-89.
- Manera, C. P. (2018). Assaig sobre una teoria de la indústria de Mallorca. Flexibilitat productiva, treball femení i mercat. *XVIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 7-51
- Museu del Calçat i de la Indústria. (2019, 6 julio). *La màgia de les màquines (VO)* [Vídeo]. YouTube.
- Museu del Calçat i de la Indústria. (2021, 6 abril). «Les dones de la indústria» (VO) [Vídeo]. YouTube
- Museu del Calçat i de la Indústria. (2024, 16 julio). *Exposició Leather Factory Shop CAT* [Vídeo]. YouTube.
- Rebassa Gelabert, S. A., Rosselló Hernández, E., i Ginard Esteva, C. (2018). Maquinària amb nom de dona. Estudi i documentació en perspectiva de gènere

del fons industrial del Museu del Calçat i de la Pell. *XVIII Jornades d'Estudis Locals d'Inca*, 143-160.

- Socialistes Independents de Lloseta. (2019, 8 marzo). *Repuntadores. Treballadores invisibles*. [Video]. YouTube.

**50 anys de llengua, cultura i país.
La delegació poblera de
l'Obra Cultural Balear
(1975-2025)**

Rafel Socias Tugores

Resum

La present comunicació constitueix un acostament al funcionament de la delegació de sa Pobla de l'Obra Cultural Balear des de la seva fundació el 1975 fins a l'actualitat, analitzant l'evolució dels seus membres i les seves activitats al llarg d'aquestes dècades. La part fonamental del treball es basa en la documentació generada per l'entitat, recollida en els llibres d'actes, així com en notícies de premsa i altres informacions documentals. És una documentació que té un caràcter desigual, atès que no en totes les èpoques s'han registrat de forma detallada les reunions i els temes tractats, i tampoc s'ha tingut accés a la documentació presentada als socis en la forma de memòries d'activitats o estats de comptes. Amb tot, es pot oferir un retrat acurat de què ha estat l'entitat en aquest mig segle.

1. Els orígens: 1975

La delegació poblera de l'Obra Cultural Balear es va crear dia 18 de gener de 1975, segons recullen les actes conservades. En aquesta reunió, desenvolupada d'acord amb la junta directiva central de l'entitat, es reuniren 29 persones amb l'objectiu de crear una junta rectora provisional que guiés l'organització de l'entitat. Es procedí a una votació de la qual en sorgí la següent junta: Bartomeu Siquier Serra com a president; Joan Antoni Alomar Cladera, vicepresident; Nicolau Canyelles Serra, secretari; Jaume Muntaner Gelabert, tresorer; Joan Crespí Salas i Bartomeu Fiol Pinya, vocals.

Els objectius d'aquesta junta rectora eren procedir a una campanya de socis, entenem que dins una idea general de presentar l'entitat a la societat poblera i, amb el temps, convocar unes eleccions que servissin per constituir una junta directiva definitiva.

Aquesta junta rectora la integren un seguit de persones amb una trajectòria reconeguda en el poble. Sens dubte, el personatge més destacat és el seu president, Bartomeu Siquier Serra, *es metge mestrès* de malnom. Siquier va destacar com a metge, cap local de Falange i pel seu gran interès per la cultura pròpia. És autor dels llibres *Places i carrers de sa Pobla*, editat per la Cooperativa Agrícola Poblense el 1984 i reeditat per la Fundació Goethe el 2012 i *Les festivitats de Sant Antoni Abat i Sant Sebastià a Sa Pobla: recull de notícies històriques*, editat per l'Associació Jonqueres Veres el 1990. També, com veurem una mica per endavant, destacà per la promoció de la llengua pròpia.

Altres persones que podem destacar d'aquesta primera junta rectora, sense menysprear a cap dels seus integrants, són Nicolau Canyelles Serra, històric membre de l'agrupació local del PSM, i l'advocat Jaume Muntaner Gelabert.

Uns dies després de la seva constitució, el 23 de gener, la junta rectora es tornà a reunir per emprendre algunes tasques d'organització. Així, acordaren demanar a l'OCB uns estatuts provisionals pel funcionament de la delegació i emprendre un estudi econòmic a partir de les quotes dels socis i l'aportació de l'entitat matriu. A més, s'establí com a seu de la delegació el Bar Vaumar, situat llavors al carrer Fosc número 8.

A pesar de la seva condició provisional, aquesta junta rectora no va perdre el temps, i ja de bon començament inicià amb les activitats que constituïen la motivació principal de la seva posada en marxa. Així, s'acordà en aquesta segona reunió la realització d'un curs de mallorquí obert a tota la gent interessada. Aquest curs, segons podem constatar en l'acta de la reunió celebrada el 4 de febrer, havia de començar dia 11 de febrer a les 21:30, en el local dels serveis socials situat al carrer Curt número 10, segon pis. El curs havia d'anar a càrrec de Bartomeu Siquier. En la mateixa sessió, es parla de dur a terme un seguit d'activitats previstes que es desenvoluparan al llarg del primer semestre de l'any, sense més especificacions.

L'articulació definitiva de la nova junta local de l'Obra Cultural Balear de sa Pobla no va arribar fins a finals de la primavera de 1975. El 23 de maig es decidí posar en marxa el procediment per a l'elecció de la junta. En primer lloc, es vota si era pertinent procedir amb el procés, opció que comptà amb el suport de 24 dels 26 assistents, i posteriorment es determinà com s'haurien de votar les candidatures. Es presentaren tres opcions:

- Votació per candidatura conjunta.
- Elecció tan sols del president, que posteriorment designaria als membres restants de la junta.
- Elecció individual dels candidats presentats.

D'aquestes opcions, la que comptà amb més suports va ser la votació per candidatura, amb 12 vots, seguida per la votació individual, 9. A continuació, es decidí que les candidatures es presentarien i explicarien el seu programa el 6 de juny i l'elecció es faria el 17 de juny, en doble convocatòria.

El 17 de juny se celebrà l'Assemblea General de socis per a l'elecció de la nova junta directiva. Es presentà una única candidatura, integrada per les següents persones: Miquel Aguiló Bonnín (president), Bartomeu Siquier Serra (vicepresident), Pere Serra Payeras (secretari), Joan Crespí Salas (vicesecretari), Pere Antoni Mateu Caldés (tresorer) i Bartomeu Fiol Serra, Antoni Caimari Alomar, Joan Antoni Alomar Cladera, Gaietà Pomar Comas, Pedrona Serra Siquier (vocals).

Va ser necessari fer la votació en segona convocatòria, ja que es va considerar que no hi havia quòrum suficient en primera convocatòria (38 socis presents d'un total de 70¹). Un total de 33 socis donaren suport a la candidatura presentada, que registrà també 4 vots en contra. Hi hagué un vot en blanc.

---

1 Suposam que es requeria un mínim de dos terços per poder desenvolupar la votació en primera convocatòria.

2. El component humà: les juntes directives i les seves iniciatives

Primera etapa d'activitat: 1975-1977

La primera junta electa

La junta directiva sortida del procés electoral que hem descrit es reuní per primera vegada el 20 de juny de 1975, i va prendre un seguit de decisions orientades a normalitzar el funcionament de la delegació:

- Emprendre un projecte d'enquesta als socis per determinar els seus interessos amb relació a futures activitats.
- Estudiar l'apartat econòmic de la delegació.
- Campanya de socis.
- Posada al dia de cobrament de quotes, confecció de fitxes de socis i expedició de carnets.

Aquestes tasques organitzatives continuaren en la següent sessió, del 27 de juny, amb la decisió de permetre que joves a partir de 14 es poguessin associar amb una quota anual, entenem que reduïda, de 300 pessetes l'any fins als 16.

En la mateixa reunió es decidí dur a terme algunes activitats amb motiu de les festes de Sant Jaume, que més endavant es concretaren en la projecció de la pel·lícula *El rey loco* al cinema Montecarlo (ja desaparegut) i una conferència d'Antoni Tarabini² el 17 de juliol. S'acordà que aquests actes es farien en col·laboració amb l'ajuntament de sa Pobra.

La conferència prevista es va haver de reprogramar per dia 31 per causes de força major, segons podem observar en l'acta de 28 de juliol, on a més es decidí demanar a l'ajuntament un ajut econòmic de 2000 pessetes per la col·laboració en les festes de Sant Jaume i un altre de 2500 per la projecció de cinema.

Al llarg d'aquest any de 1975, es continuà avançant en l'organització de la delegació, i es començà a emprar el saló parroquial del carrer Rosari 24, segons podem llegir en l'acta de 3 de desembre. Pel que es pot deduir, la nova seu no presentava un estat gaire adequat. Això explica que es decideixi demanar pressupost per pintar l'espai i també l'oferiment dels socis Tano Pomar, Jordi Soler i Miquel Cantallops per arreglar llum i taules i fer-se càrrec de la neteja.

En aquesta mateixa data s'acordà la convocatòria d'un concurs de postal de Nadal destinat a l'alumnat de les escoles i dotat amb 2500 pessetes. Pel mateix col·lectiu també es decidí la posada en marxa d'un torneig de futbol infantil, dotat amb 200

2 Antoni Tarabini-Castellani Cabot (Palma, 1940), sociòleg i polític mallorquí fundador del Gabinet d'Estudis Turístics i Socioeconòmics i de Mercat (GADESO). Fou medalla d'or de la ciutat de Palma el 2018.

pessetes. En un altre ordre de coses, s'acordà enviar un telegrama a Francesc de Borja Moll amb motiu del seu nomenament com a doctor *honoris causa* de la Universitat de Barcelona.

Per les festes de Nadal de 1975, es posà en marxa el ja referit concurs de postals de Nadal i un cicle de conferències que comptà amb Jaume Santandreu³, Pere Bonnín⁴ i Andreu Ferret⁵, sobre temes polítics i religiosos.

Renovació de la junta directiva

En la següent Assemblea General de la delegació, que té lloc el 25 de juny de 1976, es comença a perfilar un nou procés electoral per renovar la direcció de l'entitat, tot i que la junta directiva només feia un any que estava en el càrrec. En aquesta assemblea general observam algunes anomalies. Per una banda, no es llegeix la memòria d'activitats per l'absència del secretari, Pere Serra Payeras. Qui informa de l'estat de comptes és Antoni Caimari, que planteja un escenari favorable amb un saldo de caixa positiu d'un 70.000 pessetes un cop tots els socis s'hagin posat al dia de les seves obligacions.

El tercer punt de l'ordre del dia ens presenta dificultats d'interpretació. Textualment, diu el següent: "*Passant al tercer punt (Propostes per elecció de nova directiva), es discuteix de deixar sense efecte l'advertència de l'ordre del dia sobre els 5 minuts per exposar els diferents criteris, no arribant-se a cap acord. Seguidament es demana "cuorum" i el no averi socis suficients es passa al quart punt de l'ordre del dia*". No entenem la restricció de temps per decidir els criteris que havien de guiar la renovació de la junta, més quan en l'apartat de precís i preguntes hi podem llegir el següent: "*A les quals s'exposaren els sistemes de elecció que són: candidatura conjunta, presentació de candidats als càrrecs de forma individual i grups de treball*". No sabem si hi havia mal ambient per motius que desconeixem, però és una possibilitat que no podem descartar, atès que com veurem tot seguit, es presentaren dues candidatures.

Les eleccions varen tenir lloc el 3 de juliol, en el marc d'una assemblea general que no es va poder començar fins a la tercera convocatòria, suposam que per falta de quòrum en la primera i en la segona convocatòria. Tot i que la redacció de l'acta resulta una mica confosa, entenem que, en primer lloc, es decidí la forma d'elecció, que es decidí que fos per candidatura conjunta enfront de la possibilitat de votar per grups de treball. Tot seguit, es

3 Jaume Santandreu i Sureda (Manacor, 9 de juny de 1938) és escriptor, sacerdot i polític, destacant la seva tasca en favor dels marginats en entitats com Can Gazà. Ha cultivat la poesia i la narrativa.

4 Pere Bonnín Aguiló (sa Pobra, 1944) és un periodista, escriptor, poeta i traductor mallorquí, d'ascendència xueta. El 1971 es llicencià en filosofia i lletres per la Universitat de Barcelona i en periodisme el 1972 per l'Escola Oficial de Periodisme de Barcelona.

5 Andreu Ferret i Sobral (Palma, 1940-1997) fou un periodista i professor mallorquí. Destacà com a articulista i fou professor de Dret Polític a la Universitat de les Illes Balears.

6 Llibre d'actes de la delegació de sa Pobra de l'Obra Cultural Balear, pàgina 6 (anvers). En les citacions de les actes es respecta l'ortografia original, no es corregeixen les faltes.

7 *Ibidem*, pàgina 6 (revers)

procedí a un breu recés per configurar les candidatures, que finalment foren dues:

- La promoguda per Tomeu Fiol, que comptava amb Eulògia de Arriba com a presidenta, Tomeu Fiol Pinya com a vicepresident, Joan Fiol Serra com a secretari, Magdalena Capó com a tesorera i Joan Crespí Capó, Joan Cladera Mir, Miquel Cantallops i Xisco Mir com a vocals.
- La presentada per Miquel Aguiló amb ell mateix com a president, Sebastià Carbonell com a vicepresident, Francisco Company com a secretari, Maria Magdalena Socias Abraham com a vicesecretària, Vicenta Arias Vilanova com a tesorera i Tomeu Fiol Serra, Lluís Socias Abraham, Jaume Serra i Guillem Benítez com a vocals.

La victòria va correspondre a aquesta segona candidatura, que s'imposà amb 16 vots, per 7 que anaren a l'altra candidatura, mentre hi hagué 4 vots en blanc.

A partir d'aquí, no sabem què succeí, però la realitat és que el llibre d'actes ens mostra un buit fins al 1987. De fet, en la primera acta del que en podem dir la represa, hi llegim "Després de gairebé deu anys des que l'O.C.B. de sa Pobla va deixar virtualment d'existir [...]"⁸. És a dir, que pel que podem deduir d'aquesta cita, poc després de la seva elecció, varen cessar les activitats de la delegació local, que si fem cas a aquesta entrada del llibre d'actes, hauria cessat la seva activitat entre el 1977 i el 1978, en plena eferescència democràtica.

Represa, 1987-2004⁹

Com acabam de veure, l'activitat de la delegació poblera de l'OCB havia cessat des de 1977 o 1978. El 13 de març de 1987, es formalitzaria la represa de l'activitat de la delegació amb una nova junta directiva. En l'acta recollida en la pàgina 8 del corresponent llibre d'actes, hi llegim que el 9 de gener es convocà a tots els socis i altres persones interessades a una reunió que podem considerar el punt de partida d'aquesta represa, que culminà amb la convocatòria d'una Assemblea General el 13 de març de 1987.

La reunió constà del següent ordre del dia:

1. Elecció de la junta directiva
2. Presentació d'activitats, suggeriments, idees, etc.
3. Torn obert de paraules

Hi assistiren vint-i-dues persones.

⁸ Llibre d'actes de la delegació de sa Pobla de l'Obra Cultural Balear, pàgina 8 (anvers)

⁹ La delimitació cronològica de la delegació poblera de l'OCB és complexa per la manca de continuïtat en la documentació. Amb tot, considerem aquest període comprès entre 1987 i el 2004 com un únic període, atès que malgrat la seva extensió temporal, hi ha continuïtat entre les persones que conformen la junta directiva.

Es va elegir per unanimitat l'única candidatura presentada, conformada per les següents persones: Joan Company i Siquier, president; Joan Francesc Cantallops i Cantallops, secretari; Mateu Serra i Serra, tesorera; Joan Gelabert i Rian, Tomeu Fiol i Serra, Joan A. Alomar i Serra, Isabel Serra i Serra, Joan Perelló i Sansó, Francesca Cantallops i Pons, Antònia Torrents i Bestard i Bartomeu Siquier i Serra, vocals.

Una segona decisió que es va prendre en aquesta assemblea va ser la constitució d'un gabinet d'assessorament per a la normalització lingüística, integrat per Joan Gelabert, Isabel Serra, Francesca Cantallops i Joan Francesc Cantallops. En aquesta mateixa línia, també s'aprova promoure l'organització dels cursos de català per a adults.

En darrer lloc, s'acorda col·laborar amb altres institucions públiques per a la defensa de la nostra cultura.

En aquesta represa hi podem observar que una de les prioritats per la nova junta directiva seria contribuir a la normalització de la llengua catalana, un objectiu que la connecta amb la primera junta, que ja el 1975 es proposava la impartició de cursos de llengua catalana.

D'aquesta època, la informació que podem obtenir del llibre d'actes és molt fragmentada, ja que no es recullen les reunions que suposam que s'anaven desenvolupant ni hi consta cap memòria d'activitats, tan sols les actes de les assemblees generals de 1988, 1992 i 1997.

L'assemblea general de 1988 es reuní al local del Club Cultural, i s'hi presentaren un total de 16 membres. S'aprovà el reglament de la delegació, i es fa constar expressament que la renovació dels càrrecs es produiria cada quatre anys. Per altra banda, es donà compte de la iniciativa PROA de l'Obra Cultural Balear amb vista a la creació de setmanaris en llengua catalana, iniciativa a la qual es va donar suport. Anys després, com veurem, del si de la delegació en sorgí la revista *Sa Plaça*. S'informa també sobre el desenvolupament dels cursos de català per adults i sobre la baixa de la vocal Antònia Torrents, que serà substituïda per Miquel Cladera Alomar. També s'informà de l'estat de comptes.

L'assemblea general de socis de 1992 va tenir lloc el 24 de gener a l'antiga biblioteca, ubicada a l'edifici de la Caixa (al carrer Asalto). Els temes tractats són molts semblants als que acabam de referir, informació de l'estat de comptes i renovació de la junta directiva (en compliment del termini de quatre anys per procedir a la renovació dels càrrecs que hem referit anteriorment). Es va elegir per unanimitat l'única candidatura presentada, conformada per les següents persones: Joan Company i Siquier, president; Joan Francesc Cantallops i Cantallops, secretari i tesorera; Joan Gelabert i Rian, Isabel Serra i Serra, Francesca Cantallops i Pons, Margalida Aguiló i Rado, Bartomeu Payeras i Cifre, Jordi Soler i Quart, Josep Servera i Rosselló, Ramon Molina de Dios i Josep Crespí i Cantallops, vocals. En el punt de torn obert de paraules, es pren una decisió transcendental, la creació d'una revista d'àmbit local, la que seria la revista *Sa*

Plaça, de la que parlarem posteriorment.

La darrera acta de què disposem corresponent a aquesta època és la de l'assemblea general de 1997. Aquesta se celebrà als Cavallets el 22 de juliol. Aquesta acta és interessant, perquè a més dels temes habituals, l'ordre del dia també inclou una memòria d'activitats, que tot i no ser massa detallada, sí que ens serveix per fer-nos una idea de l'activitat desenvolupada. Així, s'informa del manteniment de la revista *Sa Plaça*, de la realització d'un sopar de matances, cursos de català i conferències.

A més, en aquesta reunió es renovà la junta directiva, renovació preceptiva atès que havien passat més de quatre anys de mandat de l'anterior junta. La nova junta directiva estava formada per les següents persones: Joan Gelabert i Rian, president; Martí Serra i Serra, secretari i tresorer; Isabel Serra i Serra, Ramon Molina de Dios, Arnau Mir i Fuentes, Jordi Soler i Cuart, Joan Company i Siquier, Joan Francesc Cantallops i Cantallops i Joana Maria Sastre i Vanrell, vocals.

La revista *Sa Plaça*

La revista *Sa Plaça* és, sense lloc a dubtes, la més important realització de la delegació poblera de l'Obra Cultural Balear. La decisió de crear una publicació local, com hem vist, es va comunicar a l'assemblea general de socis de gener de 1992.

El primer número d'aquesta publicació mensual va sortir al carrer el juny de 1992¹⁰, sota la direcció de Joan Socies i amb un consell de redacció integrat per Joan A. Alomar, Joan F. Cantallops, Joan Company, Arnau Mir, Miquel Seguí i Xesca Sastre. Joan Llabrés s'ocupava de l'apartat gràfic.

En l'editorial que obre la publicació, ens trobam amb una exposició de la motivació que ha determinat la delegació de l'Obra Cultural Balear a emprendre la tasca d'editar una revista mensual, amb una referència interessant a la revista *Sa Marjal* que s'havia reeditat l'any anterior. S'hi refereix la pluralitat ideològica, més enllà del compromís propi de l'OCB amb la llengua i la cultura pròpies, que es considera que reflecteix la de la societat poblera, i es deixa clar que no es renunciarà a l'esperit crític respecte de l'exercici del poder. També s'hi expressa la voluntat de ser un espai de debat i de foment de la cultura democràtica al nostre poble.

Aquest primer número de la revista va comptar amb un total de 32 pàgines (comptant la portada i la contraportada) i presenta els temes que podem considerar que foren els habituals durant la seva existència, que s'allargà fins l'any 2000.

Els continguts de la publicació, que podem considerar que no varen patir grans canvis al llarg de la seva trajectòria, es basaven, per una part en l'actualitat local. Aquesta temàtica es tractava en la secció "Informació local", on es reflecteix l'actualitat del poble, tant pel que fa a la seva dimensió

10 És important destacar que existeix un índex temàtic i onomàstic de la publicació, elaborat per Carlos del Olmo Herrera. Es troba disponible a la biblioteca municipal i també es pot consultar en línia al web d'Es Rafal (<https://esrafaldesapobla.wordpress.com/fons-local/>)

més institucional (seguiment dels plenaris, notícies relacionades amb l'administració pública) com en tots els altres aspectes, com puguin ser els d'àmbit social o cultural.

Una altra de les seccions habituals que trobarem en aquesta publicació són les entrevistes a diverses personalitats del nostre poble. En el primer número l'entrevistat és ni més ni manco que el batlle del municipi, Jaume Font, que al llarg de quatre pàgines respon de forma prou extensa les qüestions que li planteja Joan Company, en aquells moments president de la delegació de l'Obra Cultural Balear. És admirable la voluntat d'explicar-se que demostra Jaume Font, potser fruit d'una època en què la comunicació no estava tan dirigida ni controlada i era, en conseqüència, més natural i directa. S'ha de dir, a tall de curiositat, que segons s'informa en una nota al principi de l'entrevista, també es pretenia incloure l'entrevista al cap de l'oposició, Joan Cladera, del PSM, però donada l'extensió de l'entrevista al batlle, es decidí que sortís en el següent número.

Una altra secció important és la secció anomenada "Tribuna", des de la qual els partits polítics de l'oposició fan les seves reflexions i podem llançar els seus missatges. L'espai d'opinió ocupa també un espai destacat, amb diversos articulistes que tracten temàtiques diverses, alguns d'ells amb pseudònim.

La secció *Àlbum del temps* serà una de les més seguides de la revista, on acompanyant una foto antiga, l'enyorat Alexandre Ballester reflexiona sobre diverses circumstàncies històriques, socials i culturals del passat i del present de sa Pobla.

També tindrà una gran transcendència el tractament de temàtiques històriques més enllà de l'*Àlbum del temps*. Per exemple, en el primer número el guardonat escriptor Miquel López Crespí recupera la memòria del seu avantpassat, el batlle Miquel Crespí Verdera, que cedí gratuïtament l'espai de la dita Tanca de can Verdera per a la construcció de l'Escola Graduada en temps de la dictadura de Primo de Rivera.

En aquesta mateixa línia de recuperació de la memòria històrica, és important destacar com des de les pàgines d'aquesta publicació es va iniciar la recuperació dels episodis de resistència i repressió del cop d'estat del 36, amb el reconeixement del paper de ciutadans com Jaume Serra Cardell, qui amb altres homes compromesos amb la democràcia va protagonitzar un dels pocs episodis de resistència al cop d'estat que es donaren a l'illa en els primers dies, un acte valerós que li comportà enfrontar-se a la pena de mort.

Un nou impuls, 2004 -2007

Després d'una època d'esllanguiment de l'activitat de la delegació, a finals de 2004 es va produir una renovació en la direcció de l'entitat¹¹. Aquest canvi, que cercava un nou impuls per l'entitat, va sorgir arran d'una entrevista que va tenir lloc al domicili del col·laborador de la junta sortint, Joan Llabrés, on hi foren presents també Joan

11 S'ha de dir que en part, la informació sobre aquesta època emana també de la meua experiència personal, atès que vaig assumir la presidència de la delegació en aquesta època.

Company i Joan Gelabert, vocal i president, respectivament. En l'esmentada reunió, se li va oferir a Rafel Socias, llicenciat en Història i professor de secundària la possibilitat de posar-se al capdavant de la delegació per donar-li un nou impuls després d'un temps de poca activitat. Aquest oferiment, acollit amb certa sorpresa, va ser acceptat després que Socias trobés el suport del seu cercle més proper per tal de conformar una nova junta directiva i, més important, comptar amb el seu suport per a desenvolupar noves activitats.

D'aquesta manera, el traspàs de poders es va oficialitzar en una junta general celebrada amb molt poca expectació el 29 de desembre a l'edifici de Sa Congregació. Es va presentar la candidatura encapçalada per Rafel Socias com a president, amb Margalida Batle i Siquier com a secretària i Antoni Socias Reynés com a tresorer. Resulta la junta directiva més esquifida fins a la data, però cal esmentar que, tot i que sense constar formalment, comptava amb la col·laboració d'altres persones, com Joan Enric Capellà, Catalina Gost, Joan Vallespir, Miquel Àngel Sastre i Magdalena Mairata, entre altres persones.

La nova junta directiva es presentà al consistori i aviat començà amb la seva activitat. La primera activitat que es va fer va ser una exposició de fotografies antigues sobre Crestatx i el pancaritat, que es va fer a la sala annexa a l'oratori, el museu, per les festes de Pasqua.

Les tasques que es van emprendre en aquesta època foren, per una banda, de reorganització, amb decisions com ara la posada en marxa d'una adreça de correu electrònic i un apartat de correus. També es demanà un espai a la congregació per poder-hi custodiar els diferents béns de la delegació. Es va intentar també dur a terme una actualització de les dades dels socis amb la tramesa per correu postal d'una carta de presentació de la nova junta directiva i una butlleta per recollir les dades que els socis necessitessin canviar. S'ha de dir que no va ser una actuació gaire exitosa.

S'ha de dir que la renovació de la junta local, per circumstàncies, va tenir cert ressò en la premsa illenca, ja que el 18 de febrer de 2005 se'n va fer el *Diario de Mallorca*¹² en una notícia a la secció de part forana signat per Alicia Alomar, corresponsal del diari a sa Pobla. Sota el titular "*Renovada la junta local de la delegación de la OCB, que ahora preside Rafel Socias*", es destacava la renovació de la junta i la seva voluntat de convertir-se en un revulsiu per a la cultura pobleira amb especial esment de la llengua i la cultura pròpies. Més endavant, de la mà de la mateixa corresponsal, la nova junta ocupà un espai en el suplement *La Almudaina*¹³, dins la secció "Uno más uno", dedicada al món associatiu.

El que es pot observar en els primers mesos de funcionament de la nova junta és una eferescència d'idees pròpia de la joventut i de l'entusiasme inicial. Es posen sobre la taula iniciatives molt diverses, algunes de les quals arribaren a bon port i d'altres no,

a més de col·laboracions amb diverses entitats. Una de les iniciatives que es planteja, i que arribà a bon termini fou la de posar en marxa les primeres jornades d'estudis locals, qüestió que tractarem posteriorment. A més d'aquesta, també es parlà de fer una enquesta entre la població per tal de conèixer quines eren les necessitats que la població detectava en l'àmbit cultural i poder donar-hi resposta. Es va constituir una comissió per tal de fer un esborrany d'enquesta, però va ser un tema que generà cert escepticisme entre alguns dels col·laboradors i membres de la junta, atès que no hi havia el convenciment dels fruits que es podrien obtenir d'una inversió, d'esforços i doblers, tan important, i també es considerava que era, en certa manera, fer la feina que hauria de fer l'administració pública. Finalment, aquesta enquesta no s'arribà a fer, però sí que va ser l'inici de la divisió dins el grup que acabaria per fragmentar-se.

Una altra iniciativa va ser la de fer una gimcana cultural, de la que s'arribà a fer un esborrany força detallat. De fet, en les reunions de la junta i els col·laboradors que es fan al llarg d'aquest any de 2005, és un tema que es tracta, sobretot el que es refereix als premis, les bases o la col·laboració amb l'ajuntament, però finalment no s'arribà a desenvolupar, tot i haver-se dissenyat cartells de difusió i fins i tot les camisetes que portarien els participants. A partir del novembre de 2005 no se'n torna a parlar.

A més dels contactes ja referits amb el consistori, també es contactà amb altres associacions, com per exemple l'associació de joves Pinyol Vermell, amb la que acordaren col·laborar per desenvolupar activitats culturals. També es contactà amb la delegació d'Inca de l'Obra Cultural Balear per tal de conèixer el seu funcionament i la seva activitat.

A la tardor de 2005 es va col·laborar en dos actes culturals. En primer lloc, un acte d'homenatge a l'actor i cantautor valencià Ovidi Montllor amb motiu del desè aniversari de la seva mort. Es tractà d'un petit cicle de projeccions que es desenvolupà els dies 11, 13 i 18 de novembre a Sa Congregació-Espai Jove, i va consistir en la projecció del documental "Crònica d'un artista" i del concert celebrat a Barcelona el 1985, d'una representació teatral de les obres "Poetes amb bicicleta i sense", basat en l'obra de Guillem d'Efak i "Perquè vull!", basada en l'obra del cantautor alcoià. Finalment, es projectà també la pel·lícula "Furtivos", protagonitzada per Montllor i dirigida per José Luis Borau. Aquest cicle el preparà el Cineclub sa Pobla i comptà amb la participació de Bartomeu Mestre "balutxo", qui el presentà en la primera jornada.

L'altre acte en què es col·laborà va ser la representació de l'obra teatral "La segona mort" de l'escriptor i prevere Jaume Santandreu. El 22 de novembre de 2005 es va presentar aquesta peça teatral amb una notable assistència de públic, que acollí positivament aquesta obra. Va ser un acte gratuït, però es vengueren exemplars de l'obra a benefici de Can Gazà, que, des del 2003 i en règim familiar, atén homes sense sostre i amb malalties invalidants de distint grau a conseqüència de la drogodependència, tant tòxica com alcohòlica. El seu deteriorament físic els impedeix retornar al mercat de treball ordinari, motiu pel qual la seva inserció social és prou difícil.

12 *Diario de Mallorca*, divendres 18 de febrer de 2005, pàgina 22

13 *Diario de Mallorca*, suplement *La Almudaina*, 24 de juliol de 2005, pàgina 5-D

Un vestit nou per la sibil·la

Una altra de les activitats destacades que va dur a terme la delegació de l'Obra Cultural Balear sa Pobla va ser la presentació del nou vestit de la sibil·la, creat pel dissenyador d'arrels pobleres Tolo Crespí a proposta del col·laborador de l'entitat Joan Llabrés, a qui cal atribuir el mèrit d'aquest esdeveniment que, sens dubte, ha contribuït a dignificar una figura tan emblemàtica del Nadal mallorquí.

El nou vestit es presentà el diumenge 18 de desembre de 2005, i debutà en la celebració de les matines de la nit de Nadal. Per a la presentació, es va optar per fer un acte centrat en la presentació del nou vestit i la intervenció del seu dissenyador per explicar-ne les característiques. Val a dir que el disseny i la confecció del vestit fou un regal de Crespí al poble, i l'OCB tan sols costejà el cost de la tela emprada, majoritàriament seda. S'acompanyà d'una xerrada-conferència dels musicòlegs Joan Parets i Francesc Vicens i un homenatge a totes les persones vives que havien entonat les estrofes iniciades que pregonen els desastres de l'Apocalipsi i l'esperança de la salvació.

Aquest acte suscità una gran expectació i va ser un èxit de públic, en especial per l'homenatge als sibil·lers i sibil·les, el major dels quals havia entonat el cant en una data tan llunyana com 1912. La premsa també se'n va fer ressò, amb informacions aparegudes a les més importants capçaleres illenques: *Diario de Mallorca* (15 i 19 de desembre), *Diari de Balears*, *El Mundo/El día de Baleares* i *Última Hora* (18 de desembre).

En relació amb la Sibil·la, no es pot deixar de destacar que durant molts d'anys la delegació poblera de l'OCB es va encarregar de coordinar i sufragar la realització d'un full o díptic (segons l'època) que recollia la imatge de la sibil·la del moment i el text cantat.

La diada d'estudis de Crestatx

Amb motiu del centenari de la restauració de l'oratori de Crestatx, es va col·laborar, a iniciativa del rector Joan Pons en la realització de les jornades d'estudis de Crestatx. Inicialment, la proposta va ser ben rebuda, però es va intentar enquadrar dins unes hipotètiques jornades d'estudis locals que es preveia que es poguessin fer abans de les festes de Pasqua de 2007. Així es va decidir en la junta del 7 de febrer del 2006¹⁴. Aquesta idea es va mantenir en reunions posteriors, encara que finalment es va acceptar la idea inicial. La diada va tenir lloc el 16 de desembre a l'oratori, i va comptar amb la Parròquia de sa Pobla, l'Obra Cultural Balear, l'Ajuntament de sa Pobla, el CEP d'Inca i la Conselleria d'Educació i Cultura com a entitats organitzadores, i amb la col·laboració de les entitats bancàries Sa Nostra, La Caixa i Banca March. Va constar de cinc ponències as càrrec dels investigadors Joan Pons i Payeras, Joan Parets i Serra, Josep Amengual i Batle, Alexandre Ballester i Damià Ferrà-Ponç, i set comunicacions de temàtiques diverses. Les actes s'editaren sota el títol *Història i actualitat del santuari*

14 Llibre d'actes de la delegació de sa Pobla de l'Obra Cultural Balear, pàgina 18 (anvers)

de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7) el desembre de 2007¹⁵.

Les jornades d'estudis locals

Dels primers mesos d'activitat, el que més es pot destacar és la resolució per part de la junta directiva i els seus col·laboradors de posar en marxa, per primera vegada, unes jornades d'estudis locals, ja que es considerava que el nostre poble necessitava, per una banda, disposar d'un espai d'anàlisi i reflexió sobre el nostre present i el nostre futur, i, per altra banda, afavorir que els nombrosos estudis sobre diferents aspectes de la realitat local, que constava que s'havien fet i es feien, trobessin una via per sortir a la llum.

Aquesta proposta, que es va plantejar al consistori de manera immediata, inicialment no va comptar amb una acollida gaire entusiasta per part de Ramon Molina, director del Museu d'Art Contemporani de Mallorca i que feia les funcions de tècnic encarregat de l'àrea de cultura, que s'excusava en la realització d'unes jornades científiques sobre l'Albufera¹⁶ per no implicar-se en l'organització d'unes jornades d'estudis locals. Amb tot, i per tal de mostrar una bona predisposició per la col·laboració, s'acceptà donar suport a les esmentades jornades i fer-ne difusió, a canvi de constar l'entitat com a col·laboradora amb l'esdeveniment, segons s'informà en la reunió del 17 d'agost¹⁷.

La tèbia resposta de l'ajuntament a aquesta iniciativa, que per la junta era considerada cabdal per avançar en el coneixement del nostre poble, no va desanimar-la. Després d'uns mesos en què el tema sembla haver quedat en punt mort, el febrer de 2006 es decidí prendre la iniciativa i es començà amb la redacció d'un esborrany de les jornades, i en la reunió del març es decidí que fossin unes jornades obertes a qualsevol temàtica, però amb especial esment al centenari de la reforma de l'oratori de Crestatx (ja hem vist que finalment aquesta efemèride va merèixer la celebració d'una jornada d'estudis pròpia). La idea era que aquestes primeres jornades d'estudis locals de sa Pobla es poguessin celebrar abans de les festes de Pasqua de 2007. En el mes de maig es continua amb els preparatius, de forma que es parla de constituir una comissió organitzadora i una comissió científica per valorar la idoneïtat científica de les comunicacions que es presentin. Després de plantejar diversos noms tant per la comissió organitzadora com per comissió científica, ens va acordar que la primera quedaria composta per Joan Vallespir i Miquel Àngel Sastre Vanrell en nom de l'OCB i es proposaria la participació de Ramon Molina, Antoni Torrens i Joan Llabrés, mentre per a la comissió científica es proposaria la col·laboració de persones com Antoni Serra, Joan Campaner, Antoni Torrens, Miquel López Crespí, Pere Fullana i Santiago Cortès. Ja

15 Cal destacar que la ponència de Damià Ferrà-Ponç no es va incloure per motius aliens a l'organització.

16 *Primeres jornades científiques de sa Pobla. S'Albufera de Mallorca. Aspectes geogràfics, històrics i socioeconòmics*, celebrades a sa Pobla el 17, 18 i 19 de novembre de 2005 a sa Congregació, Espai Jove. Segons l'opinió de Rafel Ballester en l'article "Els estudis locals de sa Pobla" (a *Els estudis i la premsa local al segle XXI* Volum II, pàgines 365-369), aquestes jornades foren "una flor d'estiu", fruit de l'interès de Ramon Molina

17 Llibre d'actes de la delegació de sa Pobla de l'Obra Cultural Balear, pàgina 13 (anvers i revers)

veurem que finalment la comissió científica va ser força més àmplia que la inicialment prevista. Les passes per preparar les jornades varen continuar en els mesos posteriors, amb gestions com ara la petició de reconeixement de crèdits al CEP d'Inca.

Finalment, la iniciativa impulsada per la delegació local de l'OCB va arribar a bon port, i de la mà de l'ajuntament de sa Pobla, el Centre de Professorat d'Inca i la Conselleria d'Educació i Cultura del govern de les Illes Balears, els dies 8, 9 i 10 de març de 2007 varen tenir lloc les I Jornades d'Estudis Locals de sa Pobla. Finalment, la comissió científica la formaren Sebastià Serra, doctor en Història; Pere Fullana, periodista; M. Magdalena Brotons, doctora en Història de l'art; Felip Munar, doctor en Filologia catalana; Miquel Grimalt, doctor en Geografia; Pep Cifre, professor d'Enginyeria Tècnica Agrícola; Miquel Morey, catedràtic d'Ecologia; Antoni Serra, doctor en Economia; Alexandre Ballester, escriptor; Miquel Segura, escriptor; Miquel López Crespi, escriptor; i Pere Bonnín, periodista. Comptaren amb 18 comunicacions de temàtiques molt diverses i una ponència inaugural a càrrec d'Alexandre Ballester. Les actes d'aquestes primeres jornades d'estudis locals es publicaren el novembre de 2008 coincidint amb la celebració de les II JEL de sa Pobla. S'ha de destacar que la celebració de les jornades d'estudis locals s'ha consolidat, a pesar d'un parèntesi entre 2008 i 2013, i actualment tenen lloc amb una freqüència biennal. Des de la III edició qui assumeix la tasca d'organització és l'ajuntament de Sa pobla.

Canvis en la junta directiva

L'acta de la junta celebrada el 5 de setembre de 2006¹⁸ recull la dimissió del llavors president, Rafel Socias. Aquesta dimissió va venir provocada per diversos factors, entre els quals s'ha de destacar el fet que per motius de feina s'havia de desplaçar a Menorca durant el curs 2006-2007. Acceptada la dimissió, quedà com a president en funcions a l'espera que en l'assemblea general s'oficialitzés el canvi. Ja en aquesta sessió, Maria Joana Canyelles va expressar la seva disposició d'assumir la presidència, proposta que es va formalitzar en la reunió de la junta de 4 d'octubre, on Margalida Batle es va manifestar en el sentit de continuar amb el seu càrrec de secretària.

El canvi de la junta directiva es va fer efectiu en la junta general de 7 de novembre de 2006, i va ser elegida per unanimitat la junta directiva integrada per Maria Joana Canyelles com a presidenta, Margalida Batle com a secretària i Catalina Gost com a tesorera. Al llarg de 2007, la delegació es va dedicar a coordinar l'edició de les actes de la diada d'estudis de Crestatx, que finalment es presentaren el desembre de 2007, i acabar de coordinar les jornades d'estudis locals de les que hem parlat anteriorment. També es varen coordinar les activitats que s'emmarcaren dins la iniciativa *Sus Mallorca!*, que l'Obra Cultural Balear va impulsar per tal de reivindicar l'ús de la llengua catalana amb actes arreu de Mallorca, tant a la Part Forana com a Palma des de l'estiu de 2006 i al llarg de 2007.

A partir del desembre de 2007 hi deixa d'haver entrades en el llibre d'actes, tot i que l'activitat de la delegació no va cessar, amb l'organització d'activitats de tanta rellevància com les II Jornades d'estudis locals de 2008 i l'edició de les actes de les primeres, entre altres activitats. A més, el 2011 encapçalà una de les activitats cíviques més plurals que s'hagin fet mai a sa Pobla, com va ser l'enregistrament del lipdub *Sa Pobla m'agrada!*, que a ritme de la cançó *Me sobre paraules* d'Antònia Font va comptar amb la participació de més de 1.000 persones de totes les associacions del poble (escoltes, esplais, clubs esportius, membres de la tercera edat, centres d'ensenyament i associacions de pares i mares dels centres educatius del poble), xeremiers, dimonis, caparrots, bèsties de foc i gegants, i també amb la presència dels dos cappares de la cultura poblera, Alexandre Ballester i Antoni Torrens. Fou un acte organitzat conjuntament amb un grup de joves de Sa Pobla. Aquest lipdub formà part de la iniciativa *Mallorca m'agrada!*, impulsada per l'Obra Cultural Balear i que constituí un exercici col·lectiu d'autoestima i de germanor dels pobles de l'illa.

El 2013, es produí un relleu en la direcció de la junta local. L'assemblea general es reuní el 30 de maig, i en ella assumí la presidència de la delegació la junta encapçalada per Arnau Socias com a president, Margalida Gost Torrandell com a secretària i Amèlia Redondo Palou com a tesorera. Aquesta directiva no ha deixat registre documental de les seves activitats. Amb tot, sabem que s'organitzaren diverses activitats, entre les quals podem destacar la commemoració de la proclamació de la II República el 10 d'abril de 2022 (*Acte de dignitat republicana. Acte de memòria democràtica*), la col·laboració en activitats de promoció de la llengua catalana com el Correllengua, l'Acampallengua i la recepció de la Flama del Canigó, concerts com els de Caspary, Elliot, Aina Tramullas o Mireia, presentacions de llibres com *Treballar la terra per pagar a Déu*, de Maria del Camí Dols, *El silenci que heu de témer*, de Francesc Ribera Titot o *Un pagès al parlament*, de Joan Josep Mas Collet, entre d'altres.

Al llarg de 2023 observem com s'inicià un procés de transició per donar un nou impuls a l'entitat, que acabaria amb l'elecció d'una nova junta directiva. La primera passa d'aquest camí es va donar dia 11 de març de 2023¹⁹, quan es reuniren Amèlia Redondo, en representació de la junta directiva, i Joan Serra, Jaume Perelló, Bel Gost i Jaume Ribas, persones interessades a revitalitzar la presència i les activitats de l'organització. D'aquesta reunió se'n va derivar el disseny de quatre grans línies d'actuació:

1. Augmentar l'oferta cultural i d'oci en català per als joves de sa Pobla.
2. Impactar amb activitats culturals i d'oci en llengua catalana sobre les comunitats migrades i nouvingudes del poble i fomentar la seva relació i integració amb la resta de residents al municipi.
3. Fomentar activitats d'oci en català -i també culturals, però fonamentalment d'oci- amb el màxim impacte social entre tots els grups socials i d'edat.

19 La informació relativa a aquest període de transició s'ha obtingut de les actes de les reunions que varen tenir lloc els dies 11 de març, 3 d'abril i 23 de setembre de 2023 i 5 de gener i 17 de febrer de 2024, facilitades per l'actual junta directiva.

4. Dinamitzar i aclarir el funcionament intern de la delegació

Aquests eixos havien de servir per definir propostes d'activitats a desenvolupar en el futur. També es va parlar de les activitats que la delegació organitza al llarg de l'any (pujada al campanar per la Diada de Mallorca, participació en l'homenatge a l'acte del Bosc de la Memòria, fulletó de la Sibila i col·laboració amb les exposicions i actes de Perspectives) i d'activitats que desenvolupen altres delegacions.

En la reunió de 23 de setembre es decidí la col·laboració de l'OCB amb la celebració de la festa de les llanternes i l'organització d'un concert del grup Gahra, el primer àlbum del qual, *Dona'm temps*, havia finançat parcialment la delegació²⁰.

Una altra iniciativa que sorgí d'aquest període de transició varen ser els *Diumenges de vermut amb l'Obra*, trobades amb els socis per fer l'aperitiu amb acompanyament musical i artístic.

3. Les iniciatives. Activitats desenvolupades

Al llarg de cinquanta anys d'existència, les activitats desenvolupades per la delegació de sa Pobla de l'Obra Cultural Balear han estat moltes i molt diverses. A pesar d'aquesta diversitat, totes elles tenen un denominador comú: la defensa dels elements definidors de la cultura pròpia del poble mallorquí. A més de les activitats descrites a l'hora de parlar de les distintes juntes directives, podem agrupar les iniciatives desenvolupades en distints eixos.

Iniciatives de promoció de la llengua

Una de les raons de ser de l'Obra Cultural Balear és la promoció i defensa de la llengua catalana, pròpia de les Illes Balears. Ja hem vist que una de les primeres iniciatives que va desenvolupar la delegació va ser l'organització d'un curs de llengua, iniciativa que es mantenia encara als anys noranta. Posteriorment, gràcies a les polítiques de normalització derivades de la Llei 3/1986, de 29 d'abril, de normalització lingüística a les Illes Balears, aquests cursos els va desenvolupar l'ajuntament, fins al dia d'avui ferm defensor de la unitat de la llengua i de la seva defensa i protecció, i posteriorment el CEPA sa Pobla.

Dins aquest mateix eix d'actuació, no podem deixar de banda el suport que s'ha donat sempre a iniciatives vinculades a la nostra llengua. Caldria esmentar el suport a activitats com el Correllengua o l'Acampallengua, promogudes per Joves de Mallorca per la Llengua. També és destacable l'organització d'actes de recepció de la Flama del Canigó, ritual nascut als anys 50, que ha esdevingut símbol d'unitat dels territoris de cultura catalana. En la mateixa línia, va participar, conjuntament amb un grup de joves poblers, en la realització del lipdub *Sa Pobla m'agrada!*, el 2011.

També ha jugat un paper significatiu en activitats de reivindicació i protesta, com la

20 El concert va tenir lloc a Can Planes - Espais d'art i Cultura, el dissabte 25 de novembre a les 19 hores, dins el programa de festes de la VIII Fira de l'arròs pobler

mobilització en resposta al trilingüisme impulsat per l'executiu de José Ramón Bauzá.

Memòria democràtica

La recuperació de la memòria democràtica ha estat un altre dels eixos essencials de l'existència de la delegació poblera de l'OCB. El punt de partida el podem trobar en la decisió del consell de redacció de la revista Sa Plaça va prendre el 1996, que va exposar als lectors en els següent editorial al número d'abril²¹:

“La consolidació del règim democràtic reconegut en la Constitució de 1978 ha suposat una superació del radical enfrontament que marcava la vida política del passat. L'acceptació dels principis democràtics per part de tots els segments majoritaris de la població, juntament amb l'abandó de les tesis irreconciliables que les forces polítiques majoritàries defensaven en aquella època, fa que per primera vegada sia possible una convivència estable, amb totes les mancances que es vulguin, entorn dels principis de la llibertat, la tolerància i el respecte mutu.

Ha d'ésser amb aquests pressupòsits de tolerància i de respecte mutu que creiem que és necessari acarar-se amb uns esdeveniments com els que ocorregueren a Mallorca, i també a la nostra sa Pobla, a partir del 19 de juliol de 1936.

Seixanta anys ens donen la llunyania suficient per a poder analitzar aquests fets amb un quasi total desapassionament. Seria bo que aprofitéssim l'avinentsa d'aquest seixantè aniversari per examinar-los, des de l'objectivitat i deixant de banda qualsevol ressentiment, únicament moguts per la ferma voluntat que uns episodis tan lamentables mai més tornin a succeir.”

Hem de considerar que eren en aquesta època, tan propera i tan llunyana, no era gens habitual parlar de forma oberta d'aquestes qüestions, tot i que s'havien donat passes en la recuperació de la memòria de persones com Jaume Serra Cardell, a qui el 1979 el ple de l'ajuntament de sa Pobla acceptà dedicar un carrer a proposta del regidor Melcior Comes²². En aquest número es va entrevistar, precisament, a Margalida Serra Cardell, germana de l'antic secretari de l'Agrupació socialista de sa Pobla, qui accedí a la conversa amb Joan Company enmig de gran tristesa. De les seves paraules se'n desprèn tot l'odi que hagueren de patir els familiars i la dignitat amb què ho varen suportar²³. En els números següents es recuperà la memòria d'altres víctimes republicanes, com Pere Serra Seguí (núm. 44, maig del 96), Guzmán Rodríguez Fernández (núm. 45, juny del 96), Crisanto Valcárcel Moll i Juan Orozco Trulla (núm. 46, juliol 96). Aquests articles s'agruparen sota el títol “1936, seixanta anys després”, signats per Joan Company i Joan

21 *Sa Plaça*, número 43, abril de 1996, pàgina 3

22 Siquier Serra, Bartomeu (2004). Places i carrers de sa Pobla, Cooperativa Agrícola Poblense. En la proposta, Comes va dir que “Dicha obra puede contribuir a restañar heridas que siempre sangran cuando se ven tratados con injusticia y con premeditado olvido de los que dieron sus vidas por la libertad”. Cal dir que també havia demanat la supressió dels noms vinculats al franquisme, com Calvo Sotelo o Franco, proposta rebutjada.

23 *Sa Plaça*, número 43, abril de 1996, pàgines 13-15

Llabrés, que també dedicà un article a recordar els fets del 20 de juliol a sa Pobla (núm. 46, juliol 96, p. 12). La recuperació de la memòria no només es dedicà als republicans, sinó que també a les víctimes del bàndol franquista, com Francesc Caldés Serra (núm. 45, juny del 96), la seva neboda sor Catalina Caldés Socies i el falangista de primera fornada Guillem Roig Mascaró (núm. 48, octubre 96).

Aquesta tasca va ser important per començar la tasca, tan discutida avui en dia des de certs posicionaments ideològics, de recuperació de la memòria democràtica, que en l'actualitat ha donat nombrosos fruits, entre d'altres la recuperació de les restes mortals de molts represaliats les restes dels quals foren enterrades en fosses comunes. Avui en dia, la delegació poblera de l'OCB continua amb la seva dedicació al manteniment de la memòria dels republicans poblers amb la celebració d'un acte anual que, al Bosc de la Memòria de can Cirera Prim, els recorda i honora. Cal fer menció especial a què en l'acte de 2024 es va retre homenatge a la figura d'Agustí Cladera Bennassar, mort a Maó el 1943 després d'un període de reclusió a causa de la seva adscripció al bàndol republicà durant la guerra civil del 36.

Sortides i excursions

Han estat molt habituals les sortides planificades al llarg dels anys, amb la finalitat de conèixer elements del patrimoni ja sigui natural, històric i cultural. Així, tenim constància que en els anys 90 va funcionar un grup excursionista que va dur a terme sortides a distints paratges. A tall d'exemple, el 29 de maig de 1992 es va fer l'excursió de natura per antonomàsia, la baixada del Torrent de Pareis²⁴.

També s'han fet visites guiades a elements del patrimoni cultural, com per exemple les visites guiades per mossèn Santiago Cortès a la Seu i l'Arxiu Capitular el 4 de gener de 2007 i al convent de sant Bartomeu d'Inca el 10 de febrer del mateix any.

De la mateixa manera, també hi ha hagut temps per sortides culturals, com la sortida al Teatre Principal de Palma per veure l'obra *Siau Benvingut* d'Alexandre Ballester, en col·laboració amb la delegació d'Inca, el 2 de desembre de 2007.

Presentacions de llibres i col·laboració en edicions

Les presentacions de llibres han estat també una de les activitats culturals més habituals de les que s'han desenvolupat al llarg dels anys. Tenim diversos exemples, com la presentació del llibre *El silenci que heu de témer* de Francesc Ribera Titot o *Un pagès al parlament*, de Joan Josep Mas Collet, entre d'altres.

També s'ha contribuït a l'edició de llibres com ara un llibret d'homenatge al glosador i poeta Antoni Gost (gener de 2007), les actes de la Diada d'Estudis de Crestatx, coeditades sota el títol *Història i actualitat del santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)* amb la Parròquia de sant Antoni Abat de sa Pobla i les actes de les I i II jornades d'estudis locals, coeditades amb l'Ajuntament de sa Pobla.

24 Revista Sa Plaça, número 1 - juny de 1992, p. 29

Exposicions

En els anys de la junta presidida per Rafel Socias, l'entitat organitzà dues exposicions fotogràfiques: *Crestatx Antany*, el març de 2005 a la sala museu de l'oratori de Crestatx, i una exposició coorganitzada amb l'Obreria de sant Antoni el gener de 2006 que recollia imatges antigues dels obrers.

4. La delegació, avui

El 9 de març de 2024 es produí el darrer canvi en la direcció de la junta local de l'Obra Cultural Balear de sa Pobla. En aquest dia va tenir lloc una assemblea extraordinària amb l'objectiu de formalitzar la dimissió de la junta sortint i donar entrada a una nova junta directiva. El relleu es produí després d'anys de desgast de la junta sortint i d'una activitat força limitada, i que ja des de mitjans de 2023 es preparava aquest relleu.

L'actual junta directiva està integrada per Margalida Gost Torrandell com a presidenta, Isabel Gost Torrandell com a secretària, Joan Serra Siquier com a tresorer i Biel Payeras Torrandell, Jaume Perelló Cardell, Clàudia Darder Soler, Maria Antònia Torrens Fluxà, Josep Buades Payeras i Jaume Ribas Vilanova com a vocals.

Aquest relleu al capdavant de l'entitat s'ha traduït en un augment molt significatiu de les activitats desenvolupades, no només en relació amb la quantitat sinó també amb la seva diversitat.

Per una banda, s'ha seguit amb el desenvolupament dels actes que tradicionalment s'han desenvolupat, com ara actes en relació amb el Correllengua (concert per acollir la flama del Correllengua Interilles el 4 de maig de 2024), la commemoració de la proclamació de la II República i la reivindicació de la memòria de les víctimes, col·laboració en els actes de la diada de Sant Jordi, recepció de la flama del Canigó amb una ballada popular, etc.

Per altra banda, s'ha continuat aprofundint en la reivindicació de les nostres senyes d'identitat com a poble, amb activitats com conferències com *31D, per què?*, a càrrec de Gabriel Mayol, o *La dessecació i la petjada dels anglesos a l'Albufera*, a càrrec de Pere Perelló, prèvia a la sortida *Cercant la petjada dels anglesos* a càrrec del mateix investigador. A més s'han introduït tallers relatius a elements del nostre patrimoni etnològic i cultural, com ara el taller de cordar cadires i el taller de neules.

Conclusions

La delegació local de l'Obra Cultural Balear de sa Pobla, en els seus 50 anys de trajectòria ha estat fidel als tres eixos definidors de l'entitat: llengua, cultura i país.

Llengua. Des de bon començament, entre de les primeres activitats que es posaren en marxa als anys setanta va ser la impartició de cursos de llengua catalana, una formació que es va mantenir durant dècades. També s'ha donat un suport decidit a les iniciatives normalitzadores que s'han posat en marxa des de diverses entitats, molt especialment el Correllengua i l'Acampallengua. Sempre s'ha defensat la llengua pròpia com a

element de cohesió i element fonamental de la nostra identitat com a poble.

Cultura. Són in comptables les activitats de promoció cultural en les que s'ha implicat l'entitat. D'entre totes elles, se'n podrien destacar especialment dues, com són l'edició d'una revista local, sa Plaça (1992-2000), i la posada en marxa de les primeres jornades d'estudis locals. La revista serví no només per acostar l'actualitat local als seus lectors, sinó també per ser un espai per a cultura, per les recomanacions literàries, per parlar de cinema, llibres, per acollir reflexions filosòfiques, etc. I aquesta promoció de la cultura mai ha cessat, i ho veiem de forma continuada en les múltiples activitats

País. Què és fer país, sinó defensar i promoure els seus elements definidors? En aquest sentit, és evident que des de la delegació s'ha fet i es fa país amb cada acte de record a les víctimes de la guerra civil, amb cada presentació de llibres, amb cada taller de fer neules o de cordar cadires. La delegació poblera és un dels més fermes promotors de la idea de país en el nostre poble, una idea de país àmplia i diversa, basada en allò que ens és propi.

Fonts i bibliografia

Fonts

- Llibre d'actes de la delegació de sa Pobla de l'Obra Cultural Balear
- Premsa: Diari de Balears, Diario de Mallorca, El Mundo - El día de Baleares
- Revista Sa Plaça

Bibliografia

- Rafel Ballester Riutort (2009). "Els estudis locals de Sa Pobla". A Company et alii -coord.-, *Els estudis i la premsa local al segle XXI*, Vol. 2 (Els estudis locals), Institut d'Estudis Baleàrics, pàg. 365-369.
- DD. AA. (2007). *Història i actualitat del santuari de Crestatx en el centenari de la seva reforma (1906/7-2006/7)*. Edició a càrrec de l'Obra Cultural Balear i la Parròquia de sant Antoni Abat de sa Pobla.
- DD. AA. (2008). *I Jornades d'estudis locals de sa Pobla*. Obra Cultural Balear delegació sa Pobla i Ajuntament de sa Pobla.
- DD. AA. (2013). *II Jornades d'estudis locals de sa Pobla*. Obra Cultural Balear delegació sa Pobla i Ajuntament de sa Pobla.

Anàlisi del comportament polític i electoral a sa Pobla

Biel Payeras Torrandell

1. Introducció

La comunicació “*Anàlisi del comportament polític i electoral a sa Pobra*” neix, en primera instància, com un mandat polític intern de l’agrupació pobra de MÉS per Mallorca després de les eleccions municipals del 28 de maig de 2023. Quatre mesos després d’aquests comicis, i dos mesos més tard de les eleccions generals espanyoles del 23 de juliol del mateix any, MÉS per sa Pobra decideix analitzar, aprofundir i tractar de comprendre millor el resultat de les urnes encarregant un estudi professional per a tal efecte. El col·lectiu d’anàlisi política *Passes Perdudes*, format pels científics socials Antoni Fornés i Guillermo Bezzina, assumeix el repte d’examinar amb lupa el panorama electoral de sa Pobra. Amb un enfocament rigorós i metòdic, Fornés i Bezzina dediquen un any a elaborar un estudi descriptiu i estratègic, que no només analitza les dades, sinó que també ofereix orientacions per a l’acció política futura. El seu treball permet a l’agrupació de l’esquerra pobra entendre millor les dinàmiques electorals i establir línies de treball fonamentades per als anys vinents. Aquesta comunicació n’és una adaptació.

Serveixin aquestes línies per expressar el nostre agraïment a Antoni Fornés i Guillermo Bezzina per la seva tasca en l’elaboració d’aquesta anàlisi sobre el comportament polític i electoral de sa Pobra. La seva investigació ens permet aprofundir en la comprensió de la dinàmica electoral del nostre municipi i contribueix a la construcció d’un coneixement col·lectiu fonamentat en dades i reflexió crítica.

Amb aquest esperit, hem volgut compartir la utilitat d’aquest estudi amb tots els poblers en el marc de les Jornades d’Estudis Locals, seguint la tradició de recerca i debat sobre la nostra realitat social, cultural, política i econòmica. Aquest treball s’emmarca en una línia d’anàlisi precedents, com “Evolució electoral dels partits nacionalistes a sa Pobra dins el marc de l’autonomia (1983-2003)” de Joan Pau Jordà, presentat a les I JEL, o “El jovent de la immigració magrebina a sa Pobra. Situació, context i incorporació de la interculturalitat dins l’educació”, d’Antoni Simó Tomàs, presentat a les IV JEL, entre d’altres.

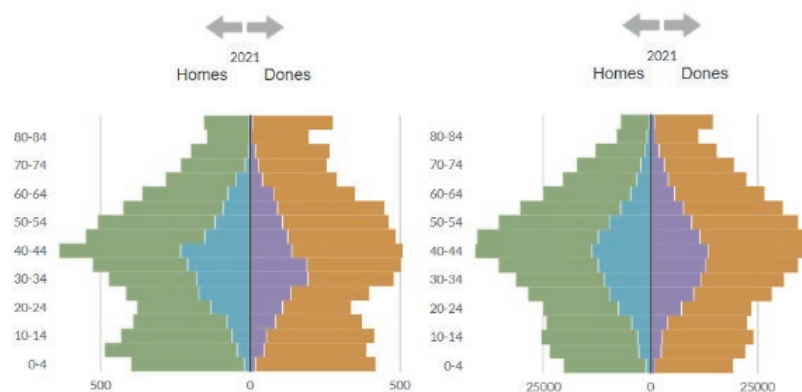
La voluntat no és només entendre millor el nostre passat i present, sinó també oferir les eines necessàries per afrontar els reptes futurs de sa Pobra amb una mirada crítica i constructiva, col·lectivament.

2. Context

Els resultats electorals no es donen en el buit, sinó que responen a una sèrie de factors contextuals estructurals i conjunturals que condicionen les dinàmiques polítiques d’un municipi. Aquests elements s’analitzen en quatre grans eixos: sociodemogràfic, socioeconòmic, sociocultural i sociopolític.

2.1. Context sociodemogràfic

Sa Pobra és un municipi marcat per la seva multiculturalitat. Segons el padró de 2022, el 19,7% de la població és estrangera, un percentatge lleugerament superior a la mitjana de Mallorca (18,2%). Aquest fet, juntament amb la presència de persones nascudes a l’illa però d’ascendència estrangera, fa que la diversitat cultural sigui un factor rellevant.

Font: Institut d’Estadística de les Illes Balears

Demogràficament, sa Pobra presenta característiques diferenciades respecte a la mitjana mallorquina. Mentre que Mallorca tendeix cap a una estructura poblacional regressiva per la baixa natalitat, sa Pobra ha experimentat un repunt en les cohorts més joves.

Aquest creixement, però, no implica una homogeneïtat en la joventut pobra. La manca d’interrelació entre comunitats de diferent origen, més enllà de relacions laborals i escolars, pot generar riscos d’exclusió o segregació social.

A llarg termini, sa Pobla tampoc és immune al fenomen global d'envelliment poblacional. Malgrat que aquest procés es pugui retardar, cal anticipar polítiques que assegurin la sostenibilitat dels serveis públics i de la vida social i econòmica del municipi.

2.2. Context socioeconòmic

Històricament, sa Pobla ha presentat una posició privilegiada per al desenvolupament del sector primari, especialment pel que fa a la producció agrícola de regadiu, amb la patata com a cultiu emblemàtic. La modernització de les infraestructures, com el ferrocarril, va permetre consolidar aquest sector, convertint el municipi en un dels motors econòmics del nord de l'illa. Tot i aquesta base agrícola, l'economia poblera ha seguit la tendència global de terciarització, amb una creixent dependència del sector serveis. Aquest sector genera el gruix dels llocs de treball, però també es caracteritza per una elevada precarietat i temporalitat. D'altra banda, el sector secundari també té un pes rellevant, i la combinació d'aquests tres sectors genera una estructura social particular.

2.3. Context sociocultural

Sa Pobla destaca per la seva riquesa cultural i teixit associatiu actiu, fet que la situa en una posició privilegiada respecte a altres municipis mallorquins. Per destacar-ne una, festivitats com Sant Antoni constitueixen elements d'identitat, patrimonials i de popular adscripció que reforcen els vincles comunitaris i la implicació social, especialment entre els més joves. Tot i això, el risc de *guetificació* és present. L'exclusió de grups de determinats circuits socials i culturals pot limitar la seva integració i participació en la vida pública. La segregació social també pot contribuir a la polarització, generant "cambres d'eco" en què les persones només es relacionen amb individus de pensament similar.

2.4. Context sociopolític

L'estructura política de sa Pobla ha estat marcada per una forta presència del Partit

Popular (PP), que des de 1991 ha estat la força més votada en totes les eleccions municipals, malgrat haver governat només 4 dels darrers 18 anys. Aquest domini conservador ha conviscut amb la presència de partits regionalistes com Unió Mallorquina, Lliga Regionalista, Convergència per les Illes i El Pi, que han anat variant irregularment els seus resultats. L'any 2007 va suposar un punt d'inflexió amb la caiguda d'Unió Mallorquina i l'aparició dels Independents per sa Pobla, esdevenint força determinant en el municipi, encapçalant diversos mandats. En contrast, l'esquerra ha mostrat una gran estabilitat, especialment en el cas de MÉS per sa Pobla, que des de 2015 ha obtingut resultats molt similars en cada elecció. El PSIB, per la seva banda, ha mantingut un suport constant, tot i una lleugera tendència a la baixa en els darrers anys.

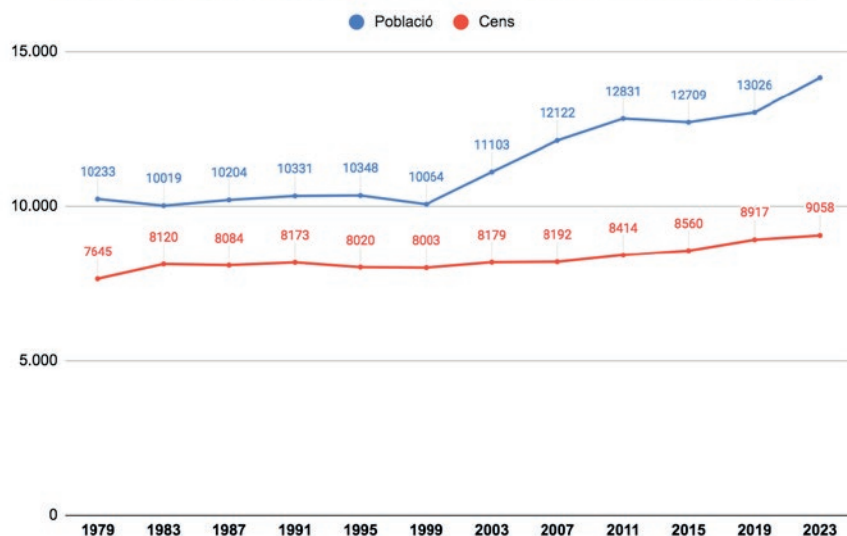
3. D'on venim?

Anàlisi de l'històric de les eleccions a sa Pobla

3.1 Evolució de la població i participació electoral

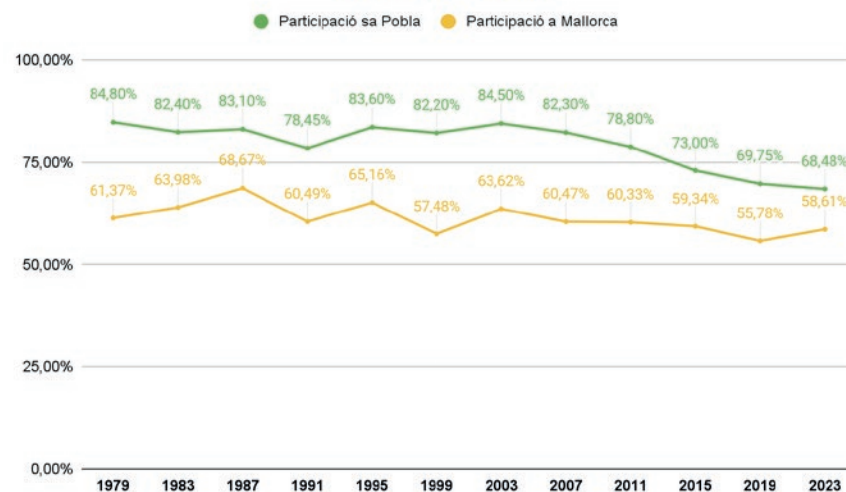
Sa Pobla ha experimentat un gran augment demogràfic en les dues darreres dècades que ha afectat també el cens electoral de les eleccions. Com es pot veure en el següent gràfic, des de l'arribada de la democràcia fins als anys 2000, la seva població s'ha mantingut pràcticament estable entorn els 10.000 habitants i 8.000 electors, amb lleugeres pujades i baixades. Des de l'any 2000 comença a produir-se un augment demogràfic important fins a la crisi de 2008 que va estabilitzar aquest creixement. Finalment, des de l'any 2015 torna a augmentar considerablement la població fins a arribar a l'any 2023 amb 14.164 habitants, un creixement del 40% en els anys 2000. Aquest fet també impacta al mateix cens electoral, encara que de manera més lleu, ja que com s'observa les corbes no són paral·leles, principalment degut a l'augment de població migrant que no té dret a vot, però sí que està empadronada. Per tant, en les dues darreres dècades el cens electoral ha augmentat un 13%, unes 1.000 persones.

Evolució de la població i cens electoral a Sa Pobra (1979-2023)

Respecte a la participació política a través de les eleccions municipals, a sa Pobra s'observa una clara tendència a la baixa des de fa dècades. Les darreres eleccions de l'any 2023 varen batre el rècord de menor participació de la història situant-se en un 68,48%. Aquesta tendència s'observa des de l'any 2003 i no és un cas aïllat del municipi, sinó que és un fenomen comú a tots tipus d'eleccions i a tots els àmbits geogràfics de les democràcies occidentals. Per tant, cada cop menys veïns i veïnes de sa Pobra participen en les eleccions, menys de 7 de cada 10. Així i tot, si comparem aquestes dades amb la mitjana del conjunt de l'illa de Mallorca podem afirmar que la participació electoral al municipi sempre ha estat molt superior a la mitjana de Mallorca. Específicament, a les eleccions municipals de sa Pobra la mitjana històrica de participació és 18 punts superiors a la mallorquina. No obstant això, aquesta tendència s'ha anat reduint de manera constant les darreres dècades fins a situar-se a 10 punts percentuals per sobre a les eleccions de 2023, el diferencial més baix.

Evolució de la participació electoral a les eleccions municipals a Sa Pobra (1979-2023)

3.2. El vot dual entre eleccions a sa Pobra

Si bé el comportament electoral en l'àmbit autonòmic i insular ens aporta dades de la fortalesa o debilitat de l'espai, el més interessant és comparar aquests resultats amb les eleccions locals per detectar possibles fenòmens com el vot dual, molt habituals a molts municipis de l'illa. Així, el vot dual es produeix quan els ciutadans escullen dues paperetes diferents en funció de l'elecció. Aquest fenomen es pot explicar principalment per la diferent capacitat que té una candidatura de seduir un votant, per exemple, perquè a escala local un candidat a batle té més popularitat que les sigles del partit a escala autonòmica; o al contrari, perquè la candidata d'un partit té capacitat d'arribar a un conjunt més ample de l'electorat que les seves sigles en l'àmbit local.

Adicionalment, al vot dual, també es poden trobar fenòmens com l'abstencionisme diferencial. És a dir, un diferent grau de participació en les eleccions en funció de la seva naturalesa. Aquest fenomen pot ser transversal a totes les opcions polítiques o concentrat en determinats partits. Per exemple, alguns votants de MÉS per Mallorca voten sistemàticament més a les eleccions autonòmiques i insulars que a les estatals,

principalment pel diferent nivell de sentiment identitari i la importància donada. En qualsevol cas, els estudis fets no assenyalen un gran impacte d'abstencionisme diferencial a Mallorca que afecti els resultats de les eleccions locals i els seus efectes serien més reduïts i marginals que els del vot dual. El següent quadre mostra la participació electoral a totes les eleccions celebrades el 2023. Com es pot veure, la participació a sa Pobra ha estat pràcticament la mateixa a tots els comicis, no hi podem observar cap efecte. Si miram el conjunt de Mallorca, la participació en les eleccions generals se situa 6 punts per damunt que a les locals, ja que habitualment les eleccions al Congrés són considerades de primer ordre, i per tant hi participen més votants.

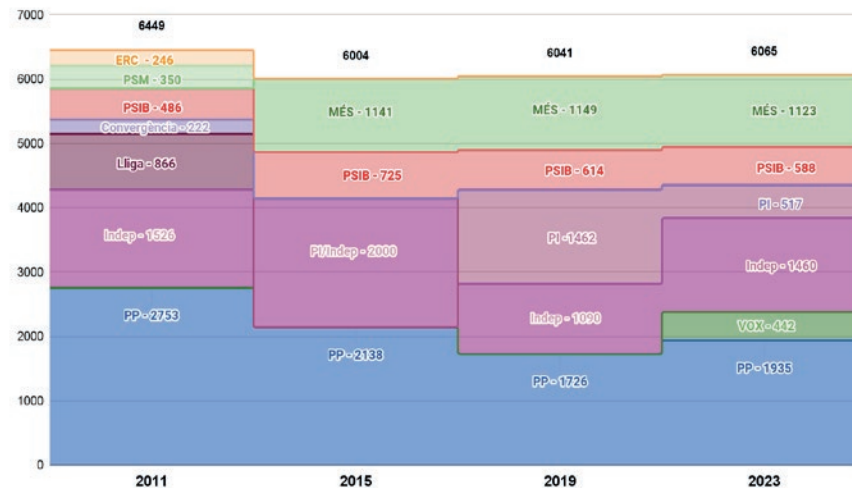
Participació electoral a les diferents eleccions de l'any 2023:

Elecció 2023	Nivell de participació a sa Pobra	Nivell de participació a Mallorca
Generals 23J	68,46%	64,32%
Autonòmiques 28M	68,54%	56,78%
Insulars 28M	68,29%	58,86%
Locals 28M	68,48%	58,61%

4. El cicle 2011-2023

En aquest punt de l'anàlisi es posa el focus en l'evolució del sistema de partits a sa Pobra en els darrers anys. Entre 2011 i 2023, el municipi ha experimentat transformacions significatives en el panorama polític, en línia amb tendències més àmplies que han afectat l'àmbit autonòmic i estatal. L'any 2015 va marcar un punt d'inflexió amb un increment notable del suport a les forces d'esquerra, seguint la tendència generalitzada d'aquell moment, amb l'auge de noves formacions transformadores tant a escala autonòmica com estatal, com Podem. Aquest canvi va suposar un creixement electoral per a l'espai progressista al municipi, més que duplicant el seu suport respecte a convocatòries anteriors i establint una presència estable en el mapa polític local.

Evolució del vot a les eleccions locals a sa Pobra (2011-2023)

Paral·lelament, en aquest mateix període, s'ha consolidat un espai de centredreta com a segona força política, situant-se darrere del Partit Popular, que ha mantingut la seva posició com a partit més votat al municipi. Aquestes dinàmiques han contribuït a configurar un escenari polític més fragmentat i diversificat respecte als cicles electorals previs.

L'any 2015 els Independents es varen presentar en una candidatura conjunta amb El Pi i varen assumir la batlia d'un govern municipal participat per Independents-El PI, MÉS per sa Pobra i PSIB. Aquesta coalició postelectoral s'ha anat repetint tant en 2019 com en 2023, amb una correlació de forces molt similar entre els mateixos partits del pacte, més enllà dels canvis produïts entre Independents i el Pi.

Al mateix gràfic s'observa com des de l'any 2011 el Partit Popular ha anat perdent espai de manera constant fins a 2023, quan va aturar la seva caiguda i ha experimentat un punt d'inflexió, en sintonia amb els esdeveniments polítics de caràcter autonòmic. A més, cal advertir que aquest punt d'inflexió es produeix al mateix moment que l'extrema dreta representada per VOX obté el seu primer regidor al municipi amb 442 vots, una xifra important. Per part del PSIB, els seus resultats mostren estabilitat amb una lleugera caiguda constant des de l'any 2015, provocant la pèrdua d'un regidor entre l'any 2019 i el 2023, quedant-se així en només un representant. Cal destacar que aquesta pèrdua es produeix passant d'un 10% de vot a un 9,5%, per tant, aquest retrocés es materialitza amb aquest regidor menys.

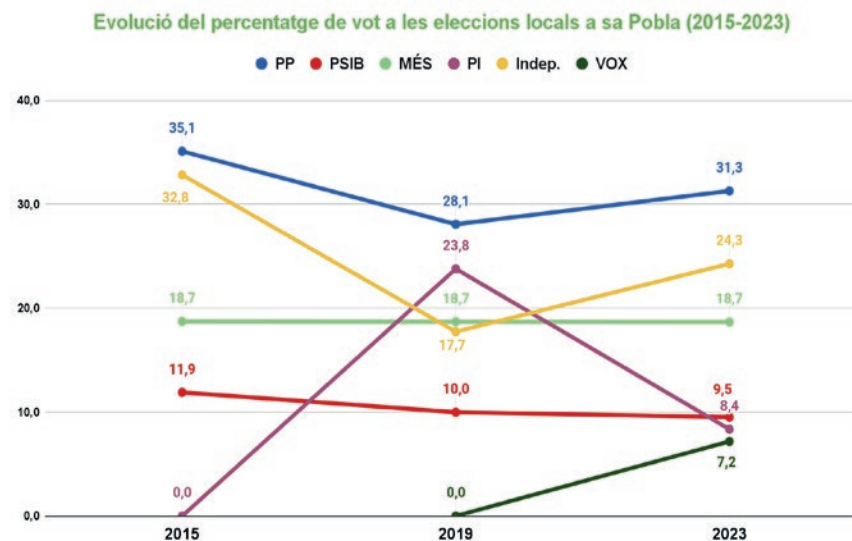
Com ja s'ha mencionat, a la part central de l'oferta política trobem un espai format principalment pels Independents que des de l'any 2007 han consolidat un espai propi com a segona força política, a excepció de l'any 2019 quan El Pi va superar-los. Tal com s'observa, aquest és un espai molt dinàmic que ha sofert diferents mutacions, com les candidatures de la Lliga Regionalista i Convergència per Illes de 2011, la posterior coalició preelectoral entre Independents i El Pi l'any 2015, el trencament de la coalició el 2019, i la pèrdua de vots d'El Pi cap a Independents, de 2023. El que si es pot afirmar, és que més enllà de la marca electoral, aquest és un espai polític consolidat i amb una gran importància per sa Pobra. Un espai polític que l'any 2023 continua governant amb un pacte que mira cap al centre esquerra, donant una imatge de centralitat i essent clau de govern.

4.1. Les eleccions locals de 2023

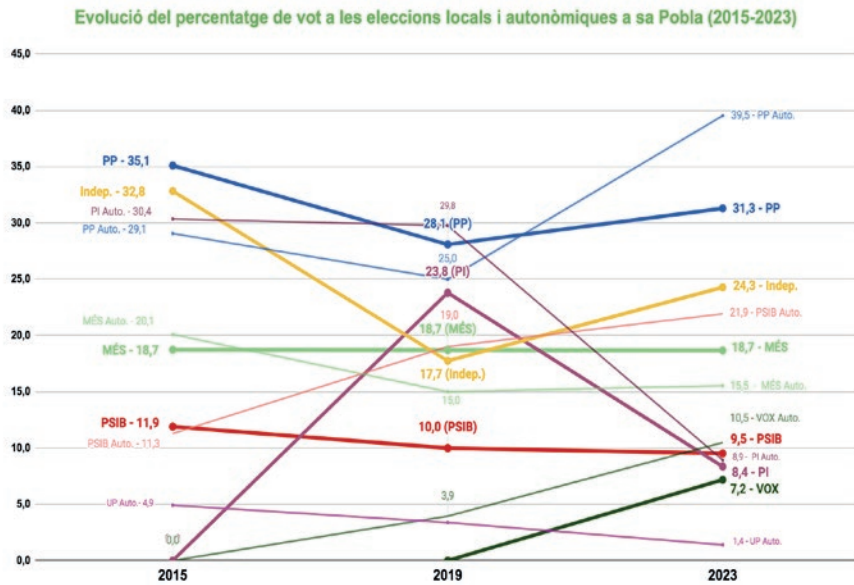
A les eleccions de 2023 la continuació de la coalició postelectoral de govern a sa Pobra es va posar en dubte malgrat que els resultats permetien reeditar el pacte amb uns equilibris molt semblants. El següent gràfic mostra el canvi del sistema de partits de sa Pobra des de 2015, aquesta vegada en percentatge de vots i com s'arriba a les eleccions de 2023. A l'esquerra ideològica trobam l'estabilitat i la continuïtat, tant en el cas de MÉS com ja s'ha comentat, com en el cas del PSIB amb una tendència molt lleugera en descens. Encara que a nivell insular i autonòmic es produeix un retrocés de l'esquerra a la gran majoria d'institucions. A la dreta ideològica trobam una recuperació electoral del PP, que juntament amb l'aparició de Vox a l'àmbit municipal, s'apropa al 40% dels vots de manera conjunta, 12 punts més que l'any 2019. Per tant, podem confirmar una recuperació de terreny de la dreta. Finalment, en la part central del tauler ideològic és on trobam més canvis que expliquen el resultat electoral de 2023, ja que influeixen tant a dreta i esquerra, i en conseqüència en la conformació de majories.

El resultat electoral d'El Pi de 2023 és un terç respecte a 2019, perdent gran part del seu suport després d'haver liderat la batlia. Es constata un transvasament important de vots cap a la candidatura dels Independents que pot absorbir part d'aquesta fuga de vots. Però només una part, ja que conjuntament l'any 2019 arribaven al 40% dels vots i l'any 2023 aquesta xifra es redueix a 32,7%. Per tant, es fa evident que una part d'aquest electorat necessàriament ha optat per la dreta del Partit Popular davant

l'estabilitat de les altres opcions polítiques.

Per acabar de completar aquesta anàlisi amb tot el context de les eleccions de 2023, el següent gràfic mostra els mateixos resultats electorals introduint també els de les eleccions autonòmiques a sa Pobra per acabar d'entendre les dinàmiques de vot de manera conjunta per a l'any 2023. El que més destaca són els resultats de les forces del bipartidisme. Per part del PSIB, és important destacar que des de 2015 en l'àmbit autonòmic ha doblat el seu resultat electoral mentre que a nivell local s'ha estancat i ha baixat lleugerament. La marca del PSIB autonòmic i la seva candidatura amb Armengol com a líder té més capacitat de seduir els votants que la candidatura local. Per part del PP, el resultat en l'àmbit autonòmic ha estat molt important, amb quasi el 40% dels vots, una xifra que supera el 50% dels vots si hi sumem Vox. Per part d'El Pi, en sintonia amb la marca local i el conjunt de Mallorca, el resultat s'ha reduït a una tercera part, assumint una important fuga de vots en l'àmbit autonòmic.

5. Conclusions

L'anàlisi del comportament polític i electoral a sa Pobra permet identificar una sèrie de tendències estructurals i dinàmiques conjunturals que configuren el sistema polític local actual.

En primer lloc, es constata que el context sociodemogràfic i socioeconòmic —marcat per la multiculturalitat, el creixement demogràfic i una economia terciaritzada amb elements de precarietat— condiciona de manera significativa les dinàmiques electorals i els patrons de participació. Aquestes variables no només influeixen en el vot, sinó també en la cohesió social i en els nivells d'implicació política.

En segon lloc, la participació electoral mostra una tendència descendent sostinguda, tot i mantenir-se per sobre de la mitjana de Mallorca. Aquest fet evidencia una progressiva desafecció política que, si bé és generalitzada en el context occidental, planteja reptes específics a escala local pel que fa a la mobilització i la representativitat.

Pel que fa al sistema de partits, sa Pobra es caracteritza per una combinació de continuïtats i transformacions. D'una banda, el Partit Popular manté una posició dominant en termes de vot, mentre que l'espai progressista presenta estabilitat, especialment en el cas de MÉS per sa Pobra. De l'altra, l'espai central —històricament ocupat per opcions regionalistes i independents— es confirma com a clau en la configuració de majories de govern.

El període 2011-2023 evidencia una major fragmentació del sistema polític i l'aparició de nous actors, com VOX, que contribueixen a una reconfiguració de l'espai de la dreta. Paral·lelament, es detecten moviments significatius de vot dins l'espai central i cap a la dreta, especialment en les darreres eleccions de 2023, fet que explica en gran part els resultats finals i els equilibris institucionals.

Finalment, fenòmens com el vot dual i l'absència d'un abstencionisme diferencial rellevant indiquen que el comportament electoral a sa Pobra respon més a dinàmiques de lideratge i percepció local que no a factors estrictament ideològics o estructurals.

En conjunt, sa Pobra presenta un sistema polític plural, competitiu i en evolució, en què la centralitat política i la capacitat d'articular majories transversals continuen essent determinants. Aquest escenari obliga les forces polítiques a adaptar les seves estratègies, reforçar l'arrelament social i aprofundir en la comprensió dels canvis demogràfics i culturals per tal d'afrontar amb garanties els reptes futurs del municipi.

El moviment associatiu a sa Pobla (1873-1936)

Pere Antoni Mateu i Caldes

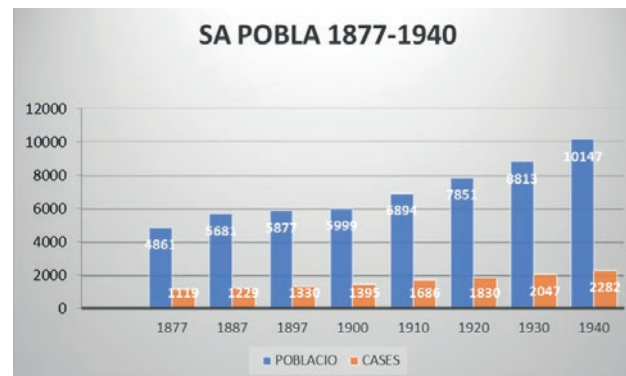
El canvi de segle XIX a sa Pobla (1890-1936)

A Mallorca durant tot el segle XIX i principis del següent predomina la societat de caire conservador. La configuració sociològica de la societat ve definida per Isabel Peñarubia d'aquesta manera: *“El clientelisme, una relació prepolítica que s'estableix entre un polític i un client, de relació desiguals i que implica una protecció per part del primer i obligacions per part del segon”*. Aquesta societat camina cap al caciquisme i *“es basa en el falsejament de les eleccions mitjançant una xarxa de relacions que otorga el procés electoral als oligarques locals [...] les causes de la relació clientelar cal cercar-les en l'estructura de la propietat i el règim de tinença de la terra”*¹.

Amb el canvi de segle la societat mallorquina, i la poblera en particular, caminen cap a una societat de nous valors. Es dibuixa la influència del liberalisme en la societat local de la mà de Miquel Socias Caymari, influència incipient del pensament republicà, amb objectius d'implementació de la societat laica. L'Església amb el Rector Pujol i el vicari Parera lluiten contra les noves idees amb l'objectiu de mantenir el control de la societat a nivell moral i religiós

En el terreny econòmic es produeix una necessitat de canvi en el model de producció agrària arrel de la desfeta de les vinyes provocada per la filoxera (1891). Les condicions en el conreu de la terra i la forma de vida dels poblers havien millorat amb la dissecció de l'Albufera realitzada pels anglesos de New Mallorca Land Company a partir de 1865. A finals del segle XIX es produeix un retrocés en el cultius de cereals i oliveres a favor del garrover, l'ametller, la figuera... La societat poblera, que disposava del tren com a gran mitjà per moure les mercaderies, comença un treball dur, que requeria disposar de mitjans econòmics per fer la inversió en la terra. Neix “la saga de l'aigua”, també hi havia necessitat d'esperegar moltes finques per enllaçar amb els nou conreus, que era una tasca ingent, dura, amb patiments per treure l'aigua... És el treball d'una gent que aporta una visió clara en la nova forma de producció que necessitava el poble: transformació, nous conreus... És una societat que pot gaudir dels efectes personals que suposa la modernització incipient en el camp de l'ensenyament mitjançant l'obertura de l'escola Graduada (1929).

Creixement demogràfic a sa Pobla: 1877-1940

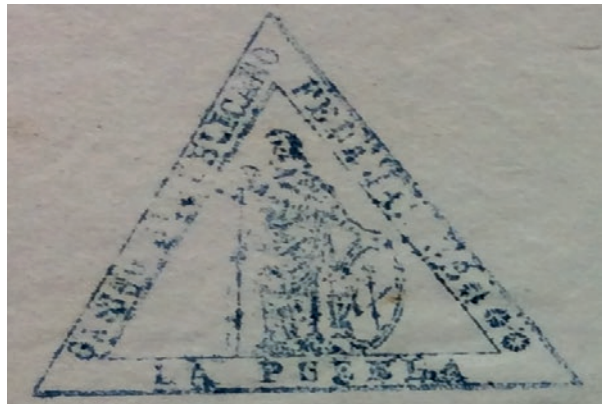
Segons l'INE (Institut Nacional d'Estadística), podem llegir al gràfic un augment de la població fins a 10147 persones (1940) i les cases habitables del poble en nombre de 2.282 (1940).

Tot aquest període aniria acompanyat d'embats negatius: l'any 1915 es produeix la plaga de l'oruga amb la destrucció total de la collita de les mongetes i el perjudici econòmic notable per al poble; i l'any 1918 fou l'any de la grip amb la mort de 105 persones (xifra estimada) en un període molt curt de temps. En aquest mateix any l'Ajuntament de sa Pobla aprovà en sessió celebrada dia 28.12.1918 una llista de pobres, la qual era de 35 famílies, i aquestes podien accedir a les visites del metge i a les medicines de franc.

Apareixia una nova societat basada en la transformació agrària, en la compra de terres, d'una laboriositat indiscutible, una millora educativa i noves formes de relació en la societat que es manifesta en les associacions, agràries, civils i polítiques. Ander Egg defineix les associacions com *“un conjunt de persones que es reuneixen i s'organitzen per aconseguir objectius o interessos compartits, amb una administració i organització comunes”*. Explica en la definició que en les associacions són indispensables les persones, en primer lloc, però també la voluntat de fer feina conjuntament i d'actuar organitzadament i uns objectius compartits amb una finalitat comuna.

1 Isabel Peñarubia i Marques, *La Restauració a Mallorca* (1874-1923)

1.- Unión Republicana

El 11 de Febrer de 1873 va ser instaurada la 1ª República a l'Estat Espanyol sent anomenat primer president Estanislao Figueras.

El 13 d'abril del mateix any trobam a l'Acta de l'Ajuntament de Sa Pobla, la intervenció del "Comité Republicano Federal", carta dirigida al Batle, assabentant-lo de la convocatòria d'una manifestació popular pels carrers del poble en defensa de la derogació de "la talla", impost destinat aminorar les despeses reials instaurades per l'Estat. Signat pel regidor Jayme Carrió i Jayme Adrover².

Posteriorment trobam el següent escrit dirigit al Batle de Sa Pobla:

"El que subcribe participa a su digna autoridad, haber sido trasladada esta Sociedad Unión Republicana, de la casa nº 48 calle del Tesorero a la del Misterio nº 18. Dios guarde a Vd. Muchos años. La Puebla 9 febrero 1898. Jayme Carrió. Sr. Alcalde Constitucional de esta Villa."

No hem trobat més informació de l'esmentat Partit Polític

Font: Arxiu Municipal sa Pobla Acta 13.04.1873 Pàg 58
Sociedad union republicana 09.02.1898 Sign 107

2 JAYME CARRIO MELIS.- Trobam informació al Padró Municipal de sa Pobla 1873 (pàg 94-v – 95) Sign. 426: Data de naixement El 03.07.1836 al poble d'Artá Casat amb la poblera Francisca Ana Reynés Pons Profesió: picapedrer feia 16 anys que era resident al poble i tenien 4 fills. Domiciliat al carrer Plaza, n 69.

2.- La Congregació Mariana de sa Pobla

Entre 1875-1912 L'Església manté una activitat antiliberal en defensa del món religiós i com a base per formar quadres educatiu i empra les Congregacions Marianes, els Seglars Catòlics o la Juventut Catòlica com a base per formar quadres per arribar a la gent i poder desenvolupar la doctrina cristiana dins la Societat Mallorquina.

"Els orígens de les congregacions Marianes es troben al segle XVI quan nasqueren a Roma en l'àmbit jesuític per tal de promoure la fe cristiana a través del exercicis espirituals de Sant Ignasi i de la pietat mariana....i funcionaren fins a l'expulsió de la companyia de Jesus de tots els dominis hispànics, per ordre de Carles III a 1767....a l'any 1879 es refundà l'associació que prendrà el nom de Congregació de la Inmaculada i de Sant Luis Gonzaga.... Amb seu a l'església jesuítica de Monti-Sion de Ciutat".

"..... a Sa Pobla , aquesta Entitat va tenir el seus orígenes a 1889..."

Les autoritats eclesiàstiques pobleres de l'època eren el vicari Joan Antoni Galmés, com a President i el Vicari Parera era el Director, sent el rector de D. Gabriel Pujol i Miquel.

"...El vicari Galmés passà el títol de president a Damià Gost Garí, un dels primers congregants...A 1890 s'informa de la realització d'un pelegrinatge al santuari de Crestatx...1891 celebració del tercer Centenari de la mort de Sant Lluís Gonzaga....1894 una mostra de la important vocació assistencial es va acordar la creació d'una escola nocturna, orientada a cobrir les necessitats de tots aquells joves que pels motius derivats de la dedicació agrícola del poble es veien privats d'accedir a l'educació....1897 es va fer efectiva la compra de dues casetes C/ Rosari...1902 el Notari Guillermo Torres reflecteix la venda de 4/5 per part de Jaume Obrador i d'una cotxeria en favor de Joan Parera Sansó, Martí Crespi Gost, Cristòfol Serra Torrens i Gabriel Gost Comas.. continuant amb la unificació registral de la propietat...i s'obliguen a nomenar nous copropietaris...1898 es posa la primera pedra de les obres d'edificació del nou saló de Sant Lluís Gonzaga... hem de destacar que també s'hi va habilitar un espai dedicat habitatge, ja que el 21 de juny de 1899 mossèn Joan Parera i Sansó, el vicari Parera va passar a residir en els alts de la casa de Sant Lluís..."³

3 LA CONGREGACION MARIANA DE SA POBLA.-X Simpòsium d'Història Social de la Religió 2012. Autor: Rafel Socias Tugores

3.- La Imparcial

Fundació i estatuts:

Comunicació del Presidente de l'Entitat "La Imparcial" al Batle de Sa Pobra del 16 de Març de 1895 (transcripció literal)⁴

"Por el Gobierno Civil de esta Provincia me ha sido devuelto un ejemplar de los Estatutos presentados, porque debe regirse la Sociedad Recreativa "La Imparcial" debidamente autorizados por el Sr. Gobernador Civil para que pueda constituirse en esta la villa la repetida Sociedad "La Imparcial" y regirse por los citados Estatutos, a cuyo efecto tendrá sus primeras reuniones de Constitución en la Calle Corta nº. 2 o Plaza de Miguel Socias.

Lo que tengo la honra de participarles en cumplimiento de lo que dispone la vigente Ley de Asociaciones,

Dios Guarde a Vds. Muchos años"

La Puebla 16 Marzo 1895

Firmado Miguel Bonnín

Sr. Alcalde Popular de la Puebla "

"

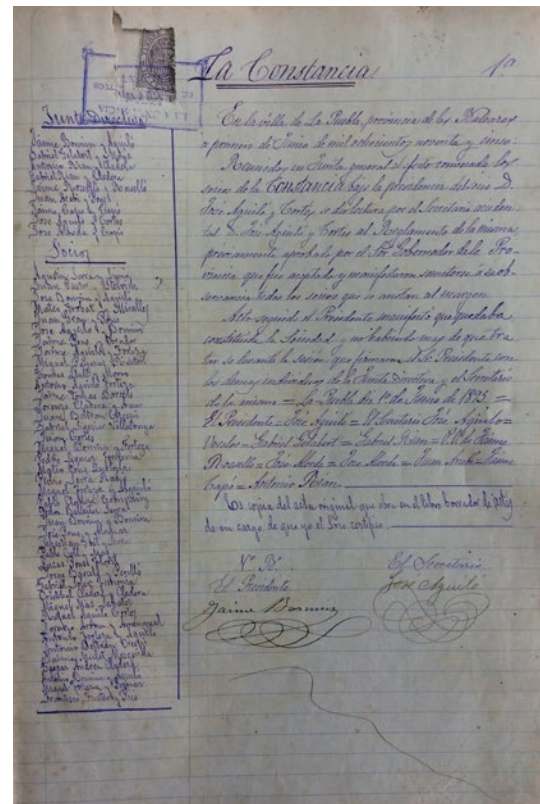
La Societat va tenir una durada curta ja que l'any 1901 se va disoldre⁵.

Entre l'any 1908-1910) apareix nova informació en els padrons de "Casinos y Círculos de recreo". Indica que eren arrendataris de l'immoble C/ Iglesia 17-1º sent el propietari D. Miquel Planes Poquet (Can Planes) Sign 2155/1 Ajuntament de sa Pobra.

4 LA IMPARCIAL.- Figura com a President Miguel Bonnín Forteza (Tendero domiciliat C/ Iglesia) i Vicepresident: Onofre Fornari. Sent Batle del poble Antonio Palou.

5 LA IMPARCIAL Consta a l'Arxiu Municipal de Sa Pobra Document dissolució Any 1901. AMSP Sign 201

4.- La Constància

Se constitueix el 15.06.1895 amb una Junta Directiva formada per nou persones sent President Jaime Bonnín Aguiló i Secretari José Aguiló Cortés. A l'Acta fundacional figuren 41 socis.

Als Estatuts podem llegir el propòsit de l'Entitat "Capítulo Primero. Artículo 1º. Esta Sociedad tiene por objeto proporcionar a sus asociados, socorros, instrucción solaz, y las demás ventajas que se obtienen con el trato mutuo, excluyendo de si cuanto tenga relación la política".⁶

"...Compònese actualmente de la fiolera de 200 socios de diferente ideología....Hoy la Sociedad la Constancia es el lazo de unión que liga a los dos bandos..."⁷

6 LA CONSTANCIA ESTATUTOS AMSP SIGN 2606

7 EL ECO DIARIO DE INCA.- 13.01.1900

5.-Sindicato Agrícola de Contratación y Crédito La Puebla

Constitució

D'acord amb la Llei d'Asociacions de l'època, el dia 28 Desembre 1909 se reuneixen les persones detallades a continuació amb la finalitat de **constituïr** un sindicat agrícola.

Contitueixen un **Consell Directiu**, relació de persones que en data 6 Gener 1910 se presenten al Governador Civil per a la seva aprovació:

Nom	Càrrec
Bartolomé Cladera Socias	President -Liberal
Juan Sabater Cladera	Vicepresident
Rafael Ysern Seguí	Síndic
Jorge Company Crespí	Tresorer
Nicolas Socias Serra	Secretari
Baltasar Pons Bennasar	Vocal
Pedro Ignacio Crespí Socias	Vocal
José Simó Torrens	Vocal
Jorge Pons Socias	Vocal
Antonio Torrens Siquier	Vocal

Estatuts

Consta de 46 Articles en 8 Capítols diferents:

Art. 1 : "... se constituye en este pueblo una sociedad compuesta de labradores, propietarios, colonos, obreros del campo o braceros o individuos que ejerzan profesiones, y oficios anejos a la Agricultura y productos agrícolas".

Art. 3.- "... El Sindicato se propone fomentar el desarrollo de la producción agrícola, protegiendo los intereses morales y económicos de los agricultores .asociados.

- "Fomentar el desarrollo de la moralidad en todas sus manifestaciones y práctica de buenas costumbres....Mantener en toda su afectuosidad los vínculos familiares... crear relaciones de cordialidad y mutua confianza entre los asociados."*
- "Adquirir aperos y maquinària agrícola...Adquirir para el Sindicatos o los individuos que lo formen abonos, plantas, semillas animales... Venta y exportación en común , conservación y elaboración o mejora de productos del cultivo y la ganadería, Fomento del crédito agrícola creando institutos o combinaciones de crédito agrícola (personal, pignoraticio o hipotecario). Fomento de instituciones de*

cooperación, mutualidad de seguro de auxilio o de retiro para inválidos o ancianos aplicadas a la agricultura y ganadería. Defensa de los intereses de los agricultores, promoción de la formación profesional."

El Sindicato tendrá por lema el de los antiguos gremios "Unos por otros y Dios para todos."

Els socis serán de tres classes:

- Protectors, propietaris de fincas amb renda mínima de 1000 pts que formin part de la Secció del -Sindicato Agrícola de Crédito Mútuo.
- Numeraris, hi partànyen tots el socis protectors.
- Adoptius, les viudes pobres i fills dels socis numeraris traspassats, que no tindran que pagar quotes d'entrada al Sindicat.

Art.36-46 "Para atender debidamente los fines conómicos y el Fomento y desarrollo del crédito agrícola, se instituye dentro del Sindicato una cooperativa de crédito denominada "Caja Auxiliar de Crédito mútuo" la que servirá de intermediario entre los socios del Sindicato y que lo sean de ella y la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de la Puebla con el objeto de proporcionarles los préstamos que necesitan garantizándolos mutuamente y también para arbitrar los recursos extraordinarios que el Sindicato necesita"...Esta institución funcionará de forma independiente del Sindicato y bajo su estricta responsabilidad....constará de una Junta de Gobierno, compuesta por Presidente, Síndico, Vicepresidente, Cajero, secretario y tres vocales." "La Caja Auxiliar llevará un libro donde tomará razón de las operaciones que haya garantizado y otro de los préstamos directamente tomados por la Caja auxiliar Agrícola con todos los detalles necesarios para formar juicio de la responsabilidad contraída...."

Font: ARM GC SIGN 1601-1740

6.- Caja Auxiliar Agrícola de Crédito Mútuo

El día 16 d'abril 1916 se reuneixen a la Seu Social del Sindicato Agrícola de Contratación y Crédito, 20 socis per procedir a l'elecció de la Junta Directiva de l'Entitat de recent creació anomenada “Caja Auxiliar Agrícola de Crédito Mutuo”. Surten elegides les següents persones.

CAJA AUXILIAR AGRICOLA DE CRÈDITO MUTO	DATA 16.04.1916
NOM	CARREC
BARTOLOME CLADERA SOCIAS	President -Liberal
RAFAEL YSERN SEGUI	Vocal
JUAN SOCIAS PONS	Vocal
ANTONIO SERRA SERRA	Vocal
MIGUEL CRESPI PONS	Vocal y Secretario.
MATEO CRESPI GOST	Vocal
JORGE PONS SOCIAS	Vocal
ANTONIO SERRA SERRA	Vocal

Estatuts: Consta de 12 articles.

Art. 1 y 2 Defineixen el nom de l'Entitat i la duració indefinida de l'Entitat

Art. 3.- l'Objecte de l'entitat és: “...favorecer el desenvolvimiento del crédito agrícola, facilitando préstamos a módico interés a sus asociados, librándolos, por tanto de los daños de la usura en sus variadas combinaciones, como también de las penurias de las malas cosechas y crisis económicas y evitar ser privados del suficiente capital para poder atender oportunamente a las múltiples necesidades del cultivo intensivos e influir consiguientemente al mayor fomento y fomento de la producción Agrícola....”

Art. 4-5-6 Podrán ser socios los integrantes del Sindicato... con libre disposición de sus bienes.. la relación se extingue por fallecimiento del socio... quedan subsistentes las obligaciones contraídas anteriormente y quedando sin efecto la responsabilidad personal y solidaria de las operaciones que haya contraído el socio después de la baja...”... La administración corresponde a la Junta presidida por el Presidente, el mismo que el del Sindicato, cargo de 2 años de duración... y con carácter gratuito...”

Art. 7-8-9-1-11-12 Funciones de la Junta de Administración. “ Altas y bajas de los socios...Autorizar la adquisición de las cantidades a préstamo y las operaciones de deucuento que sea necesario practicar...contratación de personal.. confeccionar balances...cuidar en el cumplimiento de los estatutos...Cuidar de la Administración de la Caja... Representación ante Organismos ...Facultad de convocatoria de Junta General con 15 días de antelación...”

Distribución de las liquidaciones anuales... La liquidación definitiva de la Entidad destinará a levantar edificios para instituciones de beneficencia y cultura...”

Font: ARM GC SIGN 1608-1026

7.- Rapid Sport Club (1922-1940)

A finals del Segle XIX la influència anglesa a l'Estat Espanyol, va obrir camí al desenvolupament d'un nou sport, “el football”. S'introdueix a terres andaluses: Huelva, amb el club més antic de tot l'Estat i no tarda amb expansionar- se a tot el territori espanyol.

A Sa Pobla 1922 comença l'organització del primer equip de la mà dels promotors, Juan Soler Rayó,(a) Matevet, Nicolau Pizá Reynés “Neca” i de Jaume Bonnín “l'apotecari Barons”. El Club estava lligat a l'Associació cultural “La Penya”

La 1ª Junta directiva que va dirigir el Club va ser:

President: Jaume Bonnín - “L'apotecari Barons”

Directius: Carles Dupuy, Joan Capó “Cerol”, Gabriel Cañellas “Marrunx”, Llorenç Serra “Cuca” i Joan Pons “Lluc”.

A la REVISTA SA MARJAL 22.04.1924 Tom VIII pàg 91, El vicari Parera escriu: “... rebem un atent B.L.M. de D. Jaume Bonnín Presidente i fundador de “sa Peña Artística Deportiva” convindanmós a sa bendició e inauguració des Camp de Futbol espayós i tot voltat de paret que s'ha construït a Sa Fortalesa, ran de la Vila... desseguida se juga un partit de fútbol entre els futbolistes de Manacor F.C. i els del Rapit Sport F.C...”

La Sociedad Rapid Sport Club
 Del Presidente de la Sociedad Rapid Sport Club, hemos recibido un atento B. L. M. por el que nos comunica que en Junta General celebrada recientemente, ha quedado constituida la Directiva de esa Entidad, en la siguiente forma.
 Presidente, D. Juan Pons Sastre; Vice-Presidente 1.º, D. Agustín Serra Compañy; Vice-Presidente 2.º, D. Bartolomé Cladera Socías; Secretario, D. Juan Soler Rayó; Vice-Secretario, D. Francisco Mir Cladera; Tesorero, D. Juan Bernat Pujol; Contador, D. José Verd Pujadas; Vocales, D. Gabriel Siquier Servera, D. Miguel Bonnin Palou, D. Juan Rayó Crespí y D. Gabriel Ramis Pól; Delegado Sportivo, D. Jaime Bonnin Forteza.

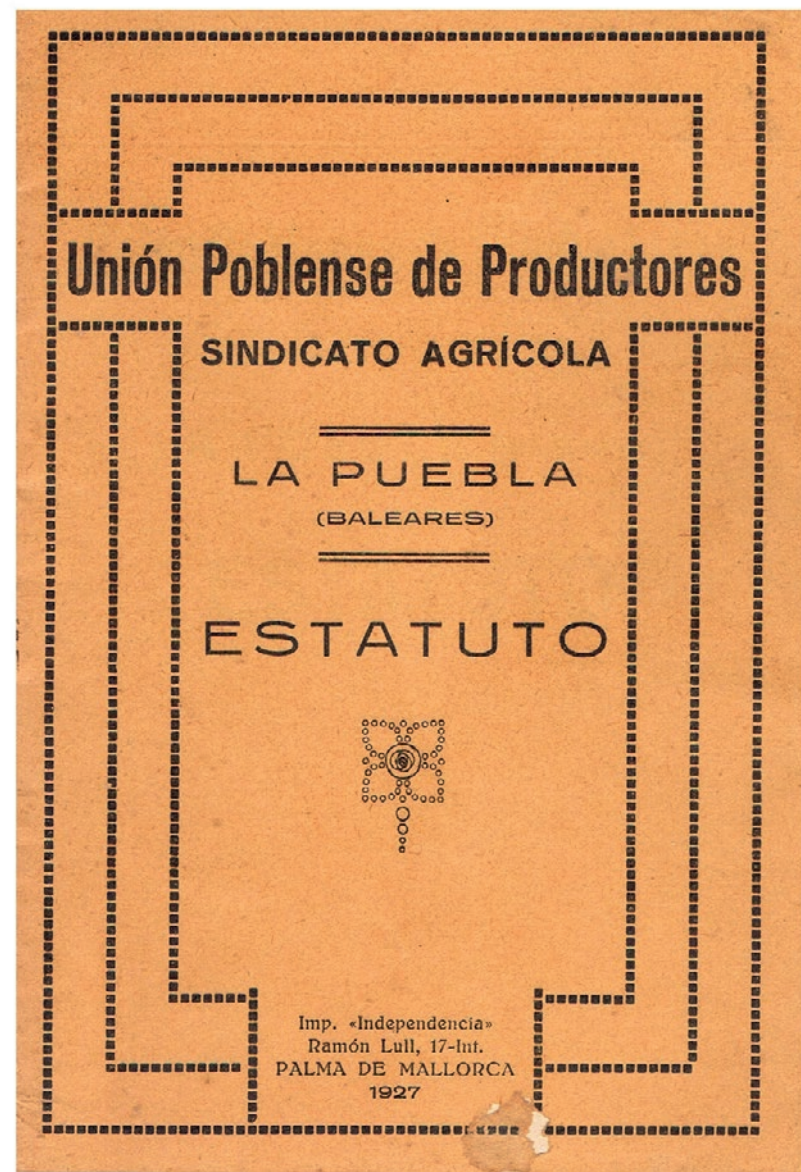
1927 EL TERRUÑO nº 4 informa de la formación d'una nova Junta Directiva encapsalada per Joan Pons Sastre, i Vicepresident Bartolomé Cladera Socías (a) Gaspar (ex Batle del poble i pertanyent al Partit Liberal).

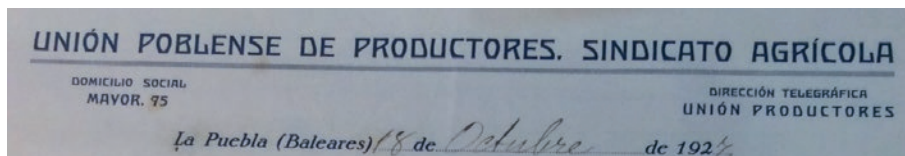
1933.- Deixar de competir en campionats oficials.

1940.- Se produeix la fusió amb La Unión Sportiva Poblense.

Font: AMSP SIGN 113 SA MARJAL - EL TERRUÑO

8.- Unión Poblense de Productores

Estatuts: CONSTITUCIÓ SINDICAT AGRICOLA 10-05-1927

Art. 1 "Los que suscriben, propietarios, arrendadores o aparceros de fincas rústicas, avvecindados todos en La Puebla de Balears, según cédulas respectivas en número superior al fijado en ley, acuerda, con el fin de alcanzar los beneficios señalados en la Ley de 28 de enero de 1906, sobre constitución y funcionamiento de Sindicatos Agrícolas.... Juan Socias, Juan Planes, Rafael Torres, Pedro Serra, Jaime Reynés, Ignacio Planes, Juan Comas, Jorge Company, Rafael Simó, Simón Bennassar, Francisco Bennassar, Sebastián Crespi, Juan Serra, Miguel Capó. 10 de Mayo de 1927"

Art. 2-3º. "La Sociedad durará por tiempo indefinido, pudiendo entrar nuevos socios ó salir los antiguos sin modificación alguna en sus Estatutos. En caso de disolución del Sindicato, se invertirá el capital líquido resultante en obras benéficas para la población a criterios de la Directiva".

Art. 4º "Objeto del Sindicato. Los fines primordiales del sindicato serán:

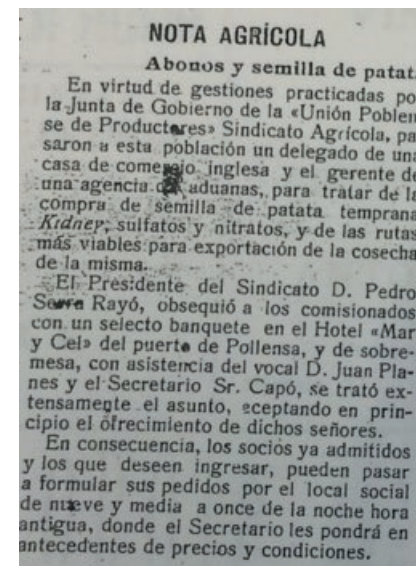
Adquisición de abonos, semillas, plantas, ganado, maquinaria y demás elementos relacionados con la producción y fomento de la Agricultura.

Venta, exportación, conservación y elaboración o mejora de productos, del cultivo y de la ganadería.

Apertura de mercado. Estudio y defensa de los intereses agrícolas comunes al Sindicato...

Institución de un tribunal de arbitraje par la resolución de desavenencias sobre intereses agrícolas. Estudio y aplicación de remedios contra las plagas del campo.

Institución de cooperativas, combinaciones de crédito agrícola (personal, pignoraticio o hipotecario) y de mutualidades de seguro y ahorro personal, agrícola o aplicadas a la ganadería".

EL TERRUÑO.- nº 25 de 31.07.1927. El -Sindicat Unió Agrícola Poblense ofereix als pagesos la sembra de la varietat de llavor de patata Royal Kidney

Font: EL TERRUÑO- I AMSP

9.- El Genio Alegre o Club Industrial Poblense

“Fundat l’any 1925. Va ser de les primeres societats recreatives que hi va haver a Sa Pobra. Es va fundar amb el propòsit de fomentar les distraccions culturals amb l’organització de balls, representacions teatrals, concerts, excursions, etc

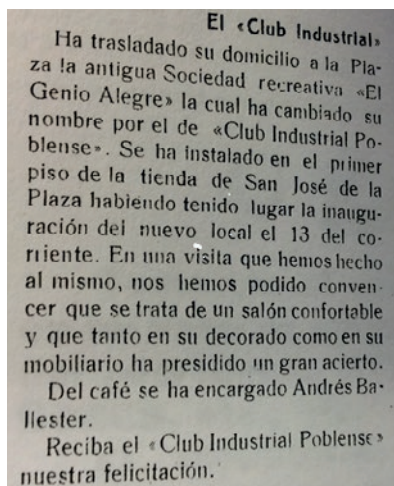
El domicili era al carrer sa Plaça 89. Els estatuts de l’associació de balls prohibien els jocs de cartes i tota tendència política. Hi havia dos tipus de socis: els propietaris i els eventuais, i s’havia de pagar una quota d’entrada de 5 ptes. I una anual de 2 ptes. La Junta Directiva es componia de l’President (Miquel Capó Gonzalez) 1 Secretari (Francesc Mir Cladera-Miret) 2 vicepresident i un tresorer (Joan Forteza Aguiló).

El 1929 fou elegit nou president Francesc Bennassar Serra i Secretari Jaume Gelabert Pascual i canvià de domicili, passant la seu social al Carrer Major 79, per raons de capacitat i comoditat.

Aquest mateix any l’Entitat passà a anomenar-se **Club Industrial Poblense** però no va tenir una llarga durada ja que es va disoldre el 1931⁸.

A la Revista El Terruño n. 64 29.04.1929 s’informa de:

“El Club Industrial. Ha trasladado su domicilio a la Plaza la antigua Sociedad Recreativa “El Genio Alegre” la cual ha cambiado su nombre por el de “Club Industrial Poblense”.

El «Club Industrial»
Ha trasladado su domicilio a la Plaza la antigua Sociedad recreativa «El Genio Alegre» la cual ha cambiado su nombre por el de «Club Industrial Poblense». Se ha instalado en el primer piso de la tienda de San José de la Plaza habiendo tenido lugar la inauguración del nuevo local el 13 del corriente. En una visita que hemos hecho al mismo, nos hemos podido convencer que se trata de un salón confortable y que tanto en su decorado como en su mobiliario ha presidido un gran acierto. Del café se ha encargado Andrés Ballester.
Reciba el «Club Industrial Poblense» nuestra felicitación.

8 Font: L’associacionisme a Sa Pobra durant la República. Joan Miquel Caldés Cerdà – XIX Jornades d’Estudis Històrics Locals Palma -Institut d’Estudis Balearics (2001) i el Diari “El Terruño”

10.- Círculo Poblense

El día 27.01.1930 en Acta de Constitució, reflecteix la reunió de 16 persones amb la finalitat de Constitució de l’Associació anomenada “**Círculo Poblense**”. D’acord amb la Llei d’Associacions de 30.06. 1887 acordaren constituïr Junta Directiva amb el seus càrrecs:⁹

Círculo poblense	27.01.1930
Nom	Càrrec
Juan Florit Moll	Presidente
Pedro Rebassa	Vicepresidente
Emilio Payeras	Secretario
Jorge Soler	Contador
Antonio Serra	Vocal
Rafael Socias	Vocal
Juan Rayó	Vocal
Sebastián Siquier	Vocal

Estatuts

Consta de 16 art. Dividits en III Capítols.

Art. 1 “...Bajo el título de **Círculo Poblense** se organiza una sociedad por tiempo indeterminado, tiene por objeto la moralidad y cultura de todos los socios entre sí, y todos aquellos festejos que la Directiva crea conveniente en beneficio de los socios...

Art 2º.- “Se prohíbe en absoluto el carácter político de esta Sociedad”.

Art 3-4-5-6.- La Junta Directiva la formarán un presidente, un vicepresidente, un Secretario, un tesorero y 4 vocales, i la Organización de la Junta directiva y celebración de Junta General una vez al año.

Art 7 y 8-9-10-11 Relativos a la organización de la Junta General y los deberes del Presidente, Vicepresidente, Tesorero y Secretario: este llevará libro de Actas y Libro de Entradas y Salida Correspondencia, confeccionará Memoria Anual, tendrá voz y voto en las Junta Generales”.

Art-12-13-14-15-16. “. cuotas mensuales de los socios 1 pta”.. “. para ser socio el candidato deberá ir acompañado de otro socio...” “La vigésima parte de los socios podrán solicitar Junta General Extraordinaria con expresión de la causa que la provoca”. “En caso de disolverse esta Sociedad los fondos se repartirán a casas de beneficencia más necesitadas”.¹⁰

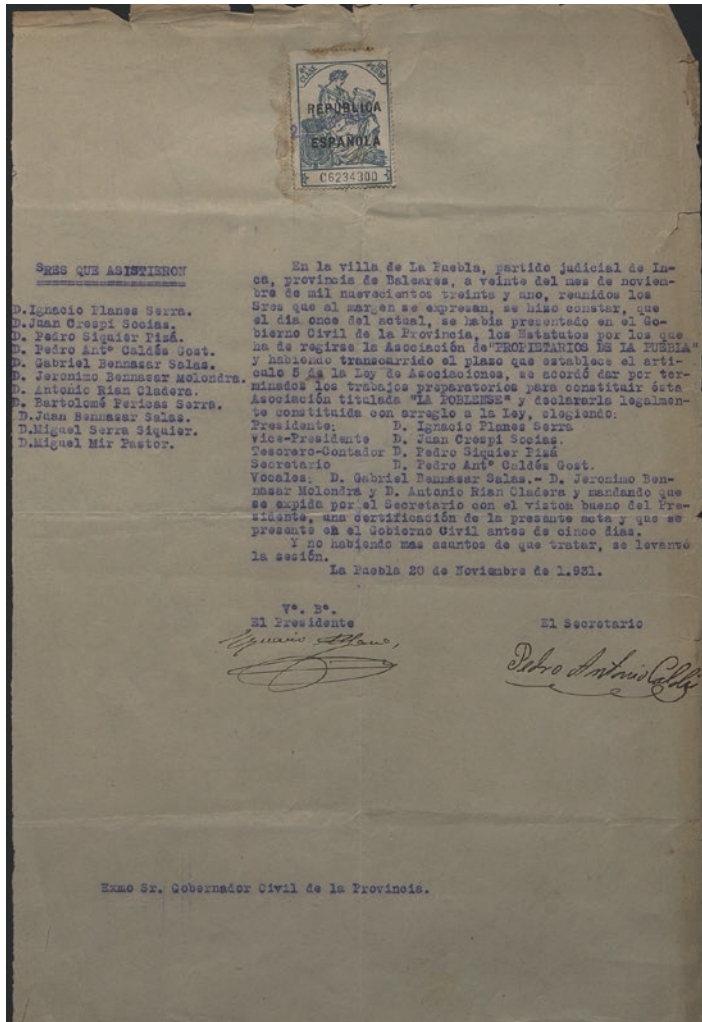
9 MIGUEL CRESPI PONS Era el Batle de l’Ajuntament de Sa Pobra. (1929)

10 FONT : ARM SIGNATURA GC -1620-1832

11.- Propietarios de La Puebla “La Poblense”

Acta de Constitución

Art. 4 Llei d'Associacions de 30 Juny 1887.

Grup de propietaris promotors de l'associació:

- Miguel Serra Siquier, Juan Bennasar Salas, Gabriel Bennasar Salas, Juan Crespi Socías, Pedro Siquier Pizá, Bartolomé Pericás Serra, Ignacio Planes Serra, Antonio Rian Cladera, Jerónimo Bennasar Malondra, Miguel Mir Pastor y Pedro Antº Caldés Gost.

Estatuts¹¹

Consta de 19 art. A destacar:

Art. 3- “Esta asociación tendrá por objeto:

- Procurar la mejora moral y material de sus adheridos
- Defender sus intereses, en particular los profesionales.
- Representarlos legalmente y con carácter permanente en todos los casos y en particular, en lo que se relaciona con la ley De Organización Corporativa Agraria y en todos los Organismos sociales.”

Art. 4.- “Para ser socio se precisa la condición de propietario ser mayor de edad, aceptar el orden social y cumplir en un todo las disposiciones de este Reglamento.”

Art 5-14“... La Junta Directiva se compone de un Presidente, un Vice, un Secretario, un Tesorero y 3 vocales...La representación la ostentará el Presidente,... Los cargos tendrán una duración de 4 años...El patrimonio de esta Asociación se formará con las cuotas de los Asociados, que será anual de cinco pesetas y con los legados, subvenciones y donativos con que se la favorezca...”

Art.18.- “La Asociación se disolverá cuando no haya socios para constituir una Junta Directiva”.

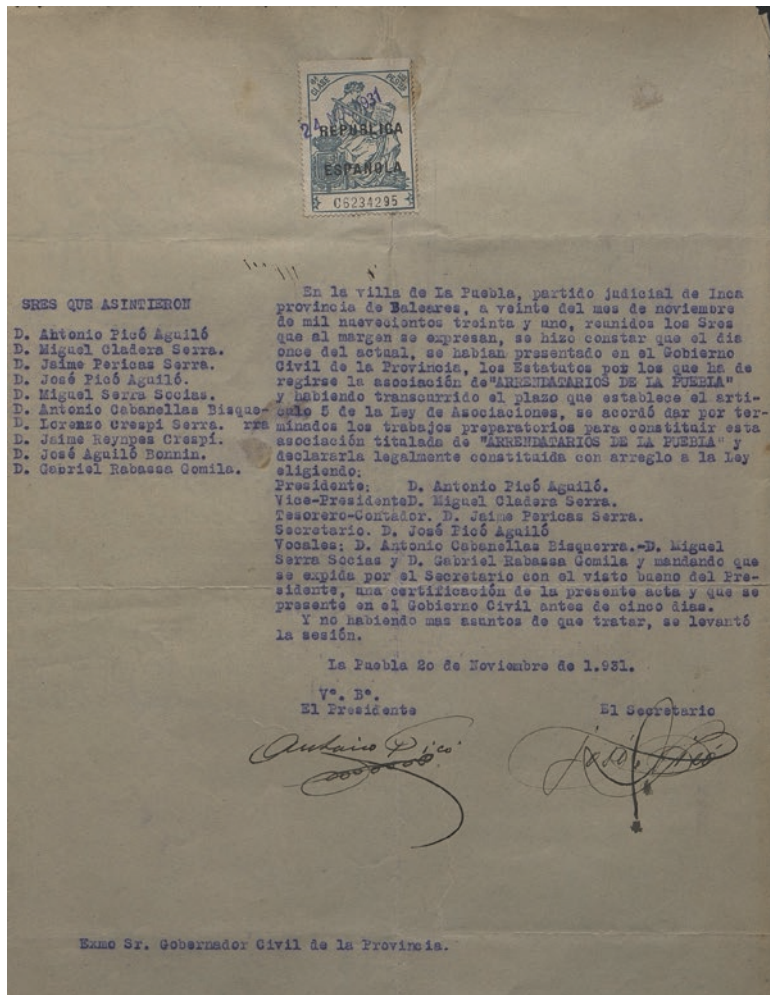
Associació conservadora amb participació d'importants propietaris del poble.

11 Font: ARM SIGNATURA GC 1626-2112

12.- Asociación Arrendatarios La Puebla

Acta de Constitución

Data: 20 Novembre 1931

- Procurar la mejora moral y material de sus adheridos
- Defender sus intereses, en particular los profesionales.
- Representarlos legalmente y con carácter permanente en todos los casos y en particular, en lo que se relaciona con la ley De Organización Corporativa Agraria y en todos los Organismos sociales."

Art. 4.- "Para ser socio se precisa la condición de propietario ser mayor de edad, **aceptar el orden social** y cumplir en un todo las disposiciones de este Reglamento."

Art 5-14 "...La Junta Directiva se compone de un Presidente, un Vice, un Secretario, un Tesorero y 3 vocales...La representación la ostentará el Presidente, ... Los cargos tendrán una duración de 4 años...El patrimonio de esta Asociación se formará con las cuotas de los Asociados, que será anual de cinco pesetas y con los legados, subvenciones y donativos con que se la favorezca..."

Art.18.- "La Asociación se disolverá cuando no haya socios para constituir una Junta Directiva".

Font: ARM GC SIGN 1626- 2113

Estatuts

L'Articulat de l'Associació fonamenta en el del Reglament de "Propietarios de La Puebla" i consta de 19 articles.

Art. 3- "Esta asociación tendrá por objeto:

13.1- Unión Agrícola Poblense (1914)

Acta de constitución

"En la Villa de La Puebla a veinte y uno de febrero de mil novecientos catorce... se dio lectura a los Estatutos art. 4 de los Estatutos...se procede al nombramiento del Consejo de Administración nombrándose por unanimidad :

Presidente: Juan Franch Socias

Vicepresidente : Baltasar Pons Bennasar

Secretario: Carlos Dupuy

Tesorero: Jaime Serra

Vocales: Gabriel Ferragut, Gabriel Barceló, Juan Comas, Antonio Company"

La finalitat d'aquesta Associació era la defensa dels interessos de la pagesia poblera , en el comerç de les mercaderies i també en la defensa social dels associats."

No coneixem quin temps va durar aquesta associació.

FONT: RAFAEL FRANCH SERRA (Advocat). Arxiu Personal. President-Fundador de l'Associació Ses Jonqueres Veres.

13.2 Unión Agrícola Poblense (1932)

Acta fundacional:

"De acuerdo a los estatutos de la Sociedad "Unión Agrícola Poblense" aprobadas por el Excelentísimo Sr. Gobernador civil de Baleares con Fecha treintiuno de diciembre de mil novecientos treintiuno.

Reunidos los socios bajo la Presidencia de D. Francisco Caimari Comas se dio lectura y extensa explicación de todos los artículos que contienen dichos Estatutos.

Acto seguido fue elegida por unanimidad la Junta Directiva ó de Administración como sigue:

Nombre	Cargo
Francisco Caimari Comas	Presidente
Jaime Picó Aguiló	Vicepresidente
Miguel Bennasar Serra	Secretario
José Comas Caldés	Vice-Secretario
Jacinto Socias Serra	Tesorero
Miguel Serra Cladera	Vocal 1º
Antonio Payeras Socias	Vocal 2º
Jaime Pons Vallespir	Vocal 3º
Pedro Antonio Cladera Crespí	Vocal 4º

Una Vez aprobados y aceptados todos los cargos por los antedichos señores que la componen, dieron todos elocuente elogio al Sr. Picó, promotor y fundador de la mencionada Sociedad.

Dando el Sr. Presidente por terminada la sesión

La Puebla 9 Enero 1932

Fdo: El Presidente- El Secretario "

Se ha puesto a disposición de los Sres.Socios las gestiones acerca del Excmo Sr. Ministro de Agricultura para que conceda a la Sociedad Unión Agrícola Poblense, los beneficios que concede la Ley de Sindicatos Agrícolas de 28 de Enero de 1906, aprobándose por unanimidad."

Estatutos

Consta de 55 artículos, a destacar:

Art. 2 .- "... Los fines de esta sociedad son económicos y sociales. El fin económico abraza:

- a) Adquisición para los asociados, por medio de compras en común, de abonos, semillas, plantas, máquinas y demás elementos de la producción y del fomento agrícola y pecuario.*
- b) Creación o fomento de institutos o combinación de Crédito Agrícola,*

bien estableciendo o secundando cajas, Montepíos, Bancos o Pósitos. Bien constituyéndose en intermediario entre tales establecimientos y los individuos de ella.

- c) Institución de cooperación. De mutualidad de seguro, de ganado de labor, de auxilio ó de retiro para la vez o inválidos aplicados a la agrícola ó a la ganadería.

Y todas las demás instituciones similares que el Consejo de Administración y la Junta General juzgue conveniente para los socios.

El fin social comprende:

- d) El fomento y la difusión entre los socios y sus hijos de conocimientos útiles, enseñándoles los progresos agrícolas y procedimientos modernos de cultivo por medio de experiencias, conferencias, libros y revistas que mantengan especialmente conocimientos útiles para agricultores y ganaderos
- e) La protección de los obreros procurándoles trabajo moderado y justamente retribuido.
- f) El socorro a los enfermos y cuantas mas clases de caridad crea conveniente practicar.”

Art. 4-6 “Sociedad de duración indefinida, disolución en caso de que haya menos de 20 socios activos y repartición entre los socios a partes iguales del patrimonio existente.”

Art. 13- 27 Regirán y administrarán la Sociedad: Junta General. Junta Administrativa. Secretario y Tesorero. Los cargos serán onerosos excepto el de Tesorero y Secretario... Se definen las funciones del Consejo de Administración, Presidente, Secretario y Tesorero”.

*Art. 39-55 “**Para atender el fin económico funda entre sus asociados una sección de seguros de ganados de labor...** Todos los asociados que ingresen tendrán derecho a indemnización hasta transcurrido un mes de hecha efectiva la primera cuota a menos de acompañar a la solicitud de admisión un certificado de buena salud del ganado que se desea inscribir, escrito por un veterinario...”*

FONT: ARM GC SIGN 1627-2147

14.- Unión Republicana Radical

El dia 27 de Gener de 1932 se va presentar al Govern Civil la còpia de l’Acta de Constitució i Estatuts de l’Associació “Unión Republicana Radical”. Amb la signatura del President D. Miguel Bonnin Fuster y D. Juan Pizá Massanet.

Unión republicana radical	COMITÉ DIRECTOR
COMISION DE GOBIERNO	
Presidente : Miguel Bonnin Fuster	Secretario: Juan Pizá Massanet
Vice-Prdte: Baltasar Pons Bennasar	Vicesecretario: Sebastián Pons Crespi
Secretario Miguel Ballester Gost	Vocales: Sebastián Beltrán Crespi
Vicesecretario: Vicente Rios Conquero	Vicente Soler Serra
Vocales: Miguel Gost Gelabert	Bartolomé Capó Cantallops
Pedro Bisquerra Martorell,	Domingo Remolá Miró
Francisco Cabanellas Crespi,	Gabriel Mateu Cirer
Miguel Bonnin Forteza,	Juan Torrens Seguí
Jorge Ramis Reynés	Martín Beltrán Amer
	Martín Company Quetglas

Estatutos

Als estatuts presentats al Governador Civil de data 16.01.1933 figura el nom de l’Associació: “UNIÓN REPUBLICANA FEDERAL”

Els Estatuts consten de 32 articles, cal destacar :

*Artº 1-2: “... Tiene por objeto, el socorro mutuo, la enseñanza, el recreo y la propaganda política... Esta Sociedad es **autónoma** bajo todos los conceptos y por tanto no está sujeta a ninguna otra Entidad...”*

Artº 3-7: “... Todos los acuerdos de dicha Sociedad para ser valederos tendrán que ser votados en Junta General...Que la forma de Gobierno ... se constituye El Reglamento... Que los recursos ...para atender a sus gastos son las cuotas de contribución y donativos voluntarios de sus socios...No podrá disolverse esta Sociedad siempre que voten diez socios de número en contra del acuerdo de disolución... en caso de disolución todas sus existencias se pondrán en venta y a pública subasta.....Ambos sexos son admisibles para socios siempre que hayan cumplido diez y seis años...”

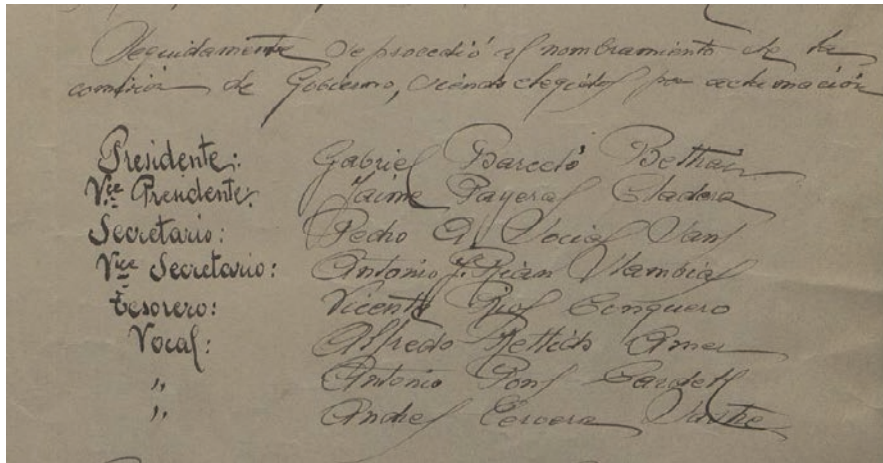
Artº. 8-16 “... los socios serán de número (mayores de veintitrés años con voz y voto en llas Juntas Generales...) y eventuales (mayores de veintitrés años con derecho de asistencia a la Junta General sin voto) . Las Juntas Generales podrán ser ordinarias y extraordinarias. Las primeras a celebrar cada primer domingo de cada trimestre y las Juntas extraordinarias cuando lo soliciten una quinta parte de los socios...”

Artº 21-31. "...El régimen y administración estará a cargo de una Junta Directiva... estará compuesta de Presidente, Vicepresidente, Secretario, Vicesecretario, Depositario, contador y cuatro vocales... El Secretario de la Junta Directiva tendrá la obligación de llevar un libro de Actas, otro de Registro de socios i de contabilidad... Todos los cargos de la Junta Directiva serán gratuitos... Se permitirá los transeúntes la entrada en la Sociedad y a los vecinos de ésta siempre que vayan acompañados de un socio..."

Font: ARM- GC SIGN 1629-2162

15.- Club de los Solteros

El día 24 de Maig 1932 se reuniren al C/ Ancha nº.36 un nombre determinat de socis per fundar la Societat **Club de los Solteros** elegint una comissió de Govern formada:

Estatutos

Els Estatuts constaven de 20 articles destinats a regir la vida Social de l'Associació :

Art. 1º.- "Con el nombre de **Club de los Solteros** se crea una asociación recreativa, cultural y sportiva que tiene por objeto el **fomento del civismo** y el perfeccionamiento intelectual y moral de los asociados como también su desarrollo físico mediante el ejercicio, **el football**, etc obedeciendo al principio de Juvenal "**mens sana in corpore sano** ".

Art. 2º- 11º "... Sólo podrán inscribirse los socios célibes y si alguno de ellos pasar al estado del matrimonio recibirá 15 ó 25 pts según sus merecimientos como socio... causando baja en la Asociación... Ser célibe con buenos antecedentes...quota 1 pts por mensualidad ... guardar buena conducta... Está radicalmente prohibido jugar a los prohibidos... no se puede hacer propaganda de ninguna clase..."

Artº 13-20. "...La Directiva constará de Presidente, vicepresidente, Secretario, Vice-Secretario, Tesorero y 3 vocales...Las Juntas Generles se celebrarán cada dos meses.. el Secretario llevará los libros de cuentas y los presentará para su aprobación a las Juntas Generales ordinarias."

Font: ARM GC SIGN -1629-2229

16.- Unión de Derechas

Acta de constitución

"En la villa de La Puebla, provincia de Baleares, día 6 de marzo de 1933, siendo las 19 horas se reunieron en el primer piso de la casa nº 56 en la Calle Ancha de esta villa la comisión organizadora de la **Sociedad Unión de Derechas**, y varios vecinos de esta Villa al objeto de elegir de entre ellos a los individuos que en lo sucesivo han de desempeñar los cargos de la Junta Directiva de la expresada Sociedad. Empezado el acto y después de breve deliberación de los concurrentes fueron elegidos por unanimidad para desempeñar los diferentes cargos de la Junta Directiva los señores siguientes:

Presidente: Antonio Serra Vicepresidente: Sebastián Cantallops. Tesorero: Lorenzo Serra Secretario: Gabriel Soler Vocal 1º: Pablo Servé Vocal 2º: Francisco Buades

Los cuáles estando presentes en el acto de la elección, aceptan los cargos para cuyo desempeño han sido elegidos. Quedando por Consiguiente constituida la Junta Directiva en la forma expresada y no siendo otro objeto de reunión se dio por terminado el acto de todo lo cual y de ser las veinte como Secretario certifico Gabriel Soler “

Estatuts

Els estatuts consten de XI Capítols dividits en 29 articles.

Art1º-2º “...Se constituye una asociación político-social....**Unión De Derechas**....adherida a la que con el mismo nombre se halla constituida en Palma...Esta asociación tiene por objeto orientar a la opinión en los principios básicos de la Sociedad: **Religión, Familia, -Trabajo y Propiedad**, proporcionando al mismo tiempo ciudadanos dispuestos a tenerlos por norma y defenderlos en todas las esferas sociales y especialmente en el desempeño de los cargos políticos que el sufragio universal les confiera...”

Artº 4- 22 “ Condición para ser socio: ser español y mayor de 18 años...Socios protectores (sólo con derecho de asistencia a las juntas) ... socios adheridos (ni voz ni voto en Juntas Generales).... Numerarios. ...La junta Directiva se compondrá de un Presidente, un Vice-Presidente, un Tesorero, un Secretario y dos vocales elegidos por la Junta General...”

Art. 27-29º.- “...No podrá disolverse la asociación sino en Junta General convocada al efecto y con el voto de las dos terceras partes de los socios asistentes...En las elecciones generales y provinciales deberán todos los socios, sea cual fuere su clase, acatar en absoluto la forma e indicaciones que reciban del comité de Palma. En las municipales será consultado este comité, pero su decisión no será obligatoria más que en los casos que intervenga apelación”.

Partit recolzat per l'Església format per mauristes, conservadors i weyleristes (Pere Fullana – “Antonio Maura “– pàg 223) FONT: ARM SIGN GC 1631-2336.

17.- Esquerra Republicana de La Puebla

Acta fundacional junta directiva 25.08.1934,

Se constitueix amb el nom detallat, substituint el nom inicial d' “Acció Republicana de la Puebla”. La Junta Directiva estava formada per:

Nombre	Cargo
Felipe Serra Cladera	Presidente
Martin Vert Mir	Vice-President
Martin Mestre Crespi	Secretario
Francisco Bennasar Serra	Vice-Secretario
José Soberats Sanz	Tesorero
Juan Pizá Reynés	Vocal
Francisco Cantallops Reynés	Vocal
Bartolomé Soberats Sanz	Vocal
Onofre Pons Bennasar	Vocal

I a més formen part de la Comissió Organitzadora:

Miguel Bennasar, Pedro Cladera, Onofre Rigo, Matías Crespi, Miguel Cantarellas, Onofre Pons, Antonio Cladera Serra.

Estatuts

Els Estatuts se presentaren el dia 01 d´Abril 1933 al Governador Civil per la seva aprovació amb el nom “Acción Republicana de la Puebla” La Reglamentació de l'associació constava de 25 articles , figurant :

Art 1º- 2º “..Se forma una sociedad de índole política, cultural y de recreo....” *Avivar el amor a nuestra villa y a todos los hijos de la misma...Fomentar el trabajo y elevar el nivel cultural de todos los asociados... Luchar constantemente para conseguir que sea respetada la libertad del hombre en todos los órdenes; que el gobierno y administración de los intereses locales sean ejercidos por legítimos representantes elegidos por la soberanía popular, y que la acción política se mantenga siempre dentro de los límites estrictos de la moral... Velar en todo momento por la Restauración completa de las buenas costumbres, sirviendo de guía en todos los actos de los socios la propia estimación y el buen concepto público.”*

Art. 3º.- “Promoverá la creación y fomentará el desarrollo de todas las instituciones que favorezca las aspiraciones políticas de la organización y propugnen la difusión de la cultura, la mutualidad y el civismo”.

Artº 5º- 19º “...Esta Sociedad acepta íntegramente el ideario de los Estatutos de “Acción Republicana de Mallorca”...el Gobierno de Administración estará constituido por la Junta General y la Junta Directiva...”

Para ser socio de número deberán haber cumplido la edad de dieciocho años, y para formar parte de la Junta Directiva deberán haber cumplidos veintitrés años, saber leer y escribir. Podrán ser admitidos socios honorarios, aquellos ciudadanos de uno y otro sexo que contribuyan

mediante donativos al engrandecimiento de la Asociación... En caso de que algún socio haya cometido acto contrario a la moral o a las buenas costumbre la Junta Directiva se constituirá en Tribunal de Honor,... decidiendo en votación secreta la resolución que estime procedente... Los fondos sociales se formarán mediante las sumas o cuotas ordinarias y extraordinarias que satisfarán los asociados”

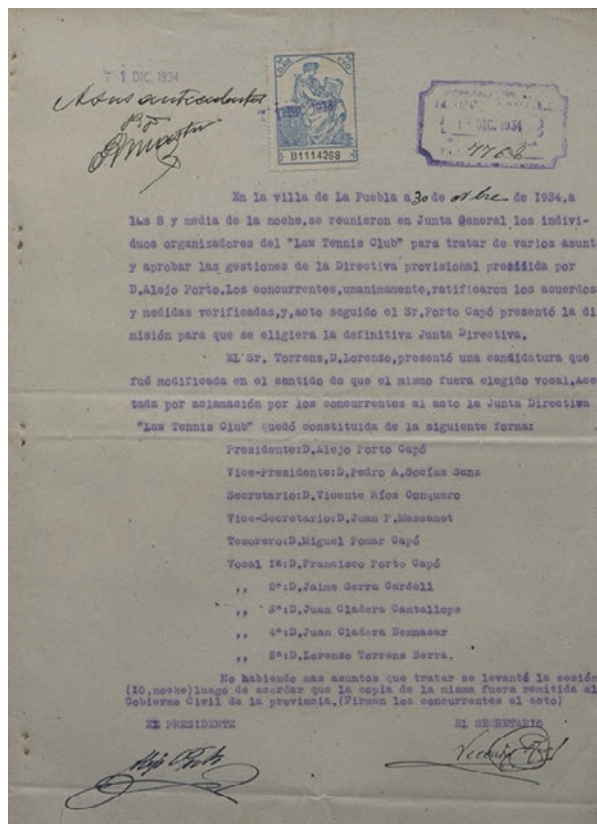
Artº 20º- “...Tendrán el carácter de Asamblea Municipal y Consejo Municipal y se acomodará a las disposiciones que emane de la Asamblea Insular de Acción Republicana de Mallorca... En caso de disolución de la Sociedad el sobrante que resultare será entregado al Alcalde de esta Villa con destino a la Casa Hospicio de esta misma localidad”.

La Puebla 1 de Abril 1933.

FONT: ARM GC 1635-2308

18.- Law Tennis Club

Acta fundacional 30.11.1934

Estatutos

Consta de 5 artículos :

Art. 1º-“LA TENNIS CLUB es una entidad que se organiza para el fomento de la cultura y el esport de un modo particular para desarrollar el tennis, efectuando toda la actividad que sea necesaria para conseguir sus fines, es decir, labor física e intelectual siguiendo el lema de Juvenal :” *mens sana in corpore sano.*”

Art 2º-5º “... La sociedad tendrá su domicilio en C/ Mayor 78 piso principal... La Entidad tendrá para su gobierno una Directiva, compuesta de Presidente, Vice-Presidente, Secretario, Vice-Secretario, Tesorero y cinco vocales... La Junta General tendrá un mandato indefnido dependiendo siempre de la votación de la mayoría para continuar en su respectivo cargo...”

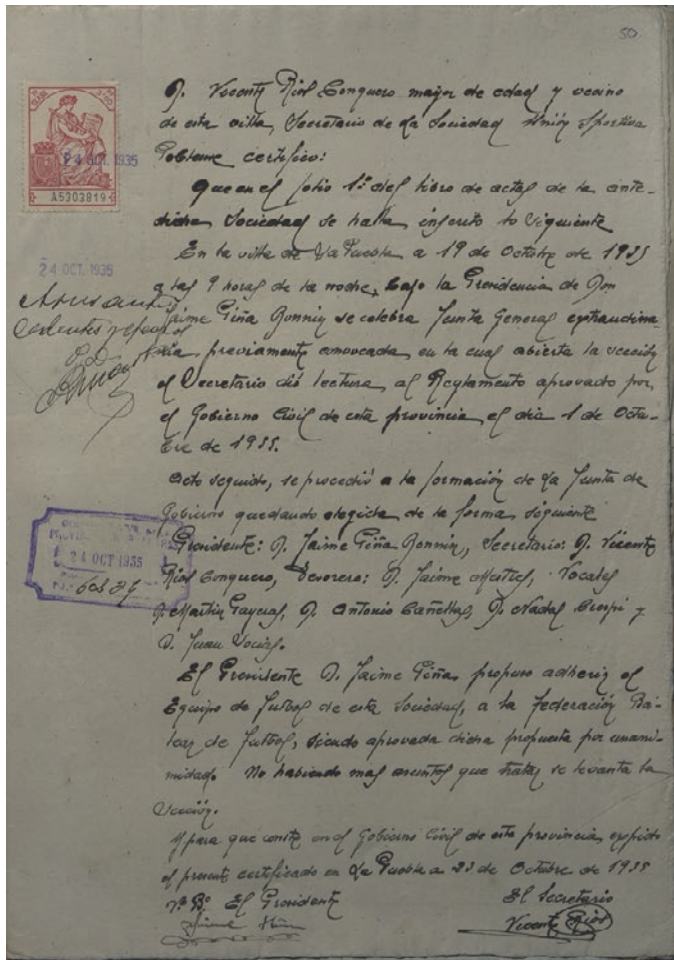
La Puebla 7 de Noviembre de 1934

Fdo: el Secretario Vicente Ríos. - El Presidente Alejo Porto.”

Font: ARM GC SIGN 1635-2528

19.- Unión Sportiva Poblense

Fundació: 19 Octubre 1935

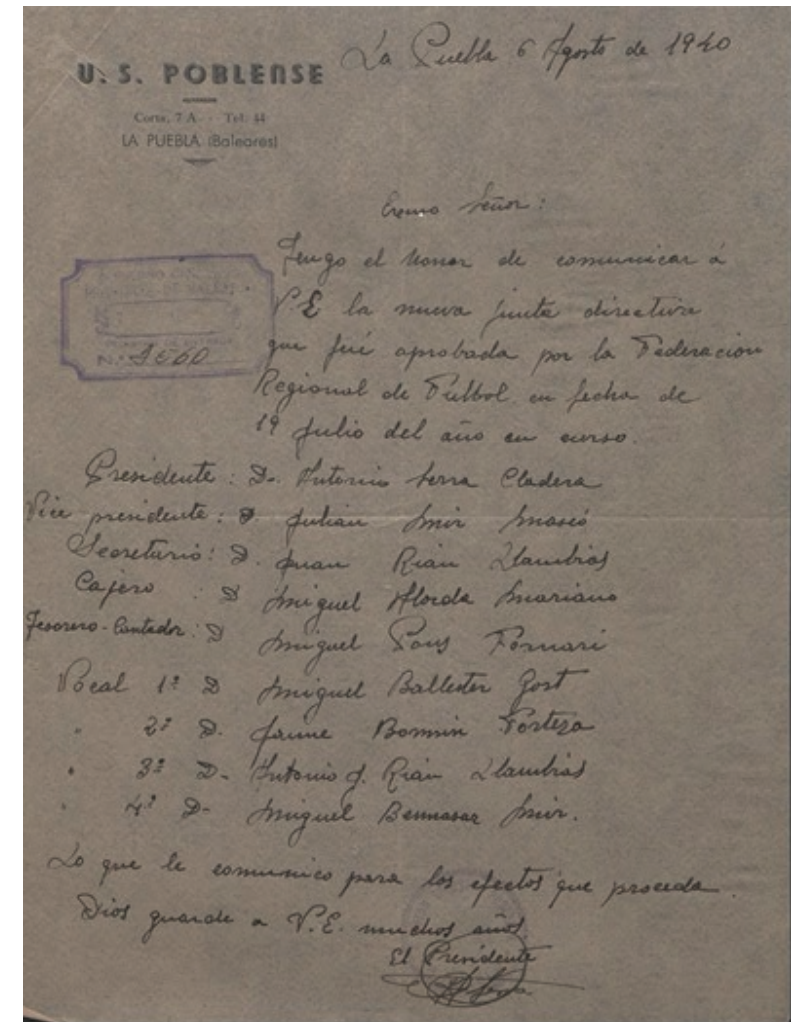

Acta fundacional del Club "Unión Sportiva Poblense" Directiva:

"Presidente Jaime Piña Bonnín. Secretario: Vicente Ríos Conquero. Tesorero: Jaime Mestres, Vocales: Martín Payeras, Antonio Cañellas, Nadal Crespi y Juan Socias".

REGLAMENTO: "Con el nombre de Unión Sportiva Poblense se crea una asociación recreativa, cultural y sportiva que tiene por objeto el fomento del civismo, el perfeccionamiento intelectual y moral de los asociados como también su desarrollo físico mediante el ejercicio del foot-ball obedeciendo al principio de Juvenal, *mens sana incorpore sana.*"

Elecció de Nova Junta Directiva 06 d'Agost de 1940

A principis de l'any 1940 se va intentar **la fusió** entre el Rapid Sport Club i l'Unión Sportiva Poblense.

El dia 6 d'Agost 1940 reunida la Junta Directiva a instàncies del Govern Civil se va deixar d'emprar la paraula estrangera "SPORTIVA per la castellana "DEPORTIVA". Signat Juan Rián 08.08.1940

La fusió autoritzada al Desembre 1940 per la Junta General de les dues societats se va consolidar encara que El fet provoca la disconformitat de 107 socis del Rapid, el quals vàren signar una carta el 02.12.1940 dirigida al Governador Civil de la Província que reproduesc:

"Rapid Sport Club – La Peña

Escrit al Governador Civil de 02.12.1940 del socis del Rapid-La Peña

Excmo Señor:

*Los abajo firmantes, socios de la **Sociedad Recreativa de La Peña**, sita en La Puebla, con el Máximo respeto a V.E. acuden y exponen:*

*La Sociedad Recreativa La Peña, antiguamente llamada **Rapid Sport Club**, tiene una vida en La Puebla de más de 20 años sin que hasta el presente haya sufrido la menor incidencia, reuniéndose sus socios, celebrando fiestas de carácter deportivo y recreativo, obteniendo para ello el permiso oportuno de la Autoridad.*

Hace poco más de cuatro meses, una entidad similar U.S. Poblense pretendió fundirse con la denominada La Peña y sin expresa convocatoria en forma de sus socios, para la Junta General que debía de celebrarse, en la que se decidir la integración de ambas y por una escasisima mayoría del reducido número de socios asistentes se llevó a cabo de forma ilegal la pretendida fusión pasando los socios de la U.S. Poblense al local y domicilio de la Peña y con ello apoderándose del mobiliario que de algún valor los socios que suscriben, y sus antecesores desde el tiempo de su fundación han venido adquiriendo desde entonces merced a sus cuotas individuales.

Dispuestos los socios que suscriben y que constituyen la mayoría de los que integran la Peña, a impedir la intromisión señalada y ejercer todos los recursos que las leyes les autoricen para que no prospere dicho acuerdo que tiene vicio de nulidad, han hecho las oportunas averiguaciones, encontrándose con que "La Peña", si bien tiene tan largo tiempo de vida, se rige por los Estatutos que se adjuntan y era autorizada en sus reuniones por la Autoridad Gubernativa, no se halla legalmente constituida, seguidamente por defecto de esta tramitación de los primeros fundadores que la integraron, y que por ser fundamental razón no puede existir fusión de dos sociedades cuando la una, está ilegalmente constituida o carece de personalidad ante la otra y que por tanto ese pretendido acuerdo de fusión también ilegalmente convocado por sus Directivos, es ilegal y sin virtualidad ninguna por cuanto carece del elemento preciso para tener un valor cuál es que la Sociedad estuvieses legalmente reconocida.

Servirá el reglamento en este supuesto, para regular la relación privada entre los pretendidos socios ya que la Sociedad no existió formalmente si bien de hecho existía, y teniendo bienes cuya situación corresponde determinar, quizás obligaciones que también es preciso liquidar y que en ninguna manera pueden admitirse se consideren transmitidos por la legalidad de acuerdo a la U.S. Poblense es por lo que acuden a V.E. los abajo firmantes exponiendo el caso, manifestando su voluntad de ejercer ante los Tribunales las correspondientes acciones civiles, pero como socio para todo ello a V.E.

SUPPLICAN que permite y autorice una última Junta General de los socios que hasta ahora han creído integrar la Peña, en su local social de la Calle Corta n. 23 para que puedan ser examinados los libros de actas y contabilidad, hecha la liquidación de las obligaciones que tengan subsistentes y acordar lo procedente respecto al mobiliario, bienes y derechos así como a la integración de la U.S. Poblense o la disolución, venta de los bienes de todo género a acuerdo de constituir en forma legal una sociedad continuadora de la Peña, designando los miembros que hayan de realizar para ello las oportunas e igualmente designando una representación de su Superior Autoridad para presidir en su nombre una Junta Extraordinaria que por este escrito se propone

Dios guarde a V.E. para bien de la Patria muchos años

La Puebla a dos de diciembre de mil novecientos cuarenta

Fdo Ramón Beltrán- Mateo Cantallops y 105 firmas socios"

Finalment podem llegir l'acceptació de l'acord de Fusió i partició de bens entre les dues Societats sent un Grup de la Peña disconforme amb tal fusió:

Acta junta general extraordinaria 4 enero 1941

REUNIDOS: "Unión Deportiva Poblense y Sociedad Recreativa La Peña en Junta General Extraordinaria con objeto de cumplimentar la comunicación de esta Alcaldía, que traslada la del Gobierno Civil de fecha 31 Diciembre 1940 según la cual la reunión de todos los socios de las mencionadas agrupaciones pudieran discutir y acordar con la fracción de socios pertenecientes a la Peña disconformes con la unificación de las repetidas Asociaciones la liquidación de los bienes y muebles a que se creyeran tener derecho de posesión incluso su retirada de la Sociedad..." "...Dándose por verificada la liquidación se levanta la Sesión. Fecha ut supra Antonio Serra, Julián Mir, Miguel Ballester, Miguel Benmasar, Antonio J. Rián, Miguel Pons, Nicolás Pizá, Pedro Ventayol. Firmados y rubricados"

Amb data 09 d'Agosto 1940 Se redacta un nou Reglament que presenten al Governador, qui va dictaminar el següent : "Queda en suspenso cuantos artículos hacen referencia al nombramiento de cargos de elección, representación ó administración, que en lo sucesivo serán sometidos a la aprobación de este Gobierno" Palma 26 Enero 1942 El Gobernador".

Font: ARM GC 1637-2623

20 Rialto

Acta fundacional

“D. Francisco Gost Payeras, Secretario de la Sociedad recreativa denominada “RIALTO” de la que es Presidente D. Cristòbal Company Cladera.

Certifico que en el libro de Actas hay una que copiada al pie de la letra dice como sigue:

Acta de Constitución. Acta 1ª. De común acuerdo con los Estatutos de la Sociedad denominada “Rialto” situada en la calle Corta nº 7 y aprobada por el Ecmo Gobernador Civil de la provincia con fecha 9 de Octubre 1935. Reunidos los socios bajo la Presidencia de D. Cristòbal Company se dio lectura y explicación de todos los artículos y demás pormenores que constituyen dichos Estatutos. Seguidamente fueron elegidos por unanimidad la Junta Directiva o de administración en la siguiente forma:

NOMBRE	CARGO
Cristobal Company Cladera	Presidente
Jacinto Soberats Sans	Vice-Presidente
Francisco Gost Payeras	Secretario
Sebastián Cardell Bennasar	Vice-Secretario
Cristobal Sastre Rayó	Tesorero
Andres Socias Mascaró	Vocal 1º
Esteban Sastre Rayó	Vocal 2º
Antonio Torrens Serra	Vocal 3º
Rafael Ballester	Vocal 4º

Una vez aprobados y aceptados todos los cargos por los antedichos señores que la forman dieron un voto de gracias al Sr. Company por todos los trabajos llevados a cabo como fundador y promovedor de la mencionada sociedad. Y no habiendo más asunto a tratar se da por terminada la sesión firmando la presente acta por unanimidad en La Puebla a once de octubre de 1935. Rubricados por todos los componentes

Estatutos

Consta de 25 artículos que definen el motivo, l'organització i Govern de l'Associació:

*Art 1º.-6º “Con la denominación “Rialto”, se crea una Sociedad Recreativa con el propósito de fomentar las distracciones lícitas y culturales, tales como: bailes de salón y excursiones colectivas. Queda domiciliada en C/ Corta nº 7 -1. .Queda terminantemente **prohibida toda discusión política** en el salón de la mencionada sociedad....Dos clases de socios: propietarios, con cuota de entrada de 5 pts y cuota mensual, con derecho a voz y voto en las Juntas Generales i eventuales, con cuota entrada 0,50 Pts y otra 0,50 céntimos mensual.. Los Requisitos indispensables, haber cumplido 23 años y saber leer y escribir. Pierden la condición de socio por dimisión del interesado, por incumplimiento de las disposiciones reglamentarias,*

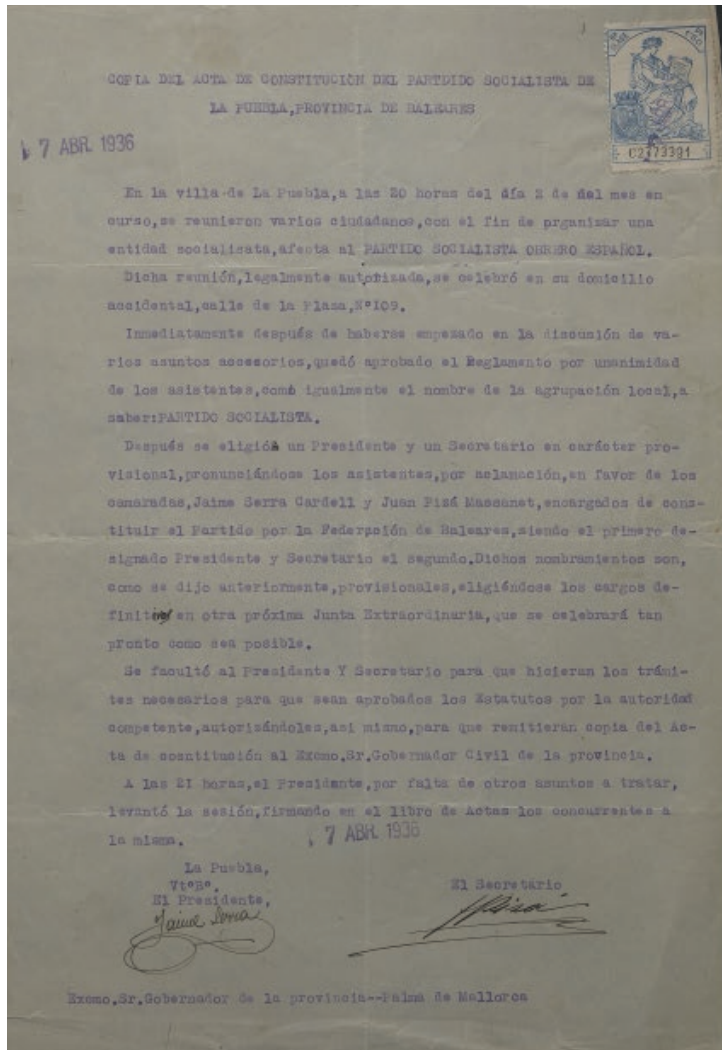
descartar las resoluciones de la Junta General o de Gobierno, por blasfemar o preferir palabras groseras y malsonantes.”

Artº 13º- 22º: “La Comisión de Gobierno será nombrada por mayoría de votos y se renovará totalmente en tres años. Se compondrá de Presidente, Vicepresidente, Secretario, Vicesecretario, Tesorero y cuatro Vocales...Son atribuciones del Presidente, llevar la representación de la Sociedad, presidir las reuniones...Ejecutar los acuerdos de todas las Juntas...El Vicepresidente suplirá al Presidente en los casos que éste designe...El Secretario cuidará de llevar los libros según Ley de Asociaciones...será sustituido por el vicesecretario en caso de enfermedad o ausencia... Al Tesorero le corresponde firmar las papeletas de cobro de mensualidades, intervenir en los pagos i llevar el libro de Caja...los Vocales turnarán por semanas con sujeción al orden que determine la Presidencia.”

Artº 23º-25º.: “ La Junta General celebrará sesión ordinaria todos los años el día 15 de enero, sin necesidad de convocatoria previa. .. Los señores que han redactado estos Estatutos quedan constituidos en Comisión Organizadora de la Sociedad... para la disolución de la Sociedad se necesitarán tres Juntas Generales Extraordinarias y consecutivas... los bienes sobrantes, después de cubiertas las deudas de la Sociedad, se destinarán a los establecimientos de Beneficencia de la localidad. “. La Puebla 25 septiembre 1935- Firman Los 4 Fundadores.

Font: ARM GC SIGN 1637—2633/3-4

21.-Partido Socialista de La Puebla

Acta de constitución: Organització afecta al Partido Socialista ObreroEspañol

Data de constitució 02 d´Abril 1936 **Domicili accidental:** C/ Plaza nº 109

Elecció de President: **Jaime Serra Cardell** i **Secretari:** **Juan Pizá Massanet**, amb caràcter provisional i **Aprovació dels Estatuts** pendents de legalització pel Governador Civil.

Reglamento de la Agrupacion Socialista de La Puebla

Consta de 35 articles, destacant Al seu contingut:

Art 1º- "El objeto de esta Agrupación es reunir en su seno a todos los individuos de ambos sexos que estén conformes en un todo con la táctica, programa y fines que persigue el Partido Socialista Español"

Art. 2º- Artº 10 "Podrán pertenecer a esta Agrupación, todos los obreros, tanto manuales como intelectuales que observen y hayan observado una conducta ejemplar, en todos sus actos, públicos y privados, respeten acaten las leyes establecidas o se establezcan en el país"... "Esta Agrupación deberá ingresar en el Partido Socialista Español y acatar los acuerdos de sus congreso"... "Todos los afiliados deberán solidarizarse con las organizaciones obreras, en la lucha contra el capital"... "pagarán una cuota mensual para atender los gastos de la organización..." "Todos los afiliados deberán tener un Reglamento y el Carnet del Partido..." "Todo afiliado condenado por el Comité de esta Agrupación, tiene derecho a recurrir en alzada al Comité Provincial o Regional... o en su defecto a la Comisión Ejecutiva."

Artº 11- Artº 25 " Esta entidad tomará parte en todas las Elecciones, siempre de acuerdo con lo que previene la Ley Electoral"... "La designación de candidatos se hará por todos los afiliados de esta Agrupación..." "Los concejales o representantes de esta Agrupación cuando haya más de uno, procederán siempre de acuerdo en todos los asuntos..." "La conducta de los concejales o representantes será examinada en Asamblea General"... "Compondrán el Comité: Un Presidente, Vice-presidente, Secretario, Contador, Vice-Secretario, Depositario y tres Vocales"... "El Presidente dirigirá las discusiones y firmará con el Secretario todos los documentos... en casos de enfermedad o ausencia firma el Vice-Presidente...El Secretario llevará un libro de contabilidad en donde anotará todos los ingresos y gastos de la Agrupación... le sustituirá el Vice-Secretario en las causas de enfermedad o ausencia...El depositario tendrá bajo su custodia los fondos sociales... Los Vocales suplirán a sus compañeros de Comité y les ayudarán en su trabajo"... " Todo individuo del Comité que faltare a tres reuniones consecutivas, se entenderá su renuncia al cargo,,"

*Artº 26-Artº 35. "... Cada primeros de mes habrá una reunión general para resolver dudas de los afiliados... se realizará con número suficiente de asistentes... todas las discusiones que sugieren, para hacer uso de la palabra deberá ser pedida y obtenida ..... se formarán turnos en pro y en contra...La admisión o suspensión de afiliados correrá a cargo del Comité ...El fondo social lo compondrán los donativos que hagan los afiliados y de las cuotas que paguen los mismos...Serán pagados todos los gastos del Fondo Social, escritorio, correspondencia, comisiones y representaciones, propaganda elecciones ....no podrá disolverse esta Agrupación mientras haya diez individuos que quieran continuar en ella... en caso de disolverse esta entidad sus muebles y enseres pasarán al organismo más allegado a los fines que persigue esta Entidad". Firmado El Presidente Interino **Jaime Serra Cardell** El Secretario-Interino **Juan Pizá Massanet**. Presentado el documento en el Gobierno Civil 23 marzo 1936 a efectos art 4º Ley de Asociaciones de 30 de junio 1887"*

Font: ARM SIGN.GC-1639-2689

Memòria i oblit: TV- Mallorca sa Pobla: el Cost de la fidelitat.

22.- Federación Patronal La Puebla

Acta de constitució

Data 9 d'Abril 1936, reunits al local C/ Iglesia nº 6 Presidiren la reunió amb caràcter provisional : President, Antonio Rián Cladera i Secretari, Francisco Mir Cladera. D'acord amb la Llei d'Associacions de 30.06.1887 procediren a l'elecció de la Junta Directiva. Resulten elegits:

Presidente	D. Juan Rián Serra
Tesorero-Contador	" Jeronimo Grau Reines
Secretario	" Pedro Nicolau Reines
Vocal 1º	" Antonio Rián Cladera
Vocal 2º	" Juan Pizá Reines
Vocal 3º	" Jacinto Soberats Sans
Vocal 4º	" Jaime Capó Gelabert.

Estatuts

Els Estatuts consten de 6 Capítols dividits en 23 articles. Al document inicial hi trobam.

Artº 1º- Artº 5º "... Tendrá por objeto agrupar a todos los industriales que voluntariamente quieran federarse y defender por cuantos medios autoricen las Leyes, los intereses morales y materiales de la industria y sus asociados... Podran ser socios, las personas que dediquen legalmente en La Puebla a la industria o representar con poder bastante a un industrial o empresa, ser mayor de dieciocho años.... A cumplir con el Reglamento y acuerdos de la Junta Directiva, pagar las cuotas. los socios tienen derecho a ser electores i elegibles para los cargos, solicitar apoyos morales y materiales que la Entidad pueda prestarle..."

Artº 6º- Artº 22º "... Cuidarán del régimen de administración de la Entidad una Junta General, formada por todos los socios de número, y su Junta Directiva, formada por Presidente, Secretario, Tesorero-Contador y cuatro vocales... La Junta General se reunirá dos

veces al año en Enero y Julio... podrá reunirse con carácter extraordinario, a propuesta del Presidente. Junta Directiva ó de diez socios... la Junta Directiva, tendrá cargos con carácter voluntario y gratuitos, los diferentes cargos ejercerán sus funciones: El Presidente la representación de la Entidad, al Secretario llevar el libro de socios, las actas de sesiones, al Tesorero custodiar los fondos y formalizar balances semestrales, a los Vocales sustituir a los demás cargos en caso de ausencias, enfermedades y dimisiones... Son facultades de La Junta Directiva, la admisión de socios, proponer la Junta general, cuidar en todo momento de conseguir los fines sociales, velar por el exacto cumplimiento del Reglamento y de los acuerdos de la Junta General..."

Artº 23º-Art. 25º. "...Esta Sociedad no podrá ser disuelta mientras haya diez socios que quieran continuarla. Se podrá disolver si concurre a a sesión, mayoría absoluta de socios y los bienes pertenecientes a la Entidad se repartirán a prorratio entre los socios que entonces formasen parte de la Entidad.... Para Reforma el presente Reglamento será preciso convocar la Junta General expresamente para ello con indicación del artículo o artículos cuya modificación se proponga..."

La Puebla veinte y nueve de marzo de 1936

El Presidente Accidental -Jacinto Soberats

Secretario Actal -Pedro Nicolau Reines

Font: AGRM- SIGN GC 1638-2696

23- Radio Comunista de La Puebla

Acta de constitucion

Asociación afecta a Ley de Asociaciones de 30 de junio de 1887

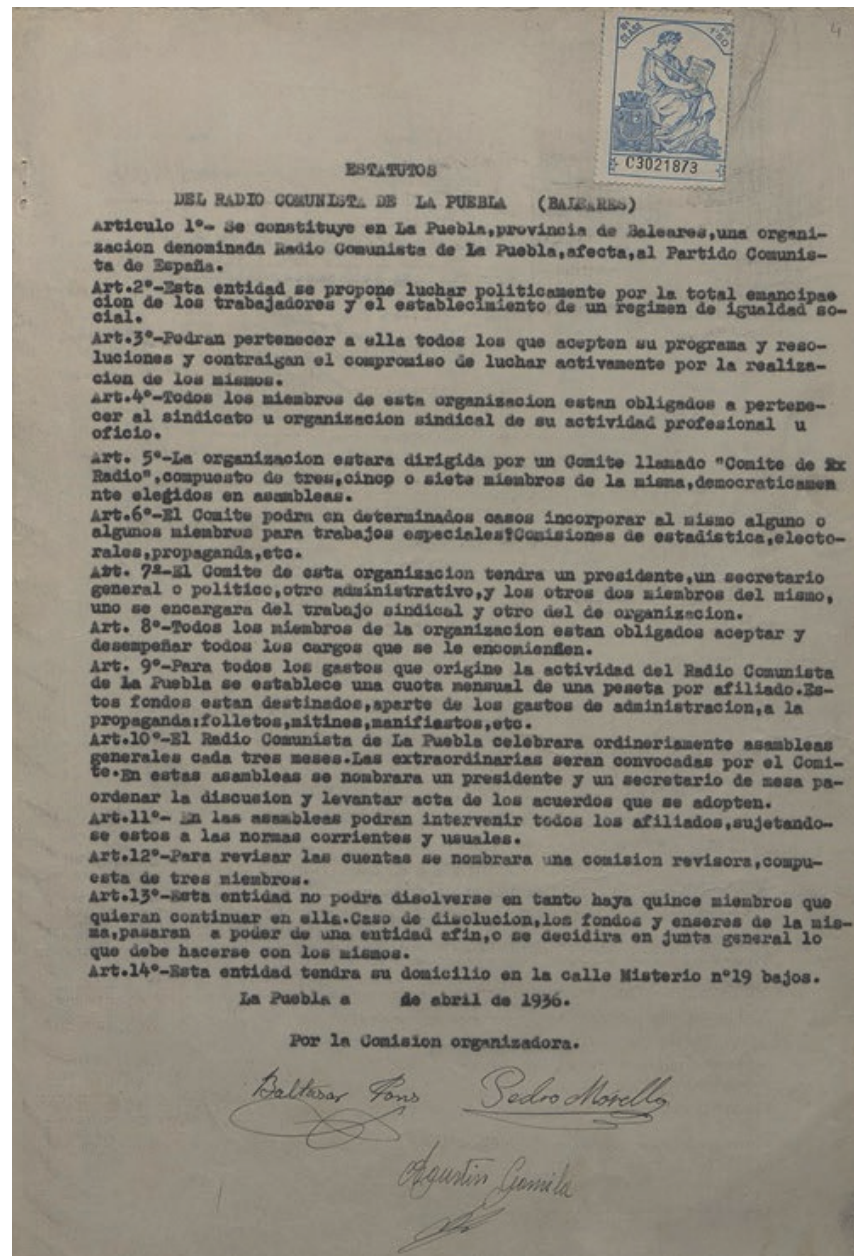
“En la ciudad de la Puebla a veinte y nueve de Mayo de mil novecientos trentiseis, después de avisados previamente los individuos fundadores del Partido Comunista de La Puebla se reunieron a las ocho de la noche en número de quince en la casa número diez y nueve de la calle de Almisteria domicilio de Pedro Morell, presentándose Baltasar Pons Bennasar, Pedro Morell Tortella, Sebastián Galmés Caimari, Agustín Gomila Mir, Antonio Crespi Tugores, Baltasar Pons Crespi, Juan Pons Crespi, Bartolomé Bennasar Cantallops, Martín Vallespir Cladera, Miguel Sabater Soler y Lorenzo Crespi Serra y otros que después de alguna discusión acordaron dar por constituido el citado partido de que forman parte los presentes nombrando Secretario, Contador y Tesorero interinos hasta tanto se celebre la primera junta general a Baltasar Pons Bennasar, Pedro Morell Tortella y Sebastián Galmés Caimari, respectivamente, autorizándoles además para convocar la Junta General y dar de ella a la autoridad competente el aviso que se señala en el artículo nueve párrafo primero y como asimismo llevar a cabo las primeras recaudaciones organizar la administración y llevar la representación del Partido hasta tanto a la primera citación a reunión general se proceda al nombramiento de cargos y funcionamiento regular de la misma, dándose por terminada la reunión a las nueve y media de la noche y levantándose de ella la presente acta que autorizan en nombre propio y por encargo de sus compañeros los abajo firmantes. Baltasar Pons Bennasar, Pedro Morell Tortella, Sebastián Galmés Caimari. Es copia del acta que obra en poder del abajo firmante.

La Puebla 30 Mayo 1936

Fdo: Miguel Llabrés

Estatutos. Consta de 14 articles destacan la seva finalitat:

Art. 2º - “Esta Entidad se propone luchar políticamente por la total emancipación de los trabajadores y el establecimiento de un régimen de igualdad social”

Font: AGRM GC SIGN 1639 2732

24.- Juventud de Futbol Poblense

Acta de constitución

“En la Villa de La Puebla, provincia de Baleares a las veintidós horas del día deiz de Junio de mil novecientos treinta y seis, bajo la presidencia de D. Jaime Caldés Serra, se celebra Junta General Extraordinaria en la Sociedad Juventud Futbol Poblense y después de abierta la sesión se acordó lo siguiente:

Primeramente el Secretario dio lectura al Reglamento de esta sociedad aprobado por el gobierno civil de esta Provincia el día dieciséis de Abril del año en curso siendo aprobado por unanimidad.

Acto seguido declaró la constitución de la Sociedad y se pasó a la formación de la Junta Directiva quedando elegidos por unanimidad los señores siguientes:

Presidente: Jaime Caldés Serra
Vice-Presidente: Andrés Martorell Pericás
Secretario: Jaime Piña Bonnín
Vice-Secretario. Gabriel Crespi Ferrer

Tesorero: Vicente Lluch Esteve

Vocales : Antonio Tur Tur - Lorenzo Caldés Seguí

Miguel Crespi Serra- Pablo Socias Torrandell

Jaime Serra Crespi- Gabriel Moranta Moranta

Dichos señores después de haber recibido un aplauso de la concurrencia dieron las gracias a todos por haber recibido tal distinción prometiendo poner todo su celo para la buena marcha de la Sociedad. Acta Rubricada por los detallados”.

Reglamento

El Reglamento Consta de 25 articles . Domicili social C/ Misterio,23.

*Artº 1º- Artº 10º :”..Queda terminantemente prohibido en el local social toda clase de **juegos prohibidos**. Como también toda **significación o tendencia política**... habrá tres clases de socios, Propietarios, Eventuales y Protectores.... Los socios protectores deberán ser mayores de 18 años pagarán una cuota y no tendrán voz ni voto en las Juntas Generales... Los socios eventuales pagarán una cuota teniendo derecho a libre entrada en el campo de fut-bol, sin derecho ni a voz ni voto en las Juntas Generales... Los socios propietarios pagarán una cuota de mayor de 2,50 pts teniendo voz y voto en las Juntas Generales pudiendo desempeñar cualquier cargo en la Directiva... Dejarán de ser socios: Por dimisión del interesado, exclusión de la Comisión de Gobierno o por dejar de cumplir las prescripciones de los artículos anteriores.....”*

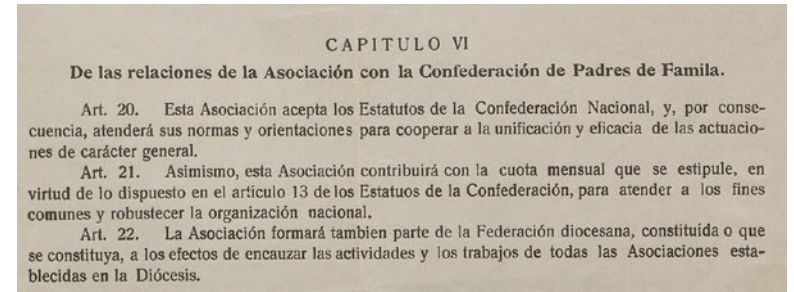
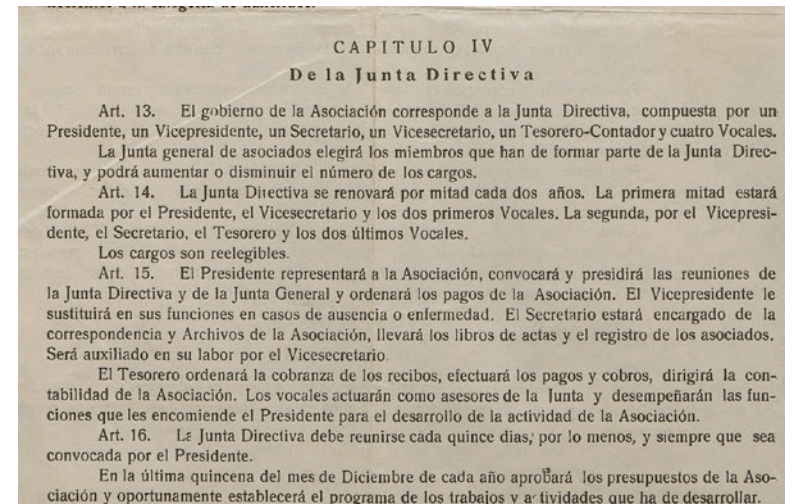
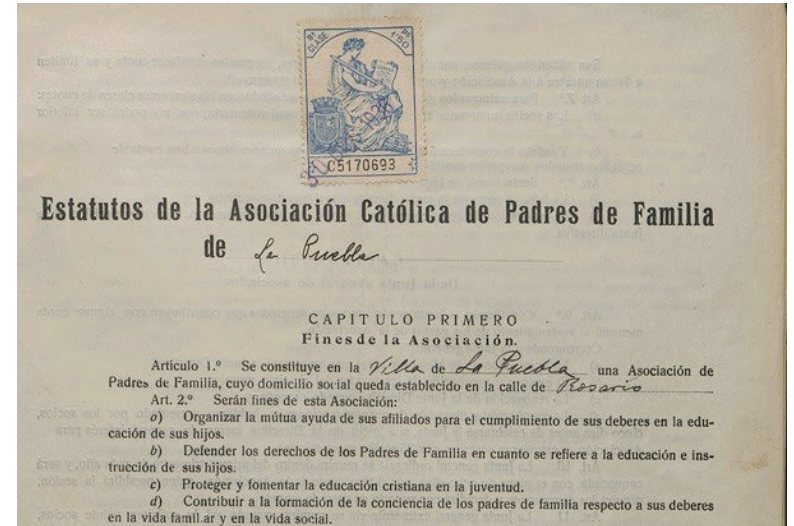
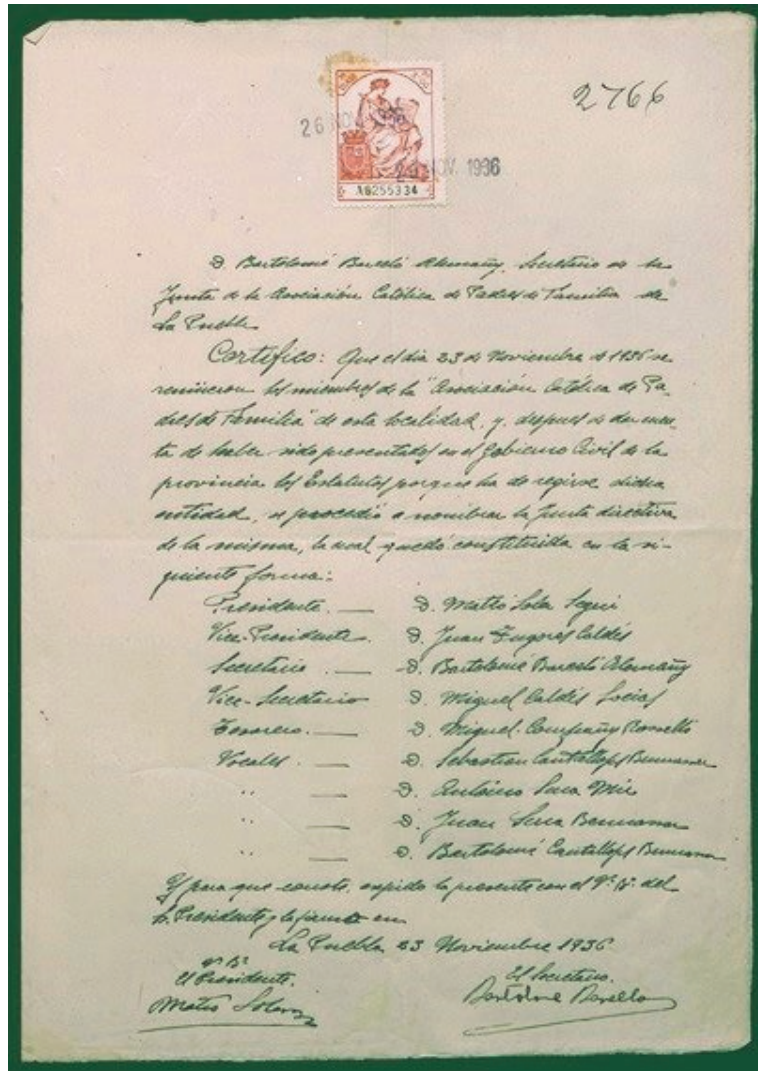
Artº 11º-Art. 21º:”La comisión de Gobierno será nombrada por mayoría de votos reelegible cada tres años, poniéndose Presidente, Vice-Presidente, Secretario, vice-Secretario, Contador,

Entrenador y cuatro vocales. ...El Presidente presidirá las reuniones y las discusiones en ella, determinará y dispondrá todo lo que a su juicio sea urgente, útil y conveniente, dando después cuenta la comisión de Gobierno...El vice-Presidente suplirá al Presidente en los caso que el Presidente designe...El Secretario cuidará de llevar un libro de inscripción de socios, extenderá y firmará con el Presidente, los libros de actas, cuentas corrientes y oficios... El entrenador tendrá la misión y admisión de organizar los partidos que deban jugarse, teniendo que ser aprobados por la Junta Directiva...El contador debe firmar las papeletas conjuntamente con el Secretario, intervenir en los pagos y llevar el correspondiente libro de Caja. Los vocales serán encargados de velar por el buen orden de la Sociedad y alternarán semanalmente como encargados del club.”

Artº 22-Artº 25 º: “. La Junta General se celebrará en sección ordinaria todos los años el día cinco de Febrero a las veinte y sin necesidad de previa convocatoria y extraordinaria cuando lo acuerde la Comisión de Gobierno... Para la disolución de la Sociedad, será preciso que se acuerde en tres Juntas Generales consecutivas en sesión extraordinaria expresamente convocada para dicho objeto... En caso de disolución, los bienes sobrantes después de cubiertas todas las deudas de la sociedad, se destinará a los establecimientos de beneficencia de la localidad y en su derecho a las familias pobres de esta localidad.”

*La Puebla a treinta de marzo de mil novecientos treinta y seis. Firmado **Jaime Caldés Serra y Mateo Cok Serra.**”*

Font: ARM GC SIGN 1640-2764

“En defensa de los derechos de los Padres de Familia, proteger y fomentar la educación cristiana en la juventud”.

Font ARM GC SIGN 1640-2766

26- La Veda

Estatutos

Adaptados a Ley de Asociaciones de 20 de Junio 1887 Art. 4º.

Art. 1º.- *“ Se establece en la Villa de La Puebla esta sociedad formada por las personas amantes de la Caza. ..Tendrá por título “LA VEDA”... Su duración será ilimitada y tendrá por objeto:*

- a) *El fomento de la Caza*
- b) *La defensa de los intereses de los cazadores*
- c) *El estímulo por todos los medios legales a guardas y personas constituidas en autoridad, para conseguir el más exacto cumplimiento de la Ley de Caza.*
- d) *El Fomento de la cultura entre los asociados.*

Art. 2º De los Socios : *“ Habrá dos clases de Socios: Protectores, y de número.*

Los socios Protectores. Deberán ser Admitidos por la Junta, Abonar 25 ptas como cuota de entrada y cinco pesetas en las cuotas mensuales con pago adelantado.

Los Socios de número. Admitidos por la Junta directiva con abono de cuota de entrada de diez pesetas y tres pesetas en cuota mensual pagada por adelantado.

Dejan de ser socios, por dimisión del interesado, exclusión acordada por unanimidad por la Junta, por dejar de cumplir las obligaciones que impone este artículo, por dejar de cumplir los preceptos de la ley de Caza”

Art. 6º Gobierno de la Sociedad *“Se deja al cuidado de la Junta todo lo concerniente al*

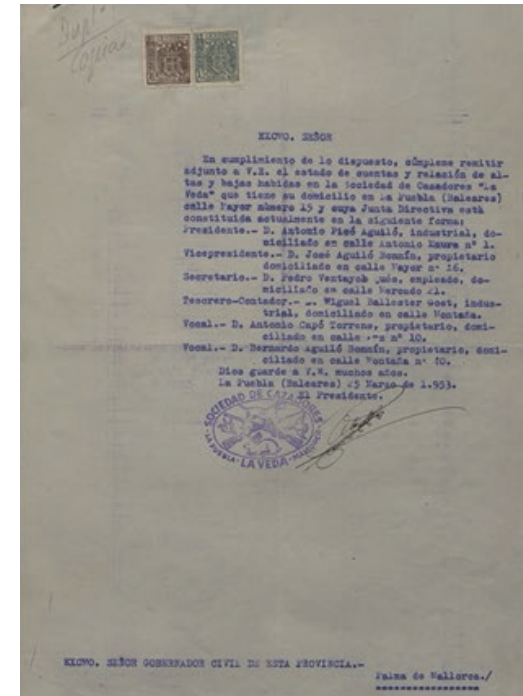
régimen y administración de la Sociedad.... La componen el Presidente, el Contador (quién tendrá a su cargo la parte administrativa de la Sociedad) y el Secretario (cuidará de los documentos de la Sociedad).... La Junta celebrará sesión ordinaria todos los años en un día de la segunda quincena del mes de Diciembre y extraordinarias cuando lo acuerde la Junta .... Para la disolución de la Sociedad será preciso que se acuerde en tres Juntas extraordinarias expresamente convocadas para dicho objeto... la liquidación... los bienes sobrantes después de cubiertas las deudas de la Sociedad se destinarán Auxilio Social de la localidad o en su defecto a las monjas de la Casa Cuna”.

La Puebla 15 Noviembre 1939 – Antonio Picó

Junta Directiva inicial:

Antonio Picó Aguiló Pdte Miguel Pomar Capó Contador

Miguel Fiol Ramon Secretario.”

Junta Directiva elegida l'any 1953

Captació de nous socis:

1961 (18)-1962 (21) 1963 (18)

Font: ARM GC SIGN – 1641-2802/40

Bibliografia

CALDES CERDÀ, JOAN MIQUEL. L'associacionisme a sa Pobla durant la República. Institut d'Estudis Baleàrics Palma 2001

MANERA ERBINA, CARLES. Història del Creixement Econòmic a Mallorca (1700-2000) Editorial Lleonard Muntaner 2001

PEÑARRUBIA MARQUES, ISABEL. La Restauració a Mallorca (1874-1923) Publicacions Abadía de Monserrat 1991

SOCIAS TUGORES, RAFEL. La Congregació Mariana de sa Pobla. Simpòsium d'Història Social de la Religió 2012

Abreviatures

AMSP = Arxiu Municipal de sa Pobla

ARM = Arxiu del Regne de Mallorca

GC = Govern Civil

INE = Institut Nacional d'Estadística

Sa Pobla
i la nissaga Cabrinety

Mª Antònia Roig Rodríguez

1.- Introducció:

Quan es posa en marxa una investigació es fa sobre uns plantejaments previs. En aquest cas no ha estat així. Una recerca centrada en l'estat de l'educació a sa Pobla en la primera meitat del segle XIX, amb l'objectiu de participar a les Jornades d'Estudis locals de 2023 va produir l'espurna que em va despertar l'interès per fer front a una nova recerca. Fou simplement un nom: Joan Cabrinety Cladera.

Apareix en un marc educatiu, per tant el meu primer intent serà situar el personatge en aquest àmbit. L'ajuntament de sa Pobla li subvenciona els estudis de mestre, responent a una demanda de la Comissió d'instrucció pública. Calia aportar alumnes a la recentment creada Escola Normal de mestres de les Balears. Estam en 1842. Malgrat aquest alumne no complís alguns dels requisits exigits fou acceptat per representar al nostre poble en el nou centre. Una mica de privilegi se li degué atorgar, com hem pogut intuir amb posterioritat.

Resseguint el fil per aquest plantejament, van sorgint altres preguntes de les que no tenim respostes fàcils. El llinatge Cabrinety ja ens sona a sa Pobla. Hi ha un carrer que porta el nom de General Cabrinety. Per què?. Alguna relació han de tenir les dues persones. El llinatge no és molt corrent a la nostra contrada. Feim les primeres elucubracions: Pare-fill?, oncle-nebot?, padrí-net?, germans?...

Quan consultem el llibre dels carrers de sa Pobla, redescobrim que la mare del militar es poblera. Qui és na Magdalena Cladera? Com sorgeix el lligam Cabrinety Cladera?

Sense ser massa conscient anava obrint diferents rutes de recerca: Joan Cabrinety, General Cabrinety i Magdalena Cladera. La informació que apareix a les entrades "Cabrinety" del cercador Google són infinites, sobretot les que fan referència al General, i ens aporten indicis sobre una extensa nissaga familiar que té relació amb sa Pobla. Divagacions, hipòtesis, estudi, consultes, reflexions... més investigació. I estiram dels fills.

Reunida gran quantitat d'informació d'arxius, d'hemeroteques i de biblioteques tot semblava un poc caòtic. Caos que ajuda a desmuntar Ramón Cabrinety Sande, descendent de la nissaga, que vaig tenir el plaer de descobrir i que ha estat un pou d'informació. Gràcies a la seva aportació documental¹ vaig aconseguir lligar i donar cos al present escrit.

1 Ramon Cabrinety Sande ha fet una gran tasca de recopilació de documents que fan referència als seus avantpassats a: l'Arxiu General Militar de Segovia, a l'arxiu de la Armada de El Viso del Marqués (Ciudad Real); a l'arxiu de Capitanía General de Balears, a l'arxiu de la Pabordia d'Eivissa...entre d'altres

2.- Na Magdalena Cladera Socias. Els seus orígens

Un 11 d'abril de 1794 a les sis de l'horabaixa, neix a sa Pobla na Magdalena, filla del matrimoni format per Llorenç Cladera Crespí (1750-1802) i Antònia Socias Capo (1762- 1797)², ambdós nascuts a la localitat. Fou batiada a la parròquia del poble pel seu oncle el prevere Jaume Cladera, germà del pare³, essent els padrins de fonts, el també prevere i germà del pare, Antoni Cladera, i Isabel Cladera, que entenem és la repadrina materna (el mateix nom i llinatge té la germana gran de na Magdalena, però creiem que era massa jove per ocupar el rol de padrina de fonts, només comptava amb onze anys, tot i que no ho descartem).

Na Magdalena fou la quarta de cinc germans: Isabel (1785-1843), Rafel (1787-1868), Antonina (1789- ?), Magdalena (1794-1884) i Pere (1797-1841).

Una família d'extensa hisenda, de les més arrelades de la villa i de classe social acomodada. Una família amb membres que, des del segle XIV, participen i serveixen ocupacions de Republica, de consellers, de Jurats, de bayles, de dipositaris i de regidors al municipi. Cal dir que el seu padrí patern, Rafel Josep Cladera Serra, ocupà el càrrec de bayle reial durant dotze anys⁴. Podem parlar, així mateix, de la pertinença d'alguns dels seus membres a l'estament eclesiàstic. De fet, a més dels tres preveres, germans del pare, podem citar al cosí germà de la seva mare, Sebastià Socias, que arriba a ocupar el càrrec de canonge de la Seu.

La família era propietària de nombroses finques en el municipi pobler, en la seva totalitat o en part. De fet la trobem relacionada amb la marjal de Son Sabater (la Barraca), Son Cristofolet, la sinia de pas Fangós, Son Amer, Son Simó,..... Amb les successives herències es produïren particions entre els hereus i alguns d'ells les mantingueren fins ben entrat el segle XX. Al padró de sa Pobla, de 1803, apareix la família ocupant la vivenda número 12 de la illeta 28⁵. Aleshores na Magdalena tenia nou anys i convivia amb els tres oncles preveres i la tia Magdalena (quatre germans del pare) i tres germans. No apareixen els seus pares ni la seva germana Antonina.

La mare mor l'any 1797, possiblement a conseqüències de les complicacions posteriors al part del seu fill Pere. Per les dades de la defunció i del naixement (ambdós esdeveniments es produeixen amb pocs dies de diferència) poden quasi bé confirmar aquesta relació causal. El pare mor el 1802⁶. Magdalena i els seus germans queden sota responsabilitat de la família més propera, en principi de la família paterna.

2 Els pares de na Magdalena, en Llorenç i n'Antònia, es casaren el 21 d'octubre de 1780.

3 Tres dels germans de Llorenç, pare de na Magdalena, foren eclesiàstics: en Toni, en Jaume i en Joan

4 A la revista *Sa Marjal*, hem trobat referències a molts dels càrrecs que ocuparen alguns membres de la família Cladera, de malnom "Brasset", des del segle XVII fins al XIX.

5 *Padró d'habitants de sa Pobla de 1803*. Arxiu municipal de sa Pobla: AMSP (414/1)

6 El naixement d'en Pere fou el 6 de gener de 1797 i, n'Antònia, la mare, mor el 13 del mateix mes; en Llorenç, el pare, mor el 24 d'octubre de 1802. Arxiu diocesà de Mallorca:ADM

Al padró de 1804 trobem, al mateix domicili de sa Pobla, únicament el germà gran, en Rafel, que essent major d'edat, devuit anys, apareix com a tutor del més petit, en Pere, de vuit⁷.

Entenem que, aquest mateix any, les germanes Isabel i Magdalena es traslladen a Ciutat a viure amb l'oncle Sebastià, prevere i canonge de la Seu. En anys posteriors trobem censats al mateix domicili de sa Pobla als quatre germans del pare i la neboda, n'Isabel (cens de 1816). Isabel ha tornat a sa Pobla. Na Magdalena continuarà el seu projecte de futur allunyada del seu poble natal, encara que creiem sense perdre el contacte, ja que hi resideixen els seus germans i hi té diverses propietats.

La seva germana Isabel resta fadrina i ocupa la casa familiar fins a la seva mort el 1843. En Rafel també queda a sa Pobla habitant una casa al costat de la germana i, com hem dit anteriorment, des de molt jove tendrà al seu càrrec el seu germà petit. Rafel, militar de professió, es casa en 1810 amb la felanitxera Margarida Bordoy i Tallades⁸, viuda de 39 anys i amb la que té una filla de nom Antònia que mor abans de complir els dos anys⁹. En el padró de 1816, al mateix domicili hi viu el matrimoni, ja no hi ha l'infant, i també en Pere, germà d'en Rafel, que amb devuit anys consta que no cultiva hisenda encara que n'és propietari¹⁰.

Rafel enviuda l'any 1848¹¹ i al poc temps, es casa en segones núpcies amb una jove campanetera de 16 anys, na Magdalena Bujosa Bennassar, formant una nombrosa família. De fet al padró d'habitants de 1850 consta el seu primer fill, n'Antonia, de 2 anys¹². En Rafel, ha passat a la història del poble com el "Senyor Rafel" i va formar part, intensament, de la vida social del poble, de la que en alguns moments, hi participaren també alguns membres de la família Cabrinety¹³. Sa Pobla va dedicar un carrer al Senyor Rafel, devers 1866 (any de la seva mort), carrer que ell havia obert a les seves propietats¹⁴.

En Pere, el germà petit de na Magdalena, va viure amb el seu germà Rafel fins l'any

-
- 7 Consta que conviuen Rafael Cladera, fadrí i mosso, orfe amb casa oberta, de 18 anys amb propietat suficient per Junta i Pedro Cladera, germà, pupil, de 8 anys, Padró 1804. AMSP (414/1)
- 8 Margarida Bordoy Tallades nascuda a Felanitx el 3-11-1771, filla de Miquel i Francisca Aina. Va estar casada en primeres núpcies amb Maties Jofre. ADM
- 9 Rafel es casa el 26-3-1810. Aleshores era cadet. ADM.
Al padró de 1813, el matrimoni de Rafel Cladera, de 25 anys, Magdalena Bordoy, de 36 anys, i la seva filla Antònia, d'1 any, ocupen la casa 10 de la illeta 28. AMSP (414)
- 10 En 1816, Rafel amb l'esposa i el germà petit, Pere, continuen ocupant la casa núm. 10 de la illeta 28. *Ídem*.
- 11 Margalida Bordoy, mor a sa Pobla el 12-9-1848. ADM
- 12 A la illeta, ara nomenada, de "Son Monjo", casa 11, hi viu la família Cladera Bennasser amb el seu fill i amb un matrimoni amb la seva filla, suposadament els servents. *Padró d'habitants de sa Pobla, 1850*. AMSP (418)
- 13 Una crònica novelada de la vida de Rafel Cladera Socias apareix a les pàgines del llibre *Una volta a sa plaça*, del metge pobler Juan Torres Gost (Palma, 1970), p. 13-27.
- 14 La ressenya sobre aquest fet es publica a *Places i carrers de sa Pobla*, de Bartomeu Siquier i Serra (1984). Rafel mor a sa Pobla el 23 de setembre de 1866. ADM

1818, com consta al padró d'aquest any. Entenem que es va casar l'any 1819, ja que al padró de 1820 apareix al seu propi domicili casat amb Isabel Siquier¹⁵.

Curiosament ambdós germans, Rafel i Pere, es casaren joves, als 23 anys, amb dones bastant majors que ells. En Pere mor l'any 1841¹⁶, amb 46 anys, i sembla sense descendència¹⁷. En Rafel mor el 1866, al voltant dels 80 anys, deixant a sa Pobla la nissaga Cladera Bennasser formada per cinc filles: Antònia, Magdalena, Margalida, Pereta i Isabel.

3.- Na Magdalena a Ciutat

Desconeixem amb detall com es va desenvolupar la seva estada a Palma. Sabem que va viure al barri de l'Almudaina, com així consta en els documents que hem consultat, possiblement a la casa nº 9 de la illeta 45, la vivenda del seu oncle Sebastià.¹⁸

Pensem que na Magdalena no va assistir a l'escola o hi va anar poc. De fet no va tenir temps per aprendre a escriure, com es posa de manifest a l'hora de signar qualche document, però que no significa que no sables llegir. A sa Pobla a finals del segle XVIII, quan na Magdalena podia haver iniciat la seva escolarització, la única escola de nines que hem trobat ressenyada funciona amb una "mestra", denominada de "pa amb oli", que es dedica a ensenyar doctrina cristiana i que possiblement és analfabeta¹⁹. Encara que desconeixem si la nina va ser alumna d'aquesta escola, podem pensar que si hi va assistir, no va poder aprendre lectura ni escriptura, per manca de temps, per no ser uns coneixements considerats importants per les nines o per manca de preparació de la mestra.

És de difícil comprensió que el seu oncle, pertanyent a un elevat estament eclesial, descuidés aquest caire formatiu de la seva neboda, ja que quan na Magdalena es va instal·lar a Ciutat devia tenir vuit o nou anys. De fet Sebastià Socias s'havia doctorat

-
- 15 El cens de 1820 recull que en Pere té 20 anys i la seva esposa 43. Tot i que tenint en compte la data del seus naixement, ben bé ell en podia tenir 23 i ella, havia nascut a sa Pobla l'1-8-1784, per tant en aquelles dates només en tenia 35. (ADM). El matrimoni habita la casa 11 de la illeta 27. AMSP(414)
- 16 En Pere mor de gangrena el 14 de febrer de 1841, als 49 anys, Dades recollides del llibre de defuncions de la parròquia de sa Pobla que es troba a l'Arxiu Diocesà de Mallorca.
- 17 Al padró de 1843 apareix només la viuda Isabel Siquier, a la casa 4 de la illeta 20. L'edat que assenyala el cens, 74 anys, no correspon amb la seva data de naixement en 1784.
- 18 Al padró de general Palma de 1813 (p. 155), referent a la parròquia de la Almudaina, hem localitzat al prevere i canonge Sebastià Socias, tio de na Magdalena. (Web AMP. FP 703 - 1 pdf).
- 19 Les referències a l'existència de mestresses, a sa Pobla, no apareix fins a les darreries del segle XVIII. En 1790, Apolonia Comas, exercia com a "mestra de pamboli". Segons recollim a, "*L'Escola a Sapobla*", és el títol d'una sèrie de sis capítols que publica Mossèn Parera a la revista de la seva direcció *Sa marjal*. Apareixen al tom XIX que correspon a l'any 1927, a les pàgines, 3, 17, 37, 49, 147 i 177.

en teologia a la Universitat literària de Mallorca²⁰ i arriba a ser nomenat Rector de la mateixa en 1815. En Sebastià, en 1810, fou nomenat diputat a Corts acompanyant al bisbe Bernat Nadal, encara que no va arribar a prendre possessió²¹.

Ens sorprèn, així mateix, si considerem que un germà del canonge, en Bartomeu, tenia estudis de notariat i ocupava el càrrec d'escrivà a l'Audiència. També el trobem signant com a notari i escrivà públic, del *Testamento por Comisario*, que atorga Gaspar de Jovellanos durant la seva estada a Bellver²².

Ambdós germans es relacionaven amb els cercles més significatius de la societat de Ciutat i formaven part d'una elit social i cultural molt propera al liberalisme mallorquí d'aquest convuls període d'entre segles²³, encara que tenim els nostres dubtes en què coincideixin ideològicament. Sebastià consta a la llista de subscriptors del *Semanario Cristiano Político*, en canvi el seu germà Bartomeu està subscript a *Aurora patriótica mallorquina*, premsa que mantindrien diverses polèmiques ideològiques²⁴. Per altra banda, en Bartomeu forma part del grup de persones que signen per l'abolició de la Inquisició.

Passen els anys, quasi bé una dècada, per tornar a tenir referències de la vida de na Magdalena. Això succeeix quan inicia els tràmits per contraure matrimoni amb Josep Cabrinety Juan.

Ambdós joves vivien a Ciutat, ella al barri de l'Almudaina i ell al barri de Santa Creu i, suposadament, establiren coneixença d'adolescents. Adolescència que es desenvolupa dins els anys de la guerra del francès (1808-1814), en una ciutat lliure de l'enfrontament bèl·lic però que sí es veu afectada per aquesta situació. Bartomeu Bestard ens descriu una ciutat de Palma que veurà incrementada la seva població per l'arribada de refugiats d'altres zones del país²⁵. Els joves conviuen en aquesta nova ciutat que naixia. Tal vegada la pertinença de les seves famílies al mateix cercle de relacions socials i la

importància del sector social del que formen part els adolescents, ella a l'eclesial i ell al militar, podria haver facilitat la seva amistat. Sens dubte la situació d'orfandat dels joves, i la pertinença d'ell al cos militar amb els conseqüents trasllats de destí motivaria un casament en edat temprana.

L'any 1813, trobem na Magdalena registrada al padró d'habitants de sa Pobla, pensem que necessita realitzar els tràmits relatius al seu proper enllaç matrimonial. Quan inicien les gestions i recerca de documents necessaris per contraure matrimoni, ambdós comptaven amb dinou anys, encara que na Magdalena era sis mesos més gran.

4.- En Josep Cabrinety Juan

Cal fer una presentació del jove que havia d'entrar a formar part en la vida d'una joveneta poblera iniciant d'aquesta forma la nissaga Cabrinety Cladera que tendria relació amb sa Pobla. En Josep va néixer a Eivissa el 23 de gener de 1795. Fou el darrer dels sis fills del matrimoni Cabrinety Juan²⁶.

El seu pare, Antonio Jacobo Cabrinetti Barborini²⁷, de procedència italiana, era militar del Regiment suís de Betschart²⁸ que va ser destinat a la tropa de les Balears. Primer va estar a Eivissa on es va casar l'any 1775, en segones núpcies, amb l'eivissenca Margarita Juan de Juan²⁹. Posteriorment va passar a Menorca participant en la rendició de la plaça de San Felip, acció per la qual li va ser concedida la graduació de sot-tinent (aleshores era sargent)³⁰.

A principi del segle XIX ja trobem la família instal·lada a Palma, al barri de Santa Creu. Lloc on van morir, l'any 1807, la mare i en 1808, el pare; ambdós foren enterrats a l'església parroquial del barri³¹. La defunció d'Antoni Cabrinetti, capità retirat del

20 Ens consta que Sebastià Socies cursa a la Universitat literària; Filosofia escotista (1784), Filosofia lul·liana (1786); Cànon i Lleis (1789 i 1790). Quatre matrícules que li concedeixen el dret al títol de doctor després de superar l'examen de grau en 1792. *Fons Universitat literària, Secció Alumnes*. Arxiu històric Universitat de les Illes Balears:AHUIB

21 Instrucció electoral de Diputados a Cortes de 1 de Enero de 1810. 1ª sesión a la Real isla de León, el 24 de setembre de 1810: "Elegido por el procedimiento para las ciudades de voto en Cortes (Palma): Bernardo Nadal Crespi. Elegidos por el procedimiento para las provincias libres de franceses: Antonio Llaneras. Pbrº, Cura párroco; José Ribas. Pbrº, Cura; José Salas Bojadors. Capitán de navío de la Real Armada; Mariano Balanzart (suplente) y Sebastián Socias (suplente)".

22 Sureda Blanes, José: *B.S.A.L.*, nº 722-724, p. 2.

23 Piña Homs, Roman a *El impacto del liberalismo en Mallorca (1808-1814)*, p. 41 cita al notari Bartomeu Socias, escrivà major de l'Audiència, entre els homes de lletres acostats al liberalisme.

24 Roura i Aulinas, Lluís (1985): *L'Antic Règim a Mallorca. Abast de la commoció dels anys 1808-1814*. Conselleria d'Educació i Cultura del Govern Balear. L'autor, analitzant les llistes de subscriptors als dos diaris citats, fa l'aproximació a una relació de servils i liberals presents a Mallorca (p. 335-358)

25 B. Bestard posa de manifest el sensible augment de població que es produeix dins aquest període: els 30.000 habitants de principi de segle XIX s'incrementen amb 40.000 més, devers 1810." La vida palmesana durante la Guerra de la Independencia (1808-1814)/Primera parte", a *Diario de Mallorca*, 29-7-2012.

26 Na Josefa (1776-1803); na Mariana (1783-1858), en Jaume (1789-1794); en Joan (1790-1824); n'Antoni (1792-1793) i en Josep (1796-1834). ARCS

27 Antonio Jacobo Cabrinetti Barborini va néixer l'any 1740. De molt jove ingressa a l'exèrcit francès participant a la guerra dels set anys. Acabada la guerra, alguns regiments foren dissolts. Aleshores es va incorporar al Regiment suís de Betschart destinat a Balears, i amb aquest arriba a Eivissa i posteriorment s'instal·la a Mallorca. Aquesta informació forma part de la copiosa documentació que ha posat al meu abast Ramón Cabrinetti Sande (descendent de la nissaga Cabrinety Cladera) i que citarem com a ARCS.

28 Eren sis els regiments de la confederació helvètica reclutats per l'exèrcit espanyol a principis del segle XIX. El regiment d'infanteria Betschart, núm 4, estava format per 70 caps i oficials i 2.051 de tropa. Va ser destinat a Mallorca i després de l'aixecament nacional s'incorpora a l'exèrcit de Catalunya. Vegeu, José de Arteche y Moro, *Guerra de la Independencia. Depósito de Guerra. Historia militar de España*. Madrid, 1875, Tom I, apèndix 9.

29 El 23 de juny de 1775 es casen a l'Església de Sta. Maria la Major d'Eivissa. Còpia de la partida de matrimoni obtinguda a l'Arxiu històric de la Pabordia d'Eivissa. ARCS

30 *uplemento a las Gaceta de Madrid* (5-3-1782), p. 186

31 Així consta a les còpies de les partides de defunció (ADM) obtingudes per RCS. Margarita Juan mor el 2-7-1807 i Antoni Cabrinetti el 21-9-1808.

regiment de suïssos de Betschart es publica a les pàgines de la premsa³².

El matrimoni Cabrinety Juan, tingué, al manco, sis fills: Josefa, Mariana, Jaume, Joan, Antoni i Josep. Jaume i Antoni moren en edat infantil. Els altres dos fills barons del matrimoni continuaran la professió del seu pare. En Joan, nascut a Cartagena el 27 de juliol de 1790; inicia la carrera militar als 11 anys (1801) entrant com a cadet al Regiment Betschart al que pertany el seu pare com a oficial. En 1804 se li concedeix el grau de sotstinent, havent-se produït la vacant per la mort de l'oficial que la ocupava, Josef Holdener; i en 1812, ja essent tinent, se li atorga el grau de capità segon. En Josep, l'últim dels fills, neix a Eivissa el 23 de gener de 1795, i amb només 10 anys (1805) inicia el seu recorregut en la carrera militar, com el seu germà, al Regiment suís núm. 4 (Betschart). Ambdós germans, participen en la lluita contra els francesos en distints llocs d'Espanya, i malgrat la seva diferència d'edat, coincideixen en alguna batalla. Ambdós, pels anys de servei i per mèrits adquirits en temps de guerra, foren ascendint i adquirint més graduació³³.

Com hem dit abans Antoni Cabrinety i els seus dos fills serviren al Regiment de suïssos de Betschart. Regiment que a qualque moment va ser destinat a Mallorca, com podem confirmar perquè durant el període de reclusió de Jovellanos al castell de Bellver s'encarreguen juntament amb altres cossos militars de la seva custòdia. Entre els noms dels oficials que hi participen apareixen el capità de suïssos Cabrinety i l'alferes de suïssos, Cabrinety menor³⁴. Detalls de la bona relació que el pare tingué amb Jovellanos, compartint passejos i taula, la trobem a alguns escrits del presoner, com diu Josep Sureda i Blanes:

“Durante su permanencia en el castillo de Bellver ligó Jovellanos feles y duraderas amistades con los oficiales suizos de los regimientos de Betschart y de Courten, y con los franceses del Regimiento de Borbón, y por mediación de dichos oficiales con algunos de los jefes de estas fuerzas”(p. 359)

“Comió con nosotros el viejo Massiá que está de pólvora, y acabó con ocho copas de Malvasia en que venció al buen Cabrinety” (p. 363).

“... recordemos “el buen Cabrinety” para quien Jovellanos escribe personalmente un Memorial “para que no le birlen a su hijo la Subtenencia que le pertenece”(p. 362)³⁵

L'estada de Jovellanos a Bellver fou de 1802 fins al seu alliberament en 1808, per

32 Llabres Bernal, Joan: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca al siglo XIX*, data 21-9-1808, p 187: “Murió D. Antonio Cabrinetti, capitán retirado del Regimiento de Suizos de Betschart...”

33 Així conste als fulls de serveis dels dos germans. ARCS

34 La llista dels militars que establiren relació amb Jovellanos al castell de Bellver apareix a l'Apèndix al *Diario de Gaspar Melchor de Jovellanos en el Castillo de Bellver*, publicat per Llabrés i Bernal. *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana (B.S.A.L.)*, any XLVI, Tom XXIII, setembre 1930, núm. 598, p. 187.

35 Josep Sureda i Blanes va publicar diversos articles relatant la vida de Jovellanos en el període d'empresonament al castell, un d'ells: “Jovellanos en Bellver V”, a *B.S.A.L.* (segona època), any LXV, tom XXX, Gener-Desembre 1949, núm. 734-739, p. 359-387

tant podem deduir que quan cita a l'alferes Cabrinety feia referència a Joan, ja que el grau militar d'alferes equivalia a sotstinent. En Joan gaudia de subtenença des de l'any 1804 quan només tenia 14 anys³⁶. En 1810, en Joan fou ascendit a capità³⁷. Josep amb 12 anys recents complits, essent cadet de Regiment suís de Betschart, promociona a sotstinent³⁸. Precisament un mes després de la mort de la seva mare. Entenem, per tant, que el memorial de Jovellanos es destinava a protegir la situació de Josep. En 1809 abastaria el grau de tinent: tenia 14 anys.

Hem citat abans, la coincidència dels dos germans en alguns destins militars. En Josep, a Catalunya durant la darrera guerra contra els francesos, va participar en enfrontaments bèl·lics a Olot, Collsespina, Mollet, Villafranca, Esparraguera, Manresa, Borja.....en el període de 1809 a 1811. Precisament a Olot el van fer presoner de guerra³⁹. Constatem la presencia del Regiment suís Zey (anteriorment Betschart) a Olot el mes de desembre de 1809. Entre l'oficialitat del regiment destacat en aquesta localitat hi trobem els germans i tinents *Johan i Josef Cabrinety*. Quan es produeix la retirada d'Olot alguns oficials foren retinguts per l'exèrcit francès, entre ells en Josep, que aconseguí escapar⁴⁰. Desconeixem com es va resoldre la seva situació. Però al seu full de serveis comprovem que va continuar l'itinerari bèl·lic amb el seu regiment per terres catalanes En concret, l'any 1812 a Reus, els dispositius del regiment Zey passen a formar part de la Legió estrangera, que amb posterioritat es denomina Regiment d'Infanteria de Borbó. El tractat de Valençay signat entre Napoleó i Ferran VII en 1813, suposaria el retorn de Ferran VII a Espanya i l'acabament de la guerra. És l'any 1814 quan el Regiment Zey torna a estar present a Mallorca sota la denominació de Regiment de 4rt Suís⁴¹.

5.- El matrimoni de na Magdalena i en Josep

Creiem que la finalització de la guerra fou l'impuls que els joves necessiten per iniciar la recollida de documentació que se'ls exigia per poder contraure matrimoni. Aquest procés el va posar en marxa na Magdalena a finals de 1813. Possiblement la decisió de casar-se l'havien presa abans de partir en Josep cap a la península. Na Magdalena, el

36 Nomenament atorgat pel Rei, signat a Madrid el 23 de gener de 1804. Còpia certificada del document a ARCS.

37 ARCS.

38 En Josep abasta la sub tinença de la tercera companyia del 1er batalló del Regiment Suís de Betschart, que es troba vacant per la sortida de Josef Martín Reding. Nomenament donat a Aranjuez el 19-3-1807. ARCS

39 Extracte d'un full de serveis de Josep Cabrinety i Juan. ARCS

40 Solà Moragues, de J.M.: “El Regiment Suís de Zay (Zey) a Olot el 1809”, a *Annals del Patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*, 1982, p 303-331

41 *Revista internacional militar 95. Cuaderno militar 6*. Guillermo Calleja Leal (coord.) Madrid 2017: “Presencia suiza en la milicia española: Los Regimientos suizos durante el siglo XIX: la Guerra de la Independencia” (107-111).

1813, torna a viure a sa Pobla a la casa pairal⁴², imaginem per preparar convenientment el seu futur.

Sens dubte calia fer diverses gestions per sol·licitar: la partida de naixement⁴³; els respectius certificats de fadrinatge⁴⁴; l'expedient d'antecedents familiars i neteja de sang de na Magdalena⁴⁵; poder notarial per certificar la dot que na Magdalena havia d'aportar al matrimoni⁴⁶ i així mateix de donació econòmica a Josep⁴⁷; i també, l'habilitació de l'autoritat militar i política d'ambdós joves. Gestions que s'estenen al llarg de tot un any.

La legislació quant als matrimonis mixtes, entre un militar del regiment i una dona de fora de l'àmbit militar, establia que s'havien de complir una sèrie d'exigències: que la dona reunís determinades condicions socials i comptés amb una dot establerta i, en darrer terme, la unió havia de comptar amb llicència reial. La condició social de na Magdalena estava avalada per la seva procedència familiar, i així mateix per les seves propietats, com es posa de manifest l'expedient de neteja de sang:

“... es de una familia de las más antiguas de esta población, cuyos miembros.... se han mantenido de sus facultades y haciendas, con todo honor, lustre y distinción ....”

Segons el reglament del Montepio⁴⁸, els militars que tenen graduació inferior a la de capità no estan obligats a sol·licitar llicència reial per contraure matrimoni, però s'hi contempla una excepció i ho poden fer:

“..los que tengan de sus casas bienes que asciendan por lo menos al valor de 60.000 reales de vellón, para que puedan sostener las cargas del matrimonio, quedándoles libre su limitado sueldo para atender a la precisa decencia de su persona. Y las mujeres con quien pretendan casarse (no siendo hijas de Oficiales, Ministros de mi Consejo de Guerra, Embajadores...)”

42 Trobem na Magdalena al *Padró d'habitants de sa Pobla* de 1813. Comparteix la casa, 12 de la illeta 28 amb part de la seva família paterna i dos dels germans: els oncles preveres Joan i Antoni; la tia Magdalena; N'Isabel, la germana major i en Pere, el germà petit. AMSP (414)

43 Certificat expedit el 17 de desembre de 1813 des de l'Arxiu Eclesiàstic de la diòcesi de Mallorca. ARCS

44 El certificat de solteria de Josep fou signat pel capellà del Regiment suís Zey el 8 de gener de 1814 i el de na Magdalena pel rector de la parroquia de sa Pobla el 9 de gener del mateix any. ARCS

45 L'expedient d'antecedents familiars i de netedat de sang que presenta na Magdalena fou certificat pels membres del Consistori pobler a nom del seu germà Rafel i li fou lliurat el 14 d'octubre de 1808. ARCS

46 Un primer poder notarial dels oncles Juan i Antoni Cladera a favor de Sebastià Socias, prevere i canonge i també oncle de na Magdalena, signat davant notari a sa Pobla a 9 de gener de 1814. Un segon document de constitució i d'augment de la dot, signat pel citat Sebastià Socias i acceptat per na Magdalena, davant notari, a Palma a 16 de gener de 1814. ARCS

47 Escripura pública de donació econòmica d'Antoni Cladera (oncle de na Magdalena) a Josep Cabrinety, signada a 29 d'agost de 1814. ARCS

48 El Montepio militar (el més antic d'aquestes institucions) fou establert per R.D. de Carles III en 1761 i l'any 1796 va ser aprovat un nou Reglament. Aquestes institucions foren creades amb l'objectiu d'establir uns fons econòmic per pensionar a les vídues i orfes i als mateixos militars com a suport a la vellesa i en cas de malaltia.

deberán justificar también que tienen por sí 20.000 reales de dote las nobles y 50.000 las del estado llano, cuyos capitales han de existir sin poderse enajenar no hacerse uso de ellos durante el matrimonio; pues no teniendo las viudas e hijos de estos individuos derecho a los beneficios del Monte, a no morir ellos en función de guerra, es indispensable que se conserven escrupulosamente los bienes que afianzan la posterior decencia de estas familias, sin comprometer con su indignidad el decoro de la milicia”⁴⁹

Per aquest motiu, na Magdalena i en Josep hagueren de recórrer a l'ajuda de la família Cladera per ampliar la seva dot, abastant la quantitat necessària per aconseguir la llicència real. Magdalena la reuneix aportant del llegat del seu pare, quaranta lliures anuals que rep dels establiments del predi de son Sabater; cent lliures del llegat de Pere Socias, el seu padrí matern; i complimenta aquestes quantitats amb les que li aporten els seus dos oncles paterns, els preveres Joan i Antoni Cladera. La darrera aportació és de tres-centes lliures mallorquines, préstec que li fan hipotecant la seva propietat situada a la marjal de son Sabater, coneguda com la Barraca. Finalment la dot abasta la quantitat de tres mil trenta-un reals⁵⁰. Uns mesos abans s'havia efectuat una donació a Josep Cabrinety per part, també, de l'oncle de na Magdalena, el prevere Antoni Cladera. Així es posa de manifest a l'escripura de donació:

“... y cómo este enlace me sea muy grato, y no se pueda verificar sin que el contrayente militar tenga asegurada la cantidad de sesenta mil reales, o la que unida con la de la contrayente hagan la suma de ochenta mil reales de vellón... De buen grado, cierta ciencia, libre y espontánea voluntad: Dijo y expresó, que otorgaba como otorgó... donación .... valedera su efecto venidero luego de contraído dicho matrimonio y no antes, a favor de José Cabrinety de la cantidad de cincuenta y siete mil reales vellón....”⁵¹

Reunit el cabal de diners que se'ls exigia calia continuar amb les gestions. Una altre diligència que complimenten per casar-se és la de sol·licitar l'habilitació del Capità General de les illes, ja que ambdós només comptaven amb denou anys i eren orfes de pare. Aquest era un requisit imprescindible perquè en Josep pogués demanar la llicència reial⁵². Concedida la llicència, la celebració del matrimoni es va dur a terme a la Catedral de Palma el 6 de desembre de 1814, essent el prevere i canonge de la Seu, Sebastià Socias (oncle de na Magdalena) el responsable d'oficiar la cerimònia. També hi va estar present, per part del contraent, el capellà castrense del regiment⁵³. No ho podem dir amb certesa, ja que no els hem trobat registrats

49 Article 9 del Capítol X a, *Nuevo Reglamento que su Magestad se ha servido expedir para gobierno del Montepio militar de España e Indias*. Imprenta Real. Madrid. 1796

50 Transcripció de l'Escripura d'augment de dot de Magdalena Cladera, que signa Sebastià Socias prevere i canonge de la Seu en nom dels germans Joan i Antoni Cladera, preveres, en data 16 de gener de 1814. ARCS

51 Transcripció de l'Escripura de donació econòmica d'Antoni Cladera a favor de Josep Cabrinety Juan, i acceptació de la mateixa, de 29 d'agost de 1814. Ídem

52 En Josep sol·licita l'autorització reial per contraure matrimoni el 14 d'agost de 1814 i li fou concedida el 12 de setembre del mateix any. ARCS

53 *Llibre de matrimonis de Palma, parroquia de la Almudaina*, 1814. ADM

al padrons municipals d'aquests anys, però pensem que el matrimoni va passar uns anys a Mallorca, (recordem que el Regiment havia tornat a l'illa en acabar la guerra) i ho pensem ja que els seus primers tres fills que tenim documentats varen ser batejats a Palma.

En la data del seu casament en Josep ostenta el grau de tinent i pocs mesos després, en 1815, serà ascendit a Capità. En 1821 s'integra de forma interina al Regiment d'Infanteria de Cantabria⁵⁴. Els canvis polítics que afecten a la reorganització de l'exèrcit ocasionen que a principi de 1824 quedi amb llicència indefinida. Però no fou indefinida con veurem a continuació.

Els primers anys de matrimoni possiblement resulten difícils degut a la precària situació en què quedaren els regiments de suïssos que havien participat amb les tropes espanyoles en els enfrontaments bèl·lics contra les tropes napoleòniques. Tot i les successives lleis reorganitzant l'Exèrcit no els tingueren en compte. En 1819 es disposa l'existència de tres d'aquests Regiments, entre ells el de Zey i, posteriorment, fou redactat un projecte de capitulacions dedicat a ells que no arriba a aprovar-se per causa de la sublevació liberal de 1820. El nou govern constitucional decideix la dissolució dels Regiments tot i que permet que els seus integrants es matenguin en l'Exèrcit conservant els seus llocs de feina. Amb el retorn de Ferran VII, per R.O. de 1824 es restableixen els Regiments⁵⁵. Precisament en 1824 el matrimoni parteix cap a Catalunya, ja que el Regiment suís Zey, al que pertany en Josep hi ha estat destinat. Entenem que es plantejaven el nou destí com un projecte de llarga durada. Fet que demostren els documents amb els quals na Magdalena vol deixar resolta la seva situació econòmica i patrimonial a sa Pobra i atorga a la seva germana Isabel un poder notarial perquè ho pugui gestionar⁵⁶. El seu itinerari per terres catalanes que deduïm mitjançant les dades de naixement dels seus fills (Mataró, Lleida, Barcelona i Mataró), finalitza per la sobtada mort de Josep el 16 de febrer de 1834, amb només 39 anys, a Mataró⁵⁷. Na Magdalena viuda amb sis fills i embarassada del setè, torna a Mallorca cercant l'aixopluc de la família. A sa Pobra neix el fill pòstum de Josep Cabrinety Juan i Magdalena Cladera Socias.

6.- Cabrinety Cladera: els anys de residència a sa Pobra.

Una extensa descèndencia de barons es portadora dels llinatges Cabrinety Cladera. El

54 ARCS

55 "Presencia suiza en la milicia española: Los Regimientos suizos durante el siglo XIX: la Guerra de la Independencia", p. 118, *op. cit.*

56 Document de resolució de conflicte d'herència entre els germans signat a sa Pobra de 4 de febrer de 1824 pel notari Gabriel Andreu. Poder notarial atorgat per Magdalena Cladera a favor d'Isabel Cladera, signat pe Miguel Ignacio Manera, notari, a Palma l'1 de juny de 1824. ARCS

57 Certificat de defunció de Josep Cabrinety Juan, signat per Gabriel Ballester Capellà castrense del Regiment d'infanteria de Zey, a 17 de febrer de 1834 a Mataró. ARCS

primer del seus fills, Antoni, neix a Palma en 1818⁵⁸. A L'Arxiu Diocesà de Mallorca consta el naixement de Llorenç a Palma el 9 d'agost de 1821, que suposem va morir perquè en data posterior apareix un altre Llorenç⁵⁹. El segon fill viu és Josep, també nascut a Ciutat en 1823⁶⁰. A Mataró, en 1825, neix Llorenç, el tercer dels fills⁶¹. El 8 de desembre de 1828, a Lleida, neix Joan. Al cap d'un any, a Barcelona, neix Tadeo⁶². El sisè fill, Francesc de Paula, també neix a Mataró en 1832⁶³. El setè i últim dels fills i l'únic nascut a sa Pobra, fou Rafel⁶⁴.

Després de la mort del seu espós, na Magdalena s'estableix a sa Pobra. Al padró de 1835 es troba domiciliada a la localitat, a l'anterior casa familiar, amb la seva germana major, Isabel, i els seus fills, excepte el major Antoni que aleshores ja havia iniciat la seva carrera militar⁶⁵. A la mateixa illeta i en domicili molt pròxim hi residia el seu germà Rafel⁶⁶.

Tot i tenir un extens patrimoni, la família no gaudia d'ingressos econòmics suficients per dur endavant una família tan nombrosa. Hem de tenir en compte que na Magdalena no tenia dret a pensió de viudetat, ja que quan es va casar el seu espós no havia assolit el grau de capità. Va ser necessari posar fil a l'agulla per encaminar el futur dels seus fills.

L'any 1837, a Josep amb només 14 anys, se li concedeix per gracia (per ser orfe de militar) l'ingrés com a cadet al Regiment de Girona. El mateix camí inicia Llorenç

58 Antoni Cabrinety Cladera neix a Palma el 8 de gener de 1818. Foren els padrins de fonts: Juan Cabrinety "centurió segundo cohortis" i Isabel Cladera, (Juan Cabrinety germà del pare i Isabel Cladera germana de la mare). ARXIU CAPITULAR CATEDRAL (ACC): Vol 28 (13850) 1818-1826

59 Trobem documentat el naixement de Llorenç Cabrinety Cladera, el 9 d'agost de 1821. Foren el seus padrins de fonts Bartomeu Socias (oncle de na Magdalena que fou escrivà i notari) i Mariana Cabrinety, germana del pare de l'infant. *Llibre de baptismes*, op. cit. ACC

60 Josep Cabrinety Cladera neix a Palma el 26 de juliol de 1823 i fou batiat a la parròquia de Santa Creu i fou el seu padrí de fonts, Rafel Cladera (germà de na Magdalena). *Llibre de baptismes de la parroquia de Sta Creu* (1814-1823). ADM

61 Llorenç Cabrinety Cladera nascut el 15 de setembre de 1825, a Mataró i batejat a la parroquia de Sta Maria d'aquesta ciutat. Foren el padrins de fonts, el secretari de l'Ajuntament de la ciutat, tinent retirat i Bibiana Mira, esposa de Carlos Veyer, tinent coronel del Regiment. ARCS

62 Tadeo Cabrinety Cladera neix el 15 de desembre de 1829 a Barcelona i fou batiat a la Seu de la capital. Foren els padrins de fonts Tadeo Fasbind (de Suïssa) sergent major del 4rt regiment de suïssos i Rosa Pascual, esposa de Joan Cabrinety (oncle del nounat). ARCS

63 Francesc de Paula Cabrinety Cladera neix el 7 de maig de 1832 a Mataró. Fou batejat a la parròquia de Sta Maria, de la localitat per Manuel Macià, prevere vicari castrense del Regiment Zey. ARCS

64 Rafel Cabrinety Cladera, el fill pòstum, neix a sa Pobra el 21 de juliol de 1834 i batejat a l'església parroquial de la localitat pel prevere i rector de la mateixa, Francesc Sard. Foren els padrins de fonts. Antoni Cabrinety, germà major del nounat i la primera esposa de Rafel Cladera (germà de na Magdalena i oncle de l'infant) Margarida Bordoy. ARCS

65 Al padró de 1835, a la casa 13 de la illeta 28, hi trobem: N' Isabel Cladera, fadrina; na Magdalena Cladera, viuda, i els seus fills: Josep, Llorenç, Joan, Tadeo, Francesc i Rafel ; a més la, possiblement, serventa Joana Hizern. Constatem que les edats de la família que recull el document no corresponen amb l'edat de naixement. Per exemple, na Magdalena nascuda el 1794 tendria 41 anys, en canvi al padró consta només de 34. AMSP (416)

66 Rafel Cladera vivia a la casa núm. 11, a la mateixa illeta, amb la seva esposa Margarita Bordoy. AMSP (416)

sol·licitant, als tretze anys, ser admès com a cadet Ambdós germans continuaran la seva formació fins als setze anys amb la família. La sol·licitud feta per la mare a l'Inspector General d'Infanteria és suficientment explicativa com veiem en la seva exposició:

*“Que teniendo hace más de tres años a su hijo mayor Dn. Antonio en el Ejército del Norte, que se halla ya de Teniente, habiendo entrado de Cadete, a su segundo Dn. José, también de Cadete, que se haya a su lado por ser aún menor de edad; y estando el 3º D. Lorenzo, animado como sus hermanos de los mismos deseos de derramar su sangre en defensa de la Patria y de nuestra Augusta Reina; y teniendo además las circunstancias prevenidas por Reales Órdenes para optar a dicha clase...”*⁶⁷

Acompanya la sol·licitud amb el certificat mèdic obligatori que se li va signar, a sa Pobra, pel metge Bartomeu Serra de Gayeta⁶⁸. A Llorenç, se li concedirà la gràcia d'ingressar com a cadet l'octubre de 1838, acceptant la seva permanència amb la família fins els setze anys tot i que aquest període compta ja a efectes d'antiguitat⁶⁹. Aquests anys els passa a sa Pobra i, quan s'incorpora al seu Regiment el 1841 recorre diferents indrets de la península trobant-se a Saragossa en 1843 i, a l'igual que els seus germans, va ser separat del servei i torna a sa Pobra. Residint en la localitat es produeix una reclamació contra ell per no haver estat inclòs a l'allistament de milícies i tenir l'edat per ser-hi. L'Ajuntament li sol·licita justificació que fou presentada, tal com posa de manifest al text que reproduïm:

*“ Antonio Company y otros manifestaron que Dn Lorenzo Cabrinety debía ser incluido en las listas de los mozos comprendidos en el presente alistamiento en razón de hallarse en la edad competente como así consta de la partida que tiene continuada este individuo en el padrón de este año, el Ayuntamiento llamó en seguida venir este interesado para notificarle esta instancia, quien se presentó con un pasaporte librado por el Exmo. Sr. Capitán General del 6º distrito militar Dn. Manuel de la Concha, dado en Zaragoza en treinta de Octubre de mil ochocientos cuarenta y tres. Examinado por el Ayuntamiento el referido documento, y mas habiendo tenido presente esta Corporación, haber servido el reclamado en calidad de Alférez del Regimiento infanteria Gerona, declaró por unanimidad de votos que no debía ser comprendido dicho Cabrinety en este alistamiento.”*⁷⁰

Evidentment, Llorenç Cabrinety des de 1843 gaudia del grau de sotstinent o alferes, segons consta al seu full de servici.

Al padró de 1840, ja no hi és en Josep que també havia entrat a formar part de la institució militar; en Llorenç hi era però ja s'estava formant com a cadet i a punt de partir; així mateix, en aquest document Tadeo apareix censat a la casa del seu oncle

Rafel⁷¹. Per tant, durant uns anys, na Magdalena i la seva germana conviuen amb tres dels fills, en Joan, en Francesc i en Rafel; en Tadeo continua en la vivenda del seu oncle.

Situació diferent que trobem al padró de l'any 1847 quan tornen a residir a sa Pobra, els tres germans majors (Antoni, Josep i Llorenç)⁷², que després de l'aixecament de Saragossa de 1843 per haver participat en defensa d'Espartero, foren llicenciats i retirats de l'exèrcit durant una sèrie d'anys en que resideixen a l'illa. Les dificultats econòmiques de la família augmenten quan els fills tornen en situació de retir i sense sou, al manco així ho reflecteix el text següent fent referència a la tornada d'Antoni, el germà major a sa Pobra,

*“Desde aquel momento, resolvió Cabrinety mantenerse retraído de los asuntos políticos, y se trasladó a la villa de La Puebla, donde permaneció por espacio de dos años, dedicándose para atender a lo más preciso de su subsistencia a dar lecciones de dibujo y escritura a varios jóvenes de aquel pueblo.No obstante su aislamiento y de haberse dado la licencia absoluta con fecha 24 de diciembre de 1843, se vio vigilado por las autoridades locales, consecuente a una comunicación del gobernador civil de la provincia que así lo prevenía...”*⁷³

Situació complicada per la família, tant econòmica com políticament, segons es posa de manifest en el text anterior.

Dins el període que els germans militars es troben fora de l'exèrcit i domiciliats a Mallorca, es gestarà el futur dels dos germans: Joan i Tadeo. Tot i que Magdalena intenta, mitjançant una sol·licitud dirigida a la Reina, que ambdós germans siguin admesos en classe de cadets de Milícies provincials⁷⁴. La demora o negativa en la resposta implica que s'havien de cercar altres camins pel futur del dos germans citats.

Ja hem dit que Tadeo inicia la milícia com a soldat. L'oportunitat per encaminar el futur d'en Joan sorgirà amb la creació de l'Escola Normal de mestres de Balears, en 1842. La recent creada institució educativa necessita comptar amb alumnat i amb aquest objectiu es dirigeix als Ajuntaments de les illes sol·licitant la designació d'un o dos joves, depenent del nombre d'habitants del municipi, perquè formin part de la matrícula del nou centre educatiu. Alumnes que havien de complir certs requisits: ser majors de divuit anys; demostrar en un examen previ el nivell de coneixements; manifestar una conducta moral i política exemplar; gaudir de bona salut i no patir defectes físics que suposin un entrebanc per l'exercici de la professió. Es determina l'assistència d'aquests alumnes en règim d'internat. S'havia d'aportar el mobiliari i el parament necessari per instal·lar-s'hi i pagar la manutenció. Despeses que algunes famílies no estaven en condicions de suportar per les seves minses economies. Per tant

67 Còpia transcrita de la sol·licitud de Magdalena Cladera demanant l'admissió del seu fill Llorenç com a cadet en un Regiment. Signat per Juan Mª de Villaverde (el seu nebot) en nom de la interessada, a Palma a 7 de setembre de 1838. ARCS

68 Certificat signat a sa Pobra el 28 de juliol de 1838. ARCS

69 Còpia de l'ofici ordenant que Llorenç Cabrinety sigui declarat cadet al Regiment Voluntaris de Girona. ARCS

70 Acta de la sessió 2 de març de 1845. *Llibre d'actes de sessions de l'Ajuntament de sa Pobra* de l'any 1840/1849. AMSP (55)

71 *Padró d'habitants de sa Pobra, 1840-1849*. AMSP (417)

72 Al padró de 1847, a la casa núm. 13, de la illeta, ara denominada de Son Monjo hi consten, de bell nou, n'Antoni i en Josep. *Ídem*

73 Text que hem recollit de la *Biografía original inédita del Coronel Cabrinety - mallorquín. Recopiladas por D. José Cabrinety y Siquier. Comandante capitán de Infantería*. Entenem que l'autor és el fill d'Antoni Cabrinety Cladera i fa referència a ell basant-se en el diari del propi Antoni. Manuscrit localitzat a la Biblioteca Lluís Alemany.

74 Sol·licitud que Magdalena Cladera presenta a la Reina, datada a Barcelona el juliol de 1840. ARCS

es contempla la possibilitat, en aquests casos, que se sufraguin total o parcialment dels fons municipal⁷⁵.

Sa Pobra no troba cap jove del municipi que pugui complir els requisits i així ho comunica en sessió municipal.⁷⁶ Serà la Comissió provincial d'instrucció primària qui informa a l'Ajuntament d'un possible candidat que s'havia dirigit a ella per sol·licitat la plaça que correspon a sa Pobra.⁷⁷ El candidat és Joan Cabrinety Cladera. El jove, tot i no tenir l'edat requerida, té el vist i plau de la Comissió provincial, que considera satisfactoria la resta d'informació que el jove havia aportat i dispensa la seva manca d'edat. En conseqüència l'Ajuntament el presenta com alumne per a l'Escola Normal, malgrat només comptes amb catorze anys. S'havia aconseguit orientar el futur del quart fill.

Diferent fou l'itinerari d'en Tadeo, encara que va elegir la via militar no hi va accedir com els seus germans demanant la gràcia d'ingressar com a cadet. En Tadeo inicia la carrera en l'exèrcit com a soldat a finals de 1848⁷⁸. Feia pocs mesos que havia finalitzat la situació de separació de l'exèrcit dels seus germans Antoni i Llorenç. Per altra banda, en Josep es mantén en situació de retir a Mallorca fins l'any 1855⁷⁹.

A la família Cabrinety Cladera durant l'etapa de residència a sa Pobra, des de 1835 fins, aproximadament, 1850 que els esdeveniments polítics propicien el retorn dels fills militars a una estabilitat d'ocupació i de sou, s'hi varen produir alguns fets que modifiquen la seva estructura familiar. L'any 1849 Antoni contrau matrimoni a l'església de Santa Creu de Ciutat amb la jove poblera Catalina Siquier Comas. L'any 1853 en Josep es casa amb Margarida Ignacia Llabrés i Serra ("Barba"), també de sa Pobra. La cerimònia se celebra a la parròquia de Sant Antoni de la localitat. Una conseqüència prou significativa del període passat a sa Pobra. Sens dubte la nissaga Cabrinety Cladera va posant arrels al poble.

Però, continuem estirant el fil per conèixer l'itinerari que seguiren els dos fills darrers: Francesc de Paula i Rafel. Quan la família s'instal·la a sa Pobra, neix en Rafel i en Francesc té 3 anys. Entenem, per tant, que durant la seva estada al poble ambdós germans al complir l'edat reglamentària assistiren a l'escola. Pensem que podria ser a partir de 1838 quan en Francesc tendria aproximadament 6 anys. Aleshores l'escola primària a sa Pobra comptava, intermitentment, amb una o dues escoles: una pública dirigida pel mestre Miquel Vallespir amb nombrosa matrícula i una privada on, gratuïtament, impartia ensenyança Ramón Rosselló (ex-frare exclaustrat) amb una minsa assistència d'alumnes. Aquesta escola, sembla que en algun moment desapareix.

75 "Dictamen de la Comisión de instrucción pública para llevar á efecto la instalación de la escuela normal de esta Provincia", de data 7 d'octubre de 1841, a *Expediente de Instrucción primaria: sobre el establecimiento de la Escuela Normal Provincial de las Baleares*. AGCIM: II-706/19.

76 Acta de sessió de l'Ajuntament de sa Pobra, d'1 de maig de 1842. AMSP (55).

77 Ofici de la Comissió provincial d'instrucció primària de les Balears, dirigit a l'Ajuntament de sa Pobra, en data 5 de juny de 1842, a *Correspondència entrades*. AMSP(95).

78 Extracte del full de serveis de Tadeu Cabrinety Cladera. ARCS

79 Extractes dels fulls de serveis dels germans. ARCS

També, a partir de 1840, els problemes de salut del mestre Vallespir provoquen que en alguns moments l'escola es tanca per manca de mestre o que sigui regentada per persones sense el títol adient. Anys complicats per l'educació dels infants de sa Pobra, entre els quals, per edat els correspon rebre els germans Cabrinety.

A Francesc, en 1850 ja no el trobem censat a sa Pobra, només Rafel que té 14 anys viu amb la mare i en Josep⁸⁰.

Hem dedicat aquest apartat a comentar els moviments que es donen al si de la família Cabrinety Cladera durant els quinze anys d'estança a sa Pobra. A partir de 1850 cada un del seus membres segueix fora de sa Pobra, uns la seva formació i altres la seva trajectòria professional.

7.- Seguint les passes dels Cabrinety Cladera

Al padró de 1850 apareix per última vegada algún membre de la família domiciliat a la casa 12 de la illeta den Duet (coneguda també com illeta de Son Monjo). Seguir l'itinerari de cada un d'ells resulta difícil per la mobilitat que implica pertànyer a la institució militar en un període de guerres: finalitzada la guerra del francès s'entra de ple en les guerres carlistes.

Iniciarem el recorregut pel fill major

7.1.- Antoni Cabrinety Cladera

Per la seva condició de militar, carrera que inicia, en 1833, com a cadet menor d'edat per ser fill d'oficial, participa en diverses operacions per multitud d'indrets de la península i sota comandaments diferents, entre ells per citar-ne alguns: els Generals, Espartero i O'Donell, des de 1835 fins a finals de 1843. Precisament per la seva participació en l'aixecament en defensa del Regent Baldomero Espartero, va passar a situació de llicència absoluta a Balears. Aleshores ostenta el grau de capità.

Antoni, tot i que es va decantar per la carrera militar seguint l'estela dels seus avantpassats, en principi va rebre educació destinada a formar-se en notariat⁸¹. Podem pensar que aquesta formació la va rebre del seu padrí de fonts, el notari i escrivà de l'Audiència Bartomeu Socias que, precisament, mor l'any 1833 any que Antoni és nomenat cadet per gràcia particular⁸². Possiblement aquesta preparació fos útil per familiars i amics als que podia ajudar en les seves gestions. Durant la seva presència a sa Pobra en trobem un exemple: en 1845 se li atorga un poder notarial per gestionar totes

80 *Padró d'habitants 1850-1874*. AMSP (418). A la Illeta den Duet, casa 12 i viuen: "Magdalena Cladera, 55 anys, viuda; José Cabrinety, 27 anys, fadri i Rafel Cabrinety, 14 anys, fadri"

81 Així ho posa de manifest el seu fill a: *Biografía original inédita del Coronel Cabrinety - mallorquín. Recopiladas por D. José Cabrinety y Siquier. Comandante capitán de Infantería*. copia - manuscrita pel seu fill, *op. cit.*

82 Bartomeu Socias i Gomila mor a Palma el 4-2-1833. *Llibre Enterraments. Almudaina (1821-1856)*. AMP

les actuacions d'una senyora viuda⁸³. El document contempla multitud d'actuacions que, sens dubte, requereixen certs coneixements de l'àmbit de les lleis.

Encara que en 1848 se li concedeix el retorn al servei quedant en situació de reemplaçament a Mallorca fins a 1856. Aquest any se'l nomena Fiscal de causes de la Capitania General de les illes Balears, lloc que ocupa fins 1862, any que fou suprimida aquesta funció. A partir d'aquesta data les seves permanences a Mallorca succeïren de forma intermitent, ja que les alternava amb altres destins a la península (València, Barcelona, Navarra...). Mentre també ascendia en la seva graduació, assolint en 1870 en grau de Tinent Coronel i acumulant reconeixements per la seva participació en operacions bèl·liques. A partir de 1874 per motius de salut⁸⁴ roman a Palma i hi continua fins a la seva mort produïda en 1878⁸⁵.

Quan, el 2 de juliol de 1849, Antoni Cladera Cabrinety contrau matrimoni amb Catalina Siquier⁸⁶, i ho fa a la parròquia de Sta. Creu ens fa pensar que allà, la família, s'hi havia instal·lat. De fet Mariana Cabrinety, germana del seu pare vivia al barri de Sta Creu⁸⁷. Juan Maria Villaverde, fill de Mariana i, per tant, cosí d'Antoni actua de testimoni en el seu casament⁸⁸. El matrimoni Cabrinety Siquier tingué tres fills: Josep (1850), Pere (1853) i Magdalena (1857). El segon mor essent pàrvul. Com podem observar porten el nom dels padrins tal com marca el costum de l'època. Exemple que es reitera, pràcticament, en tots els nets. En Josep continua la tradició i pertany a l'estament militar.

Antoni Cabrinety Cladera, mor el 1878, als 59 anys a Palma⁸⁹. El seu testament ens proporciona informació de les seves propietats. Confirma la suposició de que posseïa vivenda al barri de Sta Creu, concretament al carrer de Sant Llorenç; i també mantenía a sa Pobra la propietat de porcions de terra de Son Amer, Son Simó i Son

83 Juana Ana Crespi, viuda d'Antoni Serra de Marina, signa a sa Pobra el 18 de desembre de 1845 l'acta notarial atorgant poder complet a Antoni Cabrinety per resoldre qualsevol conflicte i prendre decisions sobre tot el que legal, judicialment,,, li pogués afectar. ARCS

84 A les pàgines de *La Correspondencia*, de 29 d'abril de 1874 apareix la ressenya següent: "Al coronel D. Antonio Cabrinety Cladera le ha sido concedido un mes de licencia por enfermo"

85 Aquests detalls puntuals del desenvolupament militar d'Antoni Cabrinety (i d'altres germans que anirem aportant) formen part d'una extensíssim full de serveis que ha posat al meu abast Ramon Cabrinetti Sande, propietari d'un fons documental extraordinari fruit de la ingent tasca de recerca que ha dut a terme per recopilar informació sobre la genealogia de la família Cabrinety, de la qual n'és descendent.

86 Catalina Maria Siquier Comas, filla de Pere Jaume Siquier Cladera i Margarida Comas Cladera, neix a sa Pobra l'any 1830. *Padró d'habitants (1830-1839)*. AMSP (416)

87 Al padró de 1826 del barri de Sta. Creu, al 2n pis de la casa 23 de la illeta 197, hi trobem na Mariana Cabrinety Juan casada amb Miguel Villaverde i amb dos fills de 4 i 3 anys, Joan Maria i Francisca. AMP

88 Certificat de matrimoni d'Antoni Cladera i Catalina Siquier, signat per Pedro Caymari, prevere vicari i arxiver de la parròquia de sa Pobra, a 4 de març de 1864.

89 Antoni Cabrinety Cladera mor el 19 d'agost de 1878, a la parròquia de Sta Creu segons consta al certificat de defunció signat pel vicari Bartomeu Miralles. *Santa Creu. Defuncions Llibre 6 1874-1879. AH-1989-1*. AMP

Sabater⁹⁰. Antoni, en l'amillament de sa Pobra de 1862 apareix com a propietari de finques a Son Senyor, Son Amer i d'una casa a la illeta de son Llamp, número vint-i-set⁹¹. Entenem que alguns canvis es produeixen per les successives herències familiars, intercanvi de bens i vendes. Posseïa, així mateix, una acció del Lulio, vaixell a vapor que pertany a l'empresa Marítima de Vapor⁹², valorada en dues-centes cinquanta pessetes. També, compta entre els seus béns amb nombrosos crèdits hipotecaris contra persones de sa Pobra. Alguna d'aquestes transaccions de préstecs la va fer, conjuntament amb el seu germà Josep, ja en 1860⁹³.

L'esposa, Catalina Siquier Comas i els seus fills, Josep i Magdalena⁹⁴, son els seus hereus. Josep, mor molt jove i l'herència correspon a la seva esposa, Antònia Bach i Ramón i a les dues filles menors del matrimoni Cabrinety Bach. Els conflictes entre els hereus s'han de resoldre per conveni privat. Però tot i això no finalitzarà fins a 1888.

L'esposa d'Antoni mor a Barcelona l'any 1891. L'any 1897, Magdalena, la filla, inscriu al seu nom, al registre de la propietat una tros de terra de Son Senyó. El llinatge Cabrinety continua a sa Pobra mitjançant les seves propietats.

7.2.- José Cabrinety Cladera

Ja hem mencionat abans que Josep inicia la carrera militar als 14 anys com a cadet i com a tal, als 16, ja participa a la primera guerra carlista amb el seu Regiment de Girona núm. 22. Participa en altres operacions per la península fins que en 1847 es troba retirat a Mallorca, amb motiu dels enfrontaments a Saragossa que acaben amb la regència del General Espartero. Anys que passa a sa Pobra i on contrau matrimoni⁹⁵ en 1853, amb la poblera Margarita Ignacia Llabrés, de 35 anys⁹⁶. Aleshores Josep té la graduació de tinent i no podia entrar a formar part del Montepio militar.

En 1855 li són retornats els seus drets i se li concedeixen tots els ascensos que li pertocuen. Havent assolit el grau de capità en 1854, sol·licita l'admissió al Montepio per tal d'assegurar el seu futur i el de la seva esposa, en cas de la seva mort. En 1857

90 Detalls dels bens de l'herència d'Antoni Cabrinety Cladera. ARCS

91 *Amillament 1846-1862*. AMSP (1875)

92 El vapor Lulio fou construït el 1870 a una factoria de Londres. Registrat al port de Palma. Era de tipus mixt: passatge i càrrega. Al Museu de Mallorca s'exposa el mascaró de proa del vaixell.

93 Còpia del document de cancel·lació d'un préstec hipotecari per part dels germans Cabrinety. ARCS

94 Magdalena està casada amb el militar Manuel Vidal i Saenz.

95 Josep, en 1852, sol·licita la llicència reial per poder casar-se presentant la documentació de la futura esposa: partida de baptisme, certificat bona conducta, d'antecedents familiars... Rebuda l'autorització, la boda se celebra el 15 de maig de 1853, a la parròquia de Sant Antoni Abat. (ARCS)

96 Margarita Ignacia Llabrés Serra, filla de Bartomeu Llabrés i Antònia Serra "Barba", poblera, neix a sa Pobra el 31 de març de 1818. Per línia paterna descendeix de Sencelles. (ARCS). Al padró de 1824 la família ocupa la casa núm. 3 de la illeta 10. Una nombrosa família formada pels pares, Bartomeu Llabrés de 55 anys, conrador, originari de Sencelles; l'esposa, Antonia Serra, 44 anys; cinc fills, entre els quals hi ha na Margarita que comptava amb 14 anys. La família residia sa Pobra des de feia tres anys. AMSP (415)

el seu destí és Catalunya amb el Regiment d'infanteria del Rei. Estant a Barcelona, en 1858 mor l'esposa⁹⁷. Tot just un any després inicia els tràmits per contraure segones núpcies amb Etelvina Guteran⁹⁸. Matrimoni que se celebra el 8 de juny de 1859, a l'església de Sta Maria de Tarragona, ciutat on es troba destinat⁹⁹. D'aquest matrimoni neixen sis fills: Magdalena (1862), Isolina (1863), Josep (1865), Manuel (1867), Dolores (1870) i Àngela (1872).

A partir de 1859 recorr diferents destins on participa en operacions militars: Ceuta, Sevilla... En 1861 arriba a Catalunya. En 1868 passa un curt període en Galícia, quan ascendeix a Comandant. El 1870 torna a Catalunya, on es troba quan s'inicia la tercera guerra carlista i entra de ple en campanya contra les tropes del pretendent al trono. Conseqüència dels seus èxits bèl·lics foren els ascensos en la seva graduació: tinent coronel, coronel i finalment, en abril de 1873, brigadier per mèrits de guerra. Alguns dels pobles per on passa manifesten el seu agraïment al militar Cabrinety, com és el cas de Puigcerdà, l'ajuntament del qual ho reflecteix a una acta:

*“El Sr. Presidente manifestó la conveniencia de que el Ayuntamiento en cuerpo pase a cumplimentar al Sr. Coronel José Cabrinety que llegó ayer aquí con la columna que tan dignamente manda, con objeto de asistir a esta población y librarla de las garras de los defensores del absolutismo, que la tuvieron sitiada y horriblemente atacada todo el día y toda la noche del diez del actual.....”*¹⁰⁰

De la ciutat de Vic també sorgiren algunes mostres de reconeixement a la tasca de Josep Cabrinety. Els liberals del Casino Ausonense li dediquen el poema “Al bravo Coronel D. José Cabrinety y a su intrépida columna” i signada per F.S. és la poesia “Brindis” que li dedica la ciutat de Vic¹⁰¹.

El 9 de juliol de 1873 moria en un enfrontament contra els carlistes, a la batalla d'Alpens (Barcelona). El ressò de la seva mort omplí pàgines ingents de la premsa, sobretot la catalana. Es publicaren nombrosos detalls de la seva biografia, de la batalla, del trasllat del cadàver a Barcelona ....La revista *La Flaca* publica una biografia del brigadier acompanyada de dues orles fotogràfiques. Recollim un paràgraf de l'article, amb les lloances que li dediquen:

“ El Brigadier D. José Cabrinety y Cladera era un hombre ejemplar: Buen hijo, buen hermano, buen esposo, el más cariñoso y bondadoso de los padres y el mejor de los amigos. Su trato entusiasma y engendraba el más profundo cariño. Nosotros los que le queremos, nosotros los que le admiramos, procuremos imitar en sus virtudes, en su desprendimiento, en el sacrificio que ha hecho de su vida en aras de la patria. Reunámonos todos alrededor de su

97 La mort de la primera esposa de Josep Cabrinety es produí el 20 d'abril de 1858, motivada per una “metritis aguda”, *Registre civil de defuncions de 1836 al 1886*, full 175. Arxiu Municipal de Barcelona (002306EE, PDF)

98 Etelvina Guteran i Sañes neix el 26 de juny de 1839 a la ciutat de Barcelona i és batejada a l'església de Santa Maria del Mar.

99 *Registre civil de matrimonis, 1859*, núm. 664. Arxiu Municipal de Barcelona.

100 Acta de sessió de l'Ajuntament de Puigcerdà del dia 12 d'abril de 1873. ARCS

101 Poesies que formen part del dossier recopilat per RCS.

*féretro y que nuestra divisa sea también patria y libertad...”*¹⁰²

També, *La Campana de Gràcia* dedica un número al record del general Cabrinety, del que fa una biografia i defineix així:

*“Ell, lo infatigable adalid de nostra causa, lo llamp de la victòria, l'huracà impetuós que desfeya las partidas carlistas, sembrant lo foch y l'extermini entre sas filias: ell, l'idol del soldat porque ab lo soldat compartia la rudesia y la fatiga de las jornadas...”*¹⁰³

Anys després, a molts indrets de Catalunya sorgien homenatges a la seva figura. No podem obviar el reconeixement que li dedicà el poble de Puigcerdà, per agrair-li la seva lliberació quan va estar assetjada pels carlistes. Puigcerdà, en 1880, dona el seu nom a una plaça i li aixeca una estatueta. Acte que forma part del programa de festes de la localitat i que compta amb la presència dels dos fills majors del general, en Josep i en Manel, de 14 i 12 anys respectivament. Els germans, en representació de sa mare, fan entrega a l'Ajuntament de l'espasa de Cabrinety¹⁰⁴. Se li dediquen multitud de poemes, obres de teatre, auques.... que es publiquen en diaris i revistes de Catalunya. En 1889 s'estrena a Manresa l'obra “Un màrtir de Puigcerdà”, del manresà Maurici Fius. Interessant drama que magnifica els valors de l'honor, de l'heroicitat, la valentia....¹⁰⁵ La mort del general Josep Cabrinety i Cladera fou considerada una gran pèrdua per les files dels liberals. L'historiador Antonio Pirala en fa del militar la següent descripció:

*“No era un militar de estudio ni de ciencia; pero era un verdadero guerrillero, incansable, de ingenio natural, conocedor del terreno, marchando siempre á pie, montando sólo en las acciones para estar con prontitud en todas partes, al revés de los que otros hacían, y querido del soldado, porque á la vez que severo era justo y sabía halagar el amor propio é imponer el cumplimiento de los deberes. Cuantos habían servido á sus órdenes lloraron su muerte, y la lloraban cuantos le habían tratado por el buen recuerdo que dejaba en todos los pueblos. Únicamente los carlistas la celebraron: Savalls se vió libre de su mayor enemigo, del que siempre le iba á los alcances, del que parecía adivinar sus pensamientos.”*¹⁰⁶

A la Càmera constituent es presenten dues proposicions, per declarar-lo benemèrit de la pàtria i per concedir a la seva viuda pensió de tinent general de l'Exèrcit¹⁰⁷. Ambdues proposicions forem aprovades el 29 d'agost¹⁰⁸.

102 *La Flaca* (revista satírica de caràcter republicà i federal editada a Barcelona), núm. 75, de 27-7-1873

103 *La Campana de Gracia*, setmanari satíric, republicà i anticlerical, Barcelona, núm. 172, de 20-7- 1873.

104 *Diari català*, de 13-9- 1880, p. 125: “Puigcerdà 9 setembre”, signat pel corresposnal R. Arús y Arderia

105 Simon Lleixà, Erola. “Un màrtir de Puigcerdà. Un drama en 3 actes i en vers”. *Querol. Revista Cultural de Cerdanya*, no. 1, p. 25, <https://raco.cat/index.php/Querol/article/view/354611>.

106 Pirala y Criado, Antonio: *Historia contemporánea: anales desde 1843 hasta la conclusión de la actual guerra civil*. Madrid, Imprenta de Manuel Tello, 1875-1879, 6 vols. Vol. 5è, p. 11. Biblioteca digital hispànica (sig:1/53415)

107 *La ilustración española y americana*, núm. XXVIII, de 24 de juliol de 1873, p. 454.

108 “Cabrinety. Declaración de benemérito de la Pàtria y pensión de teniente general á la viuda del brigadier). Sanción de ley, 1906 . Apéndice 8º al núm. 79”. *Índice del diario de sesiones de las Cortes Constituyentes de la República española (1-6-1873 a 3-1-1874)*, p. 147

També la premsa mallorquina se'n fa ressò de l'homenatge que li dedica el poble de Puigcerdà¹⁰⁹. De l'acta de sessió de 28 de juliol de 1873 de l'ajuntament de Palma recollim:

“Usó de la palabra el C (regidor). Ripoll manifestando que puesto que en Barcelona se habían tributado toda clase de simpatías á nuestro malogrado paisano el Brigadier D. José Cabrinetti era de parecer que su retrato se colocase entre los de los varones ilustres de esta ciudad y el Ayuntamiento por unanimidad lo acordó así pasando al propio tiempo comunicación á la madre y á la esposa del que traídoramente fue asesinado en el pueblo de Alpens”¹¹⁰.

Tot i aquest reconeixement i acord unànime passen trenta-vuit anys perquè fos una realitat.

Se'l declara fill il·lustre de Palma el 31 de desembre de 1911, amb motiu de la festa commemorativa de la Reconquesta¹¹¹. A l'acte de celebració el tinent coronel José de Nouvillas i de Vilar presenta la biografia del general. El retrat és obra d'Antònia Estade¹¹², deixeble avantatjada del reconegut artista, fill il·lustre de Campos, el pintor Pedro Caffaro. La ciutat de Palma li dedica un carrer al barri dels Jonquets.

També a sa Pobra se li dedica un carrer. A les darreries de l'any 1914, el consistori pobler acorda sol·licitar la presència a la localitat de l'arquitecte provincial per tal d'aixecar el plànol del nou carrer que es planteja obrir. Calia designar-li un nom. Designació que es produeix en sessió del Consistori pobler de 22 d'abril de 1915, tal com recollim:

“Seguidamente significó el Sr Presidente que el día 21 había venido el Arquitecto de la Diputación para levantar el plano de la nueva calle que partiendo de la del Rosario, pasando por la finca conocida por la Blanquera vaya á empalmar al camino de Sineu por lo que considera de conveniencia que á dicha calle se le ponga un nombre. Discutido sobre el particular por unanimidad se acordó designar dicha calle con el nombre del General Cabrinetti en memoria de que dicho General fue hijo de ésta villa, y de su brillante biografía.”¹¹³

El carrer té orientació Nord-Sud i és un projecte fins que el 24 d'agost de 1922 fou fixat per l'Ajuntament¹¹⁴.

A Barcelona, a finals del segle XIX es posa el seu nom a un carrer. Lleida és una altra

109 A *La opinión*, d'11-9-1880, p. 2, hi ha una ressenya destacant algunes les qualitats del general Cabrinety.

110 *Llibre d'actes de sessions de l'Ajuntament de Palma*. AMP (1873a AH_2156_3).

111 *Sóller.Semanario independiente*, 18 novembre 1911, p. 4. Proclamats fills il·lustres de Ciutat foren juntament amb Josep Cabrinety, Miquel Marqués, Manuela de los Herreros i el bisbe que fou de Segorbe, senyor Massanet.

112 *El General Cabrinety, hijo ilustre de Mallorca. Memoria biográfica escrita por encargo del Excmo. Ayuntamiento de Palma y leída en la solemne sesión del día 31 de diciembre de 1911*, Palma, Imp. de J. Tous, 1912.

113 *Llibre d'actes Ajuntament de sa Pobra (1914-1916)*, acta de sessió de 22 d'abril de 1915 (p. 52).AMSP (68)

Batlle: Jaime Reynés Crespi. Un dels regidors és Rafel Torres Cladera (fill d'una cosina del General Cabrinety)

114 SIQUIER SERRA, B., *Places i carrers de sa Pobra, ob.cit.*

ciutat que té una dedicatòria al personatge. Es tracta de la font Cabrinety.

A Alpens, poble on va morir el General Cabrinety, s'erigeix un monument amb motiu del 125è aniversari de la seva mort. Curiosament pensem que està destinat més a la victòria dels carlistes en la localitat com podem observar amb el títol que se li atorga a Savalls¹¹⁵. El Marquesat d'Alpens fou creat pel pretendent al trono Carlos de Borbón, duque de Madrid el juliol de 1873 i Francesc Savalls i Massot, militar carlista, en fou el primer en gaudir d'aquesta distinció¹¹⁶.

Per altre banda, cal fer menció a la gran estimació que se li té, a Josep Cabrinety, en la localitat de Puigcerdà. Recordem que ja en 1880 se li dedicà una plaça on s'ubica l'estàtua que el representa, Aquest monument fou destruït el 1936 per la CNT - FAI. En un acte de recuperació de memòria històrica, la villa inicia el procediment de restitució del monument mitjançant la mobilització de la societat civil. El 1910 s'inicia la campanya per dur-ho a terme. A l'igual que en 1880, seria per subscripció popular. El 15 d'agost de 2012, després de 75 anys, Puigcerdà va inaugurar la nova estatueta del general mallorquí, d'ascendència poblera ubicada a la plaça que també porta el seu nom¹¹⁷.

7.3.- Llorenç Cabrinety Cladera

En 1838, amb només 13 anys, inicia la carrera militar com a cadet al Regiment d'Infanteria de Girona que aleshores es troba destinat a Pamplona. Després de varis anys per la zona nord de la península, en 1843 es troba a Saragossa quan es produeix l'aixecament i, en conseqüència és separat del servei, igual que els seus germans. En 1848 es reincorpora com a cadet. A partir d'aquesta data i fins la seva retirada a Pontevedra, en 1889, recor multitud de destins d'un extrem a l'altre de la península, de les illes Balears i fins i tot d'Àfrica.

Per les operacions en que participa reb nombrosos reconeixements: creu d'Isabel la Catòlica, creu de san Fernando, benemèrit de la Pàtria, medalla d'Alfons XII, placa de la Real i militar ordre de san Hermenegildo.... Finalitza la seva carrera ostentant el grau de Coronel.

Llorenç contrau matrimoni amb M^a del Pilar García de Paredes i Armendi¹¹⁸ el gener de 1859. Tingueren 12 fills: Magdalena, M^a del Pilar, José, Lorenzo, Concepción, Mª Antonia, Carmen, Aurora, Juan, Lucia, Leonor i Ramona.

Llorenç mor a Pontevedra l'11 de març de 1900. A les pàgines de la premsa local es publiquen notes necrològiques. Per elles coneixem que va morir de malaltia de curta

115 Juan Basagña Godeol, "Alpens, Cabrinety y mi abuelo", a *El Diluvio*, diari republicà editat a Barcelona, núm. 282, de 25 de novembre de 1928.

116 <https://dbe.rah.es/biografias/7794/francisco-savalls-i-massot>. Real Acadèmia d'Història.

117 L'esdeveniment se'n fa ressò la premsa catalana: *La Vanguardia* (Girona), *Regió7*; *El Gerió digital*.

118 Maria del Pilar García de Paredes i Armendi neix a Ferrol (Galícia) en 1844. El seu pare, natural de Cartagena era capità de vaixell de l'Armada i la seva mare era natural de Puerto Cabello (Veneçuela).

durada.

El diari destaca la seva història militar, sobretot en les campanyes d'Àfrica i del Nord que li proporcionen nombroses condecoracions¹¹⁹. El dol fou presidit pel Governador Civil de la plaça i altres caps de l'Exèrcit. Al seguici fúnebre hi assistiren, quasi bé tots els militars residents en la capital vestits d'uniforme.¹²⁰

A Mª Pilar Paredes y Armendi, viuda del coronel li fou concedida la pensió de viudetat¹²¹, però que no arriba a gaudir-ne, ja que al poc temps mor¹²².

Amb Llorenç Cabrinety i Cladera s'inicia la nissaga Cabrinety a Galícia.

7.4.- Juan Cabrinety Cladera

En Joan no segueix la carrera militar com han fet alguns dels seus germans, encara que la seva mare va intentar que fos admès com a cadet quan només tenia dotze anys. Un intent que no va prosperar. Finalment la família va aprofitar l'avinentsa de la creació de l'Escola de mestres a Palma i en Joan entra al nou centre educatiu com alumne per cursar els estudis de Magisteri. L'any 1842, Joan entra a formar part del grup de cinquanta-vuit alumnes que participen en la cerimònia d'obertura de l'Escola Normal¹²³.

L'Ajuntament de sa Pobra, previa autorització de l'entitat superior, utilitza fons propis per subvencionar els llibres de l'alumne, fet que evidencia les dificultats econòmiques de la família¹²⁴. La Diputació ho autoritzava sempre que s'al·legara la pobresa de l'alumne. I així ho van fer¹²⁵.

Els alumnes de la primera promoció de l'Escola Normal celebren el 17 d'octubre de 1844 els exàmens que els havien de proporcionar el títol de mestre. Joan Cabrinety pertany al grup de quaranta-un alumnes que finalitzen el període de dos anys de formació que els capacita per exercir la professió¹²⁶, però la seva manca d'edat per accedir al títol li ho impedeix. Només tenia setze anys. Per aquest motiu la Comissió provincial d'instrucció primària proposa a l'ajuntament la possibilitat de que l'alumne continuï a l'Escola fins comptar amb l'edat reglamentària per poder exercir. Calia trobar la subvenció amb aportacions voluntàries dels majors contribuents, aportació

119 *El Diario de Pontevedra*, diari liberal, de 12-3-1900. Esquela i crònica "Los que mueren", p.1- 2. Galicià Biblioteca dixital de Galícia.

120 *Ídem*, de 13 de març de 1900. "Los que mueren", p. 3

121 *El Heraldo de Alcoy*: 14-7-1900, p. 2. Mundo militar: Pensiones.

122 *Diario de Pontevedra*, 4 de juny de 1900, p. 2

123 L'Escola Normal de Palma fou inaugurada el 17-10- 1842. *Boletín Oficial de Instrucción pública*, de 31 de desembre de 1842, p. 501-504

124 "Còpia de l'acta de la Diputació" de 5 de febrer de 1843. AGCIM: II- 707/9.

125 *Ibidem*. Acta de sessió de 13 de febrer de 1843.

126 *Exámenes generales de la Escuela Normal. Seminario de maestros de instrucción primaria de las Baleares*. Distribución de premios á los alumnos que más se distinguieron en ellos. Octubre 1844, Palma, Imprenta nacional á cargo de Juan Guasp, 1844. AGCIM: II-707/29.

dels pares o tutors o de l'ajuntament¹²⁷.

Durant els dos primers cursos l'ajuntament va abonar a l'Escola Normal les despeses de manutenció de 450 rals per trimestre¹²⁸. Segurament el Consistori se'n feu càrrec de la manutenció d'aquest alumne, també durant el seu període extra de formació ja que trobem escrits que recorden a l'entitat municipal la obligació d'ingressar el seu import¹²⁹. Pensem que, al manco, va continuar l'aprenentatge a l'Escola Normal durant el curs 1844-45. Sens dubte tenia anys suficients de formació, però desconeixem si va arribar a gaudir del títol de mestre, però si ho va fer, no hem trobat cap document que acrediti que exercia com a tal.

A la llista de joves, de sa Pobra, amb edat per allistarse al servei militar com a resultat del sorteig de 5 d'abril de 1846, i que s'havien d'incorporar en 1847 apareix Juan Cabrinety Cladera. Aquest sol·licita l'exempció per no haver complit els deu anys. Errada que comet l'Ajuntament per no comptar amb la partida de naixement del jove que s'entrega posteriorment. Se li concedeix l'exempció i es resol que s'incorpori al proper sorteig¹³⁰. Efectivament, al sorteig de 1847, amb el núm. 36 com a suplent apareix en Joan Cabrinety de 19 anys domiciliat a la illa de Son Monjo casa 13. Abans de la seva incorporació reitera la demanda d'exempció que justifica al·legant comptar amb matrícula de mar¹³¹ i patir de miopia. En un principi no se li accepta i se'l declara útil per suplent, segons consta en acta:

"... en cuanto a lo primero fue desestimada la exención por el Ayuntamiento, en motivo de que este interesado no fue inscrito en la lista de hombres de mar hasta 17 de mayo de 1847.....y tocante a miope se mandó pasar el reconocimiento de los facultativos, quienes dijeron, no podían declarar el achaque propuesto por dicho mozo, por no haberse podido practicar la verdadera prueba...."¹³²

Entenem que l'Ajuntament acata la circular del Comandant militar de Marina inserta en el Butlletí oficial balear i en definitiva, en Joan inicia el seu camí vers la navegació a partir de la seva inscripció com a home de mar l'any 1848. De fet, al cens de sa Pobra

127 *Llibre d'actes de sessions de l'Ajuntament de sa Pobra (1840-1849)*. Acta de 2 d'octubre de 1845.

128 La Diputació provincial reclama a l'consistori pobler un informe sobre els pagaments que s'han atorgat per despeses de manutenció de l'alumne Juan Cabrinety a l'Escola Normal durant els anys 1843 i 1844. Informe que comprèn el 3r i 4rt trimestre de 1843 i el 1r i 2n trimestre de 1844: a 450 reals per trimestre suma 1.800 reals. "Ofici de la Diputació Provincial" dirigit a l'Ajuntament de sa Pobra de 29 de març de 1854, a *Correspondència - entrades (1854-1860)*. AMSP: 97.

129 La Comissió provincial d'instrucció primària insta l'Ajuntament a fer efectiu a la dipositarària de la Normal l'import de manutenció de l'alumne corresponent al segon trimestre de l'any i, posteriorment trobem la demanda d'abonar el 4rt trimestre. Oficis de 26 de gener i de 20 de juny de 1845. *Correspondència - entrades (1837-1845)*. AMSP:95.

130 *Expedients sorteig allistament (1836-1860)*. "Expedient 1846: Declaració dels soldats suplents del sorteig de 1846, cridats en 1847 a 13 de juny". AMSP: 548

131 Per R. O. d'agost de 1847 s'estableix que els joves d'entre 18 i 15 anys que estiguin inscrits a la llista especial d'homes de mar, s'hauran de tenir en compte pels Ajuntaments a l'hora de fer les rectificacions dels allistaments de 1848 A la llista dels procedents de Palma surt Joan Cabrinety. *Boletín Oficial Balear*, núm. 2349, de 21 de febrer de 1848

132 "Expedient 1847". Acta de resolució de 26 de març de 1848. AMSP (548)

de 1850, ja no el trobem i tampoc a la família. Tot i que en 1820 s'estableix per llei el sistema de sorteig pel servei militar i s'aboleix la *Ordenanza de Matriculas de Mar* (1802), aquesta es restaura tres anys més tard. Per tant quan en Joan s'inscriu ho fa sota les normes que regien en 1802, que consideren la institució com un cos militar. Els matriculats estaven obligats a servir a la Marina de guerra durant vuit anys¹³³.

Desconeixem el temps que es va mantenir en la Marina, però sabem que en 1860 essent pilot de la Matricula de Mallorca li fou concedida la graduació d'Alferes de fragata per resolució del Ministeri de Marina¹³⁴. Per tant pensem que es va dedicar alguns anys a la navegació. De fet, a les pàgines de la premsa apareix com a capità del vaixell de vapor *Mercurio*¹³⁵, al manco entre 1861 i 1863, realitzant el trajecte Barcelona - Cadis, fent escales a València, Alacant, Cartagena, Almeria, Malaga, Algeciras, Gibraltar i Cadis¹³⁶. Alguna de les notes de premsa recull que el seu destí és Marsella, però no ho podem assegurar, ja que en cap ressenya d'entrada a la resta de ports espanyols es menciona la procedència del *Mercurio* desde el port francès¹³⁷.

El 16 de març de 1863, el vapor *Mercurio* governat pel capità Joan Cabrinety, sortia del port de Barcelona amb destí a Cadis. Aquest seria l'últim trajecte del vaixell. El temporal de vent i una intensa boira en la nit del dia 22 de març, causa la encallada del *Mercurio* a la platja de Velez, tot just arribant al port de Màlaga. No es produeixen pèrdues humanes, però a premsa recull la informació d'un dels passatgers que diu, " ... que vió obrirse el buque, el cual se perdió enseguida..."¹³⁸. Així també recollim als diaris l'agraïment al capità Cabrinetti per la seva conducta durant el naufragi utilitzant tots els mitjans per posar fora de perill els passatgers:

*"El Sr. D. Isidoro Van.Montaccken, cónsul de S. M. el emperador de Brasil en Amberes, se ha presentado a esta redacción suplicándonos hagamos público su reconocimiento al capitán del vapor Mercurio don Juan Cabrinetti, cuya conducta durante el naufragio del indicado buque fué digna de los mayores elogios, no habiendo perdonado medio alguno para poner a salvo los pasajeros que conducía, entre los cuales se encontraba dicho señor cónsul con su señora y dos niños, uno de tres años y otro de quince meses"*¹³⁹.

Una petita ressenya al diari recordant al vapor *Mercurio*, ens confirma la seva

133 Moreno Rico, Javier (pilot marina mercant): "Condiciones de vida y de trabajo en la Marina mercante decimonónica" a *Revista de Historia Naval*, núm. 15, 2011. Instituto de Historia y Cultura Naval. Armada española (p. 25-53). Apartat p. 29-35: "La ordenanza de Matriculas de Mar (1802-1873)".

134 *Gaceta de Madrid* de 2 de desembre de 1860, p. 2: "Resoluciones adoptadas por el Ministerio de Marina en el segundo trimestre del presente año". *El Mallorquín*, diari publicat a Palma, de 7 de desembre, se'n farà ressò de la notícia.

135 El *Mercurio*, el *Balear*, el *Barcino* i el *Cid* són vapors espanyols que formen part de la societat de navegació i indústria barcelonesa que, ja en 1854, fan trajecte entre alguns dels ports del Mediterrani i fins a Marsella, recollint mercaderies i passatgers. *Guia de Cádiz y su departamento para el año 1854*. (Cádiz, 1853)

136 Referències que hem trobat als diaris *El Lloyd español* i *Diario mercantil y marítimo de Cádiz*. HDBne

137 *Ídem*, 27-10-1861, p. 3. La sortida del port de Cadis de 20 d'octubre del vapor *Mercurio* té destí "*Marsella y otros puntos*".

138 *El Correo mercantil y marítimo* de Cádiz, 28 de març de 1863, p. 3

139 *Ídem*, 31 de març de 1863, p. 2. El diari reproduceix la notícia apareguda al *Correo de Andalucía*.

desaparició en aigües del Mediterrani, sense haver complit els trenta anys de servei¹⁴⁰. Aquest esdeveniment podria ser el motiu que posa final a l'aventura marítima de Joan Cabrinety. A partir de 1863, el *Mercurio* desapareix dels trajectes costaners del Mediterrani. Tal com ens diu Ramón Cabrinetti (descendent de la família), en Joan abandona la vida de mar, posa peus a terra ferma iniciant la seva pròpia vida laboral a l'àmbit del ferrocarril.

Precisament és a la segona meitat del segle XIX, fruit d'una sèrie de projectes d'ampliació del port de Barcelona que pren força la xarxa de ferrocarrils de la ciutat comtal, millorant les seves infraestructures i establint una intensa relació entre les comunicacions marítimes i ferroviàries. Relació considerada de summa importància per algun dels autors dels plans de l'eixample de Barcelona¹⁴¹. No gens estrany resulta que Joan Cabrinety, tal volta afectat pel drama del naufragi, es planteja un canvi professional i aprofites l'ingent camp de treball que ofertaven els projectes urbanístics de la ciutat de Barcelona i que connectaven amb el port que ell coneixia. Sembla que Joan entra a treballar a la *Compañía de ferrocarriles de Zaragoza a Pamplona y Barcelona*¹⁴² com a cap de mosso de càrrega, ens diu Ramón Cabrinetti. En dates posteriors el trobem treballant a Barcelona a la Companyia dels Camins de ferro del Nord d'Espanya. Desconeixem com i quan va entrar a l'empresa, però sí que s'hi va jubilar com a cap de l'estació del nord de Barcelona.

A Joan Cabrinety, l'any 1880, li fou concedida la condecoració de *Caballero de la Real y distinguida Orden de Carlos III*¹⁴³. Al llistat de condecorats apareix juntament a alguns noms que pertanyen al camp del ferrocarril, però el seu nom no va acompanyat del lloc que ocupa. Per tant pens que encara no era cap d'estació. És a partir de 1893 que el seu nom apareix lligat al càrrec de cap d'estació de Barcelona. Amb motiu de la seva participació com a treballador de la companyia de ferrocarrils del Nord a les maniobres militars de 1892 a Catalunya i Aragó, se li concedirà la Creu blanca de segona classe del mèrit militar, lliure de despeses¹⁴⁴. Joan Cabrinetty sol·licita que se'l consideri amb caràcter militar pel efectes d'abonament dels drets corresponents a la condecoració rebuda i se li apliquin els beneficis que per llei li corresponen. Demanda que li fou concedida el 13 d'octubre de 1893¹⁴⁵. Joan apareix com a cap de primera classe de la quarta inspecció de la Companyia de Camins de ferro del Nord, a Barcelona fins

140 *Ídem*, 1 d'abril de 1863, p. 2.

141 Cerdà, I. (1859), citat a: Alcaide González, Rafael: "El ferrocarril y su relación con la ampliación del puerto de Barcelona durante el siglo XIX". V Congrés d'Història ferroviària, Palma 14-16 octubre 2009. Fundació de los ferrocarriles españoles. Govern de les Illes Balears.

142 Companyia creada en 1865 com a resultat de la fusió de les Companyies del ferrocarril de Saragossa a Pamplona i la de Barcelona a Saragossa. En 1878 desapareix i s'inclou a la *Compañía de los Caminos de hierro del Norte de España*.

143 L'Ordre fou creada per Carles III el 1771 amb l'objectiu de premiar aquelles persones que destaquen per la seva aportació en benefici d'Espanya i de la Corona. A partir de 1847 passa a tenir caràcter exclusivament civil i són els mèrits els únics requisits per atorgar les condecoracions i no necessàriament ser l'afecció a la Corona.

144 *Diario Oficial del Ministerio de la Guerra*, nº 20, de 28 de gener de 1893, p. 224. (Imatge José Cusachs, Maniobras de Calaf (1892). Museo Histórico Militar de Figueras)

145 *Diario oficial del Ministerio de Guerra*, núm. 227 de 15 d'octubre de 1893, p. 113

a l'any 1899. Data possible de la seva jubilació¹⁴⁶. Retir del que poc temps va poder gaudir, ja que es produeix la seva defunció el 21 de novembre de 1900¹⁴⁷. La premsa de Barcelona li dedica una nota necrològica, recordant fets de la seva vida i lloant la seva condició humana:

“Don Juan Cabrinety, hermano del bizarro brigadier del mismo apellido, había desempeñado durante muchos años el cargo de jefe de la estación de Barcelona en la Compañía de los Caminos de hierro del Norte de España. Era una persona dignísima y pundorosa. Poco tiempo ha podido gozar de la jubilación de edad que le fué concedida en pago de sus buenos servicios. No los prestaba menos valiosos en el orden benéfico, formando parte de la Junta de gobierno de los Amigos de los Pobres, á cuya asociación honraba con su celo nunca desmentido y con sus rasgos de desprendimiento”¹⁴⁸.

La seva mort es produeix quasi bé un any després del traspàs de la seva esposa. Joan s'havia casat amb Encarnació Vasallo Malatesta l'any 1854¹⁴⁹. La família Malatesta era propietària d'una sastreria que es dedicava al lloguer i a la confecció de vestimenta per escenificacions teatrals¹⁵⁰. Proveïa de vestuari a diferents teatres de Barcelona, però principalment al Gran Teatre del Liceu. Quan mor Pelegrina Malatesta, la primera sastressa que posa en marxa l'empresa, les seves filles continuen amb el negoci familiar: *Encarnació Vasallo Malatesta i Cia*, serà el nom que porta la sastreria a partir de 1884. El matrimoni de Juan Cabrinety i Encarnació Vasallo no té descendència. Tenim algunes referències sobre la cura que el matrimoni té d'alguns dels nebots de Joan, fills del seu germà Tadeo mort molt jove. Finalment realitzen l'adopció de Tadeo Cabrinety Navarro, que serà el continuador del negoci.

Encarnació Vasallo, mor el darrer dia de l'any 1899¹⁵¹. Es fa càrrec de l'empresa el seu fill adoptiu. Anys més tard la seva raó social passa a denominar-se *Fills de Tadeo Cabrinety*.

La sastreria, fins l'any 1935, la trobem ubicada al carrer Conde de Asalto, nº 14, de Barcelona¹⁵².

146 *Anuario de los ferrocarriles españoles, 1894*, p. 78.

147 Diari *La Vanguardia* (Barcelona) de 21 de novembre de 1900. Al diari *Las Noticias* (Barcelona, del dia següent s'avisava del seu enterrament.

148 *Ídem*, de 27 de novembre de 1900.

149 ARXIU MUNICIPAL DE BARCELONA. *Registre civil de matrimonis, 1854*

150 La casa Malatesta ja s'anuncia l'any 1857 a les pàgines del *Consultor*. Citat per Clara Beltran Catalan: a "*Oleguer Junyent i Sans, pintor -escenògraf*". *Entre la tradició i la modernidad (1899-1936)*. Tesi doctoral Universitat de Barcelona, 2020

151 Diari *La Publicidad*, de 16 de gener de 1900.

152 Blog de José March: "No te quejarás por las flores que te he traído". (13 de juny de 2015. Nou de la Rambla/Conde del Asalto: "Relació d'establiments entre les Rambles i l'Arc de Cirés durant les primeres dècades del segle XX" Nombres parells: 14.

7.5.- Tadeo Cabrinety Cladera

Tadeo Cabrinety Cladera neix a Barcelona el 15 de desembre de 1829.

En Tadeo quan s'instal·la a sa Poble després de morir el seu pare només tenia sis anys. Possiblement assistiria a l'escola de la localitat així com el seu germà Joan. Curiosament, aquest infant, en el període d'estança a sa Poble va viure al domicili del seu oncle Rafel, germà de la mare que habitava la vivenda núm. 11 (la mare i la resta de família ocupaven la casa núm. 13), al manco des de l'any 1840 fins que fou cridat a files als disset anys, el 1847¹⁵³.

La mare, com hem comentat abans, intenta que sigui admès com a cadet, sense aconseguir-ho. Tadeo inicia la carrera militar com a soldat. Entra al sorteig d'allistament, celebrat a sa Poble l'any 1847, per ingressar a complir el servei militar l'any següent. A la primera llista de març de 1848 ocupa el tercer lloc, però demana exempció al·legant "*padecer del pecho y haber arrojado sangre por la boca*", motiu pel qual va haver de passar reconeixement mèdic. Amb el parer del Síndic i de conformitat amb l'Ajuntament fou declarat útil¹⁵⁴. El 3 d'octubre de 1848 ja era soldat d'infanteria¹⁵⁵. Així inicia la carrera militar essent destinat a diferents guarnicions de Catalunya i, en 1856, de Madrid. Ciutat en què, en 1857, havent abastat el grau de tinent contrau matrimoni amb Marcela Navarro Alegria. El matrimoni Cabrinety Navarro tingué sis fills: Magdalena, Enrique, José, Ricardo, Marcela y Tadeo. Quan neix el darrer fill en 1880, mor la mare. Es una situació complicada per un pare amb descendència tan nombrosa i entre d'elles, un nadó de dies. Segurament intentant trobar un recolzament amb la família viatja a Mallorca a visitar la seva mare.

Fou durant aquesta visita quan Tadeo enmalalteix i mor a Palma en 1881, als cinquanta anys (a l'acta de defunció consta només quaranta -nou anys ...) ¹⁵⁶, agreujant-se més la situació.

S'inicia la tramitació per sol·licitar les ajudes econòmiques per orfandat. A Magdalena, Marcela y Tadeo, el 1891 se'ls concedeix la pensió de mil cinc-cents pessetes que modifica la quantitat anterior atorgada en 1883 de set-cents cinquanta pessetes. Pensió que reben les filles mentre siguin fadrines i el baró fins que compleix 22 anys¹⁵⁷. És necessari nomenar un tutor dels infants, responsabilitat que recau en Francesc el germà del pare. Possiblement el domicili de Francesc al barri de Santa Creu de Ciutat, que també era el de la seva mare, servís d'aixopluc als infants. Alguns d'ells, anys més tard foren emparats per l'oncle Joan que vivia a Barcelona i

153 Apareix convivint amb la família del seu oncle (Rafel Cladera, l'esposa Margarida Bordoy i Francesc Bordoy, un germà, prevere, de l'esposa), a la il·leta 28, casa 11. *Padrons d'habitants de sa Poble de 1840, 1842 i 1844*. Al padró de 1848 ja no hi és. AMSP (417)

154 *Expedients sorteig allistament (1836-1860). Expedient 1848*. Acta de sessió de l'Ajuntament de sa Poble de 24 de setembre de 1848. AMSP (548)

155 Extracte del full de serveis, cedint per Ramón Cabrinety Sande.

156 *Santa Creu. Defuncions 1879-1881*, p. 102. AMP

157 Diario Oficial del Ministerio de la Guerra, 31 de març de 1891, p 783.

no tenia infants, arribant a adoptar al més petit, en Tadeo. A les pàgines de la premsa de Catalunya es fa referència a que els germans Josep i Ricard Cabrinety Navarro foren educats pel seu oncle Joan¹⁵⁸.

7.6.- Francisco de Paula Cabrinety Cladera

Francesc neix a Mataró l'any 1832. Als dos anys es trasllada a sa Pobla on viu fins a 1850. Volgué seguir les passes dels germans majors, i en 1849, als 17 anys ingressa en el *Colegio General Militar*¹⁵⁹. Però no va continuar aquest itinerari militar, abandonant el centre educatiu abans de complir els dos anys d'estança. El seu desenvolupament professional es produeix a l'àmbit de l'escripció judicial, essent nomenat primer escrivent de la Comandancia de Marina de Palma en 1858. Treballant en la Marina va voler accedir al grau d'alferes de fragata, que primerament li fou denegat per no comptar amb els cinc anys de navegació en els vaixells de l'Estat. Serà l'any 1880 que se li concedirà aquesta graduació¹⁶⁰, que no va significar canviar de lloc de feina. En Francesc va continuar a la Comandancia de Marina de Palma, fins que amb motiu d'una reestructuració en la Comandancia es traspassa a Cartagena la plaça que Francesc ocupa.

Aleshores, Francesc, havia complit seixanta-dos anys i no li agrada la idea del trasllat, per tant es mostra disposat a renunciar a la vacant d'escrivent de l'Armada si havia d'abandonar Mallorca i així ho comunica als estaments superiors. Finalment se li va acceptar la renúncia a la plaça de Cartagena i va continuar vivint a Mallorca¹⁶¹.

En 1870, Francesc, s'havia casat amb Concepció Frau i Abrines a la parròquia de Santa Creu de Palma. Tingueren dos fills, en Josep i na Magdalena¹⁶², que porten els noms dels padrins paternals com marca la tradició de l'època. És l'únic dels germans Cabrinety Cladera que viu a Palma al barri de Santa Creu, carrer Sant Llorenç, 37. Amb ell hi viu la matriarca, na Magdalena, que el farà hereu universal. Francesc mor l'any 1899 un mes després que el seu germà Rafel.

158 *La Dinastia*, Barcelona, d'11 d'abril de 1897, p 1. Referència que apareix a la Crònica militar de la Habana de 13 de març.

159 Quan en 1849 Francesc ingressa al Col·legi General Militar, aquest s'havia instal·lat recentment a Toledo (1846). Al principi de la seva estada es produeix el canvi de la direcció del col·legi i és nomenat Antonio Gallego Valcarcel que es proposa modificar el pla d'estudis que de forma provisional s'havia de posar en marxa el proper semestre. La nova direcció justifica la modificació dels plans d'estudi per la manca d'aprovat en els últims exàmens i arribant a comptabilitzar un nombre excessiu de repetidors per classe. Vegeu, José Luis Isabel Sánchez, a *La Academia de Infantería y sus cadetes, 1850-2022*. Cap. 1: La enseñanza militar en el arma de Infantería: El Colegio General Militar, p. 53- 101. Ed. Iberdrola S.A.

160 Concessió del grau d'alferes d'Infanteria de Marina, amb sou, per R.O. de 17 de gener de 1880. Concedit per D. Alfons XII a 16 de febrer de l'any citat. ARCS

161 ARCS

162 *Ídem*

7.7.- Rafael Cabrinety Cladera

Rafel és l'últim dels fills del matrimoni Cabrinety Cladera.; fill pòstum que neix a sa Pobla el 21 de juliol de 1834. Fou batiat a l'Església parroquial de la localitat i foren els seus padrins de fonts Antoni Cabrinety, el germà major i Margarita Bordoy, esposa del seu oncle Rafel Cladera.

Resideix al poble fins als sis anys. Canvia de residència quan la resta de germans ja han iniciat el seu projecte de vida, gestions que varen preocupar i ocupar a Magdalena, la seva mare. Rafel inicia la seva preparació académico-militar al mateix centre on havia estat el seu germà Francesc. Va continuar amb la tradició que, a excepció d'en Joan, havien seguit els seus germans. En 1852, amb 17 anys, oposita al Col·legi General Militar d'Infanteria i hi ingressa. Recordem que la institució s'havia reorganitzat per R.D. el 1850 i estava ubicat a l'edifici de l'Hospital de Santa Cruz de Toledo.

Rafel abandona aquests estudis després de dos anys i s'allista com a soldat voluntari, continuant així la seva carrera en la institució militar. Passa uns mesos destinat a Pontevedra amb el grau de sergent i en 1858, com a sotstinent, fou destinat a l'exèrcit de Filipines, servint a diferents places: Zamboanga, Manila, Cavite....

En algun d'aquests destins degué conèixer la que seria la seva esposa, Benigna San Agustín i de los Santos Possiblement a Cavite, localitat d'on ella era natural. Per resolució del Ministre de la Guerra, l'any 1869, li fou concedida a Rafel l'autorització per contraure matrimoni.

El seu retorn a Espanya es produeix l'any 1880, com a Capità d'Infanteria, i passa uns anys de destins en Mallorca i en Figueres. La seva baixa en l'Exèrcit per retirar es produeix el 1886. Resideix a Palma al barri de Sant Jaume on mor l'any 1899, amb 65 anys. Descendents del matrimoni són Magdalena, Etelvina i Flaviana¹⁶³.

7.8.- La Mare

Escassa informació tenim de la vida de Magdalena Cladera a partir de 1850 que abandona la seva residència a sa Pobla. Pensem que no gaudia de domicili propi i que itinaera pels domicilis dels seus fills aportant recolzament a les diferents situacions per les que ells passen. Desconeixem el moment en que s'instal·la de forma definitiva al domicili del seu fill Francesc. al barri de Santa Creu de Ciutat (al carrer Sant Llorenç, 27).

En 1872 Magdalena disposa testament¹⁶⁴. Aquest document que ens ha proporcionat Ramón Cabrinetti ens aporta informació rellevant. S'estableix que després d'haver cobert totes les despeses dedicades a misses, funeral, enterrament i altres donacions de caire religiós, així com el llegat de la legítima que correspon a cada un dels sets fills,

163 ARCS

164 Testament ordenat per Magdalena Cladera i Socias a Palma, el 15 de gener de 1872 davant el notari Joaquín Pujol i Muntaner.

Magdalena declara al seu fill Francesc (i als seus hereus) hereu únic i universal de totes les seves pertinences. Amb l'objectiu d'evitar malentesos entre els seus descendents, fa constar que,

“... *todo cuanto existe en la casa que habita mi citado hijo D. Francisco es de su propiedad, pues yo no tengo en ella más que la ropa de mi uso y vivo cuidada y mantenida por mi propio hijo*”.

Confirmant que Magdalena havia fixat la seva residència a Ciutat, al barri de Santa Creu. Barri, per altre banda, on hem localitzat altres familiars. No sabem com es desenvolupa el dia a dia d'aquesta dona poblera. Imaginem una vida senzilla i sent el punt de connexió entre tota la seva descendència repartida per diferents indrets de la península i de Mallorca.

A Mallorca hi resideixen, a més del seu fill Francesc i la seva esposa Concepción Frau, amb qui conviu, s'hi troba, a partir de 1880, el seu fill Rafel amb la seva família instal·lats al barri de Sant Jaume. Finalitzada la tercera guerra carlista en la primavera de 1876, el seu fill Tadeo ve destinat a Mallorca per un curt període. També el seu fill major, Antoni, tenia el seu domicili al mateix carrer del barri de Santa Creu, fins a la seva mort en 1878, però que entenem fou la vivenda que ocuparen els seus hereus. Per tant és evident que Magdalena a Ciutat no es troba sola. Fills, nores, nets i netes, família que s'incrementa amb el pas del temps i que sens dubte l'acompanyen fins als seus darrers dies.

De les seves sortides per Ciutat n'hem trobat una referència al diari *El bien público*. Magdalena farà acte de presència a la fàbrica Pericas¹⁶⁵ per gaudir de la visita del Rei Alfons XII a Palma. Allà fou presentada al regi personatge com a mare del general mort en Alpens en defensa dels liberals i recollim el comentari de la premsa:

“*S.M. con ese tacto que ya desde tan joven le distingue, le habló de lo satisfecho que estaba del brillante batallón que manda en esta capital el hijo de aquella señora don Tadeo Cabrinetty, y ligeramente hizo mención de la desgracia de su otro hijo el brigadier por no recordar sucesos demasiado tristes*”¹⁶⁶.

Magdalena Cladera i Socias, poblera de naixement, mor a Palma el 13 de maig de 1884, tenia noranta anys¹⁶⁷. Tal com havia ordenat en el seu testament, se li dóna sepultura al cementiri de Palma.¹⁶⁸ Li sobreviuen els fills Llorenç, Joan, Francesc i Rafel.

¹⁶⁵ La fàbrica Pericàs, aleshores es dedicava a fer eixàrcies, components de cordes, cadenes, etc per una nau

¹⁶⁶ La crònica local del diari *El bien público* (Maó), de 24 de març de 1877, p. 3, reproduïx la notícia apareguda al diari *El Isleño* de Palma del dia 14. El fet és descrit, així mateix, a Sampol i Ripoll, Pedro (Palma, 1904): *Viajes reales a la isla de Mallorca*. Tip. de Felip Guasp, p. 132-133.

¹⁶⁷ Lesquela es publica al diari *El Bolear* de 15 de maig de 1884, p. 3. També el diari *La Autonomia*, de 16 de maig en farà ressó: “*También falleció a una edad avanzada la señora Doña Magdalena Cladera, madre del bizarro y malogrado brigadier Cabrinetty*”.

¹⁶⁸ *Registre Enterraments cementiri de Palma de 1884*, 1ª part, p. 99. AMP.

La nissaga Cabrinetty Cladera que té principi amb el matrimoni d'una dona poblera amb un militar d'ascendència italiana, en 1814 es manté al llarg del temps i avui trobem els seus descendents repartits per tot el món.

La seva recerca significa continuar estirant dels fils. I això serà una altra història.

**La família Serra Rayó,
de malnom «Corró»**

Joan Campaner Thomàs

JORNADES D'ESTUDIS LOCALS SA POBLA

FAMÍLIA SERRA

DE MALNOM, "CORRÓ"

UNA RECERCA DE:

JOAN CAMPANER THOMÀS

Fent una pertinent introducció, i del perquè aquesta família i no una altra.

Són bastants vegades, que em demanava el perquè, el casal ubicat en el carrer Mercat núm. 19 (ubicació de la desapareguda entitat bancària, Caja de ahorros y monte de piedad de las baleares «SA NOSTRA»), era conegut com a «Ca'n CORRÓ».

Vaig consultar la fitxa del catàleg del Patrimoni Històric de sa Pobla (Codi P-06), ja que aquest casal té el grau de protecció B. Els elements objecte de catalogació són: la façana en conjunt, els buits, el ràfec i el sòcol. A l'apartat de descripció històrica, poca cosa podem llegir, simplement: «Edifici construït, por Pedro Antonio Serra Bennasar, en 1924...».

Les primeres referències d'aquest casal les trobem en el registre de la propietat. Són del dia vuit de maig de l'any 1886, segons consta a la inscripció primera de compravenda a favor del Sr. Mariano Garcias Garau. Apareix al tom 778, llibre 59 de sa Pobla, foli 92 amb la descripció següent «Urbana compuesta de dos casas señaladas con los números ochenta y cinco y ochenta y siete situada en la calle mayor de la villa de La Puebla».

Amb data disset de juliol de l'any 1914, per la mort del Sr. Mariano Garcias Garau, se li adjudica al Sr. Pedro Serra Rayó «Corró» que, a la segona inscripció, podem llegir el següent: «Urbana o sea compuesta de dos casas señaladas con los numeros ochenta i cinco y ochenta y siete, antes noventa y uno y nonventa y tres en la calle Major, antes des Mig»

A la tercera inscripció de la finca 2.656 de sa Pobla, de data setze de juliol de l'any 1924, consta que el Sr. Pedro Serra Rayó, dona les cases al seu fill el Sr. Pedro Antonio Serra Bennàsar, que a la mateixa inscripció podem llegir: «Urbana, cual descripción consta en la inscripción primera de este número con la diferencia de que según el título que se inscribe consta en el registro fiscal de edificios y solares aprobado hace poco tiempo ha sido señalada con los números treinta y cinco y treinta y siete, y la calle en que se encuentra denominada de Miguel Socias Caimari».

Consta a l'arxiu Municipal de sa Pobla, signatura 717, de l'any 1924, la sol·licitud del Sr. Pedro Antoni Serra Bennàsar, per procedir a l'enderrocament i construcció d'un nou habitatge, al carrer Major.

A la instància presentada el dia quatre del mes de novembre de l'any 1925, podem llegir «Pedro Antonio Serra Bennasar, natural y vecino de esta Villa. Que posee una casa de reciente construcción, situada en la calle Major de esta villa, en la que desea construir una acera y necesita para ello el permiso de este Ayuntamiento».

De l'immoble original, després de la reforma efectuada, per l'entitat bancària, consistent en un canvi d'ús (equip comercial), es manté: la façana principal, l'estança adossada a la façana principal que conserva pintures murals, i el conjunt d'arcs de l'accés al pati posterior. D'aquests elements, l'únic protegit pel catàleg Municipal, és la façana principal. L'estança i el conjunt dels arcs descrits anteriorment, són mereixedors del mateix grau de protecció.

Queda més que demostrat que aquest edifici enguany compleix el centenari de la seva construcció.

Són bastants les tradicions que de mesura que va passant el temps es van perdent. Un cas del comentat, és la identificació de les persones o/i famílies pel seu malnom. Per exemple, aquí a sa Pobla, és sabut que les persones que tenen el llinatge «PASCUAL», de malnom són conegudes com de «CAN BELA». També sabem que les persones o familiars que tenen el malnom de «CORRÓ», tenen el llinatge de SERRA o SOCIAS (no totes les persones que tenen el llinatge Socias o Serra, de malnom són «CORRÓ»). Aquests dos llinatges són bastant freqüents en el nostre poble; és com aquella antiga dita Mallorquina, que diu així: «Joans, Tonis, i ases, n'hi ha per totes les cases». No he trobat, cap lligam familiar entre els Socias «Corró» o els Serra «Corró».

Així com anirem llaurant, veurem que a mitjan segle XIX i a principis del segle XX la família de llinatge SERRA i de malnom «Corró», va ser una família prou coneguda dins el nostre poble pels diferents càrrecs ocupacionals com professionals, passant per la vida política, l'esportiva... Jo diria que va ser una família pública.

El primer Serra «Corró» que he trobat, fou en Pere Antoni Serra Crespí. Va néixer l'any 1845 i es va casar amb na Catalina Rayó Reines. Amb quaranta-cinc anys, a la legislatura de l'any 1890, fou elegit regidor i anomenat primer tinent de batle per majoria absoluta dels membres de la corporació. En aquell temps, la corporació Municipal estava formada per onze regidors, i no va ser fins a l'any 1891 que, a causa de l'augment de la població, es va incrementar la corporació Municipal amb dos regidors més, és a dir, d'onze regidors es va passar a tretze. A més a més, va ser el responsable de les següents comissions: hisenda i economia, sanitat i beneficència, policia urbana i rural i la d'obres, camins i torrents.

En el novè mes de l'any 1895, sent batle el Sr. Pedro Siquier Pizà, aquest va ser incapacitat del càrrec de regidor «por la superioridad del tribunal superior del consejo de estado».

Sent en Pere Antoni Serra Crespí, elegit batle, fins a la seva renúncia que fou el dia 26 del mes de gener de l'any 1896.

Per la documentació que he consultat, es veu que era un gran coneixedor de l'albufera. Una de les proves és la revista «Sa Marjal» concretament en el volum II i III, on trobem un apartat titulat «datos de s'Albufera». Un interessant treball que el formen quinze capítols que ens donen a conèixer la composició de l'albufera, com per exemple: els prats, les obres, els noms dels canals, el nom de les séquies (que curiosament hi ha una síquia que té el nom, «de síquia d'en Corró»)...

Crec que sense equivocar-me podria dir que era un home «agorarat», una de les proves la trobem en el darrer article de la mateixa revista Sa Marjal pàg. 185 volum XV on podem llegir: «Veient jo, que aquests anglesos feren ses porqueres grosses lo vaig comprar sa paia de sa mateixa civada i en vaig pagar cent duros. La vaig rebatre i encara en vaig treure vuit-centes corteres»

En el Boletín Oficial de las Baleares núm. 7612, amb data de dia 12 d'octubre de 1915, hi trobem la següent nota: «Que la junta electoral de este término, que a de actuar en el bienio 1916-1917, ha quedado constituida de la siguiente forma (...) segundo vocal Pedro Antonio Serra Crespí».

En el registre civil amb data de dia cinc del mes d'agost de l'any 1921 foli número 168, figura la inscripció de la defunció de Pere Antoni Serra Crespí, «domiciliado en la calle Ancha nº 84 (avui núm. 63), casado con Dª Catalina Rayó Reines, de cuyo matrimonio tuvo siete hijos, llamados Dª Catalina, D^o Pedro, Dª Antonia, Dª Francisca, Dª Margarita Dª Magdalena, Dª Ana.

També, el vicari Perera, va deixar escrita a la revista Sa Marjal, volum VII (5 d'agost de 1921), la seva necrologia, «...era s'homo que conexia mes s'història de S'Albufera i per això en els primers toms de Sa Marjal publicarem devers setze articles referents an aquesta Mar Petita, qu'ell mos dictava, sos pares erem molt pobres i desde atlotet habità sempre as mitj d'aquells canals amb molta salut i prosperitat dels seus interessos (...)

Després de quatre anys de la defunció de Pere Antoni Serra Crespí, concretament el dia 1 d'abril de 1925, al diari Ultima Hora surt publicada la necrologia de la seva dona amb aquestes paraules: «A los 75 años de edad a fallacido en La Puebla doña Catalina Rayó Reinés, viuda del que fue durante años el capataz de la Albufera don Pedro Antonio Serra Crespí «Corró», descansa en Paz. Persona de grandes virtudes respetuosamente querida de cuantos tuvieron ocasión de tratarle por lo que su muerte ha sido muy sentida».

Al diari La Almudaina, de dia 30 del mes de gener de 1904, hi podem llegir: «Esta mañana en la Parroquia de esta villa a contraído matrimonio la señorita Ana Serra hija de don Pedro Antonio Serra Crespí a, Corró, mayoral de la Albufera, con el joven José Torrens».

Continuant amb la família Serra, i de malnom «Corró», per continuar explicant la seva història ho farem per ordre jeràrquic. Seguint aquesta línia, ara li correspon a l'únic fill mascle, és a dir, a Pere Serra Rayó. No he trobat el perquè, però, com veurem més endavant, he trobat documentat que popularment era conegut com el «Ros Corró».

En el començament he donat la meua opinió que es tractava d'una família pública. A més a més, en Pere Serra «es Ros Corró» va ser una persona polifacètica. Són moltes les notes que d'un caire o d'un altre surten publicades, ja siguin de caràcter esportiu, polític... No obstant això, de la seva professió no he trobat documentació.

Per no embafar-vos, he fet una triadella de notes trobades, que fan referència a Pere Serra «es Ros Corró». El primer document que vaig trobar, (tinguen Ell, la edat de vint-i-nou anys) va ser en el boletín oficial de Baleares, en data 30 de gener de 1892, on podem llegir el següent: «diose cuenta de una instancia producida por el vecino don Pedro Serra Rayó, solicitando permiso para dar baile durante el presente carnaval en la albóndiga de este Ayuntamiento, ofreciendo satisfacer en treinta pesetas con destino a los padres».

Pere Serra Rayó no tan sols era conegut dintre el nostre poble, també era conegut a altres pobles de Mallorca, ja que com veurem era un excel·lent ciclista. Trobem diverses notes que surten en els diaris, fent referència en aquest esport que ell participava (Heraldo de Baleares, Última Hora...). També a la comunicació, presentada per Joan Payeras conjuntament amb el gran fotògraf investigador Joan Llabrés, a les Terceres Jornades d'Estudis Locals sota el títol «*La Bicicleta i el ciclisme a sa Pobla*».

«*Es ros Corró*» no tan sols competia amb bicicleta, també participava en les competicions de carreres a peu. L'any 1897 llegim al diari La Almudaina «*carrera local 1.500 metros, ocho vueltas, primer clasificado Pedro Serra Rayó «Corró»*».

Fins que el dia quatre de desembre de l'any 1907, en el diari la Gaceta de Mallorca, podem llegir la següent notícia: «*El domingo último mientras se dirigia ala villa de La Puebla, en un carretón, el vecino D. Pedro Serra Rayó, al encontrarse en el kilómetro 35, de la carretera de Palma a Alcudia, la caballeria se desbocó y despidiendo el señor Serra, resultando tener ambas piernas fracturadas en distintas partes*».

Després del desafortunat accident no trobem més notícies de les competicions esportives que amb anterioritat practicava. No va ser fins després de cinc anys del desafortunat accident, que podem llegir en el diari «*Ultima Hora*», amb data de dia trenta-u del mes de juliol de l'any 1912, el següent: «*La yegua de Pedro Serra Rayó, conocida con el nombre de PRAGA, favoreciendo a sus rivales, dandoles una ventaja de 100 metros...llegando El el primero a la meta antes que el Sollerense*».

Continuant fullejant la premsa de Mallorca, concretament el diari «*El Periódico*» de l'any 1924, podem llegir la següent nota: «*A beneficio de La Cruz Roja y la Peña Artística, organizan una becerrada, en la que se lidiaran dos novillos de la Albufera procedentes de la ganaderia de Don Pedro Serra Rayó*».

En el «*Boletín Oficial de Mallorca*» de l'any 1909 podem llegir: «*lista definitiva de los jurados que han de funcionar del 1 de septiembre próximo a 31 de agosto siguiente, Partido Judicial de Inca, cabezas de familia Pedro Serra Rayó*». També trobem documentat que va ser elegit «*Conseller de la Caja Rural de Ahorros y prestamos de La Puebla*».

A les eleccions de l'any 1909 és elegit batle. En la premsa, tant al diari «*Independiente*» (núm. 2018 de dia 28 de juliol de l'any 1909), com a la revista local «*Sa Marjal*» (volum I pàg.145), el vicari Perera va deixar escrit el següent: «*Es Batle Corró a conte seu regala a n'els pobres sa vadella que val 200 pessetes, y aquest fet de generosidad es alabat ferm de tothom*».

Durant el seu mandat de Batle, entre altres intervencions, va fer enderrocar el cadafal de la plaça Major. Les proteccions de ferro que hi havia en aquesta construcció, les va col·locar a la coberta transitable dels pisos que va construir al carrer Molí.

Ens consta que era un home participatiu a les festes locals. Així ho demostra el vicari Parera, a la revista «*Sa Marjal*» (núm. 118, octubre de 1918): «*Festa solemne de la Beata*

(...) a la tarde hermosa colcada am carro triunfal. Ehi havia consignats tre premis de 15,10 i 5 pessetes per ses tres banderes millors que posarien, i los sa n'han duits respectivament l'amon Pere Serra, Corró».

Don Joan Torres Gost (que la corporació Municipal en el mes de gener de l'any 1982 el va anomenar fill predilecte de sa Pobla), referint-se a Pere Antoni Serra «*Corró*» va deixar escrit, al llibre titulat «*Una volta a sa Plaça*» pàg. 56, el següent: «*(...) eren també magnifiques les vetlades de l'hivern i les d'estiu del casinet. Aquelles sentències de l'homo en Pere Antoni vell a qui li deien també el «ros corró» eren magnifiques, era homo que he conegut de mes intel·ligència natural en més preparació per la lluita, per la vida creada a base de la experiencia. Era jugador de Montecarlo, i quant hi anava sa posava ben cosit un billet de 1000 pesetes a dins el tirany que duia la sivella dels calçons per assegurar-se que mai hauria de demanar res a ningú per tornar a ca seva*». Crec, en tots els meus respectes cap a Don Joan Torres, que va escriure Pere Antoni i, segons les partides de defunció i de naixement consultades, era Pedro Serra Rayó i no Pere Antoni.

Són moltes les persones, que en el transcurs de la vida, vivim moments d'eufòria com d'angoixa. Crec que a Pere Serra Rayó, l'any 1909, va viure els dos, ja que com he dit anteriorment, el mes de juliol de l'any 1909 va ser elegit batle, i el mes d'octubre del mateix any, mor el seu segon fill, Cristòfol Serra Bennàssar, a l'edat de 10 anys. Així ho va fer constar el vicari Parera a «*Sa Marjal*» (volum I, pàg. 202, a 27 octubre del 1909) «*Condol al Sr. Batle per la mort de son fillet Tofol Serra Bennassar*».

Al diari La Almudaina de dia 16 del mes d'agost de l'any 1939, veiem publicada la seva esquela. Sols hi figura el nom del seu fill José (metge), les dues filles, i els/les gendres. No consta el nom de la seva dona ni els noms dels dos fills seus, ja que havien passat a la vida eterna (Antònia Bennàssar Caimari, Pere Antoni i Cristòfol Serra Bennàssar).

Del seu fill major, Pere Antoni Serra Bennàssar, és poca la informació que tenim, pel fet que morí a l'edat de 44 anys. Com ja he comentat, va ser el primer «*Corró*» que va viure al casal del carrer Mercat nº, 19-21, conjuntament amb la seva dona Antònia Ques Torrens. Fruit d'aquest matrimoni tengueren tres fills: en Pedro, n'Antònia i na Catalina Serra Ques.

El seu fill, Pedro Serra Ques, llicenciat en farmàcia, va ser un home que de la feina marxava, (diríem en bon mallorquí, que tota la seva vida, va viure de rendes). La informació oral obtinguda dels seus veïns, i més concretament, de la fotògrafa, la Sra. Elisabet Cervera, (filla del també, fotògraf el Sr. Emili Cervera que vivia i tenia la tenda/estudi de fotografia junt davant el casal «*Can Corró*», carrer Mercat núm. 19-21), li deien «*El Xiulador*». Això és pel fet, que la majoria de vegades quant entrava o sortia de casa seva u feia xiulat.

Era freqüent, veure'l els vespres per la Plaça Major fumant un cigarret d'una forma peculiar (ell molt recte agafat el cigarret amb la punta dels dos primers dits de la mà dreta) al bar «*Ca's Cotxer*» ubicat a la Plaça Major cantonada amb el carrer de la

Plaça, acompanyat del seu amic Pedro Sancho de la Jordana i del propietari del bar (en Toni Mestre). Era un home que a les nits no tenia son, ja que eren freqüents, i principalment les nits d'estiu, que les passava xerrat en companyia dels «serenos» (avui diríem, policia local nocturna), i altres persones que freqüentaven el club cultural de ajedres «*Els cavallets*», que entre ells li donaven el nom de «*la ave nocturna*».

El fet que Pedro Serra Ques no tingués descendència provocava que la família Serra «*Corró*», s'anés esfumant, com podem veure a l'arbre familiar. Dic esfumant perquè l'únic possible candidat continuista, va ser José Serra Benàssar, Don Pep, conegut pels Pobles com, «*es metge Corró*» (ja que durant molts d'anys exercí el càrrec de metge titular, tenia esment de la sanitat local i era el metge forense). Ell sí que tingué dos fills; en Pedro i Jaume Serra Ferragut.

Una vegada mort Pedro Serra Bennàssar (el metge Corró, 17 d'agost 1982) podem dir, que de la família Serra «*Corró*» a sa Pobla només ens queda el record. El seu fill Pedro no ha tingut descendència, i fa bastants d'anys, que viu a Can Picafort. El seu germà Jaume es va casar i va tenir dues filles (Francisca i Antònia) i un fill (José Antonio Serra Socias). Vengueren les propietats que la família tenia a sa Pobla i en Jaume se'n va anar a viure i va exercir la seva professió de metge al poble d'Alcúdia.

Bibliografia:

Catàleg de Patrimoni de Sa Pobla.

Registre de la propietat de Pollença

Registre civil

Arxiu Municipal de sa Pobla.

Parera Sanso, Joan. Revista Sa Marjal.

Torres Gost, Joan. Una Volta a la plaça

Siquier Serra, Bartomeu. Places i carrers

Llabres, Joan i Payeras, Joan. III J. E. L. sa Pobla.

Boletines Oficiales de las Baleares

Diaris: Ultima Hora, La Almudaina, Gaceta de Mallorca, diario Independiente, El Ancora, Liberal Palmesano, El Herald, Correo de Mallorca.

Agraïments:

Permeteu-me que doni les gràcies a les persones que m'han aportat els seus coneixements, per poder presentar aquesta comunicació: Alejandro Jaume Serra, Jaume Ferragut Mulet, Pedro Serra Ferragut, Joan Carlos del Olmo, Joan Vanrell Torrelló, Elisabet Cervera, Llorenç Reus i Cosme Campaner Bonnin

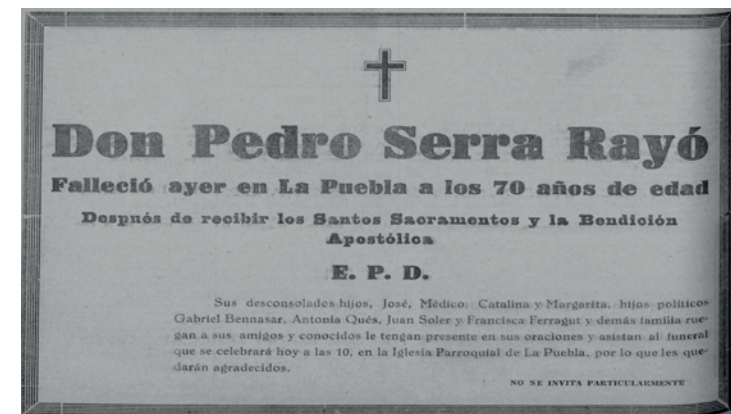
Arbre família dels Serra, de mal nom Corró.

Casal Can Corró, carrer mercat nº 19-21, foto. J.Campaner, novembre 2024

Acabat les obres de Can Corró, any 1924/1925, carrer Mercat nº 19-21

Habitatge que vivia Pere Serra Rayó, carrer Renou nº 71,
foto, J. Campaner novembre 2024.

Habitatge ubicat al carrer gran nº 63, Cas Metge Corró.

**El bagatge i el seu
aprofitament secular
a s'Albufera**

Francesc Lillo i Colomar

“El cor de la tardor ja s’hi marceix concertat en fumeres delicades, i les herbes es cremen en turons de cacera entre somnis de setembre i boires entintades de capvespre.”

B. Rosselló-Pòrcel

Introducció:

A les VIII Jornades d’Estudis Locals de Sa Pobla, amb el nom de “*Els papers de Son Curt: fardell de s’Albufera a un arxiu familiar d’Alaró*” (LILLO 2023), presentarem un inventari del fardell corresponent a documentació de s’Albufera que comprenia un període de 35 anys, des del 1860 a 1895.

Pere Sampol Rosselló de Son Curt va ser el misser en aquells anys de Lee Latrobe Bateman, fill del vell John Frederic Bateman, artífex de les colossals obres que suposaren la dessecació de s’Albufera entre els anys 1863 i 1871. Els hereus de Sampol de Son Curt feren donació de l’immens arxiu familiar a l’Arxiu d’Alaró (AA).

La casualitat va voler que entre aquells fardells aparegués nombrosa i molt diversa documentació dels esforços, iniciatives i projectes de Lee Latrobe Bateman per fer rendible l’explotació de la finca heretada i evitar la fallida empresarial, i dels seus litigis amb Joaquim Gual i Gual de Torrella, el qual va aconseguir a la llarga ofegar-lo econòmicament i quedar-se amb la gran finca.

Entre aquells documents aparegué un fardell amb el nom de *Bagatge*. Gràcies a la documentació que ens aporten els papers d’aquest fardell, podem copsar la importància econòmica per a tota la comarca de l’explotació del bagatge, el comerç d’aquesta matèria primera i la seva transformació en adob per a les terres de cultiu.

Els papers del fardell amb el nom de *Bagatge* contenen distints documents relatius a un plet iniciat per l’Ajuntament de Sa Pobla el 1864, en demanda d’indemnització pel lucre cessant en la servitud d’aprofitament del bagatge, en els inicis de les expropiacions per part de la New Majorca Land Company.

De resultes d’aquest plet s’anomenaren tres pèrits, un per part de l’empresa concessionària de les obres, un altre per part de l’Ajuntament i el tercer per part dels propietaris de la Gran Albufera. Davant la total discordança en els seus peritatges, el jutjat d’Inca nomenà un pèrit per tal de fixar un just-i-preu del valor del bagatge que es deixaria de segar i comercialitzar, i les indemnitzacions fixades serien les que es pagarien anys més tard com a compensació dels perjudicis que se’n derivarien de deixar d’aprofitar aquesta matèria primera.

BAGATGE *m.* || 5. Abundància d’alguna cosa (Mall.) FON.: bəyáɖzə (pir-or.,or.,bal.); bayáɖze (occ.Maestr.,Cast.,Al.); bayáɖe (Val.). ETIM.: del fr. *bagage*.

FORMIGUER *m.* || 5. munt de terrossos sostingut per un feix de llenya o de brossa, que es crema en el camp conradís per fer servir la terra cremada per a abonar el camp (cançó pop. Mall.).¹

El significat que se li atorga -més bé se li atorgava- a tota la “comarca *bufenera*”, – és a dir Alcúdia, Sa Pobla i Muro –, a la paraula *Bagatge* es refereix al conjunt de plantes que creixen esponeroses i en abundància en el Prat i en el qual predomina la Sesquera (*Cladium mariscus*), acompanyada adesiara per qualque Canyet (*Phragmites australis*), o Jonc buid (*Juncus subulatus*) o marí (*Juncus maritimus*), l’Olivarda (*Dittrichia viscosa*), la Lletsó d’aigua (*Sonchus aquatilis*), etc., és a dir, un conjunt de plantes que es segaven a s’Albufera i que es destinaven als formiguers per adobar els camps.

Probablement aquesta paraula i amb aquest significat, com moltes altres del lèxic *bufener*, es localitza i roman només en els municipis d’Alcúdia, Muro i Sa Pobla, que és on es troben els dos grans aiguamolls de Mallorca i on creix en abundància la sesquera i altres plantes palustres.

En un document datat el 1741 es diu que “*Bagatge es lo mismo que sesquera, pero no lo mismo que bova; bova es enea. Y a más de servir para formiguers, si se quema sin arrancarla brota un buen pasto*”²

Però al marge de la semàntica i significat que se li atorga en aquesta comarca a la paraula *bagatge*, ens trobam davant un dels principals recursos naturals de s’Albufera, objecte d’aprofitament secular i de riquesa per a les finques on creixia, és a dir de gran importància econòmica per a la comarca, com veurem.

La transcendència de s’Albufera en el Repartiment. El Reial Patrimoni

Des de la Conquesta i posterior Repartiment de l’Illa entre els magnats que acompanyaren el Rei o el finançaren, va quedar palesa la importància que se li conferia des del poder reial a s’Albufera: el conqueridor Jaume I se’n va quedar la meitat i va repartir la resta entre distints senyors, bisbe de Girona inclòs. No només hi havia la reserva del plaer de la caça, tan preuat per nobles i senyors feudals, sinó que hi havia molts altres recursos, com les salines, les pastures, la pesca, plomes, etc.

De la meitat que se’n va quedar el Rei Jaume I, una meitat anà a parar a Hug Castell, unes 480 ha, del que seria la finca coneguda com la Gran Albufera i que ocupava terres del terme municipal d’Alcúdia. Aquesta finca passaria de mans en herència consecutiva del llinatge Castell, per espai de més de 500 anys (MOREY 2005), i acabaria finalment amb el traspàs per part de José Fernández Monserrat el 1858, a Joan Noguera i Pizà i Felipe de Agüera i Domenech.

¹ Alcover-Moll. DCVB

² Arxiu del Regne de Mallorca- Arxiu Torrella 410

L'altra meitat del que es va quedar el Rei conformaria el que es va conèixer posteriorment com a Prats del Rei, Reial Patrimoni, o Es Patrimoni, que és el que ha quedat com a topònim d'un tros del que ara és Parc Natural. Terres inundades que el Rei cedí en empriu comunal de pasturatge -mai escripturat – als nous pobladors de l'alqueria d'Huyalfàs.

Convé recordar aquí el paper que va jugar José Fernández Monserrat contra els interessos i reclamacions dels pagesos de Sa Pobla respecte dels drets d'aprofitament de pastures i bagatge. Això passava el 1857 i Fernández era en aquell moment Batle del Reial Patrimoni: *“Por todas estas consideraciones y no teniendo los vecinos de la Puebla otros derechos sobre los Prados del Rey que la servidumbre de apacentar en ellos sus ganados propios, derecho otorgado a dichos vecinos por pura gracia y sin titulo alguno oneroso...”*³

Un any més tard Fernández es convertiria en propietari de la Gran Albufera i reclamaria per a ell la concessió i els drets d'expropiació.

Des del primer projecte de dessecació presentat el 1799 per Alexandre de Canerac d'Orzenau i avalat per la Reial Societat Mallorquina d'Amics del País, fins a la declaració d'utilitat pública per a la dessecació del 19 de novembre de 1851, els pagesos i propietaris de Sa Pobla expressaren a través de l'Ajuntament de manera contundent la seva oposició a qualsevol projecte de dessecació en part per por a perdre els drets de servitud de pasturatge i de recol·lecció de bagatge. *“manifesta seran greus els perjudicis que es causaran als seus administrats si es du a efecte la dessecació, perquè creu que se produirà la decadència i deteriorament de les terres de marjal. A més que de molt antic els hi està concedit l'aprofitament de les pastures de S.M. i la sega de bagatge per a l'adobament d'aquestes terres.”*⁴

Finalment els pagesos perdrien els drets seculars d'aprofitament de pastures. No obstant això, el que sembla més rellevant en el cas que ens ocupa, és que la única compensació que reberen per la pèrdua dels seus drets va ser una indemnització pel cessament de l'activitat extractiva del bagatge, com veurem més endavant.

L'any 1869 se'ls va indemnitzar - a l'Ajuntament de Sa Pobla - per la pèrdua del dret de servitud per a l'aprofitament del bagatge a s'Albufera de què havien gaudit des del Repartiment.

A poc a poc i a mesura que els pobladors s'anaren establint a l'alqueria d'Huyalfàs, la casa reial va vendre porcions amb alou al Rei. La superfície originària del Reial Patrimoni va minvar a mesura que es guanyava terreny a s'Albufera per convertir-la en Marjal.

S'Albufera d'abans de la dessecació

Per a poder copsar i entendre la immensitat del territori inundat en el que les sinuositats de síquies i estanys formaven un autèntic laberint, tenim la sort de poder comptar amb una cartografia molt precisa i preciosista, on queda reflectit cada accident geogràfic i on la riquesa de la toponímia ajuda a orientar-se.

Sense aquesta cartografia no podríem interpretar allò que ens contenen els diversos protagonistes de la història en els seus plets, dictàmens o reclamacions.

Si volem entendre la importància que suposava per als habitants de Sa Pobla la servitud reial de pastures i bagatge, haurem d'acudir a aquestes fonts i estudiar la valuosa informació que ens ofereix.

Com bé queda reflectit en el mapa de Tomás de Rifá de 1816, els terrenys que ocupaven els Prats del Rei (Prados de S.M.), eren una perllongació de les marjals guanyades i establertes al Prat. Quedava emperò una extensió considerable de terreny que era la que s'aprofitava comunament per a pastures i bagatge.

En aquest mapa podem reconèixer noms de llocs que ens permeten situar-nos sobre aquest territori perquè no han canviat al llarg dels segles. Podem identificar Sa Roca, Can Rafalino, Oriolet, Es Colombars, Ca na Bassera, ses Mosqueres, Can Blau i molts d'altres que s'han mantingut.

3 Archivo General de Palacio, Madrid. Caixa 7530, exp. 709.

4 Diario de Palma. Reseña sanitaria del mes junio. 31 juliol de 1862. Núm.205

Retall del plànol de Tomàs de Rifà de 1816, des de la perspectiva de Ses Marjals cap a la mar. Els topònims i la distribució de les veles ens permet veure la gran superfície descrita com a Prados de S.M.

Pel que fa al plànol de l'enginyer Antonio López Montalvo, autèntic autor intel·lectual del projecte de dessecació, fet 36 anys després del de Tomàs de Rifà, podem també identificar molts dels llocs representats gràcies als topònims i es pot apreciar el laberíntic territori de llisers i estanys que era l'antiga Albufera.

Hem de destacar aquí també Sa Roca, la Punta des Vent, Son Fornari i altres llocs coneguts. López identifica molt bé La Gran Albufera, i també el Prat des Colombar, territoris de disputes. En canvi el que era conegut com els Prats del Rei, ara els identifica com a Prat des Ullalets, de Son Vivot, des Tancadet i de Son Señor, coneguts així també a s'Albufera d'avui.

Les veles de les Marjals de Sa Pobla sembla que s'hagin multiplicat i el nivell de detall amb què estan representades és impressionant.

Retall del mapa de l'Enginyer López de 1852 en el que es detallen amb precisió les parcel·les guanyades al Prat i convertides en Marjals.

El mapa de l'arquitecte Antoni Sureda de 1865 ja ens mostra els grans canvis que amb només 2 anys s'han produït en aquell territori a conseqüència de les obres de dessecació.

Podem identificar també llocs ja transformats i que reconeixem a s'Albufera actual, gràcies també als topònims. Seria el cas de la Punta des Vent i el que coneixem avui com el Canal Loco, que separa avui el terme d'Alcúdia del de Sa Pobla, i que com podem apreciar, separava també La Gran Albufera dels Prats del Rei tan gelosament defensats pels poblers. Avui aquest tros on posa Colombar, el coneixem com Es Patrimoni, que ve del Patrimoni Reial, i els Colombars estan situats precisament a la part baixa del Canal Loco, és a dir ja dins el terme municipal d'Alcúdia.

El 1865 aquests Prats del Rei ocupaven una superfície de 249 ha, ubicades al terme municipal de Sa Pobla.

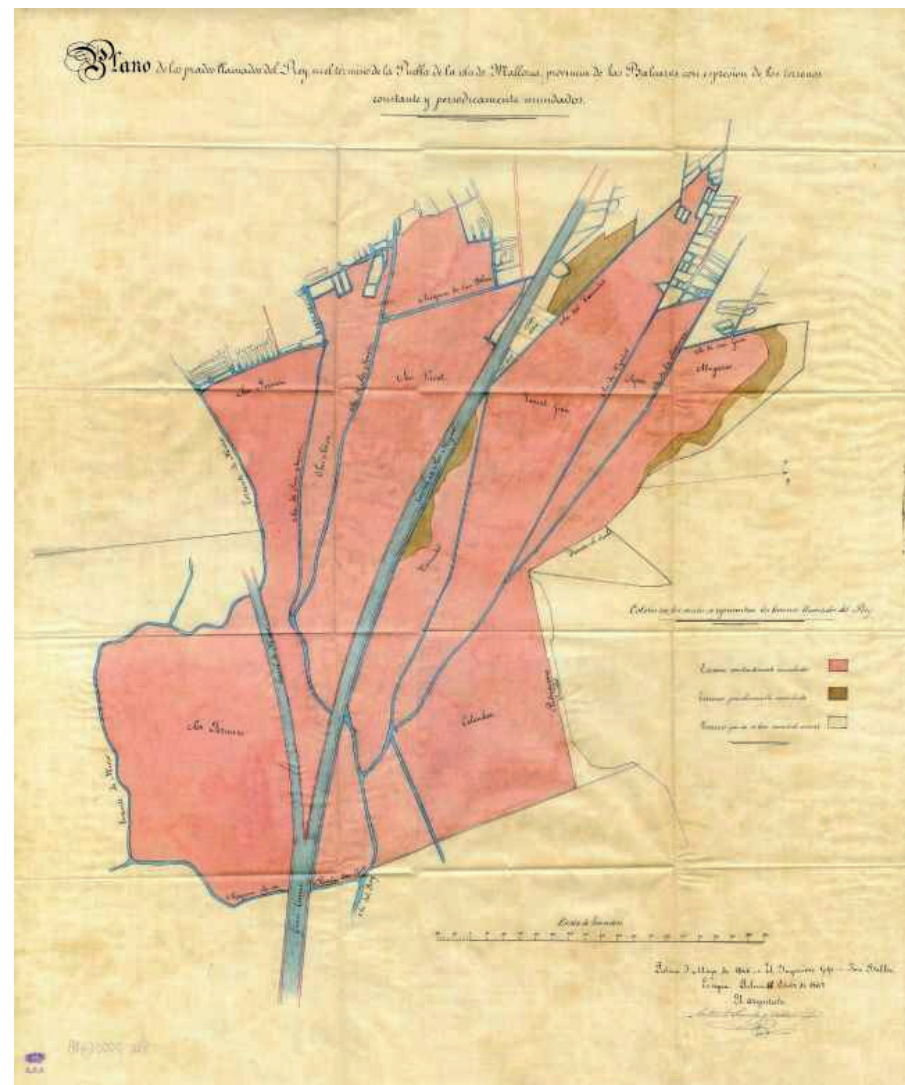
Aquestes 249 ha són les que quedaren magistralment traçades en el plànol entregat el 1865 per l'arquitecte honorari de la Reial Casa, Antoni Sureda i Villalonga, en el procés per a la indemnització de les terres expropiades en virtut del Reial Decret esmentat. Aquest procés es dilatava uns anys i seria el germen de diversos processos judicials, un d'ells el que aquí s'analitza promogut per l'Ajuntament de Sa Pobla el

1864 per a la compensació de la servitud que tenien de segar el bagatge i que es resolgué amb un just-i-preu calculat pel pèrit de Muro Antoni Massanet, nomenat per a tal qüestió pel jutjat d'Inca.

Atesa la condició taxativa de la declaració d'utilitat pública -19 de novembre de 1851- pel que fa a la classe de terrenys objecte de la dessecació i que passarien a mans de l'empresa concessionària “...los terrenos hoy improductivos que se hallaran ya constante, ya periódicamente cubiertos por las aguas, así como la parte necesaria para las obras, de los que esten aprovechados o sean susceptibles de cultivo conocido en el país y dispuesto en el plan con el nombre de Prados y marjales.”, era molt important delimitar i localitzar bé les distintes tipologies de terreny.

I per no perdre el costum acudirem al cronista oficial de s'Albufera, en Pere A. Serra “Corró” i a les pàgines de la Revista Sa Marjal perquè ens expliqui com anaren les coses: “Finalment...s'otorgá a sa companyia inglesa sa propietat dels terrenos dissecats, que pujaven 2882 corderades que, juntament am lo que después comprá de Son Santmartí i algunes porcions més formaren un total de 3882 corderades.”⁵, de les quals 215,40 ha correspongueren a les terres del Reial Patrimoni. Aquestes 35 ha de diferència podrien ser de naturalesa no expropiable, segons el Reial Decret al no ser *terrenys constantment i periòdica inundats*”.

Les expropiacions i indemnitzacions posteriors es farien sobre la base d'aquesta i altres cartografies.

“Plano de los prados llamados del Rey en el término de la Puebla de la Isla de Mallorca provincia de las Baleares con expresión de los terrenos constante y periódicamente inundados.”

5 Sa Marjal núm.23 pp. 161-170 (1910)

La Sesquera

La sesquera, planta perenne i robusta de la família de les junces, creix molt densa i atapeïda a una gran part de s'Albufera, principalment en el sector comprès entre el Canal d'en Pujol i la Síquia dels Polls, és a dir, es Rotlos, es Rotlets, Son Carbonell, ses Motes, i fins el canal d'en Palet. Pot arribar a assolir una alçada de prop de tres metres; allà on creix forma una massa infranquejable a la qual contribueixen les terribles tiges amb els seus tres caires serrats de tall esmolat.

Sesquera prop del Lliser de ses Pardes

El bagatge, compost per una mescla de plantes que creixien en abundància dins el Prat, on predominava la Sesquera, es segava principalment en primavera i estiu per atendre la demanda de la matèria primera amb la que adobar els camps amb la tècnica dels formiguers, llevat que es disposàs de fems de bestiar.

Com veurem més endavant, les quantitats de “feixos” que se n'extreien de les principals finques era molt considerable i suposava una de les principals fonts d'ingressos.

Dels feixos es feien garbes i de les garbes, garberes molt grans que eren transportades principalment en barquet cap al fort i d'allà en carros fins els camps on havien de servir per a fer formiguers. Es segava amb la falcella i un cop conformades les garbes es posaven dins el barquet que era conduït pel barquer amb la crosseja pels distints canals o siquions. Si el malacó era net i fort, els segadors s'estimaven més estirar la barca des d'ambdós costats amb cordes.

Gran garbera de canyet preparada per al seu transport a sa Roca per a la seva transformació en pasta de paper, amb el barquet aferrat al malacó. Imatge cortesia d'Andreu Muntaner Sans, de la col·lecció d'Andreu Muntaner Darder.

De les dimensions de les garberes ens va deixar testimoni escrit el vicari Parera en els articles que, amb el pseudònim de Pere Antoni Serra *Corró*, va publicar a la revista Sa Marjal (Sa Pobla, 1909-1928) En el seu relat de la famosa gran inundació del dia 30 de novembre de 1852, coneguda popularment com a la Plena d'en Gelat ens diu:

“ ... i ploqué amb tanta abundància i vengueren tan grossos els dos torrents que desembocaven a s'Albufera, que tot ho convertiren amb una mar gran...un tal Bartomeu Company (a) Gelat, juntament amb en Pere Garrút, cosí seu, que a les hores eren bergantells d'uns desset anys, veient que s'aigo ja los arribava i creient-se perduts de tot, abandonaren ses set egos que manaven que se negaren totes menys una i tingueren sort de poder pujar a dalt una garbera de bagatge...”⁶

Del transport del bagatge, en tenim també dos testimonis gràfics immortalitzats per Josep Mascaró Passarius suposadament els anys cinquanta.

6 Sa Marjal. Any II, núm. 23. Sa Pobla, 1 de novembre de 1910.

Segadors de s'Albufera en plena tasca de carregar el bagatge en els barquets. Podem assegurar que en el cas de les fotografies es tracta bàsicament de sesquera. Foto: J. Mascaró Pasariu. Del llibre MARGINALLIA, Marjals de Huyalfas (Sa Pobla) de Josep Obrador Socies. Sa Pobla, 1987.

El canyet

El canyet (*Phragmites australis*) és una gramínia que viu dins l'aigua dolça o poc salabrosa i que a s'Albufera pot arribar a assolir ben bé els 6 metres.

Molt abans de l'arribada dels anglesos, els pagesos aprofitaven el canyet igual que el bagatge per pastures i per fems; secularment, a la tardor o l'hivern, quan el canyet i la sesquera eren vells i secs també es cremaven i als pocs dies tot el Prat rebentava en llèpoles trompes tendres molt apreciades pel bestiar.

Nous aprofitaments del bagatge.

Els anglesos ben aviat veieren la importància econòmica del canyet i el transportaven en fardells premsats hidràulicament cap a les papereres d'Anglaterra, en els viatges de retorn del carbó que importaven com a combustible per a la maquinària hidràulica de dessecació. (ESCARTÍN 2005)

Ara, els pagesos, en comptes de segar només per a formiguers faran servir les falcelles i els barquets per segar i transportar garbes de canyet a Sa Roca, punt neuràlgic de s'Albufera.

Després dels anglesos, aquesta pràctica de segar i transportar bagatge es perllongaria per molts d'anys amb la construcció de la fàbrica de paper a Sa Roca el 1917, que mantindria la seva activitat fins el 1966.

La sesquera també en aquell temps se segava i transportava fins a la fàbrica i es feia servir com a combustible per a les màquines de vapor. Es varen fer proves per a fabricació de pasta, "però la pasta és molt negra, molt obscura i no va anar bé."⁷

Però entretant aparegueren els adobs químics que ben aviat substituirien els adobs tradicionals, entre d'ells els dels formiguers.

Els formiguers, la tècnica ancestral per adobar els camps.

La manca d'adob animal per a poder satisfer la demanda de nutrients necessaris per aconseguir una bona collita, va fer aguditzar l'enginy dels pagesos i amb l'ajut només de llenya prima o bagatge, en el cas que ens ocupa, i terra del mateix lloc s'aconseguia un bon adob. Aquesta és una tècnica molt estesa en altres llocs del món.

La biomassa recol·lectada en la poda de les oliveres o en la sega del bagatge a s'Albufera es deixava en munts repartits al llarg del terreny perquè s'assequessin bé; posteriorment es tapaven amb terrossos, seguint un procés més o menys laboriós que consistia en deixar-li tir i que no es cremàs la matèria vegetal massa ràpidament. Es tractava d'una combustió molt lenta i sense flama que aconseguia un excel·lent adob.

En la dècada de 1870 a 1880 l'Arxiduc Lluís Salvador d'Àustria a la seva magna obra ens llegà unes dades interessants entorn als formiguers i als sous dels jornalers i jornaleres, que ens poden il·lustrar la importància econòmica de l'elaboració dels formiguers i d'aquí la de la sega de bagatge i la seva comercialització a tota la comarca de s'Albufera:

"D'adobs vegetals només se'n coneixen dos a Mallorca: les algues i els formiguers.../...El segon tipus d'adob vegetal són els formiguers, amb els quals hom pretén compensar la manca d'adob animal. Per preparar-los, a les terres que es vulgui fertilitzar d'aquesta manera, es posen aquí i allà, i a una distància més o menys gran un de l'altre petits munts de branques de màstic, bruc, etc., damunt dels quals es col·loquen una o dues pedres grosses, i es deixen així exposats a l'aire uns quants dies perquè s'assequin millor. Llavors damunt la llenya es posen glevs (terrossos) formant un con i després es cobreix tot amb terra seca, deixant una obertura a un costat, a la manera d'un forn, per on s'encén la llenya que està davall el munt.

Així se'ls veu treure fum gairebé tot el dia, formant al principi espesses fumeres, que es tornen cada vegada més dèbils.../... Que això contribueix realment a l'adob, ho demostra el fet que en aquelles terres on s'han cremat formiguers, en el lloc on estaven situats i on casualment hi havia quedat més cendra i terra cremada, la llavor hi creix doblement ufana.../... la forma

7 Entrevista a quatre alcudienys que treballaren els anys 50 a la Fàbrica de Paper de s'Albufera (dia 3 de desembre de 2018). Crònica de s'Albufera.net

de servir-se de l'adob és escampar-lo una o dues vegades pel terreny llaurat amb l'arada i després es torna a llaurar un altre cop de manera que l'adob es barregi bé amb la terra. Aquesta és la regla general entre els bons agricultors.”

En el *Die Balearen* trobam unes referències interessants per a saber què se'n pagava per la feina dels pagesos i jornalers a la Marjal, això ens servirà per avaluar la transcendència econòmica de tot el que suposava la sega i comercialització del bagatge:

“ Les condicions locals de Sa Pobla i dels pobles voltant sotmesos a les mateixes influències climàtiques i a les mateixes condicions del sòl fan que els jornals augmentin bastant. Aquí es paguen per les feines ordinàries 8 sous, per la feina de trencar, és a dir, d'esquerdar el cànem, 15-18 sous i per llaurar a les marjals 12-15 sous i sempre mantinguts, és a dir amb el menjar. Els que trenquen cànem i els que llauren a les marjals reben a més, a part del menjar, un quartó de vi cada dia.”

De les feines de les dones ens diu: *“ es limiten normalment a tapar els formiguers, collir les olives i les garroves, collir les figues sembrar els cereals i els llegums, entrecavar i desterrostar. Les dones guanyen regularment 13-15 cèntims de real sense menjar, excepte quan tapen formiguers i cullen garroves, que reben la mateixa mantenció que els homes.”*⁸

El lucre cessant del Batage.

En els moments en què la companyia anglesa havia de fer valer el dret a expropiació de les terres dessecades, d'acord amb l'esperit i la lletra del Reial Decret de concessió, comencen diversos plets per desavinences amb els preus taxats i també amb determinades parcel·les que foren objecte d'expropiació; un d'aquests plets seria el que al cap prop de quaranta anys donaria la raó als jutjats a Joaquim Gual i Gual de Torrella, contra Lee Latrobe Bateman i acabaria precipitant la fallida i la venda final el 1893 d'aquest a “en Torrella”.

El que plet que ens interessa aquí i que s'esdevé amb les primeres expropiacions per part de la companyia anglesa, és el que interposa l'Ajuntament de Sa Pobla el 1864 per la reclamació d'indemnitzacions a causa de la desaparició de la servitud d'aprofitament del bagatge com a matèria primera de què havien gaudit des del temps del Repartiment.

En el peritatge esmentat d'Antoni Massanet i que data de 1864 hi ha unes xifres que permeten copsar la importància econòmica per a la comarca buferera de l'aprofitament del bagatge i el lucre cessant que això va suposar per a tots.

Massanet elabora els seus càlculs després de recavar informació precisa sobre l'extracció i comerç del bagatge a la comarca: “El que suscribe tambien va a fundar su justiprecio sobre calculos de aproximación que otra cosa no puede hacerse y ha creído acercarse cuanto es dable á la verdad apelando a todos informativos que se han subministrado los beneficiadores del bagatje del prado conocido en el dia por el de la Albufera,

8 Les Balears descrites per la paraula i la imatge. VOL.III. 1880

productos de esta planta, quienes se aprovechan de la misma para hormigueros que materialmente la van segando año por año, formando de esto una especulación lucrativa que les recompensa el trabajo, quienes por experiencia propia saben con la mayor proximidad que se acerca cuanto es dable á la exactitud el número de fajos extraibles de dicho prado colindante, con otros de distintos propietarios productores de la misma planta y sujetos a quienes considero de la mayor probidad y honradez hasta el punto de no temer que mi con...”

Natural de Muro i per tant coneixedor de la comarca: ““confirmado por mi propia inspección ocular y largo conocimiento del terreno ...”, Massanet dictamina un just-i-preu que s'allunya molt de les expectatives de propietaris i Ajuntament, és a dir dels dictàmens dels seus pèrits respectius.

En primer lloc pel que fa al preu per feix de bagatge, el qual presenta una diferència del 50%, Segons la seva estimació serien 130.000 els feixos de bagatge que s'extreuen de s'Albufera pels veïns de Muro i Sa Pobla.

Aquests feixos venuts el centenar a 5 reials billó – després de descomptar el cost de la sega i conducció – suposen segons aquest pèrit una renda anual líquida de 6500 reials billó: *“Seis mil quinientos reales al fuero de 5% suponen en capital de 130.000 r.b. y esta cantidad es segun mi leal entender y saber la que debe ser entregada por la Empresa a los dueños del predio La Albufera D. Juan Noguera y Pizá y D. Felipe Jacinto de Agüera para la indemnización de daños y perjuicios que les irroga por inutilizarse la producción de la planta Batage.”*

El pèrit de la finca la Gran Albufera, Bartomeu Bestard, fixa en 16.366 reals billó *“el valor de la planta que va ser perduda para ellos y que debe serles reintegrado...”*

Quan al preu del centenar de feixos *“los exponentes no entraran en la exactitud de los tipos tomados por D. Antonio Massanet, y sobre todo el valor del centenar de fajos de Batage que se han fijado en cinco reales líquidos cuando acostumbraban venderse á diez...”* és a dir, exactament el doble segons ells. Segons el representat de Noguera i Agüera, Massanet ha limitat el seu càlcul als Prats del Rei i no a de les finques compreses com la Gran Albufera, i en comptes de només avaluar la servitud dels pagesos de Sa Pobla, ha realitzat el just-i-preu sobre el Batage en la seva totalitat.

Per la seva part, el pèrit de l'Empresa fixa en ....., prenent com a base per al càlcul el nombre de quarterades de marjals “noves i velles” que són les que ordinàriament s'adoben amb tal planta.

El pèrit de l'Ajuntament fa servir també per a la base del seu càlcul “el nombre de quarterades de marjals que aproximadament acostumen utilitzar-se amb el bagatge.” En aquest cas, en emetre el seu just-i-preu assenjala per al reintegrament d'aquesta planta com alienació forçosa la quantitat en capital de 245000 reials billó.

Segons Massanet “Los tres peritos pues cuyas relaciones tengo a la vista se fijan en datos de aproximación sin partir de un punto fijo que nos determine de un modo

preciso, matemático, el número de cuarteradas de marjales nueva y viejas que con tal planta se utilizan, el número de fajos o haces que de tal broza se forman y precio particularizado que importa cada uno de ellos. En un cosa concuerdan el perito de la Empresa y el de la Puebla en

Aquests documents sobre el just-i-preu de Massanet i els tres pèrits nomenats per l'empresa, l'Ajuntament i els propietaris de la Gran Albufera respectivament, són de 1864 i la disputa s'allargà encara quatre o cinc anys més.

En el cas de l'Ajuntament de Sa Pobla el que es pretenia era una indemnització per a la pèrdua de beneficis que els suposava la servitud d'aprofitament del bagatge. El 16 de juliol de 1866 l'Ajuntament reunit en plenari va acordar no conformar-se amb la quantitat d'aquest just-i-preu.

En data 30 de juny de 1868 en carta del Governador a l'Ajuntament, aquest expressa la seva satisfacció per l'acord a què han arribat l'Empresa de dessecació i l'Ajuntament “ y teniendo especialmente en cuenta el dictamen emitido por los letrados don Pedro Garcias, D. Sebastián Vila y D. Juan Bautista Socias que consideran notoriamente útil a ese Municipio dicha transacción, he dispuesto de conformidad con el parecer del Consejo Provincial autorizar al referido Ayuntamiento para transigir en los términos que ha acordado y para que se aplique como ingresos en el presupuesto municipal ordinario para el próximo año económico 1868 a 1869, la cantidad de 23.333 reales, 33 céntimos o sean 2.333 escudos, 333 milésimas, importe a que asciende la mencionada 3ª parte...”

En tots els documents es parla del cobrament de la 3ª part del perjudici inferit “... pues desearía saber si con esto es suficiente para cobrar el dinero que importa la 3ª parte del perjuicio inferido...” “...en recompensa de los perjuicios inferidos a este vecindario por la expropiación de las retamas del mismo.”

Hem de suposar que l'Ajuntament es va conformar amb cobrar la 3ª part del que reclamava perquè no ens consten altres pagaments de l'Empresa en concepte d'indemnització a Sa Pobla. Per la seva part l'Empresa en tot moment va facilitar l'acord i la transacció.

Finalment, en carta del batle a Juan Bautista Socias de data 27 de gener de 1869 li diu “Debo manifestarle que me sería muy grato si no era molestar su atención, y tuviese que pasar en breve a su predio Son Cladera, podría hacerme el obsequio de traerme la cantidad en cuestión y la recibiría en su citado predio y se estipularía la escritura pública de transacción por el notario de esta villa D. Guillermo Torres...”

Paral·lelament al que es dirimia en els jutjats i que donava de menjar a missers i procuradors, els veïns de Sa Pobla mantenien la seva lluita constant contra els grans propietaris i en defensa de la servitud de segar bagatge. Mostra d'això és aquesta denúncia de part dels propietaris de la Gran Albufera.

1863, 1 de juliol: «[...] i en 15 de juliol la Guàrdia Civil va sorprendre i capturà 19 homes veïns de la vila de Sa Pobla, els quals havien trobat no només tallant l'expressada llenya (bagatge), sinó també segant la bova que se cria en els referits prats i en els estanys de la mateixa possessió; individus que conduïren a la presència del batle constitucional de la mateixa vila, Don Andreu Serra, qui en lloc de procedir al que segons dret correspon contra els que atempten a la propietat aliena amollà tot d'una als detinguts donant al cap de la guàrdia civil reprensora el rebut de què s'acompanya còpia simple en el que és molt de notar l'oficiositat d'aquell batle que es constituí en procurador dels 19 detinguts, expressant en el rebut que aquests usaven del seu dret des de temps immemorial.»⁹

La importància del bagatge queda palesa molts d'anys després, el 1895 amb motiu de les eleccions a diputats a les quals es presenta Joaquim Gual i Gual.

En aquest cas es tracta de cartes enviades a Gual de Torrella per part dels seus garriguers i homes de confiança:

“...veo que Figa i Ferragut usan toda clase de medios para conquistar votos, yo también hago lo mismo, tenemos que dar un poquito de bagatge más que creo no va en perjuicio por parte de V., si quiere que continuemos con las elecciones...”

“Recibí la suya y de lo que me dice de la corta del bagatge todo va bien, damos mucho, y el nombre del Señor de Son Sant Martí està muy realizado en el pueblo de Muro, però el cañet se llevará una paliza enorme.” “...y por último se que los poblens venden bagatge a los del contrario partido y lo que buscan es sacar dinero del bagatge y nosotros aún no hemos vendido una sola garba de jonquet...”¹⁰

9 Arxiu del Regne de Mallorca. Arxiu Torrella 326

10 Arxiu del Regne de Mallorca. Arxiu Torrella 409

EL CANÇONER DE L'ALBUFERA I SA MARJAL

Pau Mateu Vives

44. Vaig en es malacó.

Que n'ets de desgraciat
que antes de tornar granat
ja te donen es fauçó
bagatge de malacó. (MATEU, 2017)

En els testimonis orals recollits a antics treballadors, pescadors o escuradors de s'Albufera adesiara surt la paraula o el concepte de bagatge en parlar de la gent que hi treballava a s'Albufera.

L'amo en Rafel Gener 22/5/88

“Perquè es bagatge pesàs més (en pesar-lo a la bàscula de Sa Roca) l'aficaven dins s'aigo.”

Llorenç Lloret 10/10/86

“Pegaven a tot lo tendre, (les vaques) en es bagatge, canyet, jonqueres, bova, sesquera. Sa sesquera no se segava tant per fer fems com lo altra; sa sesquera l'empraven molt quan sa paperera marxava i la cremaven per donar gas a sa maquinària que hi havia. En varen segar molta de sesquera dins es Rotlos, molta.”

Llorenç Lloret 30/5/86

“De petit vaig trullar molt per s'Albufera amb mon pare, perquè ell segava bagatge per vendre, pes fems i per fer paper i jo anava amb ell, era molt jòvenet i no feia feina.”

Juan Argenta 3/12/18

“S'Albufera se subhastava la caça, la pesca, se venien les canyes, se venien els joncs, se venia el bagatge que deien els poblers, per fer fems.”

Bibliografia

ESCARTÍN BISBAL, J.M. Usos industrials dels recursos naturals de s'Albufera. L'exemple de Celulosa Hispánica S.A. A Molina, R. (ed) S'Albufera de Mallorca, aspectes geogràfics, històrics i socioeconòmics. Sa Pobla. Aj. de Sa Pobla, 2005.

LILLO COLOMAR, F. Els papers de Son Curt: fardell de s'Albufera a un arxiu familiar d'Alaró, Jornades d'Estudis Locals. Sa Pobla, 2023.

MOREY TOUS, A. Continuitat i canvis en les formes d'explotació i ús de la Gran Albufera de Mallorca (segles XVI-XIX), pp.37-62 A: MOLINA, R. Ed. S'Albufera de Mallorca. Aspectes geogràfics, històrics i socioeconòmics. Ajuntament de Sa Pobla. Sa Pobla, 2005.

OBRADOR SOCIES, J. Marginalia. Marjals de Huyalfals (Sa Pobla) 1987.

MATEU VIVES, P. “El cançoner de l'Albufera i sa Marjal, recull de cançonetes”. Plecs de Ca s'Artiler. Muro 2017.

LLUÍS SALVADOR D'ÀUSTRIA. Les Balears descrites per la paraula i la imatge. VOL.III. 1880.

RIFÀ, T. De . Plano de las marjales y prados de Su Majestad en la Villa de La Puebla en el Reino de Mallorca. Sgt.4734. Madrid. Archivo del Museo Naval, E-49-36/ Archivo General de Palacio. 1816.

LÓPEZ MONTALVO, A. Memoria del desecamiento de la Albufera de Alcudia en Mallorca y terrenos inmediatos, formado con el plano correspondiente, en virtud de Orden de la Dirección Gral. De Obras Públicas de 25 de enero de 1852. Archivo General del Ministerio de Fomento. L.17 Bis (14).

Sa Pobra en la divisió comarcal de Mallorca

Jaume Ribas Vilanova

Introducció

La Gran Enciclopèdia Catalana defineix la comarca com una “extensió de territori més reduïda que una regió a la qual donen una certa unitat, entre altres factors, les relacions de veïnatge entre els llocs que la formen, unes certes condicions naturals i la persistència de demarcacions històriques”.

Així doncs, no hi ha dubte que la comarca queda a mig camí entre el municipi i la regió o, en el nostre cas, l'illa. Si és així, és escaient la següent pregunta: a quina comarca pertany el municipi de sa Pobla?

La dificultat d'encaixar sa Pobla en una comarca o altra és essencialment fruit d'un problema major: la dificultat mateixa de dividir Mallorca en comarques. Tanmateix, hi ha municipis que, en qualsevol divisió comarcal, cauen en una determinada comarca necessàriament. Cap proposta de les existents qüestiona que Sóller pertanyi a Tramuntana; Manacor, a Llevant i Sineu, al Pla. Sa Pobla, però, té una situació més delicada. Es troba en l'entreforc entre el Nord —si és que existeix o ha d'existir una comarca Nord o Nord-est—, el Pla —i sa Pobla és clarament una plana— i el Raiguer, amb capital a Inca. Fins i tot hi ha estudis (Barceló, 1977; Binimelis i Corbí, 1989) que li assignen una certa zona d'influència, el que seria una mena de capitalitat de la seva pròpia comarca, de la comarca de sa Pobla. És per tot això que pretenem aquí fer una mirada poblera a l'assumpte i revisar com han tractat la classificació del municipi les diferents propostes i aportar algunes consideracions que, si bé és cert que no permeten una resposta definitiva a la pregunta plantejada, sí que contribueixin a aclarir i actualitzar el debat.

Les mancomunitats

Tot i que, com hem dit, existeixen diferents propostes de divisió comarcal, no n'hi ha cap d'oficial ni que estigui legalment reconeguda. Existeix, en canvi, una altra subdivisió territorial que val la pena considerar prèviament i que sí que té un caràcter formal, les mancomunitats.

Si tornam acudir a la Gran Enciclopèdia, trobarem que una mancomunitat és “associació de municipis o de províncies per a un fi comú o per a atendre serveis i problemes comuns”. Així doncs, no és una divisió administrativa oficial proposada per un ens central, com serien les províncies o regions i, sovint, els municipis, sinó que és una agrupació concebuda com a voluntària i, per tant, amb un cert caràcter que, en filosofia política, qualificaríem de confederal.

Resulta que a Mallorca hi ha, de forma oficial, quatre mancomunitats: la de la Serra de Tramuntana, la del Raiguer, la del Pla i la del Migjorn. L'Ajuntament de sa Pobla no en forma part de cap. És cert que existí en el passat la Mancomunitat de la Zona Nord de Mallorca, segons consta al registre d'entitats locals, i que oferí alguns serveis com ara la formació als desocupats. Aquesta entitat agrupava els municipis

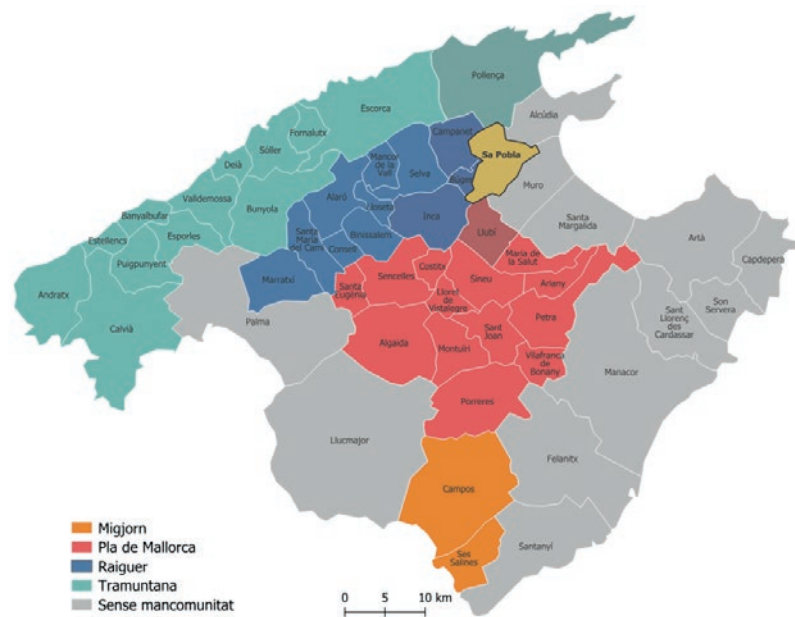
Introducció	321
Les Mancomunitats	321
La divisió comarcal de Mallorca	323
Bartomeu Barceló Pons (1962 i 1968)	323
Vicenç Maria Rosselló i Verger (1964 i 1978)	324
Ferran Dídac Lluch i Dubon (1997)	326
Comarcalitzacions modernes	327
L'Atlas Geogràfic i Històric de les Illes Balears	328
Edmund William Gilbert (1934)	328
Altres línies de recerca	330
Conclusions: sa Pobla en l'entreforc	330
Bibliografia	332

Recerca i text: Jaume Ribas Vilanova

Mapes i revisió: Pere Antoni Matías Florit

de Pollença, Muro, sa Pobla, Alcúdia, Santa Margalida i Artà, però cessà les seves activitats perquè “a diferència d’altres mancomunitats com la del Pla i la del Raiguer, que agrupen municipis d’interior amb l’objectiu de compartir despeses com la recollida de fems i l’atenció social als seus veïns, la majoria de membres del Nord són municipis costaners amb importants ingressos econòmics, municipis perfectament autosuficients a l’hora d’oferir serveis als seus veïns” (Ballester, 2009).

Els municipis que limiten físicament amb el terme de sa Pobla són set: Inca, Llubí, Muro, Alcúdia, Pollença, Campanet i Búger. D’ells, n’hi ha tres que no estan adscrits a cap mancomunitat: Muro, Pollença i Alcúdia. Llubí forma part de la Mancomunitat del Pla, mentre que Campanet, Búger i Inca s’integren al Raiguer.

Mapa 1: Mancomunitats actuals. Les mancomunitats són una mena de confederacions de municipis que s’agrupen per oferir serveis conjuntament.

Font: Elaboració pròpia amb dades de la FELIB.

Hem de descartar, idò, l’equivalència entre els termes mancomunitat i comarca o la possibilitat que l’agrupació voluntària dels municipis en mancomunitats ens pugui informar sobre la seva pertinença a una comarca o una altra.

La divisió comarcal de Mallorca

La comarcalització de Mallorca va ser un tema d’estudi i debat recurrent, especialment durant les darreres dècades del franquisme i el període posterior a l’aprovació de la Constitució espanyola però anterior a l’establiment del marc institucional actual a Mallorca, amb el Govern i el Consell com a principals institucions supramunicipals. Les pàgines de la *Revista Lluç*, per exemple, són un important testimoni del debat en aquest sentit. En tot cas, els estudis sobre la comarcalització tenen sentit des de diversos punts de vista. Mentre que hi ha autors que proposen la comarca com un nivell administratiu inferior a l’insular i autonòmic o en fan altres consideracions polítiques (García-Cassanyes, 1978), altres s’acosten a la qüestió per fer estudis més descriptius que prescriptius pel que fa a les realitats i diferències en la geografia física, econòmica o humana dels territoris.

Bartomeu Barceló Pons (1962 i 1968)

El geògraf Bartomeu Barceló Pons va contribuir significativament a l’estudi i el debat sobre la comarcalització de Mallorca. I va presentar diversos estudis sobre la distribució de la població i la divisió de l’illa basada en les àrees d’influència comercial dels nuclis urbans, identificant Palma com el nucli principal, seguit de nuclis secundaris com Inca i Manacor. Aquesta proposta pretenia fer reflectir la distribució de les activitats comercials i la seva influència sobre el territori.

El 1968 publica “Les Illes Balears”, un títol molt més divulgatiu i generalista, on trobam, sense gaire explicació que l’acompanyi, la seva darrera proposta de divisió comarcal. En aquesta, les comarques de Llevant i Migjorn apareixen amb un sol color, tot i que amb dos noms, que inclou des de Lluçmajor fins a Artà i Capdepera, abraçant pel sud i est un pla que s’estén des de Petra, Vilafranca i Porreres fins a Sencelles i Santa Eugènia. Palma forma la seva pròpia comarca i, a l’oest, Calvià, Andratx, Puigpunyent i Estellencs s’inclouen les Terres del Pairatge. Hi apareix també la Serra de Tramuntana, amb una mena de capital a Sóller, i un Raiguer que s’estén des de Marratxí fins a Campanet i Búger, excloent sa Pobla. Sa Pobla forma part de les Badies del Nord-Est, juntament amb Pollença, Alcúdia, Muro i Santa Margalida.

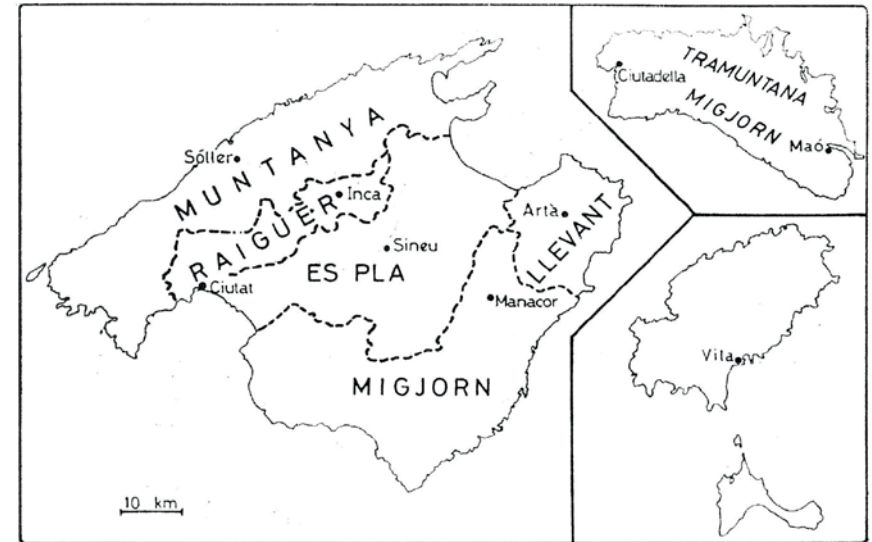
Mapa 2: Proposta de divisió comarcal de Barceló Pons amb sa Pobra encabida en les Badies del Nord-Est. Font: Les Illes Balears (1968).

Barceló defineix el Raiguer com “una comarca que reuneix un grup de municipis que, de Marratxí a Campanet, se situen entre el Pla i la Muntanya i participant d’ambdues formes de vida”. En canvi, no explica tan detalladament els trets definitoris de les badies, on situa sa Pobra. Així i tot, sí que explica detalladament les característiques de l’Albufera, al curs baix dels torrents de Sant Miquel i de Muro.

Vicenç Maria Rosselló i Verger (1964 i 1978)

El 1964, Vicenç Maria Rosselló Verger assaja una primera proposta de divisió comarcal que revisita i modifica el 1978, arran del ja esmentat debat sobre l’organització territorial de Mallorca que es dona a la revista Lluc (Rosselló Verger, 1964, 1978).

En la primera proposta, Rosselló identifica cinc comarques: Muntanya, Raiguer, el Pla, Migjorn i Llevant. Sa Pobra s’emmarca en el Pla, juntament amb els veïns de Muro (i Santa Margalida), i Llubí. Mentrestant, Campanet, Pollença i, fins i tot, Alcúdia són considerats Muntanya i Búger i Inca formen part del Raiguer. Es tracta, a més, de gairebé l’única proposta que divideix municipis, com Ciutat, per elaborar la comarcalització.

Mapa 3: Proposta de divisió en “comarques fisiogràfiques” elaborada per Rosselló i Verger el 1964. Sa Pobra forma part d’un Pla que s’estén des de Palma fins a la Badia d’Alcúdia. Font: Mapa original publicat per la Revista Lluc el 1978.

En la segona proposta, en canvi, es passa a un mapa de quatre comarques: l’àrea metropolitana de Palma, Llevant, Tramuntana i una nova comarca que l’autor denomina Centre i que uneix, a grans trets, el Raiguer i el Pla. Sa Pobra forma part d’aquesta comarca i destaca al mapa original com un nucli destacat, juntament amb Sineu i amb menor rang que Inca (vegeu el Mapa 3). En aquesta proposta, sa Pobra comparteix comarca amb tots els veïnats llevat dels que se situen al nord, Alcúdia i Pollença, que Rosselló situa a la comarca que ara anomena Tramuntana.

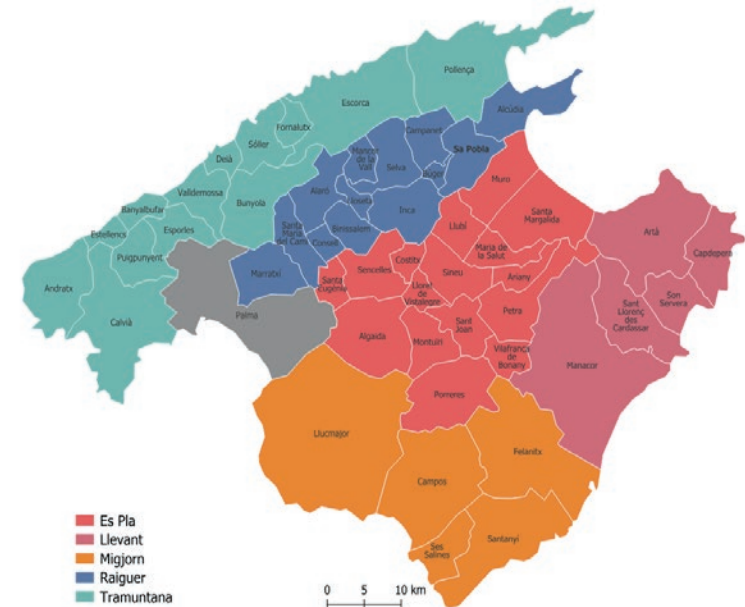

Mapa 4: Segona proposta de divisió comarcal de Rosselló i Verger. Sa Pobla destaca com a nucli de segon ordre, per davall d'Inca i al nivell de Sineu, en la comarca Centre. Font: Mapa original publicat per la Revista Lluç el 1978.

Segons el mateix autor, mentre que la primera proposta es basava en criteris fisiogràfics i relacionats amb els tipus d'agricultura i ramaderia de cada àrea, la revisió del 78 pretén adaptar-se a la realitat socioeconòmica emergent, especialment a la creixent importància del turisme i el seu impacte econòmic i demogràfic. En tot cas, l'autor sembla optar clarament per considerar sa Pobla part del que avui en dia anomenem el Pla, independentment que faci servir també la denominació Centre. Hom diria que podem vincular aquest criteri al pes específic que Rosselló dona a les característiques geomorfològiques i al fet evident que sa Pobla i el seu entorn presenten una continuïtat física amb la plana central que ocupa l'illa.

Ferran Dídac Lluch i Dubon (1997)

Ferran Dídac Lluch i Dubon també fa una de les propostes que més han arrelat per a la divisió comarcal i que consta de només cinc comarques i Palma (1997). En aquesta, el Migjorn i el Llevant estan clarament diferenciats i no es dona entitat pròpia ni a cap comarca a l'oest de Palma, el que Barceló havia anomenat Pairatge, ni a les badies del nord. Així doncs, sa Pobla i altres 12 municipis formen el Raiguer, on també trobam Búger, Campanet, Alcúdia i Inca. Muro i Llubí, en canvi, s'inclouen al Pla i, per últim es considera Pollença com a part de la Tramuntana.

Mapa 5: Proposta de divisió comarcal de Lluch i Dubon amb sa Pobla al Raiguer. Font: Geografia de les Illes Balears (1997)

Comarcalitzacions modernes

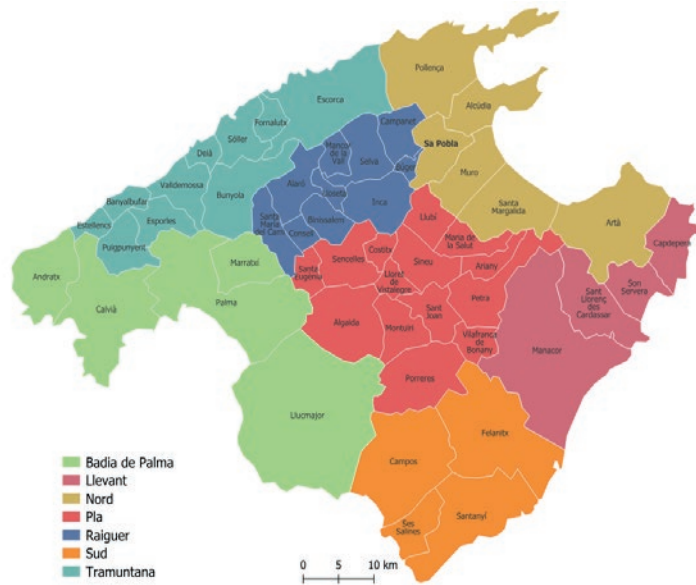
En les dècades posteriors, altres geògrafs i estudiosos van continuar treballant en la delimitació de comarques a Mallorca. Entre ells, destaca el treball de Jean Bisson el 1977, que en la seva tesi doctoral va oferir una nova perspectiva sobre la divisió territorial de l'illa (Bisson, 1977). També és rellevant l'aportació d'Albert Quintana el 1979, amb la seva tesi doctoral "El Sistema Urbano en Mallorca", que va proporcionar una anàlisi detallada del sistema urbà i la seva influència en la configuració comarcal.

Durant els anys 80, sorgeixen altres models que intenten conciliar les necessitats de gestió territorial amb les realitats físiques i socioeconòmiques de l'illa. Un d'aquests models és el proposat per l'Equip Tramuntana el 1988 en el marc del projecte Pla Territorial de la Serra de Tramuntana, que va delimitar l'àrea d'estudi poblacional basant-se en criteris físics, però també tenint en compte les dinàmiques poblacionals.

Un altre esforç significatiu per adaptar la comarcalització a les realitats modernes es va produir el 1986 amb la proposta de Picornell i Rullan, que van dividir l'illa en cinc comarques més Palma, aquesta última tractada de manera independent per les seves característiques específiques (Binimelis & Corbí, 1989).

L'Atlas Geogràfic i Històric de les Illes Balears

L'Atlas Geogràfic i Històric de les Illes Balears, editat pel Govern autonòmic (2018), presenta una divisió comarcal que extreu de l'Institut Geogràfic Nacional (IGN) espanyol. Aquesta obra presenta set comarques: Llevant, Sud, Badia de Palma, Tramuntana, Pla, Raiguer i Nord, on situa el municipi de sa Pobla. Així doncs, sa Pobla forma comarca amb Pollença, Alcúdia, Muro, Santa Margalida i Artà, mentre que Llubí forma l'extrem septentrional del Pla i Campanet, Búger i Inca s'integren en un Raiguer que s'estén fins a Santa Maria i no inclou Marratxí.

Mapa 6: Divisió en set comarques que l'Atlas Geogràfic i Històric, editat pel Govern autonòmic, recull de l'Institut Geogràfic Nacional, d'àmbit estatal. Així i tot, no té rang oficial. Font: Elaboració pròpia a partir d'Atlas Geogràfic i Històric de les Illes Balears (2008)

Edmund William Gilbert (1934)

Un estudi anterior, menys conegut en l'àmbit local però significatiu, és el que publicà E. W. Gilbert a *The Scottish Geographical Magazine* el 1934, titulat "The human geography of Mallorca". A més d'aportar molts d'altres punts de vista interessants, especialment pel fet de tractar-se d'un autor estranger en una publicació europea de fa gairebé un segle, el geògraf descriu les regions físiques de Mallorca i les divideix en quatre: "the North-Western Sierra" (que correspon a la Serra de Tramuntana), "Randa" (el geògraf destaca aquesta massís en la part central de l'illa), "The Eastern Hills" (la Serra de Llevant) i "The Central Plain" (el Pla o, literalment, la Plana Central), on encabeix el territori de sa Pobla, tot i que apareix al límit amb la Serra de Tramuntana.

Tanmateix, l'aportació més significativa de Gilbert pel que fa a la qüestió que ateny aquesta comunicació és el mapa de regions humanes que l'autor presenta a la figura 14 de l'article i que, segons detalla, està fet "combinant els factors de relleu, vegetació natural i ús de la terra". En aquest mapa, l'autor dibuixa una franja de terra des d'aproximadament els confins del terme municipal de Palma, que l'autor descriu com "The City and the Huertas of Palma", fins a l'Albufera, que anomena "Coastal Marsh" (i que podríem traduir com a marjals o aiguamolls costaners). Aquesta franja en què s'inclou sa Pobla és anomenada "sub-montane Huertas", que podríem traduir tranquil·lament com a hortes del raiguer (de les muntanyes de la Serra, s'entén). Tenguem en compte que "raiguer", la paraula que dona nom a la comarca, apareix definida al diccionari Alcover-Moll com "la part més baixa d'una muntanya, on comença la pujada".

MALLORCA HUMAN REGIONS.

Mapa 7: Gilbert situa sa Pobla en una àmplia regió que anomena "La plana central" ("Central Plain" i, dins aquesta, en les "hortes del raiguer" ("sub-montane huertas"). Font: Mapa original publicat a l'*Scottish Geographical Magazine* (1934)

Així doncs, veim com aquesta primera proposta, feta els anys trenta del segle XX per un britànic, ja situa sa Pobla en la regió física de la plana central de l'illa, però a tocar de la falda de la Serra de Tramuntana, i que, quan pren en consideració els factors agrícoles, entre d'altres, inclou la vila en una forma primigènia de comarca del Raiguer, i aferrada, això sí, a l'Albufera que dona pas a la badia d'Alcúdia.

Altres línies de recerca

Recerques futures sobre aquesta qüestió podrien investigar, entre d'altres, dues qüestions. Per una banda, caldria donar més perspectiva històrica a aquesta compilació, que es basa fonamentalment en les propostes presentades els darrers 70 anys i que no incorpora en el debat perspectives sobre les divisions territorials en temps de la Mallorca romana, la Mallorca musulmana o durant el Repartiment i fins als segles XIX i XX.

Per altra part, seria interessant actualitzar i ajustar la divisió comarcal atenent els canvis demogràfics, econòmics i socials que ha anat patint l'illa, com fan els darrers estudis i propostes citats, o, fins i tot, revisar si aquestes divisions són necessàries o tenen sentit en l'actualitat. Així mateix, altres vies de recerca interessants podrien ser l'estudi de les comarques en la cultura popular, el paper de les mancomunitats o l'autopercepció comarcal dels pobles a través de la demoscòpia, que sempre és cara i complicada, i altres eines antropològiques. En aquest sentit, l'article "Per què s'anomena el Pla si no ho és?" (Mayol, 2023) aplica alguns d'aquests enfocaments, combinats amb altres de més històrics, a la comarca del Pla.

Conclusions: sa Pobla en l'entreforc

Fet aquest el repàs de propostes al llarg dels anys, és obvi que hi ha un debat sobre com classificar el municipi de sa Pobla en el mapa comarcal de Mallorca. Cadascuna de les principals propostes classifica sa Pobla en una comarca diferent, com veim en la taula a continuació.

Proposta i any	Situa sa Pobla a...
Bartomeu Barceló Pons (1968)	Badies del Nord-Est
Vicenç Maria Rosselló i Verger (1964 i 1978)	Pla/Centre
Ferran Dídac Lluch i Dubon (1997)	Raiguer
L'Atlas Geogràfic i Històric de les Illes Balears (2008)	Nord

Totes les propostes, però, coincideixen en el fet que sa Pobla es troba en una zona de transició, en una frontera o en un entreforc, entre dues o tres comarques: Nord (o Badies del Nord-Est), Pla i Raiguer. Així doncs, totes les propostes, similars entre si, fan aproximacions similars a la divisió de l'illa i totes estableixen algun tipus de frontera o zona de transició al voltant de sa Pobla.

Una solució al problema de la comarcalitat de sa Pobla és establir una comarca nova, la comarca de sa Pobla. Hom podria defensar que té sentit, almenys a nivell geogràfic, establir una comarca en la plana del curs inferior dels torrents que formen l'Albufera, en aquesta zona que es forma en el que seria la falda de la Serra de Tramuntana i, per

tant, el Raiguer i l'obertura d'aquesta plana cap a la badia d'Alcúdia. No obstant això, les fronteres polítiques o administratives depenen en bona part de factors humans i culturals i, com hem vist, no hi ha cap tradició que defensi aquesta nova comarca. Tampoc li podem atribuir a sa Pobla el suficient pes demogràfic i econòmic per establir-se com a capital d'una nova comarca, tot i que és cert que Rosselló li reconeix una certa capitalitat de segon ordre, com hem vist.

No obstant això, també és cert que hi ha un cert reconeixement de la importància de l'Albufera, no només com a accident geogràfic, sinó també pel seu impacte econòmic. Barceló mateix dedica un capítol del seu llibre a parlar-ne. És clar, per tant, que és difícil obviar el lligam dels tres municipis que la comparteixen (és a dir, sa Pobla, Alcúdia i Muro) i la rellevància que aquests tres tenen en l'establiment d'una comarca al Nord, anomenada senzillament així o també Badies del Nord-Est, separada del Pla i el Raiguer. Val la pena anomenar també els lligams d'estiu i oci de sa Pobla amb les poblacions costaneres de la Badia d'Alcúdia i, això és, amb llocs com Can Picafort, Platges de Muro, el Port d'Alcúdia, el Barcarès, etc.

Aquest argument a favor de la comarca Nord xoca amb una certa tradició, potser més històrica, que identifica sa Pobla com a part del Pla, tal com menciona Mayol i assegurava també Gilbert. Sa Pobla està, no hi ha cap dubte, ben enmig d'una plana. Tanmateix, avui en dia no compartim amb els pobles del pla el tipus d'agricultura de secà que allà hi predomina i que a sa Pobla perd pes amb la canalització de l'Albufera, primer, i les tècniques d'extracció d'aigua de reg cada vegada més complexes que fan florir l'horta a la marjal. No existeix tampoc una vinculació clara pel que fa a població i relacions humanes. Si sa Pobla formés part del Pla, llavors en seria el municipi amb més habitants. A més, tot i que històricament sa Pobla ha acollit jornalers i treballadors d'aquesta comarca, semblaria que no ha "mirat" cap a Llubi i Sineu amb la mateixa intensitat que ho ha fet cap a l'Albufera.

Finalment, hi ha la possibilitat d'encabir sa Pobla dins el Raiguer. Aquesta proposta, que té el clar argument en contra d'obviar l'important paper definidor de l'Albufera, té molts d'altres arguments a favor. Per una banda, agrupa el municipi amb els de Campanet i Búger, que tenen una certa dependència de sa Pobla pel que fa a serveis públics (IES Can Peu Blanc, Centre de Salut, Guàrdia Civil) i de comerç, així com un important lligam social i humà, molt afavorit les darreres dècades per l'institut. A més, Inca, la capital de comarca, exerceix una vertadera influència metropolitana sobre sa Pobla, Campanet i Búger, tant pel que fa al comerç, com pel que té a veure amb el transport i altres serveis públics (jutjats, delegació d'Hisenda, Hospital Comarcal, enllaços de bus i tren, etc.).

En qualsevol cas i com ja preveiem a l'inici d'aquesta comunicació, classificar sa Pobla en una o altra comarca és una tasca complicada i que ha obtingut respostes diferents al llarg del temps. Avui en dia, però, val la pena plantejar-se fins i tot la vigència de dividir l'illa en comarques. Mallorca s'estructura com una gran ciutat-illa, tal com conclou Margalida Mestre (2015) utilitzant metodologies acadèmiques com la jerarquia de

sistemes urbans, la dispersió de poblament i altres. Per això, no només es fa difícil establir una divisió oficial i clara, sinó que arriba a ser una tasca que hom pot veure mancada de sentit pràctic, més enllà de ser un exercici acadèmic interessant. Per tant, i en conclusió: a quina comarca pertany el municipi de sa Pobla? Depèn.

Bibliografia

- Ballester, R. (2009, 28 d'octubre). *La Mancomunitat Nord, a una passa de desaparèixer*. Diari de Balears. Recuperat de <https://www.dbalears.cat/balears/balears/2009/10/28/226839/la-mancomunitat-nord-a-una-passa-de-desapareixer.html>
- Barceló Pons, B. (1968). *Les Illes Balears*. Barcelona: Editorial Taber.
- Barceló Pons, B. (1977). Per una divisió territorial de Mallorca. *Lluc: revista de cultura i d'idees*, 675, 6-10.
- Bisson, J. (1977). *La terre et l'homme aux îles Baléares*. Aix-en-Provence: Édisud.
- Binimelis Sebastià, J. i Corbí Mateu, A. (1989). *La població postturística de Mallorca (1970-1986) en el marc d'una nova comarcalització*. Treballs de Geografia, 42, 91-109. Recuperat de https://ibdigital.uib.es/greenstone/collect/treballsGeografia/index/assoc/Treballs/_de_Geog/rafia_19/89v42p08.dir/Treballs_de_Geografia_1989v42p089.pdf
- García-Cassanyes, X. (1978). Les comarques: el camí cap a un poder popular. *Lluc: revista de cultura i d'idees*, 678, 27-29.
- Gilbert, E. W. (1934). *The human geography of Mallorca*. Scottish Geographical Magazine, 50(3), 129-147. <https://doi.org/10.1080/14702543408555234>
- Govern de les Illes Balears. (2008). *Atles Geogràfic i Històric de les Illes Balears*. Recuperat de <https://diada.caib.es/storage/app/media/atles-geografic-i-historic-de-les-illes-balears.pdf>
- Lluch i Dubon, F. D. (1994). *Geografia de les Illes Balears*. Palma: ECCA.
- Lluch i Dubon, F. D. (1997). *Geografia de les Illes Balears*. Palma: Lleonard Muntaner Editor.
- Mayol, G. (2023, 7 d'octubre). *Per què s'anomena el Pla si no ho és?*. Tot Pla. Recuperat de <https://www.totpla.cat/2023/10/07/per-que-sanomena-el-pla-si-no-ho-es/>
- Mestre, M. (2015). *Mallorca, una ciutat-illa?* Documents d'Anàlisi Geogràfica, 61(1), 149-171. Recuperat de <https://www.raco.cat/index.php/DocumentsAnalisi/article/view/292869/0>
- Picornell, M., & Rullan, O. (1986). *Proposta de divisió comarcal de Mallorca*. Treballs de Geografia, 42, 111-135.
- Rosselló i Verger, V. M. (1964). *Les Illes Balears: resum geogràfic*. Barcelona: Barcino.
- Rosselló Verger, V. M. (1978). *Les comarques balears*. Lluc: revista de cultura i d'idees, 679, 11-14.
- Quintana, A. (1979). *El sistema urbano de Mallorca*. Palma: Editorial Moll.
- UIB - Laboratori de Sistemes d'Informació Geogràfica i Teledetecció (LSIG). (s.d.). *Atles de les Illes Balears* [Pàgina web arxivada]. Recuperat de <https://www.uib.cat/secc6/lsig/Atles/DADES/COMMON/DB/3/35/352/3522/35223B.HTM>
- Xarxa FELIB. (n.d.). *Mancomunitats de les Illes Balears*. Recuperat de <https://felib.es/ca/mancomunitats>
- Mestre Morey, Margalida. *Ciutat i territori a Mallorca*. Documents d'Anàlisi Geogràfica, vol. VOL 61, no. 2, pp. 351-68, <https://raco.cat/index.php/DocumentsAnalisi/article/view/292869>.
- Ministeri d'Hisenda i Funció Pública d'Espanya. (n.d.). *Registre d'Entitats Locals - Mancomunitats*. Recuperat de <https://sweb.seap.minhap.es/REL/frontend/inicio/mancomunidades/4/13397>

Aproximació a la violència contra la dona a sa Pobla (segles XIV-XX)

Eusèbia Rayó Ferrer

1 Introducció

L'anomenada violència de gènere ha existit sempre. Actualment està reconeguda per diversos organismes internacionals i catalogada com un problema de salut pública. És considerada així mateix com un assumpte públic, que fuig de l'esfera privada on ha estat fins fa poc. En contra del que diuen determinats sectors de la societat, que no la volen reconèixer i afirmen que és un invent modern, al llarg d'aquest treball veurem com en la recerca realitzada en diferents arxius en trobam constància des de l'Edat mitjana fins els nostres dies.

Veurem així mateix els diferents tipus de violència existents: sexual, maltractaments físics, econòmics, agressions a menors, difamacions, intimidacions, etc.

En l'anàlisi dels diferents codis penals de l'estat espanyol observarem com hi ha un tractament diferent dels delictes segons el sexe. Això suposa una discriminació evident i l'existència d'una violència estructural en contra del sexe femení, diferent de la violència cojuntural patida a nivell particular.

El fet que hi hagi espais temporals sense registre de violència, no vol dir que no hagi passat res. El més possible és que el fet no fos denunciat o que encara no s'hagi trobat.

2 Violència sexual

2.1 Estupres i violacions

La diferència bàsica entre aquests dos delictes és que la violació requereix ús de força i intimidació o privació de sentit o raó o comesa amb un menor de 12 anys. L'estupre és quan l'accés carnal era aconseguit mitjançant engany, per exemple una promesa de matrimoni, etc.

Hi ha molts casos per tot arreu de promeses de matrimoni fetes per tal d'obtenir relacions sexuals i que després no s'acomplien. Amb els ulls d'avui ens podem demanar ¿perquè les dones es creien tan fàcilment que tendria lloc la paraula donada...? Apart que hi pogués haver un desig de voler-s'ho creure, hem de pensar que el Decret de Tametsi, de 1563, emanat del concili de Trent, i vigent fins al final de l'Antic règim, establí les fórmules de la cerimònia religiosa a l'Europa catòlica. Pel Dret canònic existia la fórmula «Sponsalia per verba de futuro» que era el consentiment amb promesa de futur matrimoni. De fet, les esposalles eren moltes vegades seguides de cohabitació. Per tant, per tradició, es pensava que la paraula de matrimoni era sagrada, un compromís cert i ferm. Aquest Decret deixa clar el deure de respectar el compromís de les esposalles, especialment per part de l'home, que fou qui més incomplí la norma. A causa d'aquests incompliments tenim un gran nombre de querelles presentades davant dels tribunals eclesiàstics i posteriorment, ja dins el Règim modern, en que

l'Església anà perdent part de la seva influència en favor del Dret Civil, davant dels Jutges municipals o de Pau.

En cas que l'home no volgués casar-se, es considerava que s'havia comès un estupro i la família de l'al.lota podia fer una reclamació davant de la Justícia demanant que l'enllaç es fes efectiu. Per solucionar-ho s'arribava a molts acords privats o composicions. D'aquesta manera s'evitava l'oposició formal del demandat; processos massa llargs; es veia si hi havia alguna possibilitat de trobar algú altre per a casar-se, sobre tot quan hi havia sospites de no aconseguir una resolució satisfactòria a les pretensions de l'estuprada. Era també una via de sortida pels acusats, que s'estalviaven anar a la presó.

Els estupres i violacions eren considerats delictes contra l'honor: la víctima i la seva família romanien sense honra. Aquesta consideració va ser mantinguda fins a 1978, en què el bé protegit per la llei deixà de ser l'honor per passar a ser la llibertat sexual. O sigui, abans de 1978 els agressors eren castigats no pel mal que patia la dona, sinó perquè l'honor, tant propi com el de la família, quedava en entredit.

En gairebé tots els estupres i violacions, queda constància del fet que la víctima és honestíssima i de comportament exemplar. Aleshores no hi havia proves d'ADN i es demanaven referències de la seva forma de vida i costums anteriors al fet per tal d'esbrinar què havia passat. Per desgràcia això encara ara moltes vegades es té en compte i fins i tot la seva conducta posterior. Es pot dir que la dona és sempre sospitosa d'haver provocat l'agressió.

L'estupre estava castigat sempre i quan pogués ser demostrat. Bastava que un altre home digués que havia jagut amb ella perquè l'acusat quedàs en llibertat. Això encara passava a les darreries del segle XX.

El perdó de la víctima d'algún delicte feia que l'acció penal en molts casos quedàs extingida. Això del perdó era una reminiscència del dret germànic, que atorgava a la víctima o als seus familiars la facultat de perdonar l'agressor. Com he dit, normalment era a canvi d'una compensació econòmica. Deixà de tenir efecte el 1983 per als delictes no sexuals i les violacions, però es mantengué en els casos d'abusos sexuals, estupres i segrests. Podem imaginar les coaccions a què devien estar sotmeses les víctimes.

Si l'estuprador es casava amb la víctima quedava sense càstig atès que l'honor quedava reparat. Si no s'hi avenia, la víctima havia de denunciar l'agressor i demanar, textualment, que fos «condemnat a casar-se amb ella.» No és difícil d'imaginar com es devia sentir. S'exposava a una gran humiliació si ell deia que no era cert el que ella declarava; o que no volia casar-s'hi, i després veure que ho feia per no haver d'anar a la presó, o bé que quedava lliure pagant una composició, un dot.

Alguns casos ocorreguts a Sa Pobla o que hi tenen relació

1402

5 de desembre. Sa Pobla. La Procuració Reial de Mallorca anota que ha rebut 11 lliures i 5 sous de Pere, batiat, captiu de Bartomeu Coll, del Pla de Ciutat, per la composició pecuniària feta, delat que volia forçar una dona de la pobla de Huialfàs. ¹

1511

8 de març. Fou pronunciada sentència contra Pere Puig, de La Pobla, delat i inculpat *d'expressiu facto* (actes clars) contra la dona Bonata Pericona de la parròquia de Muro, fets succeïts a la garriga comuna. Sotmès a tortura. No ha confessat. Alliberament de la presó però no del crim. Ha de pagar les despeses. ²

1554

20 d'abril. Figura empresonat Antoni Joan Ferrà, de La Pobla, per violència. ³

1597

De part de Ferrando Çanoguera és encarregada comissió a l'algutzir real per anar a la vila de La Pobla a inquirir i rebre informació contra G. Font per haver esfondrat i romput les portes de la casa de la dona Jusefa ?? i haver forçada aquella carnalment. ⁴

1687

Cas contra Francesc Fornari que viu a La Pobla i Rafel Serra de la mateixa vila, culpats, aquest de rompre la finestra a la casa de Fornari i conèixer carnalment la seva criada; i Fornari de ferida d'arcabús contra el dit Serra (ferides lleus). Causa de defensa d'honor. Francesc Fornari és condemnat a servir el rei a la fortalesa reial de l'illa, 3 anys, per port d'arcabús. Serra condemnat a servir el rei 5 anys a les galeres. És absolt del delictes de violació perquè Anna Ramonell no ha provat la violació, desfloració. ⁵

Observació: en aquest cas, l'honor en qüestió no és el de la criada sinó el del mateix Fornari.

1705

Apol·lònia Rul.lan, fadrina, natural de La Pobla, denúncia una violació. Era a ca seva, colgada, esperant el seu nebot Antoni Casesnoves, sabater. Devers mitja hora passada mitja nit, condormida, sentir tocar a la porta. «Qui és?», demanà, va sentir: «Tia». Sortí del llit i obrí la porta. Amb això entrà a la casa un home gran que l'amenaçà amb un ganivet, «no te'n vagis que has de morir, m'han enviat». Li digué que no es queixàs

1 Rosselló Vaquer, Ramon. *Morts, desgràcies i maldats a Mallorca. Volum I*. Roig, editors i impressors. S.L. Pàg. Núm. 190.

2 ARM. AA. 233. Criminal. Sentències. 1510-1512. Full núm. 82.

3 ARM. AA 215 Liber carceris. 1553/1555.

4 ARM. AH 354, full núm. 374, v.

5 ARM. AA 220. Conclusions. Full núm. 31, dors.

ni cridàs. La violà una vegada. Ella cridà els veïnats. Un picapedrer que passava pel carrer volgué ajudar-la. Ella li digué que marxàs, que si no la matarien. Ell, en lloc de marxar, esperà al carrer fins que va veure sortir un home gran amb una capa i capell. Es tractava d'un oficial, anomenat Pere Garcias @ en Maneta. L'agafà per la capa.

Pere Maneta diu que no ha estat ell. Hi ha declaració de la víctima i testimoni. No consta sentència. ⁶

1724

24 de gener. La Pobla. Maria Aina Poquet i sa mare, viuda, eren a ca seva al llit. Varen sentir renou a la porta. En demanar qui era li digueren que obrís la porta, que si no, l'esbucarien. Amb aquesta por va obrir. Entraren dos homes d'armes, en va conèixer un, Rafel Arnau, el qual va bandejat per la Justícia. El dit Arnau s'agarrà a ella i li digué que havia de fer d'ella el que volia a si no, la mataria. Ella es resistí i no volgué obeir. Ell no va aconseguir el que volia, marxà de la casa amb l'altre home. L'amenaçà amb matar-la onsevulla que la trobàs. ⁷

Observació: doble delictes. Intent de violació i amenaça de mort.

1746

23 d'abril. Miquel Amer de La Pobla fou penjat per lladre estuprador. Fou manat que (durant el procés), les portes fossen tancades, cosa no vista. ⁸

1749

29 de maig. La Pobla. Compareix a la casa del Batle reial Antònia Palou, donzella, filla de Joan Palou Cunill. Comunica que el seu pare és absent (si no, ella no hi hagués pogut acudir tota sola), i que Bartomeu Cladera àlies Puyssa, fadrí, l'havia malfenada de la seva honra i demana que el posi pres. Bartomeu Cladera és empresonat. Al matí següent torna Antònia Palou dient que volia que li fes avis i que administràs la Justícia que li corresponia contra lo dit Cladera.

Es fan dues comunicacions del fet, una al molt noble senyor Regent i l'altra al senyor Comandant general. Bartomeu Pyssa és enviat a les càrcers reials de la Ciutat de Palma i es rebé Sumària que no va ser conclosa perquè es casa amb la damunt dita Palou, donzella, i la cosa queda composta. ⁹

1759

29 de gener. La Pobla. Comparegueren en casa de l'Honor Rafel Cladera, Catharina Payeras, viuda, i Thomàs Payeras, son fill, del Lloch de Búger. Diu que anant pel llit

6 ARM. AA Lligall 947/5.

7 AMSP. Llibre de Criminal. (1710-1735). Sig. 2479.

8 ARM. Miscel·lània Pasqual. MIC 195. Tom VII, Còdex 129. Pàg. 620.

9 AMSP. Diligències Judicials (1707-1879). Plech de Avisos Criminals. Començant el 22 d'agost de 1747 fins el 1754, inclòs. Sig. 2478.

del torrent cap a la possessió de Capally del terme de La Pobla, Llorenç Muntaner Ponset, fill de Llorenç, l'agarrà i la posà d'esquena per la força, li posà les faldetes sobre la cara i féu el que volgué amb ella. Ella es defensà perquè no ho volia, per això quasi l'ofegà. A les envistes, li demanà que la deixàs confessar «que sóc una dona de vuitanta i tants anys i no vaig d'això», i ell la deixà. Té ferides i contusions. Demana que sigui capturat.¹⁰

1764

11 de juliol. La Pobla. Cúria episcopal. Causa matrimonial interposada per Margarida Andreu, donzella, contra Pere Riutord. Aquest apel·la la sentència, dictada a favor de Margarida, davant Sa Santedat i Cúria Romana, per ser lesiva, gravosa i perjudicial.¹¹

1771

22 de maig. La Pobla. Joan Cantellops als. Catany va a cal tinent de batle reial i li diu que la seva filla Antònia li havia dat notícia que Gabriel Company, alies Cama, fadrí, feia gairebé dos mesos que l'havia coneguda per dues vegades amb violència, estant ella en un molí de vent de Joan Crespí, devers 400 passes enfora de la vila, i que usàs els mitjans possibles per tal que fos capturat.

Preguntada Antònia posteriorment, per si tot era veritat i per què s'havia torbat tant a dir-ho, respongué que per temor a que la maltractàs i així mateix per la paraula que li havia donat de matrimoni. Com que va veure que ell no l'acomplia, li ha dit a son pare. Manifesten que volen instància criminal contra dit Company.¹²

1838

7 de juny. Sa Pobla. Compareix a Judici de conciliació Apol.lònia Serra contra Jaume Mir. Pretén que atès que Jaume Mir ha tengut acte carnal amb ella i com que es vol casar amb una altra dona, que sigui impedit de fer-ho.

Mir respon que mai li ha parlat d'aquest assumpte; que no ha tengut cap lligam amb ella i demana que li sigui imposat silenci i que pagui les despeses.

Oïts els homes bons és proveït pel batle que de moment quedi impedit el matrimoni de Mir amb una altra persona que no sigui l'esmentada Serra. El demandat no es conforma.¹³

1850

21 de juny. La Pobla. Compareixen a Judici de conciliació davant del batle, Francina Serra i Josep Socies, acompanyats dels seus homes bons.

Francina Serra vol casar-se amb Josep Socies per haver mantingut còpula amb ell (als tres mesos va avortar), i que sigui comdenat a les despeses.

Josep Socies no s'hi vol casar perquè «mal que no ha fet no vol pagar-lo». Demana l'absolució.

Oïts els homes bons i quedant acreditat tot allò que ha demanat Francina, és proveït que Josep Socies es casi amb ella i que pagui les despeses.

El demandat no es conforma.¹⁴

Ampliació notícia: 8 d'agost de 1851. Cúria episcopal. La Pobla. Josep Socies demana que li sigui desembargada la lletra matrimonial a conseqüència de la demanda de Francesca Serra per estupe.

El 18 d'agost Francesca Serra manifesta que ha interposat la demanda davant del Jutjat d'Inca però que encara no en té justificant. El 26 de setembre es presenta certificat del Jutjat d'Inca de la demanda esmentada.¹⁵

10 de setembre. Sa Pobla. Compareixen a Judici de conciliació Apol.lònia Salvà i Antoni Crespí acompanyats dels seus homes bons.

La part demandant exposa que el demandat Antoni Crespí es va aprofitar de la bona fe i senzillesa d'Apol.lònia a la qual festejava. Aprofitant una ocasió solitària i oportuna i emprant alternativament una força coactiva i promeses de matrimoni, va abusar de la seva persona. Ara està en estat de gravidesa. L'ha requerit davant de l'econom de la parròquia per tal de salvar el seu honor i el futur de la prole, a realitzar el matrimoni promès. El demandant no tan sols s'hi ha negat sinó que se n'ha decantat i ha tallat les relacions amb ella. Segons la veu pública i amb intenció depravada ha fet donació dels seus béns. Amb aquest artifici fraudulent vol evadir la seva responsabilitat de dotació i desvia la demandant d'interposar la corresponent demanda. Atès que ha esgotat els recursos per tal que compleixi amb els seus deures, Apol.lònia demana que sigui comdenat al matrimoni promès. En defecte, que ho sigui a la dotació competent que assenyalin les lleis.

El demandat respon que no ha abusat materialment de la persona de la part adversa, que no ha emprat cap força coactiva, que no li ha donat paraula de matrimoni i que per tant no vol casar-s'hi ni dotar ningú i demana l'absolució.

Oïts els homes bons va ser proveït que quan l'actora justifiqui legalment la demanda, que es casin. El demandat no es conforma.¹⁶

10 AMSP. Diligències Judicials (1707-1879). Plech de Criminals. Començant de lo any 1759. Sig. 2478.

11 ADM. Sig. 6-A/73/2.

12 AMSP. Diligències criminals. Plech Criminal de lo Any 1764-1772. Sig. 2478.

13 AMSP. Fragments de llibres de Judicis (1762-1839). Libro de conciliación (1838-1839).

14 AMSP. Fragments llibres Judicis de conciliació.(1849-1850) Sig. 2528.

15 ADM. Causes matrimonials. Sig. 6-A/69/60.

16 AMSP. Fragments llibres Judicis de conciliació.(1849-1850) Sig. 2528.

1853

22 de setembre. Sa Pobla. Compareixen Caterina Cladera amb son pare com a home bo, com a demandant contra Joan Mestre.

Exposa que que ha tengut accés carnal amb el demandat diverses vegades. Que la va festejar més d'un any, que li deia que era la seva consort, com li havia promés una i mil vegades. La va obligar a caure en la deshonestedat i està gràvida. Ell li havia donat 15 duros de plata i roba per efectuar quant abans el seu vertader matrimoni.

El demandat diu que res d'això no és cert i que no s'hi vol casar.

Oïts els homes bons, és determinat que es casin quant abans per tal d'evitar l'escàndol del poble. La part demandada no es conforma.¹⁷

1926

12 de juny de 1926. Certificat del secretari del Jutjat d'Instrucció del partit d'Inca.

Causa contra Antonio Barrera Torrens, àlies sastre, de 33 anys, casat, sastre. Sentència de l'Audiència provincial d'11 d'octubre de 1924 per querella per estupe: 1 any, 8 mesos, i 21 dies de presó correccional, suspensió de qualsevol càrrec o sufragi durant la condemna; pagar la meitat de les despeses del procés; a més, dot a l'ofesa Antònia Adrover Brotad de 5.000 pessetes amb el constrenyiment personal corresponent; abonament d'1 pesseta diària per a la prole si n'hi hagués; és absolut del delictes de violació del qual és acusat en primer lloc.

Continuació:

Certificat del secretari del Jutjat del partit d'Inca. L'Audiència provincial de Palma, en data 11 de juny, ha declarat extingida la pena personal i les supletòries per mor de les indemnitzacions acordades en la sentència dictada el dia 11 d'octubre de 1924, per perdó de la part ofesa (d'acord amb l'article 463 del Codi penal).¹⁸

1927

7 de setembre. Sa Pobla. Certificat del secretari del Jutjat d'Instrucció del districte de la Llonja de Palma. Sentència de l'Audiència provincial contra Josep M. F., 26 anys, de Sa Pobla, conrador, d'1 de març de 1927. Tres mesos d'arrest menor, suspensió de qualsevol càrrec i dret durant la condemna; indemnització de 2.000 pessetes a Isabel S. A. (o, en el seu cas, la responsabilitat personal substitutòria, i el reconeixement del fill de l'ofesa).¹⁹

17 AMSP. Fragments llibres Judicis de conciliació.(1853) Sig. 2528.

18 AMSP. Jutjat. Jurisdicció contenciosa civil i penal. Sig. 2566.

19 AMSP. Jutjat. Jurisdicció contenciosa civil i penal. Sig. 2566.

2.2 Menors

Tema especialment sensible i patit tant per nins com per nines. No obstant, sempre hi ha hagut i hi ha encara més casos de víctimes en les nines. En els que he trobat jo fins ara pels diferents arxius, el 84% les víctimes són nines. En les estadístiques actuals, (Fundació ANAR, estudi de 2000/2001), hi ha un 78,3% dels casos en què la víctima pertany al sexe femení.

Hem de tenir en compte que, a diferència d'ara, les nines de 12 o 13 anys ja eren considerades susceptibles de tenir relacions sexuals.

1749

20 de maig. La Pobla. Antonina Crespi, filla de Francesc, minyona de circa de 12 anys, acompanyada de Sebastià Crespi Garzoll, son cosí germà, amb qui habita per deficiència i mort dels pares, acudeix al batle per dir que el dia abans, mentre estava segant herba, reparà que a la pastura veïna hi havia cinc al.lots que pasturaven bestiar. Dos d'ells, Pere Buades, fill d'Antoni i Antoni Cabanellas, fill de Pere, de 12 i 17 anys, se li acostaren i li digueren que els donàs el Fanso ? (no s'entén bé), i si no, li prendrien el sac d'herba que segava. Ella no hi està d'acord, li prengueren i el fixaren després sobre la terra i se'n tornaren. En arribar on eren els altres 3 els digueren que no havien pogut fer res. Després, els dos dits tornaren a ella sense calçons, els altres 3 deien «al. lots, tornau-hi», i arribats que foren l'ajagueren en terra, li alçaren les faldetes, Buades l'agafà per una cama, Cabanellas es posà damunt d'ella, ella es defensà i se'n tornaren allà on eren els altres 3. Cabanellas, els digué que per segona vegada no havien pogut fer res i se'n rigué. Los altres 3 respongueren «tornau-hi i nosaltres ho farem» i tornant a ella per tercera vegada, los referits Buades i Cabanellas, sense calçons, Antonina, veient això, procurà fugir per temor; l'encalçaren fins que la tengueren, la tornaren tirar en terra, li agafaren les faldetes i acudiren els altres 3 i fent cercol la miraren a son beneplàcit del mode com estava ajaguda.

A les envistes es varen fer totes les diligències possibles per capturar-los i empresonar-los, fins al punt que no s'ha pogut aconseguir. El batle dóna part i espera instruccions.²⁰

Observació: agressió múltiple.

1801

15 de juny. Pere Jaume Siquier declara contra Nicolau Socies @ Sot per violència comesa a la seva filla de dotze anys, Joana Anna Siquier.

Joana Anna anava a dur el dinar als segadors. Es topà amb N. Socies i li demanà si havia vist son pare. Continua el seu camí i en haver deixat els pans emprengué el camí de tornada, que limita els municipis de La Pobla i Campanet. Aleshores, sorgí del torrent N. Socies amb el tors despullat. Envestí l'al.lota. Ella intentà escapar-se'n. L'encalçà i en agafar-la la tirà en terra i l'arrossegà d'una cama fins el torrent, amb la

20 AMSP. Plech de Avisos criminals començant el 22 d'agost de 1747 fins el 1754, inclòs. Sig. 2478.

qual cosa resultà ferida i rapinyada, i la violà per la força. L'amenaçà amb matar-la si no deixava de cridar.

Fou dictat un bàndol per a capturar-lo.

Joana Anna fou reconeguda pel cirurgià i dues comares.

El 28 de juny, l'escrivà reial de La Pobla certifica que a finals de maig o principis de juny, Pere Jaume Siquier li demanà que en relació a la queixa verbal feta contra N. Socies, que sigui suspès el procediment, per unes rapinyades i contusions que li havia fet. L'acusat és casat. (Potser el pare de J. Anna preferia que no fos massa coneguda la desgràcia de sa filla, atès que l'honra no podia ser reparada).

El 21 de setembre declara un testimoni reservat que «fa cosa de set anys, un dia de juliol, en acabar la feina a posta de sol, a prop de Campanet, l'assaltà un home amb camisa i calçons blancs. Ella es defensà de forma baronívola durant un quart d'hora. Així i tot, fou arrossegada. S'aixecà com pogué i lluitaren una altra vegada fins que arribà pel camí un altre home i l'agressor fugí. En arribar a ca seva i contar-ho a sa mare, en descriure-li l'agressor, arribaren a la conclusió que era Nicolau Socies @ Sot. Havia coincidit amb ell a La Pobla i el pogué veure bé».

L'11 de juliol és empresonat i li són embargats els béns.

El 30 de novembre un testimoni declara que el mes d'agost passat en tornar de la feina sentí crits i veié un home que agafava la mà d'una dona i l'arrossegava i li donava coces. La dona li demanà auxili en veure'l i l'agressor fugí. No sap qui és.

El 17 de febrer de 1802 un testimoni reservat diu que fa cosa de quatre anys N. Socies l'atacà. Ell anava despullat, ella procurà fugir. Ell l'agafà de la mà i l'arrossegà.

El 7 de maig de 1803 declara Caterina Capó, muller de l'acusat.

El 1804 N. Socies demana l'indult reial.

El 10 de març de 1804 compareix el pare de Joana Anna i atorga el perdó a N. Socies, la filla ja ho havia fet. Suplica a la Reial Audiència que sigui indultat.

El 24 de març de 1804 es dona l'ordre de posar-lo en llibertat.²¹

Observacions: pot tractar-se d'un violador en sèrie? Malgrat totes les evidències és alliberat. És possible que la família de la víctima rebés pressions? Potser els compensàs amb molts doblers? Per ventura el pare preferí no escampar més el deshonra de sa filla i família? Podem imaginar què en devia pensar la seva esposa, haver de conviure amb ell...?

1828

Binissalem. Querella per estupro interposada per Caterina Gost, fadrina, de tretze

21 ARM.AA. Lligall 959/1.

anys, i a *cautela*, sa mare Caterina Serra, viuda, de La Pobla, contra Joan Villalonga Pons de Binissalem, viudo.

Joan Villalonga havia estat casat en segones núpcies amb la seva germana. Passà a viure en casa i companyia de les exponents, cunyada i sogra. S'aprofità de la seva edat i candidesa. La festejà i la sollicità carnalment moltes vegades, amb vehemència amb la promesa de casar-s'hi. Ella cedí davant la seva insistència diverses vegades i resultà gràvida. Greu escàndol a la vila de La Pobla. Reconegué la seva falta el 2 d'agost de 1825 i va donar a l'estuprada una peça de terra per si de cas no es podia casar amb ella per mor del parentiu per afinitat en primer grau (incest). Passà el temps i les exponents confiaren en ell. Després a ell li entrà desafecte i tractà de desentendre's sense cap motiu. Posaren instància davant del Provisor d'aquesta diòcesi, sollicitant que fos obligat a demanar la dispensa per tal de poder acudir a la Justícia ordinària en cas de no obtenir-la.

Villalonga ha estat obligat a demanar la dispensa, que el Papa no ha atorgat. Caterina Gost demana que reconegui la criatura parida, aliments i tot allò que convengui. Que se'n pugui alliberar si es casa amb ella, en cas d'aconseguir la dispensa. Comdemna de costes, danys i perjudicis.

Atressí, diu que Villalonga tracta de casar-se amb una altra al.lota de la vila de Campanet. Demana l'embargament de la lletra matrimonial, per malícia.

La querella fou admesa el 6 de setembre de 1828.

Donació: el dia 2 d'agost de 1825, Joan Villalonga, àlies Peix, viudo en primeres núpcies de Magdalena Pascual i en segones d'Isabel Gost, natural de Binissalem i veí de La Pobla, tenint en consideració la paraula de casament que ab la major formalitat tenc atorgada a vos Caterina Gost, de la que resulta encontrar-vos en el dia gràvida de mi, bencreguts tots dos que no s'oferirien algunes de les dificultats que nos proposa o incertituds per a aconseguir la dispensa per parentesc (primer grau d'afinitat), considerant que vos, Caterina, heu perdut la més apreciable de les coses, que és vostra virginitat i volent assegurar-vos en quant sia possible que pugueu alimentar-vos del precís i necessari i dotar-vos competentment pel cas que Sa Santetat desatengui la súplica de la nostra dispensació, per tant de molt bon grat i certa sciència libera i espontània voluntat... don amb donació particular, pura, mera, simple i irrevocable, que se diu entre els vius, a vos Caterina Gost, ma cunyada, una peça de terra de tenor de mitja quarterada que tenc i posseesc en el terme de la referida present vila en el lloc dit *La sort llarga*, de present i per després de la mia mort, vint ovelles.

Ho dóna a ella i als seus amb tots els drets, donar, vendre, gosar, cedir ad vostres liberas voluntats. Davant testimonis i notari.

El 1829 és acusat en rebel.lia dues vegades per no donar trasllat dels escrits. L'expedient no acaba.²²

22 AMBI. Cúria Reial de Binissalem. Verbals. Sig. 1890.

2.3 Segrests

El rapte era una manera d'aconseguir casar-se amb l'al.lota desitjada si ella o la seva família no volien el pretendent. De vegades la parella es posava d'acord. En aquest cas, es diu que ella plorava, o sigui, en principi sembla que la raptaren a la força. D'altra banda, es diu que està dipositada a cal batle, la qual cosa dóna peu a pensar que potser no la violàs i que fou per obligar la família a donar el consentiment per a casar-se amb ella.

1708

27 d'agost. La Pobla. Pere Arnau Pasqual, fadrí, amb companyia d'altres homes, s'emportaren Antonina Serra, donzella, filla de Martí. Foren perseguits, la duïen lligada i ella plorava. El dia 31, Martí Serra, son germà i sa mare, Aina Comes Serra, diuen que Pere Arnau s'ha emportat Antonina i que està dipositada a cal batle de Pollença. És empresonat a les Càrcers Reials de Ciutat.²³

2.4 Eclesiàstics

Així mateix eren corrents els casos de confessors que s'aprofitaven de la seva posició i ascendent espiritual sobre les dones que acudien a rebre el sagrament. El 1559 i per la quantitat de casos existents, el papa Pau IV començà a perseguir amb duresa els confessors sol·licitants obligant que els confessionaris fossen construïts de tal manera que no permetessin el contacte físic amb els penitents. Els primers confessionaris apareguen arran del concili de Trent (1545-1563), i s'hi afegí una reixeta de separació.

El nombre d'implicats va ser tan important que el 5 d'agost de 1576 va sortir publicat un Decret contra els confessors que sol·liciten a ses filles de confessió per a cometre actes deshonestos. A més commina tothom que conegui algun cas, que el denunciï, amb pena d'excomunió.²⁴

1696

Causa contra Antoni Bennàsser per sol·licitant; confessant un dia a Sa Pobla va tocar els pits a una dona.²⁵

2.5 Besades a la força

Un altre tipus d'agressió sexual eren les besades a la força. Però no es tractava tan sols d'una besada. Moltes vegades era, per un home, el mitjà per aconseguir casar-

se amb l'al.lota que volia si havia sigut rebutjat per ella o per la seva família. Pel fet de besar-la, per exemple anant pel carrer, ella ja romania sense honra i generalment cap altre home la volia, per tant es veia obligada a casar-se amb ell. Això era bastant corrent (no oblidem que les lleis va sempre per darrera de les necessitats de la societat), tant, que el 1468, el rei Joan II a instància dels síndics de la part forana, dictà l'ordre reial següent: «assabentat que al Regne de Mallorca alguns pares no volen donar (per mullers) algunes bones fadrines a homes que no són de la mateixa condició o que no tendran d'aquels bon contentament, cerquen modos contra voluntat dels parents, forsiuolament besen aquelles a fi de aver-les... que après que les han besades, perquè no resten infamades los pares de dites fadrines són compleïts contra lurs voluntats donar-les per mullers a aquells que besades així les hauran contra tota equitat... en pena de ser assotats en aquel loch o parròquia on se cometrà lo delict e de exili perpètu del dit nostre Regne.» O sigui imposava pena d'assots i exili perpetu d'aquesta illa per als que besassin una donzella contra la seva voluntat o la dels seus pares. S'ha de dir que les penes d'assots pràcticament només eren aplicades a esclaus, atès que els mallorquins tenien un Privilegi reial que els eximia d'aquest càstig.²⁶

A partir de la segona meitat del segle XVI les penes per aquests delictes foren augmentades i es castigava l'agressor encara que hi hagués consentiment de l'al.lota besada. Les penes podien arribar fins a 10 anys de galeres, si la besada era consentida i galera a perpetuïtat si no ho era, sempre a discrecció del tribunal.

Aquests casos s'anaren repetint al llarg dels segles. El 1709, 241 anys després, el Jutge del Pariatge insistí sobre el mateix tema amenaçant fins i tot amb la pena de mort. Això ens pot donar una idea de com aquest tipus de delictes era ben viu encara.²⁷

1516

9 de febrer. Joan Serra i la seva dona Gabriela, de Muro, signen carta de perdó a favor de Gabriel Pons, de Vialfàs, que havia estat culpats d'intentar besar la seva filla però fou absolt pel lloctinent general.²⁸

A la mateixa pàgina del Noticiari es pot llegir una ampliació del fet: el 19 d'abril, sentència contra Gabriel Pons, culpats de la violència feta a una filla de Joan Serra: és alliberat de la presó però pagarà les despeses.

1536

Composició pecuniària de 8 lliures a Cosme Seva, de Sa Pobla, per haver besada Caterina, donzella.²⁹

23 AMSP. Diligències Criminals. Comença lo pnt. (present) Llibre de Criminal el 3 de Desembre de 1703. Sig. 2478.

24 Pérez Ll.; Muntaner, Ll.; Colom, M. *El Tribunal de la Inquisición en Mallorca. Relación de causas de fe. 1578-1806. Vol I* Palma. Miquel Font, Editor.1986. Pàg. 291.

25 Rosselló Vaquer, Ramon/ Bover Pujol, Jaume. *El sexe a Mallorca. Notes històriques II*. Miquel Font, editor. Palma, 1994. Pàg. 110.

26 Planas Rosselló, Antoni. *Las penas en el derecho histórico de Mallorca*. Palma. BSAL, 1999. Vol- 55. Pàg. 85-118.

27 AMCV. Administració de Justícia. Cúria. Sig. 8718

28 Rosselló Vaquer, Ramon. *Noticiari de Sa Pobla (Huialfàs a l'edat mitjana)*. Gràfiques Llopis. Felanitx. 1998. Pàg. 66.

29 Rosselló Vaquer, Ramon/ Bover Pujol, Jaume. *El sexe a Mallorca. Notes històriques*. Miquel Font, editor. Palma, 1992. Pàg. 302.

20 d'octubre. Figura empresonat Andreu Serra de La Pobla, per una besada.³⁰

3. Agressions, maltractaments i assassinats.

3.1 Violència dins la parella

On es veu més clara la discriminació envers la dona és en els casos d'adulteri. El Dret canònic condemna l'adulteri dels dos cònjuges. El dret secular dóna més importància al de la de la dona per qüestions successòries i perquè és una ofensa al marit. La carta de Franquesa de 1230 estableix l'adulteri com un delictes privat. Qualsevol dels cònjuges pot denunciar l'altre, si bé el tractament del fet era molt diferent si l'adúlter era home o dona. La dona no podia acusar el marit per tal que fos castigat sinó tan sols per recuperar la llibertat i el seu dot. A l'Edat Mitjana i segons els Usatges de Barcelona, el marit podia acusar la dona d'adulteri només amb una sospita. Ella havia de demostrar la seva innocència submergint les mans en aigua bullent. Si passava la prova, l'home l'havia de recollir honrosament i compensar-la. En cas contrari, la dona i els seus béns passaven al marit. Ella solia ser reclosa en casa i en alguns casos empresonada en una habitació molt petita. Si el marit no es volia fer càrrec de les despeses de manutenció existia l'alternativa de l'exili temporal o perpetu com a adúltera o l'ingrés en un convent. També de vegades se la feia córrer la vila.

A Mallorca els homes podien ser adúlterers pràcticament sense càstig, a no ser que hi hagués concubinatge.

A l'Edat moderna l'exili era per a les dones entre 7 i 10 anys o reclusió temporal a la Galera (presó de dones). En el cas dels homes són castigats els casats que van al bordell. La primera vegada amb 15 dies de reclusió; la segona, amb 30 i la següent amb 3 anys de presó.³¹

Posteriorment, podem veure també un tractament distint en els Codis penals.

Codi penal de 1848, de 19 de març. i ed. reformada de 1850. L'art. 348 exonera l'home de penes per lesions greus causades a l'esposa si la sorprèn en adulteri. Igual tractament en el cas de filles menors de 23 anys que hi convisqueessin. Tot això en nom de l'honor.

El **codi penal de 1870** a l'art. 488 diu que si el marit sorprèn en adulteri la seva dona, i la mata en el mateix moment, o a l'adúlter, o els causàs alguna de les lesions greus, «serà castigat amb la pena d'exili».

³⁰ ARM. AA 215. Liber carceris 1553/1555.

³¹ Planas Rosselló, Antoni. *Los delitos contra el matrimonio y la moral sexual en el Derecho histórico de Mallorca*. Palma. BSAL, 2000. Vol 56. Pàg. 45 i seg..

Si els causa lesions d'un altre tipus, (o sigui, no greus), quedarà exempt de la pena.

Codi de 1932. Un gran avanç: deixa de reconèixer-se en favor del marit, en casos d'uxoricidi o lesions per causa d'adulteri, l'absolució o una atenuació molt especial de la pena, d'acord amb la igualtat de drets dels dos sexes declarada per la Constitució de 1931.

Amb el **Codi penal de 1944** es fa una passa enrere. Es torna a introduir a l'Art. 428, en cas d'adulteri, que si l'home mata al moment als adúlterers o a un d'ells o els causa lesions greus, només serà desterrat i que si les lesions són d'una altra casta quedarà exempt de pena.

La dona casada i l'adúlter poden ser condemnats a presó menor (6 anys) a instància del marit agreujat. Quant a l'home, per poder ser castigat ha de tenir «la manceba en la casa conyugal o notoriamente fuera de ella».

Això va durar fins la publicació de la Llei 22/1978 de 26 de maig, que despenalitzà l'adulteri i l'amistançament. En l'interval entre ambdues dates, ja cap els anys 70 i com que legalment no hi havia divorci, l'home podia denunciar la dona atès que mentre el matrimoni no fos anul.lat o hi hagués un canvi en la legalitat, el nucli matrimonial subsistia i amb ell els seus deures ètics i de fidelitat.

Quan als casos que no són d'adulteri:

L'art. 649 del **codi penal de 1822**, Castigava amb dos anys més de la pena habitual, les persones que feren o maltractaven un parent o al seu amo, o de qui cobri, i si fos una simple pena d'arrest, serà del doble de temps. En aquest article s'hi comprèn la dona que feri o maltracti d'obra el seu marit, sempre que ho faci mitjançant persones subornades. No contempla el cas de l'home que maltracta la dona.

Al mateix codi, l'article 561, relatiu al «Desacato de los hijos contra la autoridad de los padres y menores contra sus tutores», és aplicable a la dona, atès que no tenia personalitat jurídica y als efectes era considerada com una menor. Diu: que (si el menor) «se ausentase sin licencia, o cometiere exceso grave o notable desacato contra padre o madre o mostrase mala inclinación, que no bastasen a corregir las amonestaciones y moderados castigos domésticos, podrá ser llevado ante el alcalde del pueblo para que le reprenda y le haga conocer sus deberes.» Ho confirma l'article 569: «lo dispuesto en el art. 561 le es aplicable a la autoridad de los maridos respecto de sus mugeres (sic), cuando estas incurriesen en las faltas de que allí se trate.» A continuació, l'article 570 diu que si reincideix i el marit ho demana i resulten certs els motius de la seva queixa, la dona es pot posar en una casa de correcció escollida per l'home, per un període màxim d'un any. O sigui, en cas de desobediència al marit, la dona podia ser corregida com si fos una menor d'edat amb «reprensiones y moderados castigos domésticos», i si persistia també havia d'anar al batle per a la seva reprensió i podia ser tancada en una casa de reclusió que el marit escollís per un màxim d'un any.

En moltes sentències anteriors al segle XIX, tant de les illes com de la península, hi ha la fórmula següent:...«que no maltracti la muller, salvo la natural correcció marital». No és difícil d'imaginar la quantitat de maltractaments que devien romanen ocults sota aquesta correcció. De fet en molts casos en què l'home és acusat de maltractament, ell al·lega que «no la maltractava sinó que la corregia». La correcció marital va durar fins el segle XX.

Quant als homes, al codi de **1822**, l'article 571 es diu que si la conducta relaxada de l'home o els seus maltractaments a la dona donassin peu a queixes justes per part d'ella, la primera vegada serà objecte de reprensió pel batle. En cas de reincidir serà arrestat o posat en una casa de correcció per un temps proporcionat (màxim d'un any).

També, a l'article 572, en cas d'escàndols mutus per part dels dos, repetits malgrat les reprensions o amonestacions del batle, seran arrestats els dos. «Pero se encarga en este punto a todas las autoridades la mayor circunspección y prudencia para que no interpongan su oficio en las desavenencias interiores de los matrimonios, si no es mediante escándalo público, o por acción de parte legítima, ni dejen aún en tales circunstancias de apurar todos los medios de conciliación antes de imponer pena alguna, y de dar lugar a que se ejerciten los recursos civiles que las leyes otorgan para la separación de los casados y sus bienes ». (O sigui, que tot quedi en casa. És el que volen ara els que la defineixen com a violència intrafamiliar).

Codi penal de 1848

Art. 487. El marit que maltracti la dona, si no li causa lesions greus (són les que impedeixen el treball per quatre dies o menys, o les que fan indispensable l'assistència mèdica), serà castigat d'un a quatre dies d'arrest o multa d'1 a 4 duros i reprensió. Per a la dona la mateixa pena, però no importa que agredeixi físicament el marit, és suficient que el desobeeix, el provoqui o l'insulti.

Codi penal de 1928

Art. 820. Seran castigats amb la pena de cinc dies a dos mesos d'arrest o multa no inferior a 25 pessetes sense arribar a 1.000, els que causin lesions que impedeixen a l'ofès treballar d'un a vint dies o fessin necessària l'assistència facultativa durant el mateix temps.

Si el culpable és pare, fill, marit o tutor, serà imposada sempre la pena privativa de llibertat.

Codi de 1932.

El codi penal de 27 d'octubre, l'art. 578.2, suposa un avanç: castiga els marits que maltractin les seves dones encara que no les causin lesions (les referides a l'impediment per a realitzar labors habituals o que no requereixin assistència facultativa). Ara bé, només són de 5 a 15 dies d'arrest. A l'apartat tercer, castiga les dones que maltractin d'obra o de paraula els seus marits, o sigui basta de paraula. Serien castigades amb

pena d'arrest o reprensió. Art. 579, fixa pena d'arrest o multa.

Codi penal de 1944

En els delictes en general assenyala com a eximents «la enajenación o trastorno mental transitorio» i el penediment espontani, o sigui confessar a les autoritats el delicte abans de conèixer l'obertura del procediment judicial. Considera un atenuant obrar per motius morals, altruistes o patriòtics de notòria importància.

Aquestes «excuses», varen ser molt emprades en els casos de l'aleshores anomenada violència domèstica. L'assassinat de la dona era denominat «crim passional».

Al **Text revisat de 1963**, de 28 de març, l'art. 583 recull el càstig a les dones que maltractin de paraula o d'obra els seus marits. El maltracte d'obra i de paraula del marit a l'esposa no hi tenia cabuda a no ser que pogués ser conceptuat en les lesions comunes.

Posteriorment, **la Llei orgànica 3/1989** de 21 de juny per la qual es va actualitzar el Codi penal, a l'art. 582, segon paràgraf, va introduir el concepte de la violència física sobre el cònjuge o persona amb relació anàloga, «sempre que fos comesa de manera habitual», a l'article 425 del codi penal. Si era esporàdica era un simple delicte de faltes o lesions que segurament en molts casos ni es denunciava.

Alguns casos ocorreguts a Sa Pobla

1662

27 de juliol. Inquisició fiscal contra Nicolau Pomar, bracer, culpats d'haver pegat bastonades a Margarida Pomar, sa muller, i haver-la nafrada al cap i altres parts i al mel de la cara a la part esquerra. Testimoni del cirurgià. Altres testimonis declaren que és dona honrada i no en saben res dolent. Declara la dona dient que el seu marit li manifestà que volia visitar la Mare de Déu de Lluc i ella suplicà poder-lo acompanyar i arribaria a La Pobla per veure els seus parents. Es desavingueren.³²

1765

29 de juny. A la vila de La Pobla un home va emmetzinar la seva dona.³³

1779

Mes de juny. La Pobla. Escrit al Bisbe de Mallorca de Felip Serra on exposa que sa filla Maria, casada amb Julià Serra viu amb el marit i els sogres els quals li donen mala vida, la sogra la provoca contínuament amb paraules injurioses i en parlen malament als seus pares i avis públicament, al carrer. Ella ho ha patit tot per no provocar un escàndol al poble. Un dia el seu marit la maltractà, l'arrossegà pel terra i la castigà al rostre. La sogra li deia que prengué una destrai i li xapàs el cap (en va fer demostració).

³² ARM. AA. 944/17.

³³ Campaner y Fuertes, Álvaro. (2007). *Cronicón Mayoricense*. G.F. Pàg. núm. 564. Sa Nostra, Caixa de Balears. Mallorca.

Maria anà a ca son pare el dia 12 de juny a qui contà el que li passava; el tracte ordinari era dir-li que mereixia anar a l'estable fermada amb les bèsties; no li deixaven anar a saludar sa mare ni tan sols al capellà «perquè era cosa de dones mundanes». Ell mateix ha comprovat que «el tracte que se li donava a la filla no se li dona a una esclava».

Acudeix a vostra Il.lustríssima per tal que com a pare i pastor ens consoli.³⁴

1867

21 de novembre. Sa Pobla. Sentència condemnatòria contra Antoni Crespí, alies *Coves*, per haver maltractat d'obra la seva dona Francesca Aina Torrens el dia 10 de novembre. És condemnat a 8 dies d'arrest, 8 duros de multa, 50 reals per les despeses del procés i al pagament dels honoraris del cirurgià i medicaments subministrats.

L'agafà pel coll, la tirà en terra, l'arrossegà pel carrer, cops de puny i puntades de peu. El veïnats acudiren per tal que no la matàs. Una neboda també la va pegar.³⁵

1908

2 de desembre. Sa Pobla. El Jutjat de Pau demana al batle informe de conducta de Francesc Torrens Llompart (a) Rectó, veí d'aquesta vila per tal que tengui efectes en una ordre del senyor Jutge d'Instrucció del partit d'Inca, dimanant de la causa que és instruïda en contra seva sobre lesions i avortament per imprudència temerària.³⁶

3.2 Violència fora de la parella

Les agressions a dones per part d'homes amb els quals no tenen vincles de parella solen ser per venjançes, per discussions entre veïnats, per demostrar qui comanda... Poden ser per part de pares, germans, veïns, amics o desconeguts.

1369

16 d'agost. Sa Pobla. El rei Pere mana al lloctinent general de Mallorca que li tramiti el procés fet contra Guillem Seguí, fill de Guillem, i Arnau Seguí, fill d'Arnau, delats de la mort de Caterina, muller de Francesc Corredor de la pobla de Vialfàs.³⁷

1648

5 d'agost. Contra Pere Agustí Sabater, de La Pobla, @ Bord, d'Inca, delat i inculpat d'homicidi a punyalades en la persona de Margarida Pou àlies *Cambuix*. Condemnat a 7 anys de galeres. (No hi consta el motiu).³⁸

34 ADM. Causes matrimonials. Sig. 6-A/65/15.

35 AMSP. Libro Juicios verbales de faltas del Código Penal correspondiente al año 1867. Sig. 2528.

36 AMSP. Correspondència i certificats dels secretaris dels Jutjats de Palma, Inca i Sa Pobla (1908-1920). Sig. 2565.

37 Rosselló Vaquer, Ramon. *Morts, desgràcies i maldats a Mallorca. Volum I*. Roig, editors i impressors. S.L. Pàg. 188.

38 ARM. AA 219. Criminal. Full núm. 811.

1867

18 d'agost. Sentència condemnatòria contra Damià Crespí per haver pegat amb una pedra a Margarida Villalonga, en dir-li ella que no pegàs al seu fill amb la pedra el dia 14 d'agost. A més d'arrest, ha de pagar una multa i les despeses i medicines del facultatiu que la va atendre.³⁹

Observació: el document no diu què li havia fet el nin a aquest home, però el que està clar és que no pot consentir que una dona li digui el que no pot fer. Si no pega al menor, pega a la mare.

En el cas següent és possible que es tractàs de la seva consort, però no hi ha constància a l'expedient del lligam que els uneix.

1908

10 de juny. Sa Pobla. En la causa contra Joan Amer Villalonga, veí de Sa Pobla pel delictes d'assassinat frustrat de Francesca Caldés Perelló mitjançant enverinament, el Jutjat de pau demana al batle que li envii la certificació estadística del dit processat.⁴⁰

Observació: en data 15 de maig ja li havia demanat informe sobre la seva conducta moral.

4 Violència econòmica

Aquest tipus de violència avui en dia és el tercer més corrent quant a la violència de gènere. A Europa només 23 països tenen lleis específiques sobre aquest tipus d'abús. Els més rellevants són França i el Regne Unit. A l'estat espanyol no està tipificat legalment com una forma de violència de gènere i no hi ha un protocol específic. L'impagament de pensions alimentàries no és considerat com a violència de gènere. Si no hi ha al mateix temps altres violències és molt difícil aconseguir res.

Algunes formes són: control total sobre els ingressos i les despeses de la llar per part de la parella; posar traves a que la dona faci feina o desenvolupi la seva carrera, (d'aquesta manera no té ingressos propis); prendre decisions financeres importants sense el consentiment de la dona; generació de deutes al seu nom. Obligar o enganyar a la víctima per tal que signi contractes o préstecs que no podrà pagar, amb les conseqüents responsabilitats legals; prohibició d'accés als comptes corrents o actius financers, als estalvis propis, limitar els doblers en efectiu o fins i tot canviar les contrassenyes dels comptes sense comunicar-ho.

Tot això provoca: sentiment d'impotència i baixa autoestima; dependència de la parella; ansietat i por constant a no poder cobrir les necessitats bàsiques, o a demanar

39 AMSP. Libro de Juicios verbales de faltas del Código penal correspondiente al año 1867. Sig. 2528.

40 AMSP. Correspondència i certificats dels secretaris dels Jutjats de Palma, Inca i Sa Pobla (1908-1920). Sig. 2565.

doblers a la parella per mor d'una reacció dolenta; aïllament social.

Gairebé totes aquestes circumstàncies les patien les dones d'una forma estructural en major o menor mesura amb les lleis existents fins a finals del segle passat. En les denúncies interposades i d'acord amb les lleis existents, l'home sempre és presentat com «Marido y legítimo administrador de los bienes de su esposa». I això a Mallorca, on hi havia Dret Foral amb separació de béns.

1405

5 de desembre. Sa Pobra. La dona Marió, muller de Francesc Corrador que ara habita a Inca, ha exposat davant el governador que fa vuit mesos que el seu marit la va expulsar de casa i no li vol donar diners prenent que «mendicant va a cercar la sua vida.» El Governador mana al batle que li sia taxada una provisió perquè no és just que patisca fam.⁴¹

1847

30 de gener. Sa Pobra. Judici de conciliació. Compareix Catalina Pons contra Sebastià Crespí, el seu marit. Exposa que fa 10 anys que ell ja no la manté ni l'ajuda en res; que ella consentí en què vengués la seva pròpia herència i li abonà d'aquesta herència la quantitat de 310 lliures (presenta escriptura pública). Demana que li sigui lliurada aquesta quantitat atès que la necessita per la seva subsistència. És cega i no pot treballar en res. Que sigui condemnat a pagar les despeses del procés.

El demandat respon que si bé li va prometre «hacerle buenas» les 310 lliures, no pot pagar-les ara i que podria donar-li 10 lliures cada any. (O sigui: acabaria de pagar al cap de 31 anys).

Oïts els homes bons és determinat que les parts sotmetin les seves pretensions a persones enteses en aquests assumptes. En cas de discòrdia, és acordat nomenar-na una tercera per part d'aquesta justícia.

Les parts no es conformen.⁴²

Continuació: El 6 de juny de 1849, compareix Catalina Pons contra Sebastià Crespí. Demana que ell li pagui els aliments per avançat i que podran ser regulats per l'arbitri de Vostra Magnificència, atès que ella és cega i està baldada des de fa molts anys i no pot fer feina. Ell se n'ha desentés i continua percebent la utilitat de la suma de 310 lliures que li pertanyen a ella.

El demandat diu que no es nega a sotmetre's al judici d'altres persones però que no vol avançar els doblers per trimestre, sinó pagar-li quan li paguin a ell.

Oïts el homes bons és determinat que el demandat pagui anualment a la seva dona 20

41 Rosselló Vaquer, Ramon. *Morts, desgràcies i maldats a Mallorca. Volum I*. Roig, editors i impressors. S.L. Campos, 2006. Pàg. Núm. 136.

42 AMSP. Fragments llibres Judicis. Sig. 2528.

lliures que li deixen els seus fills. Les parts es conformen. El primer pagament ha de ser verificat el dia de la fira de Sa Pobra d'enguany.⁴³

5 Amenaces, difamacions

La difamació era un delictes contra l'honor. Era molt greu en el cas de les dones atès que quedava en entredit l'honor de la seva família.

1843

9 de maig. Judici de conciliació davant del batle. Joan Figuera contra Bartomeu Ballester. El demandant diu que el demandat ha infamat la seva dona en dir públicament que era puta i que per tenir relacions amb ella donava a alguns doblers i gallines.

El demandat diu que tot és fals. És absolt per aquesta vegada, però que vagi alerta a tornar a dir coses semblant. Les parts es conformen.⁴⁴

1870

1 de maig. A instàncies de Joana Comes, són condemnats per escarni, Miguel Vidal, Bartomeu Bennàssar, Antoni Batle, Jaume Obrador, Guillem Beltran, Miquel Cladera i Martí Soler. El fet va tenir lloc la nit del 26 proppassat. Oïts els testimonis de les dues parts, no queda completament provat que li apedregassin la porta, però sí l'haver fet burla d'ella (art. 495 del Codi penal). Multa d'un escut per hom i pagament despeses.⁴⁵

Observació: set homes contra una dona, de nit.

1917

Per part del Jutge municipal de Sa Pobra es tramès al batle un revòlver amb dues càpsules, una buida i l'altra plena, com a cos de delictes, decomissats en les diligències instruïdes per amenaces a Joana Torrandell Reinés per l'inculpat Jaume Pons Cardell. Es demana acusament de rebut.

El batle ho envia al Jutjat d'Instrucció d'Inca, per via de l'algutzir Joan Ferrer.⁴⁶

Observació: no diu si es tracta de la seva muller o d'una altra dona.

6 Dona agressora

Molt de tard en tard, hi ha algun cas d'una dona que agredeix el marit.

1703

43 AMSP. Fragments llibres Judicis. (1844-1878). Sig. 2528.

44 AMSP. Fragments Llibres Judicis (1844-1878). Sig. 2528.

45 AMSP. Libro de Juicios verbales de faltas del Código penal correspondiente al año 1870. Sig. 2528.

46 AMSP. Correspondència i certificats dels secretaris dels Jutjats de Palma, Inca i Sa Pobra (1908-1920). Juzgados 1917. Sig. 2565.

22 de setembre. La Pobla. Joana Andreu, muller de Rafel Pasqual als Poblers, li pegà una ganivetada i el ferí a la cuixa esquerra. Li són segrestats els béns.⁴⁷

Conclusions:

Hi ha evidències de violència de gènere en els arxius consultats, en aquest cas, des de l'edat mitjana fins el segle XX. O sigui, la violència no és un problema d'ara.

La violència es presenta de molt diverses maneres que tenen en comú la consideració de la dona com un ésser inferior, els desitjos de la qual han de plegar-se sempre als de l'home.

La lectura dels diferents Codis penals palesen l'existència d'una violència estructural, que discrimina la dona per raó de ser-ho. De fet, molts comportaments que ara són delictius, no tenien abans aquesta consideració. No és que els assassinats, violacions, etc no fossin castigats, sinó que moltes actuacions en les relacions home/dona, no eren considerades delictes. No hem de perdre de vista que les lleis eren elaborades pels homes d'acord amb la seva mentalitat.

La dona és equiparada legalment a la situació de menor d'edat. Se la pot castigar si no obeeix l'home o aquest troba que li ha faltat al respecte.

Malgrat l'aplicació del Dret foral, el marit es presenta sempre com a representant i legítim administrador dels béns de la seva dona.

Els diferents tipus d'agressions es van repetint al llarg dels segles i encara ara continuen amb diverses variants.

Comentaris: és menester un canvi en la manera de pensar de determinats col·lectius i l'esforç conjunt de la societat per evitar aquests comportaments.

Afortunadament hi ha hagut canvis legals molt importants en el sentit d'igualar els drets de les dones en el món occidental. És evident que no són suficients. A l'estat espanyol a 26 de juny de 2025, el nombre de dones assassinades per violència de gènere és de 20. Igualment es pot constatar que el nombre d'agressions sexuals han augmentat d'una forma preocupant. A més, els agressors són cada vegada més joves.

És especialment greu la revifada actual del masclisme sobretot entre els joves del sexe masculí. Molts troben que la dona ha anat massa lluny en les seves reivindicacions. O sigui, continuen pensant que són ells els que han de marcar els límits per tal de no veure amenaçada la seva posició.

Arxius consultats:

AMBI Arxiu municipal de Binissalem

ADM Arxiu Diocesà

AMCV Arxiu municipal de Calvià

AMSP Arxiu municipal de Sa Pobla

ARM Arxiu Regne de Mallorca

Bibliografia:

Planas Rosselló, Antoni. *Las penas en el derecho histórico de Mallorca*. Palma. BSAL, 1999. Vol- 55.

Rosselló Vaquer, Ramon. *Noticiari de Sa Pobla (Huialfàs a l'edat mitjana)*. Gràfiques Llopis. Felanitx. 1998.

Rosselló Vaquer, Ramon. *Morts, desgràcies i maldats a Mallorca. Volum I*. Roig, editors i impressors. S.L.

Rosselló Vaquer, Ramon/ Bover Pujol, Jaume. *El sexe a Mallorca. Notes històriques*. Miquel Font, editor. Palma, 1992.

47 AMSP. Comença lo present Llibre de Criminal el 3 de Desembre de 1703. Sig. 2478.

**La decadència de Crestatx
i el naixement de sa Pobla:
Els efectes de les Ordinacions de 1300.
Report d'una recerca en curs¹**

Antoni Mas Forners
(Universitat de les Illes Balears)
Grup d'Estudis Medievals – Institut d'Estudis Hispànics de la Modernitat

---

1 Aquest treball es basa sobretot en Mas (2018), tot incorporant una nova anàlisi sobre l'estructura urbana de la pobla d'Huialfàs.

1.- Les Ordinacions d'en Jaume II

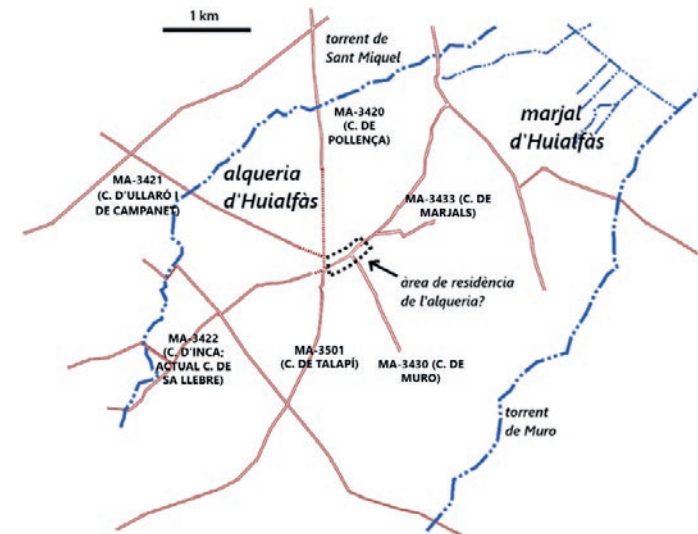
Amb la finalitat d'augmentar la població dels seus dominis de la Part Forana —els més extensos de l'illa, però els més poc poblats— i d'incrementar els seus ingressos feudals i fiscals, en Jaume II de Mallorca dissenyà un pla de recolonització, les *Ordinacions*, que es començà a aplicar el 1300, dos anys després que el monarca hagués recobrat el seu tron. Aquestes ordenances preveien la creació d'un nombre indeterminat de viles noves o *pobles* de 100 veïnats o famílies. A fi d'aplicar-les, el rei nomenà diferents agents, anomenats *ordenadors*, que havien de tenir cura de fitar l'emplaçament de la pobla, com també de 500 quarterades (355 ha) de terra i de 1.000 (710 ha) de garriga, subjectes a un ús comunitari de pastura, que havien de ser repartides als nous pobladors. Aquests darrers, a més del delme i altres rendes, havien de pagar censos en moneda a les persones que havien posseït aquests béns fins al 1300, que havien estat obligats a establir-los en emfiteusi. Cada poblador rebia un patrimoni idèntic: un quartó (1.775 m²) a la *pobla*, per fer-hi cases, cinc quarterades (3,55 ha) de terra (extensió que podia ser menor en el cas dels menestrals) i 10 quarterades (7,10 ha) de garriga. Les Ordinacions s'aplicaren a viles ja consolidades en el segle XIII (com Felanitx, Manacor i Lluçmajor), a fi d'incentivar-ne el desenvolupament, però, més sovint, a indrets a on només hi havia petits llogarets o on no hi havia població concentrada (com és el cas de Huialfàs —sa Pobla—, Petra i Sant Joan). En el text de les Ordinacions no s'indicava l'estructura urbanística de les pobles; únicament en fixaven l'amplària dels carrers (6,3 metres), quants de veïnats havien de tenir (cent) i l'extensió de cada trast (un quartó). Tanmateix, la solució més freqüent que adoptaren els ordenadors, tant per crear noves pobles com per eixamplar les ja existents, fou el plànol reticular; és a dir, amb carrers rectes i illetes quadrades o rectangulars, model que té els seus exemples més reeixits en les pobles de Huialfàs i Petra.¹

1 Vegeu els treballs d'Alomar, Andreu, López, Mas i Riera citats a la bibliografia.

L'aplicació de les Ordinacions a sa Pobla

En la segona meitat del segle XIII en l'actual terme de sa Pobla es formaren dos petits nuclis a dues alqueries. L'un, situat a Crestatx, on es bastí un oratori dedicat a Santa Margalida², i l'altre a Huialfàs. Aquest darrer pareix que estava integrat només per més poques cases, tot i que aqueixa alqueria havia estat en època andalusina la de majors dimensions conegudes de Mayurqa (50 jовades, 568,2 hectàrees)³. El territori d'Huialfàs, caracteritzat per la seva planor, abraçava tant terres conradisses com les situades a les grans extensions de marjal i de prat que confrontaven amb l'Albufera. L'estudi conjunt de la documentació escrita i l'anàlisi morfològica del parcel·lari permeten plantejar com a hipòtesi que, amb anterioritat a les Ordinacions, la xarxa viària confluïa a l'actual carrer Gran, segurament coincidint amb la ubicació de l'àrea de residència de l'antiga alqueria andalusina.

Figura 1: Reconstrucció hipotètica de la xarxa viària Huialfàs i els seus voltants al segle XIII

En aqueix carrer, com ja va proposar en Gabriel Alomar⁴, la morfologia del plànol

2 A 1245 s'establiren unes cases i uns arcs contigus situats a l'alqueria de Crestatx, a 1268 foren venudes unes cases a la mateixa alqueria i a 1283 en foren establides unes altres cases situades a la mateixa alqueria. Transaccions semblants, referides a cases situades a Crestatx, es produïren a 1283, 1285 i 1290 (Ramon ROSSELLÓ 1998: 8-12).

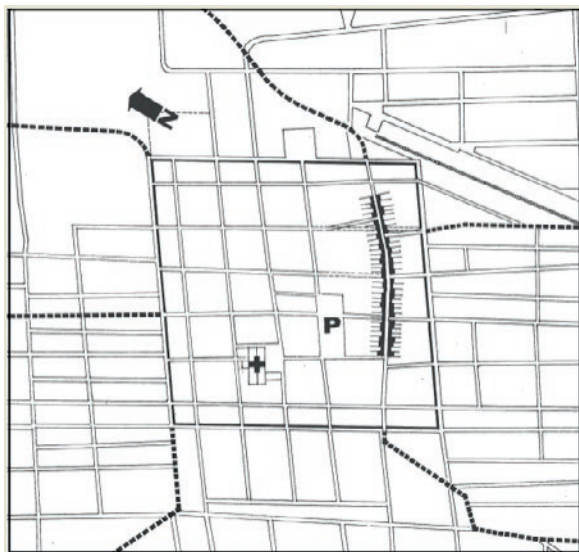
3 A 1284 se subhastaren unes cases situades a l'alqueria Huialfàs i a 1285 fou establert un pati de terres per a construir-hi cases a la mateixa alqueria (Ramon ROSSELLÓ 1998: 9).

4 Alomar 1976: 62, 64.

permet intuir l'existència d'un nucli anterior disposat a un costat —o tots dos— d'aquell carrer (vegeu les figures 1 i 2). Es tractava, possiblement, del que a 1393 era denominat el “carrer Vey” i que possiblement es devia tractar, per la seva ubicació, de l'actual carrer Gran.⁵

Figura 2 La pobla d'Huialfàs segons Gabriel Alomar (1976: 64).

La trama urbana amb traçat més obscur identifica el possible nucli primitiu

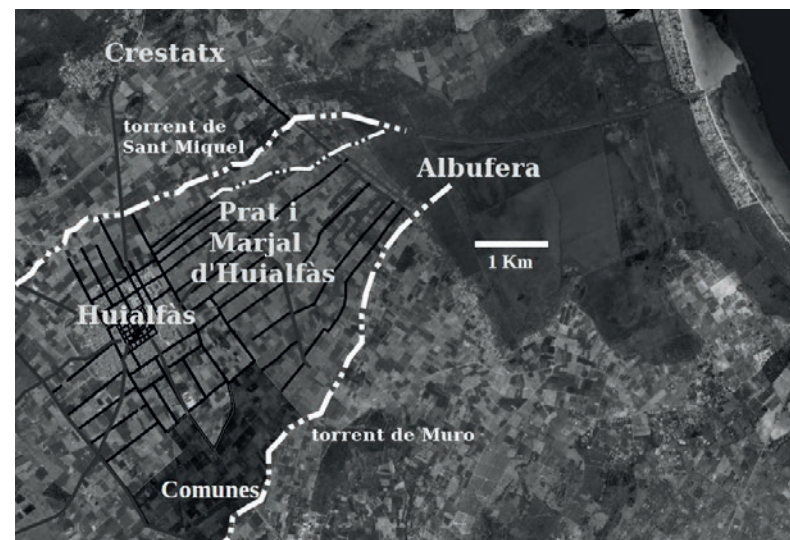

Els ordenadors reials hi dissenyaren una pobla de traçat reticular i de planta quadrada, amb un traçat molt poc afectat per l'existència del nucli anterior i molt similar al de Petra. Part de les terres assignades als pobladors se situaven a la part de la Marjal propietat del rei, no sabem si amb motiu d'una compra duita a terme pel monarca expressament

5 L'11 de novembre de 1393, com a confrontants d'un alberg de cases (“*hospitium domorum*”) situat a la vila d'Huialfàs s'assenyalen el camí públic anomenat vulgarment el camí Vell (“*camino publico vulgari-ter dicto carrer Vey*”), un altre alberg, un cairó —trast— de terra i un celler (ARM ECR 20 f. 312-312v).

amb aqueixa finalitat o perquè no havien estat establertes fins aleshores.⁶ Es tractava de terres especialment aptes per als conreus però que a mitjan segle XIV eren, segons la traducció d'un document llatí, “*en la seva major part lloc fangós, de manera que no es pot llaurar i serveix solament per al pasturatge del bestiar*”. La relativa importància de l'assignació patrimonial i la potencial fertilitat del sòl segurament expliquen el ràpid creixement de la pobla on el 1310, deu anys després de les Ordenacions, ja hi vivien 82 veïnats.⁸

Figura 3.- Mapa de la contrada d'Huialfàs (actualment sa Pobla)

6 1328, gener, 25.- En Miquel Rotlan, procurador a Mallorca d'en Jaume, rei de Mallorca, comte del Rosselló i de Cerdanya i senyor de Montpeller, facultat per establir en emfiteusi aquelles terres i possessions que són per establir, atenent que en el temps que la pobla d'Huialfàs va ser iniciada i ordenada pel difunt rei Jaume de Mallorca, els ordenadors de l'esmentada pobla establiren en emfiteusi al difunt Bartomeu Clot dues quarterades de terra, que són part de l'honor que té el rei al prat de la Marjal en el territori de la vila d'Huialfàs (“*ad dandum et tradendum in emphiteosim perpetuam omnes terras et possessiones dicti domini regis que sunt ad stabiliendum attendens et sciens quo tempore popula ville de Uyalfàs fuit incepta et ordinata per Illustrem dominum Jacobum olim bone memorie regem Maiorice fuerunt per ordinatores ipsius popule date et assignate Bartholomeo Clot quondam in emphiteosim perpetuam due quarteriate terre ex illo honore quem dictus dominus Rex habet in almarjallo sive in prato de almarjallo que est in parrochia Sancti Michaelis de Campaneto in territorio ville de Uyalfàs*”) amb l'obligació de prestar el cens infrascrit al rei per la festa de Sant Miquel. Atenent també al fet que de l'esmentat establiment no se'n va fer instrument públic ni cap d'altra escriptura (“*instrumentum publicum ne aliqua alia scriptura*”), una vegada informat pels ordenadors de la dita pobla (“*ordinatores dicte popule*”) de les condicions en què es dugué a terme el dit establiment, estableix en emfiteusi a n'Esteve i a en Francesc Clot, germans, com a successors de son pare, les esmentades dues quarterades a cens de dos sous per la festa de Sant Miquel. S'indica que són part “*ex dicto honore de Almarjallo. Et affrontant dicte due quarteriate terre ex una parte in honore Petri Juliani et ex aliam in honore sive prato residuo dicti domini regis*” (ARM ECR 359 f. 239v-240).

7 OBRADOR 1987: 63.

8 OBRADOR 1987: 147-148.

La nova pobla va ser dotada amb terrenys i drets comunals, tot i que és possible que originàriament haguessen tengut tots dos el mateix origen, les terres propietat del rei que no havien estat adjudicades en emfiteusi a partir de 1300. Pel que es desprèn de documentació de cronologia diversa, els posseïts directament pel municipi s'han d'identificar amb la “*garigía comune*” documentada a 1327⁹ i, més tardanament, amb els “*bienes del común*” que apareixen en el plànol parcel·lari de 1859.¹⁰ Aquests béns, quan foren creats, devien tenir una extensió superior a la del segle XIX, ja que a 1328 es fa referència a l'honor del rafal Roig que és de la comunitat de la vila d'Huialfàs (“*honore rafalli Rubei que est de comunitate ville de Uyalfàs*”)¹¹ i en el plànol a què hem referència les terres que apareixen descrites amb aqueix topònim (“*rafal Roigt*”) estan conformades per un conjunt de parcel·les de dimensions reduïdes.¹² Pareix —però això no és segur— que han de tot d'una ja es distingien de l'honor que el rei tenia a la Marjal (“*honore quem dictus dominus Rex habet in almarjallo sive in prato de almargallo*”) o prat reial o del rei (“*prato residuo dicti domini regis*”).¹³ Tot i que la denominació habitual a la segona meitat del segle XIV ja era el prat Comú (“*prato comuni*”),¹⁴ sembla que els drets comunals, concedits per en Jaume II amb motiu de les Ordinacions, es reduïen al pasturatge del bestiar per part dels bestiaris dels veïnats de la pobla. Mostra d'això és que el 1385 el rei convertí aqueixes terres en cavalleria, però amb la condició que es respectassen aquests drets de pasturatge¹⁵, que sembla que els habitants del municipi malvejaren per incrementar fins convertir-los en drets comunals.¹⁶

Com a conseqüència de l'aplicació de les Ordinacions, els terrenys afectats varen ser objecte d'una nova parcel·lació, d'un acusat caràcter ortogonal i tendent a la regularitat, en la qual el viari i el parcel·lari resultant tenien la mateixa orientació que la nova pobla

9 ROSSELLÓ 1998: 16, tot citant ARM ECR 359 f. 230v. El text en llatí procedeix de la consulta directa del document.

10 ROSSELLÓ-ROTGER 2011

11 ROSSELLÓ 1998: 17, tot citant ARM ECR 359 f. 241v-242. El text en llatí procedeix de la consulta directa del document.

12 ROSSELLÓ-ROTGER 2011.

13 ARM ECR 359 f. 239v-240.

14 ARM ECR 20 f. 180-180v.

15 Roselló 1998b: 37-38. En un memorial del segle XVIII es llegeix que “*Allávanse los moradores de este Pueblo con la antigua, pacífica e inmemorial posesión del drecht o emprivio de apacentar todos sus ganados por los prados de su distrito llamados la Marjal (...) de cuya gracia la dotaron los cathólicos Monarcas y Reyes de España en la ocasión que la erigieron en formal parroquia con el nombre de la puebla, o población de Vialfàs, que sucedió en el año 1300, llamándose de antes la alquería de Vialfàs; como todo literalmente resulta del Real Privilegio concedido por el Serenísimo Príncipe y Sr. D. Pedro Rei [sic] de Aragón, de gloriosa memoria (...) a 12 Septiembre de 1385 (...) en que expressamente manda su Real Magestad que por no reportar el Real Erario utilidad alguna de los Serenísimos Reyes de España sus predecesores a los nombrados pobladores, en ocasión de la construcción desta parroquia, el emprivio de apacentar en ellos perpetuamente todos sus ganados, la establece a Juan Demora Ciudadano por precio y annua pensión de mantener a su servicio un caballo armado para las ocasiones que fuesse requerido, segun la antigua usanza de esta isla de Mallorca, con el pacto y expresa condición que no se hiciese perjuicio o derogación del referido emprivio concedido a dichos moradores*” (ARM Arxiu Torrella 295 f. 3).

16 Ho aconseguiren a 1708, quan els en fou concedida la possessió, seguida de nombrosos establiments, però que finalment els fou discutida (ARM Arxiu Torrella 295 f. 6-7).

(vegeu les figures 5 i 6). Fou possiblement en aqueixa època quan s'inicià la colonització dels territoris situats a la marjal. En la segona meitat del segle XIV, almanco part dels terrenys confrontants amb el prat reial o comú havien estat parcel·lats, però només eren conreats parcialment i incloïen zones boscoses o de bagatge (“*quarteriatas terre et nemoris*”) o encara s'havien de desforestar i posar en conreu (“*quarteriatas nemoris et prati*”).¹⁷

Pel que respecta a l'estructura urbana resultat de l'aplicació de les Ordinacions (de la qual, segons Gabriel Alomar, sa Pobla i Petra constituïen un dels casos més perfectes), l'anàlisi planimètrica i la documentació mostren que en la nova població es podien destriar clarament dues parts o «barriades», des-separades pel carrer Major-Mercat (vegeu la figura 4):

a.- La primera (que al plànol hem ressaltat en verd), que incloïa el nucli més antic, conformat pel carrer Gran —possiblement l'antic carrer Vell, com hem dit— i pel carrer Tresorer Cladera que és més que probable que es perllongàs aleshores fins al carrer Marjals (hem ressaltat el possible viari original amb color grisenc). Pel que sembla, els ordenadors hi obriren diversos carrers que tenien una orientació consemblant a la de la segona part o barriada.

b.- La segona, ressaltada en groc al mapa, i delimitada pels carrers Fadrins, Lluna, Major-Mercat i Comerç— sembla totalment de nova planta, amb un traçat molt més reticular, només modificat a la zona de l'església parroquial —podem pensar que l'ampliació del temple degué alterar el traçat viari— i pel fet que no s'arribà a obrir —o que se cegà— la prolongació del carrer Sant Jaume fins al carrer Comerç.

Cal tenir en compte, d'altra banda, que el procés de construcció d'habitatges no arribà a omplir tot l'espai previst a les dues barriades, com demostra el fet que, a mitjans segle XIX (1859)— encara no s'havia construït entre ¼ i 1/5 part del nucli, sobretot a la zona de confluència dels carrers Fadrins i Comerç (vegeu la figura 5)

17 1371, març, 11.- “*duas quarteriatas terre et nemoris (...) in almarjali de Huyalfàs*” d'altra part amb el prat Comú (“*prato comuni*”) (ECR f. 20 f. 174-174v); 1372, maig, 21.- “*quatuor quarteriatas terre et nemoris (...) in termino Almarjallis parrochie de Huyalfàs*”, que confronten amb el prat comú (“*prato comuni*”) (ARM ECR 20 f. 180-180v); 1373, abril, 11.- “*quatuor quarteriatas nemoris et prati cum terra in quam fundatur quas habeo et possideo in termino Almarjalis parrochie de Huyalfàs*”, que confronta “*ex una parte in camino ibidem assignato et ex alia parte in possessione Dominici Axemeno et ex alia parte in prato comuni et ex alia parte in possessione Sthefani Ibome*” (ARM ECR 20 f. 189-189v). 1377, febrer, 16.- “*duas quarteriatas nemoris et prati quas habemus in termino Almarjalis de Huyalfàs*”, que confronten “*ex una parte cum possessione dicti Martini Serra et ex alia in prato comuni et ex alia parte cum possessione Bernardi Ferraguit et heredis Bernardi Ferrari quondam et ex alia parte cum camino quarteriatas assignato*” (ARM ECR 20 f. 276-276v). 1389, juliol, 14.- “*sex quarteriatas terre nemoris et prati quas dictus Petrus habet et possidet in almarjali de Huyalfàs (...) Et affrontatur (...) ex alia parte in prato comuni assignato populatoribus de Huyalfàs*” (ARM ECR 20 f. 301-302); 1399, març, 12.- “*quandam petiam de prat et de bosch vocatam lo portell*” (...) “*in termino dicte parrochie de Huyalfàs in loco de la Margal*” (...) que confronten “*ex parte una cum honore Petri Ferrari et ex alia parte cum comuna Margalis et ex alia parte cum honore Petri Saguni et ex alia parte cum camino vocato lo camí de les quarterades*”. L'esmentada peça és descrita, seguidament, com a “*peciam nemoris et prati*” (ARM ECR 20 f. 390-390v).

Figura 4: les dues «barriades» de la nova pobla

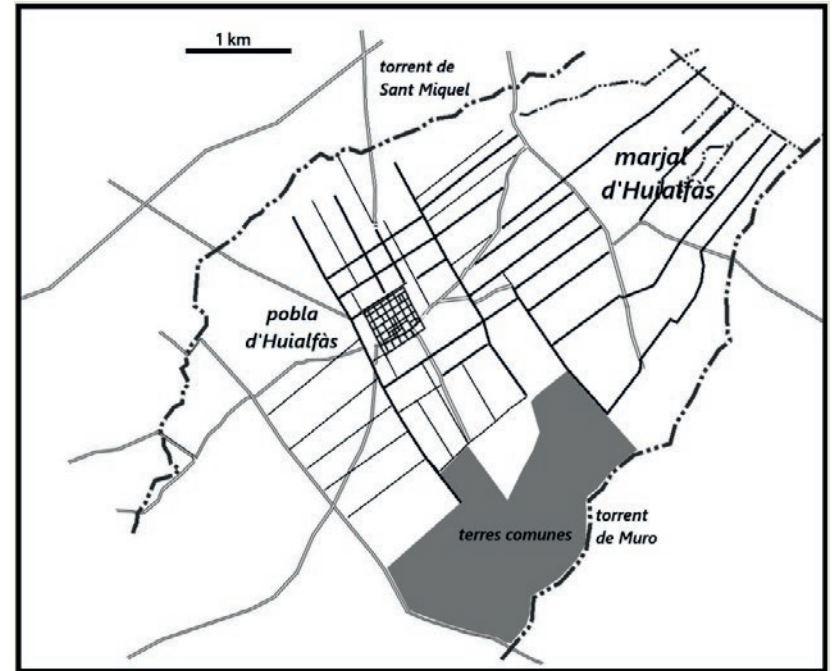
Figura 5. Detall del mapa parcel·lari de sa Pobla de 1859 (Rosselló-Rotger 2011)

Figura 6

Hipòtesi sobre la xarxa viària d'Huialfàs com a conseqüència de l'aplicació de les Ordinacions

Traçat més gruixat: principals camins i límits parcel·laris apareguts com a conseqüència de l'aplicació de les Ordinacions; traçat més prim: camins i límits parcel·laris de la mateixa època considerats d'importància secundària; traçat amb línia doble: camins preexistents a les Ordinacions; línia discontinua: torrents i síquies

Font de les figura 18: elaboració pròpia a partir de la informació continguda a Alomar (1976), Obrador (1987), Rosselló (1998b) i dels documents citats en aquest treball.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

ABULAFIA, David (1996), *Un emporio mediterráneo. El reino catalán de Mallorca*, Barcelona.

ALOMAR, Gabriel (1976), *Urbanismo regional en la edad media: las "Ordinacions" de Jaime II (1300) en el Reino de Mallorca*, Barcelona.

ANDREU, Jaume (2000a), *L'Ordinació de Petra, any 1300. Teoria i realitat*, Mallorca.

— (2000b), “La projecció dels models urbanístics medievals a l’edat mitjana moderna. El cas de la Corona d’Aragó”, *Al tombant de l’edat mitjana. Tradició medieval i cultura humanística* (coordinació: Maria Barceló Crespí), Palma, p.155-174.

— (2002), “L’urbanisme planificat segons les ordinacions de Jaume II”, *Jaume II i les Ordinacions de l’any 1300*, (coordinació: Pau Cateura), Palma p. 165-177.

LÓPEZ, Josep Francesc (1982), “Les ordenacions d’en Jaume II per a l’establiment de noves viles a Mallorca (1300)”, *Estudis Baleàrics*, 6, Palma, p. 132-156.

LÓPEZ, Josep Francesc - CASANOVA, Ubaldo (1986), *Diccionario de términos históricos del Reino de Mallorca (s. XIII-XVIII)*, Palma.

MAS, Antoni (2000a): “Les Ordinacions d’en Jaume II i la seva aplicació a Petra. Una aproximació des de la perspectiva de la història agrària”, a ANDREU, Jaume, *L’Ordinació de Petra, any 1300. Teoria i realitat*, Mallorca, p. 229-272.

— (2000b): “Les Ordinacions de Jaume II: construir un país o administrant el patrimoni del rei”, a *Lluc*, 816-817, Mallorca, pàgs. 37-32.

— (2002), “Les Ordinacions, una reforma agrària”, CATEURA, Pau (coordinador), *Jaume II i les Ordinacions de l’any 1300*, Palma, p. 149-162.

— (2003): “Les Ordinacions de Jaume II i el seu impacte sobre l’estructura agrària”, a *Algaida. Cinquenes Jornades d’estudis locals. Mancomunitat Pla de Mallorca*. Mallorca. pàg. 202-207.

— (2004): “Conquesta i creació del Regne», a DEYÀ, M. (dir.), *Història de les Illes Balears*, Vol II. *L’època foral i la seva evolució (1230-1715)*, Barcelona, , pàgs.32-33.

— (2005): “L’antiga vila de Manacor i les Ordinacions de Jaume II”, a *Espai, fet urbà i societat a Manacor. III Jornades d’Estudis Locals de Manacor*. Manacor, 2005. pàgs.15-32.

— (2012), “Les Ordinacions de Jaume II: una aproximació des de la perspectiva de la història agrària”, *Jaume II i Sanç I : dues actituds, un mateix projecte : XXX Jornades d’Estudis Històrics Locals : Palma, del 23 al 25 de novembre de 2011* (coordinació: Maria Barceló & Jaume Sastre), Palma, p. 173-194.

(2018): “Les Ordinacions d’en Jaume II (1300): la segona colonització del reialenc de Mallorca”, Bolòs Masclans, Jordi (editor): *Els caràcters del paisatge històric als països mediterranis. Territori i Societat: el paisatge històric*. Història, Arqueologia,

Documentació, VIII, Lleida, p. 147-199.

OBRADOR, Josep (1987), *Marginalia. Marjals d’Huialfàs (Sa Pobla)*, Mallorca.

RIERA, Antoni (1977), “Mallorca 1298-1311, un ejemplo de planificación económica en una época de plena expansión”, *Estudios históricos y documentos de los archivos de protocolos, V*, Barcelona, p.197-243.

ROSSELLÓ, Ramon (1998), *Noticiari de sa Pobla (Huialfàs a l’edat mitjana)*, Mallorca.

Ajuntament de sa Pobra